

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**TÜRKÇE MANZUM NASİHAT-NÂMELERİN
EĞİTİM DEĞERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Selim EMİROĞLU

DOKTORA TEZİ

**Danışman
Prof. Dr. Gönül AYAN**

Konya–2010

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Selim EMİROĞLU

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Müdürlüğü

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Selim EMİROĞLU		
	Numarası	065113011001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TÜRKÇE EĞİTİMİ/Türkçe Eğitimi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora ☐	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Gönül AYAN		
	Tezin Adı	Türkçe Manzum Nasihat-nâmelerin Eğitim Değeri Üzerine Bir İnceleme		

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan *Türkçe Manzum Nasihat-nâmelerin Eğitim Değeri Üzerine Bir İnceleme* başlıklı bu çalışma 25/06/2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı

Danışman ve Üyeler İmza

Prof. Dr. Gönül AYAN

Danışman

Prof. Dr. Halim SERARSLAN

Üye

Prof. Dr. Ömer ÜRE

Üye

Yrd. Doç. Dr. Zehra GÖRE

Üye

Doç. Dr. Kazım YOLDAŞ

Üye

ÖN SÖZ

Klasik Türk edebiyatı kapsamında yer alan eserler içerisinde genellikle mesnevi nazım şekliyle yazılmış olan manzum nasihat-nâmeler, başta çocuklar ve gençler olmak üzere, insanların eğitiminde yararlanan yardımcı kitaplar olarak önemli işlevler görmüştür. Bu yönüyle söz konusu kitapları taşıdıkları eğitim değeri bakımından incelemek ve değerlendirmek gerekir. Bu amaçla yapılan çalışmada Türk edebiyatında yer alan ve çeviri, adaptasyon veya nazire olmayan, özgün 25 Türkçe manzum nasihat-nâmeden hareketle manzum nasihat-nâmelerin eğitimdeki yeri, bu eserlerle ortaya konulan değerlerin eğitim bilimleri açısından taşıdığı önem, içerdikleri telkinlerin eğitimle bağdaşır bir yanı olup olmadığı ve moral değerler açısından taşıdığı değer ele alınıp incelendi. İncelemede tespit edilen söz konusu telkinlerin çocuk ve gençler üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri, içerdikleri değer yargılarının eğitim bakımından taşıdığı önem yorumlanıp değerlendirildi. İnsan eğitiminde bir metot olarak kullanılan nasihat vermenin, insan eğitimindeki etkileri kadar etkisizliği üzerinde de duruldu.

Nasihatın ve manzum nasihat-nâmelerin eğitim değerinin çeşitli yönlerle incelendiği bu kapsamlı araştırma yapılırken gönül isterdi ki Türk edebiyatındaki bütün manzum nasihat-nâmeler ele alınıp incelensin. Ancak Türk edebiyatında yüzlerce manzum nasihat-nâme bulunmaktadır. Hatta Risâle olarak yazılmış bulunan, kayda geçmemiş olan, çeşitli nedenlerle zayı olduğundan ismi olup kendisi kütüphanelerde olmayan, şairlerin hazırladığı kitaplara veya divanlara sıkışmış, halk edebiyatında şairlerce nasihat destanları veya atalar sözü başlıkları altında yazılan şiirler de manzum nasihat-nâmelere dâhil edilirse Türk edebiyatındaki manzum nasihat-nâmelerin sayısı belki binleri bulur. Bu nedenle incelemede, öğüt kitapları bakımından zengin Türk edebiyatının öğüt kitapları havuzundan dönemleri için kayda değer olan, ideal

insan ve ideal toplumun eğitimini esas alan, yeni yazıya çevrilmiş olup genellikle üzerinde çalışmalar yapılmış olan, tercüme veya nazire olmayıp özgün bir biçimde kaleme alınmış olan, manzum nasihat-nâme türünü yansıtabilen, beyit sayısı ve konu çeşitliliği bakımından zenginlik gösteren ve her yüzyılı temsilen o yüzyılda kaleme alınmış kalburüstü 25 tanesi seçildi. 11. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar uzanan tarihî bir süreci de kapsamakta olan seçilen bu manzum nasihat-nâmeler, yazıldıkları dönem için oldukları kadar günümüz için de yararlanılabilecek eserlerdir.

İncelemede esas alınan manzum nasihat-nâmelerin tamamı yeni yazıya çevrilmiş olup bunlardan pek çoğu kitap hâlinde basılmıştır. Seçilen manzum nasihat-nâmelerden kitap olarak basılmayanları ise üzerinde çeşitli üniversitelerde yüksek lisans ve doktora çalışması yapılmış basılmamış tezlerdir.

İncelemenin bölümler itibariyle içeriği şu şekildedir: Çalışmanın birinci bölümü tezin ana kısmına bir hazırlık olup burada manzum nasihat-nâme türü ve Türk edebiyatındaki manzum nasihat-nâmelere değinilmektedir.

Manzum nasihat-nâme başlığı altında nasihatın, nasihat-nâmenin tanımından nasihat-nâmelerin içeriğine, manzum nasihat-nâmenin çeşitlerinden şekil ve kurgusuna, yazılış amaçlarından kaynaklarına kadar çeşitli özellikleri ile Türk edebiyatındaki manzum nasihat-nâmelerin yeri ve önemi ortaya konulmaktadır.

Türk edebiyatındaki manzum nasihat-nâmeler başlığı altında, manzum nasihat-nâmelerin türk edebiyatındaki gelişimi ile Türk edebiyatındaki manzum nasihat-nâmelerin genel bir listesi yer almaktadır. Bu listeyi hazırlarken daha önce bilimsel dergilerde, ansiklopedilerde veya kitaplarda yer alan manzum nasihat-nâmelere ait listeler gözden geçirildi ve kayda değer olanlarından faydalanıldı. Ayrıca basılmamış tezler ve bilimsel makaleler ile bildiriler taranarak sonradan bilim âlemine tanıtılan, üzerinde

çalışma yapılan manzum nasihat-nâmeler de bibliyografik künyeleriyle birlikte dipnotlarla verildi.

İncelemede esas alınan manzum nasihat-nâmeler başlığı altında hazırlanan teze kaynaklık eden 25 manzum nasihat-nâmenin tanıtımı yer almaktadır. Kutadgu Bilig’den (11. yüzyıl) başlayarak Nasihat-nâme-i Hüznî’ye (20. yüzyıl) kadar ele alınan manzum nasihat-nâmelerin tek tek tanımları ve bunlar üzerinde yapılmış çalışmalara ait bilgiler bulunmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, telkin edilen değerler başlığı altında, incelenen 25 manzum nasihat-nâmeden hareketle tespit edilen tutum, davranış ve değerler, kendi içerisinde alt bölümlere ayrılarak verilmekte olup her birine ilişkin açıklamalar yapıldıktan sonra telkin edilen söz konusu tutum, davranış ve değeri örneklendirmek üzere ele alınan manzum nasihat-nâmelerden seçilmiş beyitler yer almaktadır. Tespit edilen değerlere ilişkin açıklamalar, incelenen manzum nasihat-nâmelerden hareketle oluşan içeriğin derli toplu bir şekilde yansımalarıdır. Tespit edilen değerleri desteklemek üzere telkin cümleleri içeren beyitlerin dışında incelenen manzum nasihat-nâmelerden birkaç hikâye ve menkıbe örneği de incelemeye dâhil edildi.

Üçüncü bölümde, tespit edilen değerlerin tasnifi ve değerlendirilmesi bulunmaktadır. Bu bölümde, ikinci bölümde manzum nasihat-nâmelerden hareketle tespit edilen değerlerin 6 ana başlık altında tasnifi yapılmakta ve manzum nasihat-nâme şairlerinin üzerinde sıklıkla durdukları değerlere ilişkin çeşitli alt başlıklar açılarak bu alt başlıklarda, çalışmanın hazırlanması sırasında yararlanılan kaynaklardan yapılan alıntılar yer almakta ve yine manzum nasihat-nâme beyitlerinden seçilmiş örnekler eşliğinde tespit, yorum, açıklama ve değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu bölümde yer alan söz konusu alt başlıklar, incelemeye konu olan manzum nasihat-nâmelerdeki beyitlerde bulunan dikkat çekici ifadelerden ilham alınarak oluşturulmuştur.

İkinci ve üçüncü bölümlerde verilen konu başlıklarını ve bu konu başlıkları altında ortaya konulan düşünceleri örneklendirmek ve desteklemek üzere söz konusu nasihat-nâmelerden alınan beyitler, her biri kendi içerisinde, barındırdığı konunun en çarpıcı ve dikkate değer beyiti olması münasebetiyle seçilmiştir. Bu anlamda 25 öğüt kitabında yer alan yaklaşık 30 bin beyit içerisinde yapılan yaklaşık 1000 beyitlik bir seçme ile hazırlanan çalışma, Türk edebiyatındaki manzum nasihat-nâmelere ait bir güldeste (antoloji) özelliği de taşımaktadır. Ayrıca konu başlıkları altında yer alan bu beyitlerin günümüz Türkçesine tek tek tercümeleri yapılmış olup ilgili beyitlerin açık bir şekilde anlaşılması amaçlanmıştır.

Çalışma, hem tezin hazırlanma sürecinde edindiklerimiz hem de yaptığımız incelemenin sonucunda ortaya çıkan ürün itibariyle verimli oldu. Tezin hazırlanmasına görüş ve önerileriyle katkıları olan hocalarım Prof. Dr. Gönül AYAN, Prof. Dr. Halim SERARSLAN ve Prof. Dr. Hasan KAVRUK'a teşekkürlerimi sunarım.

Selim Emiroğlu

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Selim EMİROĞLU	Nu. 065113011001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TÜRKÇE EĞİTİMİ/Türkçe Eğitimi	
	Danışmanı	Prof. Dr. Gönül AYAN	
Tezin Adı		Türkçe Manzum Nasihat-nâmelerin Eğitim Değeri Üzerine Bir İnceleme	

ÖZET

İnsanları iyiye, güzele, doğruya yönlendiren; yanlışlardan, kötülük ve çirkinliklerden uzaklaştıran; onlara ideal insan ve ideal bir toplumun ruh haritasının nasıl olması gerektiğini gösteren, şiir biçiminde oluşturulmuş öğüt kitapları olan manzum nasihat-nâmeler, Türk edebiyatının ilk dönemlerinden bu yana şairlerin önem verdikleri türlerden biri olmuş, bu nedenle pek çok manzum nasihat-nâme yazılmıştır.

Bu çalışmada konu olarak 11.yy.'dan başlayıp 20.yy'a kadar uzanan bir süreçte yazılan Türkçe manzum nasihatnameler içerisinde çeşitli ölçütler dikkate alınarak seçilen 25 manzum nasihat-nâmeden hareketle söz konusu manzum nasihat-nâmelerin ve genel olarak manzum nasihat-nâme türünün eğitim bakımından taşıdığı değer, ilgili eserlerdeki telkin edilen tutum, davranış ve değerlerin okuyucu üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri ve nasihat vermenin çocuk, genç ve yetişkin eğitimindeki yeri ele alınıp ayrıntılı bir şekilde incelenip değerlendirildi.

Bu çalışmada kişinin dünya mutluluğu kadar ahiret mutluluğunu da sağlamayı hedefleyen, teoriden çok pratiğe dönük eserler olan manzum nasihat-nâmelerin incelenmesindeki amaç, söz konusu eserlerin gerek yazıldıkları dönem itibarıyla ve gerekse de günümüz için ideal insan ve ideal toplumun oluşumuna ne derece katkıda bulunduğunu ve nesillerin eğitiminde nasıl bir rol oynadığını ortaya koymaktır.

Türk edebiyatındaki manzum nasihat-nâmelerin bir liste halinde verildiği, bunlar içerisinden seçilen manzum nasihat-nâmeler dikkate alınarak, söz konusu manzum nasihat-nâmelerin eğitim değerini ortaya koymak için, doküman inceleme ve veri çözümleme metodunun kullanıldığı bu çalışmada görüldü ki nesillerin manevi eğitiminde manzum nasihat-nâmelerin önemli bir yeri bulunmaktadır. İnsanların benimsemesi ve sakınması gereken tutum, davranış ve değerleri şiir dünyasının imkânlarıyla işleyen bu türün, içerdiği bazı batıl inanışlar, eğitimden uzak bilgi ve yaklaşımlar ve öğüt metodunun zayıf yanları gibi eksiklikleri bir kenara bırakılırsa, genel olarak eğitimde, özellikle insanın manevi eğitiminde kullanılacak eserler olduğu sonucuna ulaştık.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Selim EMİROĞLU	Nu. 065113011001
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TÜRKÇE EĞİTİMİ/Türkçe Eğitimi	
	Danışmanı	Prof. Dr. Gönül AYAN	
Tezin İngilizce Adı	A study on education value of advice books in verse that written in with Turkish language		

SUMMARY

Directing the people to good, beautiful and right, awaying from the people the wrongs, evils and hideousness, showing to the people how it should be soul map of an ideal human and ideal society, advices books that haved been built in the form of poetry the advice books in verse, it has been one of the types of poem that poets attach importance to since the first period of Turkish literature, that's why many advice books were written.

At this study, starting from 25 advice books in verse that selected taking into consideration various criteria among the advice books in verse that written in with Turkish language that written in a process that extending up to from 11th century to 20th century, has been reviewed and evaluated in detail its value in terms of education of mentioned advice books in verse and in general the advice books in verse, positive and negative effects on the reader of inculcated attitudes, behaviors and values in mentioned works and importance of to give advice in the children, youth and adult education.

At this study the purpose of investigation of advice books in verse that works based on practice than theory and aiming to provide individual's world happiness and everlasting happiness, to show the mentioned works how contributing to the formation of an ideal human and ideal society as both the period that they were written and for our day and how playing a role in the education of generations.

Seen in this study that giving in a list in Turkish literature and used in document review and data analysis method for showing the educational value of mentionad advice books in verse by taking into account selected from these advice books in verse advice books in verse are has an important place of spiritual education of generations.

In education in general, we've reached the conclusion that advice books especially are to be used in moral education of human if such deficiencies as content of some superstitious beliefs and weaknesses of the method of preaching and irrelevant information and approaches to education of this poetry type that dealing with the availables of poem world the attitude, behavior and values that people should adopt and avoid aside.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa Numarası
Bilimsel Etik Sayfası	i
Doktora Tezi Kabul Formu	ii
Ön söz	iii
Türkçe Özet	vii
Yabancı Dilde Özet	ix
İçindekiler	xi
Kısaltmalar	xvii
Giriş	1
1. BÖLÜM: MANZUM NASİHAT-NÂME	3
1. 1. Nasihat-nâme Nedir?	3
1. 2. Manzum Nasihat-nâmelerin İçeriği	4
1. 3. Manzum Nasihat-nâmelerin Çeşitleri	5
1. 4. Manzum Nasihat-nâmelerin Şekil ve Kurgusu	7
1. 5. Manzum Nasihat-nâmelerde Seslenme Biçimi	12
1. 6. Manzum Nasihat-nâmelerin Yazılış Amacı	13
1. 7. Manzum Nasihat-nâmelerde Kıssadan Hisse Çıkarma	15
1. 8. Manzum Nasihat-nâmelerin Kaynakları	16
1. 8. 1. Kur'an-ı Kerim	16
1. 8. 2. Hadisler	18
1. 8. 3. Tasavvufî Unsurlar	19
1. 8. 4. Menkıbeler	20
1. 8. 5. İran Edebiyatına Ait Öğüt ve Menkıbe Kitapları	22
1. 8. 5. 1. Pend-nâme	22
1. 8. 5. 2. Tezkiretü'l- Evliyâ	24
1. 8. 5. 3. Esrar-nâme	24
1. 8. 5. 4. Mantıku't-Tayr	24
1. 8. 5. 5. Kâbus-nâme	25
1. 8. 5. 6. Mahzen-i Esrâr	25
1. 8. 5. 7. Bostan ve Gülistan	26

1. 8. 6. Atasözleri	27
1. 8. 7. Özlü Sözler	28
1. 9. Manzum Nasihat-nâmelerin Türk Edebiyatındaki Gelişimi	29
1. 10. Türk Edebiyatındaki Manzum Nasihat-nâmeler	34
1. 11. İncelemede Esas Alınan Manzum Nasihat-nâmeler	45
1. 11. 1. Kutadgu Bilig	45
1. 11. 2. Risâletü'n-Nushiyye	46
1. 11. 3. Pend-i Ricâl	46
1. 11. 4. Mürşidü'l-Ubbâd-ı Ârif	46
1. 11. 5. Nüşhâ-ı Âlem ve Şerhü'l-Âdem-i Ârif	47
1. 11. 6. Nasihat-nâme-i Şeyh Eşref	47
1. 11. 7. İbret-nâme-i Şeyh Eşref	48
1. 11. 8. Pend-nâme-i İbrahim Gülşeni	48
1. 11. 9. Pend-nâme-i Edirneli Nazmî	48
1. 11. 10. Deh-murg-ı Şemsî	49
1. 11. 11. Pend-nâme-i Güvâhî	49
1. 11. 12. Âb-ı Hayat	49
1. 11. 13. Heşt Behişt	50
1. 11. 14. Gülşen-i Ebrâr-ı Emirî	50
1. 11. 15. Mir'atü'l-Ebrâr-ı Emirî	50
1. 11. 16. Mir'atü'l-Ahlâk ve Mirkatü'l-Eşvâk	51
1. 11. 17. Gülşen-i Niyâz	51
1. 11. 18. Hayriyye-i Nâbî	51
1. 11. 19. Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi	52
1. 11. 20. Pend-nâme-i Sûzî	52
1. 11. 21. Pend-nâme-i Zarîfî	53
1. 11. 22. Lutfiyye-i Vehbî	53
1. 11. 23. Pend-i Mahdûmân	53
1. 11. 24. Pend-nâme-i Vak'â-nüvis Esad Efendi	54
1. 11. 25. Nasihat-nâme-i Hüznî	54
2. BÖLÜM: TELKİN EDİLEN DEĞERLER	55

2. 1. BİLİNMESİ VE BENİMSENMESİ İSTENİLEN TUTUM, DAVRANIŞ VE DEĞERLER	56
2. 1. 1. Adaletli Olmak	56
2. 1. 2. Sabırlı Olmak	57
2. 1. 3. Ağırbaşlı Olmak	61
2. 1. 4. İlme ve Bilgiye Önem Vermek	62
2. 1. 5. Aklın Önemi	74
2. 1. 6. İslam Dini ve Tasavvuf	77
2. 1. 7. Dostluk Kurmak ve İnsanlarla Yakın İlişki İçinde Olmak	105
2. 1. 8. Alçak Gönüllü Olmak ve Kibirten Sakınmak	112
2. 1. 9. Temkinli ve Dikkatli Olmak	117
2. 1. 10. Çalışmak ve Gayretli Olmak	129
2. 1. 11. Cömertlik	133
2. 1. 12. Halka ve Devlete Hizmet Edenlerin Bilmesi Gerekenler	137
2. 1. 13. Ayıp Örtme	142
2. 1. 14. Saygı	144
2. 1. 15. Ruh ve Beden Sağlığına Dikkat Etmek	147
2. 1. 16. Cesaret	153
2. 1. 17. Danışmak, Fikir Almak	154
2. 1. 18. Doğruluk ve Samimiyet	155
2. 1. 19. Düşünmenin Önemi	158
2. 1. 20. Aşk, Evlilik ve Ailenin Önemi	159
2. 1. 21. Ticarete ve Alışverişte Dikkatli Olmak	164
2. 1. 22. İçinde Yaşanılan Eve Kıymet Vermek	166
2. 1. 23. Nasihate Kulak Vermek	168
2. 1. 24. İyilik Yapmak, Hayır İşlemek ve Kötülükten Uzak Durmak	173
2. 1. 25. Mutluluk ve Huzuru İstemek	178
2. 1. 26. Dile, Söze Hâkim Olmak	180
2. 1. 27. İnsan Tabiatını Tanımının Önemi	186

2. 1. 28. Beden Dilini ve İlm-i Kıyafeti Bilmek	191
2. 1. 29. Zararlı Maddelerden ve Alışkanlıklardan Uzak Durmak	193
2. 1. 30. Tecrübeye Önem Vermek	196
2. 1. 31. İnsanın Ettiğini Bulacağını Bilmek	198
2. 1. 32. Misafirlik Adabını Bilmek	201
2. 1. 33. Ziyarete Bulunmak	207
2. 1. 34. Ölçülü Olmak	209
2. 1. 35. Özgürlük Duygusuna Sahip Olmak	213
2. 1. 36. Çocuk Eğitimi	214
2. 1. 37. Selamlaşmak	217
2. 1. 38. Verilen Sözde Durmak	219
2. 1. 39. Halim selim olmak	220
2. 1. 40. Şerefli ve Namuslu Olmak, Utanma Duygusu Taşımak	221
2. 1. 41. Makam Sevgisinden ve Şöhretten Uzak Durmak	223
2. 2. BİLİNMEŞİ VE SAKINILMASI İSTENİLEN TUTUM VE DAVRANIŞLAR	227
2. 2. 1. Acelecilik	227
2. 2. 2. Düşmanlık	229
2. 2. 3. Bencillik	233
2. 2. 4. Dedikodu ve İftira	235
2. 2. 5. Kıskançlık	238
2. 2. 6. İnatçılık	241
2. 2. 7. Öfkelenmek	242
2. 2. 8. Yalan Söylemek	244
2. 3. MANZUM NASİHAT-NÂMELERDE YER BULAN OLUMSUZ TELKİNLER	247
3. BÖLÜM: TESPİT EDİLEN DEĞERLERİN TASNİFİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ	255
3. 1. DİNİ, TASAVVUFİ VE AHLAKİ EĞİTİM	255
3. 1. 1. Manzum Nasihat-nâme Şairlerinin Özellikleri	256

3. 1. 2. Manzum Nasihat-nâmelerde Tasavvuf İlmi	257
3. 1. 3. Âlemin Özü: İnsan	258
3. 1. 4. Bulmak İçin Kaybetmek	259
3. 1. 5. Dünya ve Ahireti Uzlaştırmak	261
3. 1. 6. Sessiz Vaiz: Ölüm	267
3. 1. 7. İçerdeki Düşman: Nefs	269
3. 1. 8. İslam'ın Şekillendirdiği Ahlak Anlayışı	272
3. 1. 9. Ayıplara Örtü Olmak	278
3. 1. 10. Taşın Altına Elini Koymak	279
3. 1. 11. Şeytani Zaaf: Kibir	281
3. 1. 12. Manzum Nasihat-nâmelerin Psikolojik ve Sosyolojik Yönü	282
3. 1. 13. Dinî Eğitimde Nasihatın Yeri	286
3. 1. 14. İlahi Aşk Sarhoşları	289
3. 1. 15. Müslüman Bir Çobandır.	290
3. 2. KARAKTER EĞİTİMİ	291
3. 2. 1. Karakter Eğitimine Yönelik Çalışmalar	292
3. 2. 2. Nasihati Önce Kendine Ver.	293
3. 2. 3. İdeal İnsan	295
3. 2. 4. Olumsuz Nasihatler	302
3. 2. 5. Nasihate Kulak Vermek	306
3. 2. 6. İkinci Akıllılık: Sabır	308
3. 2. 7. Nasihat-nâmelerin Etkisi ve Etkisizliği	309
3. 2. 8. Ne Ekersen Onu Biçersin.	317
3. 2. 9. Öfkeyi Yutmak	318
3. 2. 10. Çalışkan ve Gayretli Olmak	320
3. 2. 11. Eskimez Yeni: Tecrübe	321
3. 2. 12. Sözü Pişirip Demek...	322
3. 3. SOSYAL, SİYASAL VE EKONOMİK EĞİTİM	326
3. 3. 1. İnsanları Ölçüp Tartmak Gerekir.	327
3. 3. 2. Nesil Eğitimi, Kuşak Çatışması	330
3. 3. 3. Çevrenin İnsan Üzerindeki Etkisi	333

3. 3. 4. İslam Toplumunda Ziyaret	334
3. 3. 5. Dostluk ve Düşmanlık	335
3. 3. 6. Değerler Eğitimi	337
3. 3. 7. Siyasi Eğitim	340
3. 3. 8. Ekonomi Eğitimi	341
3. 4. İLMÎ VE MESLEKÎ EĞİTİM	345
3. 4. 1. İlim ve Meslek Tanıtımları	345
3. 4. 2. Sözsüz İletişim: Beden Dili	348
3. 4. 3. Kişisel Gelişim Kitapları	350
3. 4. 4. Mürşidin Önemi	350
3. 5. SAĞLIK EĞİTİMİ	351
3. 6. ÇOCUK EĞİTİMİ	353
3. 6. 1. Çocuk Eğitiminde Ailenin Yeri	354
3. 6. 2. Çocuk Eğitiminde Kurgusal Metinlerin Etkililiği	356
3. 6. 3. Çocukluk Dönemi	358
3. 6. 4. Öğüt Vermek Yerine Örnek Olmak	359
3. 6. 5. Manzum Nasihat-nâmelerde Bilmeceler	361
3. 6. 6. Nasihat-nâme mi, Vasiyet-nâme mi?	362
3. 6. 7. Hocanın Dediğini Yap, Yaptığını Yapma!	363
3. 6. 8. Çocuk Eğitiminde Şiirin Yeri	364
3. 6. 9. Küçük Yetişkin: Çocuk	366
Sonuç	369
Kaynakça	373
Özgeçmiş	382

KISALTMALAR

Age.	: Adı geçen eser
AKM	: Atatürk Kültür Merkezi
Ar.	: Arapça
AŞ	: Anonim Şirketi
b.	: Beyit
Bk.	: Bakınız
C	: Cilt
Çev.	: Çeviren
D.E.Ü.	: Dokuz Eylül Üniversitesi
Hız.	: Hazret-i
İFAV	: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
Nu.	: Numara
S	: Sayı
s.	: Sayfa
S.A.V.	: Sallallahu Aleyhi Vessellem
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: Ve benzeri
yay.	: Yayınlayan
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

İlk insandan bu yana insanlar, gerek yaşadıkları dönemdeki nesli gerekse kendilerinden sonra gelecek nesilleri eğitmek, onları iyiye, güzele ve doğruya yönlendirmek, kendilerinin düştükleri hatalardan haberdar etmek, mutluluk ve huzur içinde yaşamalarını sağlamak için onlara çeşitli öğütlerde bulunmuşlardır. İlk zamanlarda doğrudan doğruya ve sözlü olarak verilen bu öğütler, zamanla sanatlı bir hâl almış ve yazıya dökülmüştür. Hemen hemen her toplulukta ve millette benzer şekilde yaşanan bu süreç, edebiyatın özellikle bilim yönünün eğitimle temasa geçmesi neticesinde öğüt kitapları şeklinde okuyucunun zevk alarak eğitildiği bir yapıya kavuşmuştur. Öğüt kitaplarının manzum yani şiir şeklinde yazılmış olanları ise söz konusu öğütlerin kalıcılığını artırmış, özellikle çocukların ve gençlerin eğitiminde yararlanılacak başvuru kitapları hâline gelmiştir.

Türk edebiyatının dönemleri arasında oldukça uzun bir dönem kapsayan Klasik Türk edebiyatı içerisinde şairler, toplumu eğitmek için başta dinî ve tasavvufî eğitim olmak üzere, sosyal eğitimden karakter eğitimine, ahlakî eğitimden çocuk eğitimine kadar pek çok alanda ve bu alanlara ait çeşitli konularda öğütler vermişler, bir nasihat dini olan İslam'ı yüreklere nakşetmek, böylece İslam'ın tebliğ görevini yerine getirmek, ideal insan ve ideal toplumun özelliklerini ortaya koymak, hem okuyucu için hem de kendileri için dünya ve ahiret mutluluğunu sağlamak amacıyla manzum nasihat-nâmeler kaleme almışlardır. Bu eserleri oluştururken şairler, öncelikle Kur'an-ı Kerim ve hadisleri başvuru kaynağı olarak almışlar, bunların yanında özellikle İran edebiyatına ait ve pend-nâme genel adıyla bilinen öğüt kitaplarından faydalanmışlardır. Şairler sadece dinî kaynaklar ve pend-nâmelerle de yetinmemiş, yazdıkları öğüt kitaplarında, menkıbelerden çeşitli hikâyelere, atasözlerinden özlü sözlere, toplumun gelenek ve gö-

reneklerinden çeşitli bilimlerle ilgili açıklamalara ve hatta günlük hayata bile yer vermişlerdir.

“Ey oğul!” ünlemi ile ses bulan manzum nasihat-nâme türü, İslam dinini odak noktası olarak ele almakta, bir Müslümanın bütün hayatına müdahale eden İslam ahlakını estetik bir şekilde ve şiir dünyasının imkânlarından faydalanarak geleceğe taşımaktadır. Müslümanın ibadeti esnasında içinde bulunduğu samimiyetten sofrada yemek yerken nasıl davranacağına kadar, yaşamının her anını kuşatan İslam’ın emir, ilke, adap ve kuralları bu manzum nasihat-nâmelerle dile getirilmekte, öncelikle Allah’a karşı olan görevini tam olarak yerine getiren ve kendisinden başlayarak ailesine, toplumuna, milletine, devletine ve tüm insanlığa yararlı, hem dünyada hem de ahirette mutluluk bulmayı amaçlayan ideal bir insan oluşturulmak istenmektedir.

Manzum nasihat-nâmeler, çizgileştirdiği ideal insan ve bu ideal insanın oluşturduğu ideal toplum düşüncesiyle hem dünya hem de ahiret mutluluğunu sağlamayı amaçlamaktadırlar. Manzum nasihat-nâme şairleri verdikleri öğütlerle başta çocuklar ve gençler olmak üzere yaşadıkları dönemdeki veya kendilerinden sonraki nesilleri eğitmeyi düşünmüşler, bu amaçla günümüzde bile faydalanılabilecek eserler kaleme almışlardır. Söz konusu eserler insan eğitimiyle ilgili olduğundan bu eserleri taşıdıkları eğitim değeri bakımından ele almak, incelemek ve değerlendirmek gerekir.

1. BÖLÜM: MANZUM NASİHAT-NÂME

1. 1. Nasihat-nâme Nedir?

Arapça nasihat, Farsça nâme sözcüklerinin birleşiminden oluşan nasihat-nâme, *insanlara yol göstermek, öğüt vermek maksadıyla yazılan manzum veya mensur eser* (Devellioğlu, 1997: 808) olup Türkçede pend-nâme veya öğüt-nâme adlarıyla da bilinir. Nasihat-nâmelerin şiir şeklinde yazılmış olanlarına manzum nasihat-nâme denir.

Türkçe öğüt, Farsça pend anlamına gelen nasihat, Arapçada çeşitli anlamları ifade eden, geniş kullanım sahasına sahip bir kavramdır. Öğüt vermek, iyi ve hayırlı işlere davet, kötü ve şer olan şeylerden nehyetmek, bir işi sadece Allah rızası için yapmak, yırtık olan elbiseyi dikmek, balı mumundan süzüp arındırmak gibi çok çeşitli ve muhtevalı manalar ifade eden “nasihat”; mektup, risâle, kitap, belge gibi anlamlara gelen “nâme” sözcüğüyle birleşmiş ve edebiyatta bir tür olarak, insanları iyiye, güzele, inançlı ve ahlaklı olmaya yönelten; içerisinde ayet, hadis, atasözü, kıssa, hikâye, özdeyiş ve menkıbeler bulunan manzum veya mensur eserlerin genel adı olmuştur.

Kişiyi ve toplumu İslam dini ve tasavvuf çerçevesinde eğitmeyi, bilgilendirmeyi, uyarmayı amaçlayan bu eserler, ahlak ve görgü kitapları, adap kılavuzları, mev’ize kitapları, atalar sözü kitapları olarak da bilinirler. Nasihat-nâmelerin ders verme, öğüt verme, öğretme, nutuk çekme, salık verme, yol gösterme, vasiyet etme ve vaaz verme gibi işlevleri vardır.

Nasihat-nâmelerin bazıları özel adlara sahipse de büyük bir çoğunluğu, Türk edebiyatında derin izler bırakan Fars edebiyatındaki pend-nâme geleneğinin ve özellikle de Attar’ın Pend-nâme adını verdiği öğüt kitabının etkisi ile pend-nâme olarak adlandırılmıştır. Fars edebiyatında pend-nâmelerden önce ise bu türün özelliklerini taşıyan ve pend-nâmelerin en eski şekli olan

enderz-nâmeler bilinir. “*Enderz-nâmeler, daha çok din adamlarının, dindaşlarına; hükümdar ve vezirler gibi ülke yöneticileri ve büyük kişiliklerin, çocukları ve yakınlarına, saraylılara ya da bütün halklarına; bilginler ve filozofların, bilim adamları ve halk kitlelerine; babaların, çocuklarına yönelik birtakım hareket ve davranışlarda bulunmalarını salık veren, ahlak kurallarına uymaları, iyilik yapmaları ve kötülüklerden sakınmalarını ifade eden öğütleri konu alırlar.*” (Yıldırım, 2005: 51-72)

1.2. Manzum Nasihat-nâmelerin İçeriği

Bir anlamda İslam ahlakının pratiğe aktarılması demek olan nasihat-nâmelerde insanın kişisel ve toplumsal yaşamındaki her türlü eylem ve davranışlarına, yaptıklarına ve yapmadıklarına, sorumluluklarına kadar uzanan bir ölçüde İslam dininin siyasi, sosyal, ticari, kişisel, hukuki, ahlakî, ilmî, mesleki ve hatta çocuk ve sağlık eğitimleri hususlarındaki emir, ilke ve yorumları edebiyat dünyasının imkânlarından yararlanılarak sanatlı bir şekilde öğüt, bilgi, uyarı ve tavsiye olarak okuyucuya sunulur. Bu öğütler, çeşitli ayet, hadis, menkıbeler, kıssalar, büyüklere, din ulularına ait efsane ve inanışlar, çeşitli bilim dallarına ait bilgiler, şairlerin kendi gözlemleri, tecrübeler, çeşitli fıkra ve hikâyeler, görgü kuralları, töreler ve hatta batıl inançlarla takviye edilerek beyitler vasıtasıyla verilir. Ayet ve hadislerle bazen telmihler bazen de iktibaslar yapılır.

Türk edebiyatındaki nasihat-nâmeler genel olarak dinî, tasavvufî tarzdadır. Bununla beraber sosyal meselelere değinen, ahlakî konuları ele alan, ekonomi, aile hayatı ve çocuk eğitimi konularında bilgiler ve öğütler veren hatta “*devlet erkânına, nasıl çalışmaları, halka maiyetlerine ve devlet malına karşı nasıl davranmaları gerektiğini anlatan nasihat-nâmeler de vardır.*” (Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985, :2599)

Klasik Türk edebiyatı çeşitli kaynaklardan beslenmiştir. *“Bir yandan Hint, İran, Roma, Bizans efsaneleri, bir yandan Kur’an ve hadislerden alınan sözler, bir yandan peygamberlerin ve erenlerin hayatlarına ait menkıbeler, bir yandan tasavvufî ümmeler Türk divan edebiyatını yoğurmuş bu edebiyata insanî ve fikrî bir yön vermiştir.”* (Gölpınarlı, 1969: 159) Bu edebiyat içerisinde önemli bir yer tutan manzum nasihat-nâmeler ise, İslam’ın emri olan tebliğ görevini yerine getirmek, böylece okuyucuyu iyiliğe sevk edip kötülükten alıkoyarak eğitmek amacıyla oluşturulmuş devlet büyükleri ve padişahlardan (Kutadgu Bilig) çocuklara (Lutfiye, Hayriye) kadar hemen hemen her kesime hitap etmiş eserlerdir.

Nasihat-nâmelerde sadece okuyucuyu eğitmek amacıyla çeşitli öğüt, bilgi, uyarı ve açıklamaları değil, birer tarih belgesi gibi dönemin ahlakî tavırları, anlayışları, değer yargıları, batıl inançları, devlet ve halk kademesindeki değişme ve gelişmeleri de takip etmek mümkündür.

1.3. Manzum Nasihat-nâmelerin Çeşitleri

İslami kaynaklarla beslenen Klasik Türk edebiyatı içerisinde manzum nasihat-nâmeler, kendilerine ait konu bütünlükleriyle müstakil bir tür olarak yer almıştır. İslam dininin ahlakî esaslarını halka öğretme, faydalı olma veya ahirete yarar söz söyleme gibi gayretlerle kaleme alınan bu eserlerde dinî ve ahlakî unsurlar oldukça geniş yer bulmuştur. Özellikle dinî, tasavvufî, ahlakî ve sosyal konuların ağırlık kazandığı manzum nasihat-nâmeler, geniş halk kitleleri arasında yaygınlık kazanmış ve günümüze kadar ulaşmıştır. Bu nasihat-nâmeleri ele aldıkları konular ve telkin etmek istedikleri değerler bakımından bir tasnife tabi tutmak oldukça güçtür. Çünkü dinî, tasavvufî, sosyal, ahlakî, ilmî, adab-ı muaşerete dair ve hatta çocuk eğitimini işleyen bu eserlerde konular iç içe geçmiş olup dinî ve tasavvufî denilebilecek bir nasihat-nâmede çocuk eğitimine, ahlakî ve sosyal denilebilecek bir nasi-

hat-nâmede görgü kurallarına, tıbbî denilebilecek bir nasihat-nâmedeyse ekonomik hayata dair çeşitli öğütler bulunabilmektedir. Hâl böyle olunca nasihat-nâmeleri dinî, tasavvufî, sosyal, ahlakî, ilmî, tıbbî vb. konu başlıkları altında ve keskin çizgilerle sınıflandırmak mümkün görünmemektedir. Buna rağmen bazı nasihat-nâmeler fütüvvet-nâme, siyaset-nâme gibi adlar almıştır. Agah Sırrı Levent'in "*Ahlakî eserler arasında yer alır.*" (Levent, 1963: 88–115) dediği fütüvvet-nâmelerin esası ise Hazreti Ali'ye kadar uzanır. Fütüvvet sözcüğü cömertlik anlamına gelir. Özellikle Anadolu'da ahilik örgütü ve esnaf teşkilatları arasında yer alan fütüvvet-nâmeler, kardeşliği, birbirine ve başkalarına yardım etmeyi, ko-nukseverliği, yabancıları iyi karşılamayı, zulme karşı durmayı, düşkünleri korumayı vs. işlemektedir. Sonuç itibariyle fütüvvet-nâmeler, cömertlik, yardımlaşma, ticarî ve ekonomik yönden okuyucuya çeşitli öğütler veren nasihat-nâmelerdir. Siyaset-nâmeler de benzer şekilde nasihat-nâmelerin bir türevi olup bir konu adlandırmasından başka bir şey değildir. Siyaset-nâmeler bir ülkenin mutluluğa, huzura, refaha ulaştırılması için ülke yönetiminde söz sahibi olan kimselerin, özellikle sultanların ve devlet yöneticilerinin tutmaları gereken çeşitli öğütler, bilmeleri gereken çeşitli bilgiler, tecrübeler, görüşler, yorumlar ve açıklamaların yer aldığı öğüt kitaplarıdır. Bu öğüt kitapları da fütüvvet-nâmeler gibi nasihat-nâmeler içerisinde değerlendirilmelidir. Söz konusu duruma açıklık kazandıracak en güzel örnek ise Türk edebiyatının ilk nasihat-nâmesi olan Kutadgu Bilig'dir. Her ne kadar ağırlıklı olarak devlet yönetimine ilişkin öğütler içeriyorsa da Kutadgu Bilig'de hemen hemen her konuda bilgi ve öğütle karşılaşılır. Devlet yönetimine ilişkin öğütlerin odak noktasını da İslam dini oluşturduğundan söz konusu nasihat-nâmeyi sadece bir siyaset-nâme olarak düşünmek yanlış olur. Ayet, hadis ve atasözleri ışığında inanç ve ibadetlerden evlilik kurumuna, erdem ve ahlaktan sofrada adabına kadar bir konu çeşitliliği barındıran böyle bir eseri

sadece bir siyaset-nâme olarak değil, siyasi öğütlerin ağırlıklı bir biçimde yer bulduğu manzum bir nasihat-nâme olarak kabul etmek daha doğru olacaktır.

Dinî, tasavvufî, ahlakî eserlerle nasihat-nâmeleri de birbirinden ayırmak gerekir. Örneğin bir akaid kitabı beyitlerle yazılmış ve okuyucuya yapıp yapmayacakları yönünde çeşitli uyarılar içeriyor olabilir. Didaktik yönü ağır basan ya da içerisinde nasihat bulunan her eser nasihat-nâme olsaydı divan edebiyatındaki bütün eserleri nasihat-nâme olarak değerlendirmek gerekirdi. Çünkü şairlerin yazdıkları gazellerde bile İslamî geleneğin etkisiyle bir öğüt, bir tebliğ havası yer alır. İncelemeye esas alınan manzum nasihat-nâmeler içerisinde Hayriyye adlı öğüt kitabını yazmış şair Nâbî'nin gazelde bile hâkimâne denilen hikmetli ve öğretici bir tarz geliştirdiği bilinmektedir.

Agâh Sırrı Levent, iç içe geçmiş konuları sebebiyle nasihat-nâmelerin konu bakımından tam bir tasnife tabi tutulamayacağını şu şekilde belirtir: “*Ümmet çağında ahlakî dinî esaslardan hatta tasavvufî düşüncelerden ayırmak mümkün olmadığına göre bir eser için dinî, tasavvufî, ahlakî vasıflardan birini kesin olarak vermek kolay değildir. Dinî bir eser aynı zamanda tasavvufî, dinî ve tasavvufî bir eser de aynı zamanda ahlakî olabilir. Bunun içindir ki ancak kapsadığı esas fikre bakarak bir esere dinî, tasavvufî ya da ahlakî hükmünü verir ve o çerçeve içine alabiliriz.*” (Levent, 1963: 88–115)

1. 4. Manzum Nasihat-nâmelerin Şekil ve Kurgusu

Manzum nasihat-nâme şairlerinin üzerinde anlaştıkları ve uyguladıkları ortak bir nasihat-nâme kurgusu olmasa da şairler genel olarak nasihat-nâmelerini şu şekil ve kurgu üzerine bina ederler: Öncelikle klasik mesnevilerde olduğu gibi besmeleyle başlanır. Daha sonra tevhid bölümü gelir. Bu bölümde Allahu Teala'nın yüceliğinden, kudretinden söz edilerek sıfatlarına dair açıklamalarda bulunulur. Ardından naat bölümü gelir. Bu

bölümde son din olan İslam dininin ve Allah'ın son peygamberi olan Hz. Muhammed (S.A.V.) ' in övgüsü yer alır. Naatten sonra dört halifeye, peygamberin ashabı ve âline salât ve selamlar getirilir, övgülerde bulunulur. Övgü bölümü padişah veya devlet büyüklerine övgüyle devam eder. Bazı nasihat-nâme şairleri övgülerden sonra eserin yazılış sebebini belirtir. Ardından giriş bölümüyle nasihat-nâmenin asıl bölümlerine geçiş yapılır. Giriş bölümünde -varsa bir konu başlığı altında- öğütler verilir. Ardından gelişme bölümüne geçilerek bu bölümde öğütleri destekleyecek ayet, hadis, hikâye, kıssa, atasözleri, kelâm-ı kibâra ait sözler, menkıbeler, fıkralar ve çeşitli metinler veya doğrudan öğütler sıralanır. Bazı nasihat-nâme şairleri, hikâye formunun etkisini kullanarak verdikleri öğütlere kalıcılık sağladılar. Art arda öğüt içeren beyitlerle devam eden kurgu, hikâyelerle bir esneklik, bir genişlik kazanır; böylece okuyucu sıkılmadan, öğütleri daha çabuk kavrar. Bazı şairler ise verdikleri hikâyenin anlaşılabilirliğini artırmak için ve okuyucuya, özellikle çocuk okuyucuya yardımcı olmak bakımından hikâyenin sonunda bir kıssadan hisse bölümü ayırır. Bu bölümde birkaç beyit ile söz konusu hikâyenin mesajı ve özeti verilir. Ardından öğüt cümleleri ile nasihat-nâmeye devam edilir. Eserin sonuç bölümü genellikle duaya (münacaat) ayrılmıştır. Bu bölümde şair, eğer nasihat-nâmesini, belli bir kimse için yazmışsa o kişi için dualarda bulunur. Yazdığı nasihat-nâme genel okuyucu kitlesine hitap eden bir nasihat-nâme ise bu durumda Yaradan'a kendisi için duada bulunur ve yazdığı nasihat-nâme için okuyucudan kendi adına dua talep eder.

İçeriği bakımından nasihat-nâmelerin bazılarında sadece öğüt cümleleri yer alır. Nasihat-nâme baştan sona öğüt cümleleri içeren beyitlerle yazılır. (Pend-nâme-i Zarîfî, İbretnâme vb.), bazı nasihat-nâmelerdeyse öğüt cümleleri içeren beyitlerle birlikte, çeşitli hikâyelerin, kıssaların, menkıbelerin beyitlerle hikâye edildiği görülür (Âb-ı Hayat, Pend-nâma-i Güvâhî,

Mürşidü'l-Ubbâd vb.). Bir de nasihat-nâmelerin diyaloglar şeklinde beyitlerle verildiği nasihat-nâmeler bulunur (Kutadgu Bilig, Deh-murg-ı Şemsî).

Nasihat-nâme şairlerinden bazıları hikâye aralarında okuyucuya nasihatler vermektedir. Yani nasihat vermeyi hikâyenin sonunda yapması gerekirken bu kuralı bozup hikâyeyi kesintiye uğratarak nasihatleri metnin arasına sıkıştırır. Kutadgu Bilig'de diyaloglar arasında nasihatler verilirken Risâletün Nushiyye ve Pend-i Ricâl'de hikâyelerden önce veya sonra nasihatler verilir.

Kur'an-ı Kerim'in kurgusuna bakılırsa görülecektir ki içerisinde kıssalar, öğüt, delil cümleleri ve uyarılar iç içe geçmiş bir şekilde yer almaktadır. Açıklama ve öğütler kıssalarda bir araya getirilmektedir. Geçmişteki peygamberlerin ve milletlerin ibret dolu kıssa ve öyküleri, insanlara çeşitli öğütler, dersler vermek, İslam'ın ahlakî prensibini ortaya koymak, İslam inancını temellendirmek bakımından bir bütünlük oluşturur. İnsanları doğruya, güzele ve iyiliğe yönlendirmek için Kur'an-ı Kerim'in kullandığı bu öğüt metodu, bu kurgu ve planı, İslam dini ile beslenen edebiyatlarda ve özellikle de Klasik edebiyatta nasihat-nâme şairlerince kullanılmıştır. Şairler beyitlerle verdikleri öğütler arasına çeşitli kıssalar, menkıbeler, hikâyeler sıkıştırarak, kıssadan hisse bölümleriyle, telmih ve iktibaslarla eserlerini Kur'anî bir kurguya yaklaşıtırlar.

Bir şey yapma, etme veya yap denildiğinde onun gerekçeleri belirtilmelidir. Manzum nasihat-nâmelerde ilk dizede ilgili bilgi, emir ve kişinin yapıp yapmayacağı şeyler yönünde nasihat yer alırken; genellikle ilk dizinin ikinci yarısında veya ikinci dizede ise ilk dizedeki yargının sonuçları veya çeşitli benzetme ve sanatlarla güçlendirilmesi ve gerekçelendirilmesi verilir.

Biligni bedük bil ukuşnı ulug

Bu iki bedütür üdürmiş kulug

Kutadgu Bilig, s.114

(Bilgiyi büyük ve anlayışı ulu bil; seçkin kulu bu iki şey yükseltir.)

*Bu fenâda eyle fakrı ihtiyâr
Olayın dirsen bekâda bahtiyâr*

Pend-i Ricâl, s.329

(Sonsuzluk diyarında mutlu olmak istersen bu yokluk diyarında fakirliği benimse.)

Bazen her bir dize birbirinden bağımsız olarak iki nasihat verir. Bazen üç bazen de dört...

Bir beyitte iki nasihat birden:
*Her ne ise gözle işin dem be dem
Dâirenden taşra basma bir kadem*

Pend-nâme-i Zarîfi, s.73

(İşin her ne ise gözet ve dikkat et, -mutsuz olmak istemiyorsan-evinden dışarı bir adım bile atma.)

*Hizmet ehlin hizmetinden ırmagıl
Okınmadık yire zinhâr varmagıl*

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.41

(Hizmet ehlinin hizmetinde bulunmaktan ayrılma, davet edilmediğin yere sakın gitme.)

*Bıyıklık tilese bıyırga sözüğ
Bütünlük tilese bütürgü özüğ*

Kutadgu Bilig, s.645

(Olgun olmasını istersen sözü pişirmelisin, doğruluk dilersen kendin doğru yoldan ayrılmamalısın.)

*İşini meskenet kıl olma güm-râh
Tekebbürlenme kim ulu bir Allah*

Pend-nâme-i Güvâhî

(İşini sağlam kıl, yolunu şaşırma, kibirlenme ki ulu olan Allah'tır)

Bir beyitte üç nasihat birden:
Gûş-ı cân ile nasihat gûş kıl

Bil sözün her dem özün hâmûş kıl

Pend-nâme-i Nazmî, s.83

(Can kulağı ile nasihat dinle, sözünü bil, her zaman sessiz ve sakin ol.)

Nasihat-nâmelerde doğrudan yap, et, tut gibi emir cümleleri yerine yapalım, edelim gibi istek kipinde çekimlenmiş cümleleri içeren beyitler de yer alır.

Zikr-i Hakkı idelüm rûha gıda

Rûha ol kut ola kuvvet vire tâ

Pend-nâme-i Nazmî, s.258

(Hak zikrini ruha gıda edelim, ta ki o yiyecek ruhu kuvvetlendirsin.)

Nasihat-nâmeler genellikle mesnevi biçiminde yazılmalarına rağmen Klasik Türk edebiyatında diğer nazım biçimleriyle de (kaside, musammat, terci-i bent, terki-i bent) kaleme alınmış manzum nasihat-nâmeler bulunmaktadır. Didaktik şiir için en uygun nazım şekli mesnevidir. Beyitleri oluşturan mısraların kendi aralarında kafiyeli olması sebebiyle diğer nazım şekillerine göre çok daha kolay ve rahat ifade kabiliyetine sahip olan mesnevi beyitleri, kolayca hatırlandığı gibi estetik bakımdan da değer taşımaktadır. Klasik edebiyatın roman ve hikâyeleri mesnevi nazım biçimiyle yazılırlardı. Bu biçim, nasihat-nâmeler için de uygun olan nazım biçimidir.

Şiir biçiminde ve mesnevi kalıbıyla yazılan manzum nasihat-nâmelerde ayet, hadis, kelâm-ı kibâr, kıssa, hikâye, özdeyiş, fıkra, efsane, atasözü ve deyimler sanatlı bir şekilde ve okuyucunun zevk alarak, beğenerek okuyacağı bir biçimde sunulur. Klasik Türk edebiyatının en çok kullanılan nazım biçimi olan mesnevi, bu yönüyle nasihat-nâmelerin bazen kuru, didaktizm yönü ağır basan içeriğini de yumuşatarak okuyucunun etkileneceği bir tesir oluşturur.

Nasihat-nâmelerin şiir dünyasının imkânları ölçüsünde sunulmasının pek çok yararı vardır. Örneğin Türkçedeki deyimler ve atasözlerini öğrenmek isteyen bir kişi için deyimler ve atasözleri sözlüğünü açıp okumak pek cazip değildir. Bunun yerine Güvâhî'nin içerisinde 500'e yakın atasözünün ve yüzlerce deyim bulduğu mesnevi biçimindeki Pend-nâme adlı nasihat-nâmesini okumak elbetteki daha zevkli ve öğrenme açısından daha etkili olacaktır. Çünkü okuyucu söz konusu atasözlerini şiir içerisinde bulacak, böylece onları kolayca ezberleyeceği gibi hatırlayıp etkili bir şekilde kullanacaktır.

1. 5. Manzum Nasihat-nâmelerde Seslenme Biçimi

Şairler yazdıkları nasihat-nâmelerde okuyucuya çeşitli şekillerde seslenirler. Ancak bunlar içerisinde en yaygını Kur'an-ı Kerim'de yer alan ve Hazreti Lokman'ın oğluna seslenişi olan "Ey oğul!"dur. Büyükten küçüğe sevgi ve saygının bir ifadesi olan ey oğul dışında, ey puser, ey ahi, ey refik, ey nik-baht, ey ferruh-likâ, ey dede, ey paşa, ey halil vs. seslenmeler bulunur.

Nasihat-nâme şairlerinin çocuklarına veya okuyucuya seslenirken seçtikleri bu ünlemler oldukça anlamlıdır. Çünkü seslenme ünlemi bile insan üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle çocuklar söz konusu olduğunda yetişkinlerin, çocuklara, iletmek istedikleri telkin ve değerleri güzel bir hitapla sunmaları yararlı olur. Bu nedenle seslenişler çocuğun karakteri üzerinde önemli izler bırakır: "*Çocuğumuzun nasıl olmasını istiyorsak öyle sözlerle hitap etmeliyiz. Sürekli akıllı oğlum, çalışkan kızım, iyiliksever yavrum, kaymak kızım, bal oğlum sözlerini duyan çocuk zamanla bu sözlerin içini de doldurup söylenen sözleri ve rolleri, sıfatları benimseyecektir.*" (Aydın, 2008: 138)

Ba'deza ey veled-i âgâhım

Cigerim pâresi Lütfullahım

Lutfiyye-i Vehbî, s.21

(Bundan sonra ey her şeyden haberdar olan oğlum, ciğerimin parçası Lütfullah'ım)

1. 6. Manzum Nasihat-nâmelerin Yazılış Amacı

Sanatın sanat için mi, sanatın toplum için mi olduğu tartışmaları devam ededursun nasihat-nâme şairleri, sanatın Allah için olduğunu yazdıkları eserlerle ortaya koydukları gibi bunu ayrıca dile getirmişlerdir. İslam dininde farz-ı kifâye olan nasihat vermek, Klasik Türk edebiyatı şairlerini de etkisi altına almış, iyiliği emredip kötülükten alıkoyma emri doğrultusunda şairler, kürsüye geçmiş birer vaiz gibi çeşitli nasihat-nâmeler yazmışlardır. Şairler eserlerinin çeşitli bölümlerinde, sebep-i teliflerde nasihat-nâme yazmaktan kasıtlarının doğru yola iletmek, yanlışlardan alıkoymak, yeni yetişen nesli eğitmek, İslam'ın öğretilerini genç kuşaklara aktarmak, bu dünyada ve ahirette mutlu olma bilgisini vermek, İslam ahlakının şekillendirdiği bir ahlakın prensiplerini ortaya dökmek, birer cevher değerindeki tecrübelerini çorak topraklara değil, gönüllere ekmek, yoldaki olumsuzluklardan insanları haberdar etmek, bilenlerin bilmeyenlere öğretmek gibi bir sorumluluğu olduğunu insanlara kabul ettirmek, hayata, insana, insanın yaratılışına dair özgün düşünce, yorum ve görüşleri sunmak, insanın insan-ı kâmil olma yolunda atacağı adımlar esnasında kullanabileceği çok önemli değerleri telkin etmek, halkın ve devletin uyum içerisinde, bir arada, mutlu ve müreffeh bir şekilde yaşamasının yollarını göstermek, kısacası ideal insan ve ideal insanın şekillendirdiği ideal bir toplum meydana getirmek olduğunu nasihat-nâmeleri içerisinde beyan etmişlerdir. Yunus Emre, nasihatten maksadın ne olduğunu ünlü manzum nasihat-nâmesi Risâletün Nushiyye'de:

Sanur mısın öğüdümü dak için

Nasihatdür sana cümle Hak için

Risâletü'n-Nushiyye, s.362

(Öğütlerimin özür, kusur bulmak için olduğunu mu sanırsın, sana verdiğim öğütlerimin tümü Hak içindir.) diye belirtirken; Hikemî tarzın en büyük şairi olan Nâbî, şiirin amacının öğüt vermek olduğunu Hayriyye adlı manzum nasihat-nâmesinde şöyle dile getirir:

Hikmet-âmez gerekdür eş'âr

Ki meâli ola irşâda medâr

Hayriyye-i Nâbî, s.258

(Şiirin hikmetle dolu olması gerekir, anlamı da doğru yolu göstermeye araç olmalıdır.)

Nazmî, edebiyat dünyasında pek çok eser yazıldığını ancak önemli olanın ahirete faydası dokunabilecek nasihatler olduğunu savunurken (Pend-nâme-i Nazmî, s.185), Müridî, söylediklerinin kendisine ait olmadığını, bunların Mustafa sözü olduğunu doğrudan dile getirir (Pend-i Ricâl, s. 229). Yusuf Has Hacıp, eserinin varlık gayesinin dünya ve ahiret mutluluğu olduğunu:

Kitab atı urdum kutadgu bilig

Kutadsu okıgıka tutsu elig

Kutadgu Bilig, s.144

(Kitabın adını Kutadgu Bilig koydum; okuyana kutlu olsun ve ona doğru yolu göstereyim.) şeklinde izah ederken Behiştî, manzum nasihat-nâmesinde amacının şöhret bulmak olmadığını, manaya dikkat edilmesi gerektiğini şöyle vurgular:

Nasihatdür garâz şöhret degüldür

Gerekli ma'nidür sûret degüldür

Heşt Behişt, s.191

(Nasihatten maksat şöhret kazanmak değildir, gerekli olan manadır, suret değildir.)

Nasihât-nâme şairleri, Klasik edebiyatın diğer şairleri gibi kalemlerini güzelleri övmek, onların kaşlarına, boylarına, yanaklarına methiyeler dizmek şeklinde boşu boşuna değil, belli bir amaç uğrunda, insana ve topluma faydası olacak bir şekilde

didaktik bir tarzda kullanmışlardır. Bu nedenle şiiirlerinde güzellerin tasvirlerinden, baharın getirdiği letafetten çok pratik hayata ilişkin, uygulanabilir bilgiler, uyarılar, açıklamalar, telmih ve iktibaslar bulunur. “*Bu gibi eserler bilhassa dinî, içtimaî, ahlakî birtakım öğütler vererek okuyucuyu o zamanın icaplarına göre hayatın bütün safhaları için hazırlamak ve yetiştirmek maksadıyla yazılmış olduklarından ayet ve hadislerle hikemiyat ve atasözleriyle baştanbaşa doludur.*” (Dilçin, 2000: 27)

şairlerin duygulara veya tabiata ilişkin (lirik veya pastoral) gözlem ve düşüncelerini bile öğreticiliğe (didaktizme) bağlamaları- şiiirlerin kalitesini düşürmek pahasına da olsa- ancak şiiirlerini belli bir amaç için yazmalarıyla açıklanabilir. “*Didaktik de denilen bu tarz şiiirlerin genel karakteri yaşanan hayatı irdeleyerek, eleştirmek değildir. Bilakis edebî değerı zayıf olan bu şiiirlerin amacı okuru yanlışlığa düşmemesi için önceden eğitmek, ahlakî değerlerle donatarak toplum içindeki doğru konumunu, güzel davranışlarını göstermektir.*” (Genç, 2006: 64)

1. 7. Manzum Nasihat-nâmelerde Kıssadan Hisse

Çıkarma

Didaktik şiiir türü arasında yer alan manzum nasihat-nâmelerde mesaj doğrudan verilir. Ancak bazı nasihat-nâmelerde şairler çeşitli hikâye, kıssa, menkıbe ve anlatılardan da faydalanırlar. Tıpkı Kur’an-ı Kerim’de geçmiş zamanlarda yaşanmış çeşitli peygamber kıssalarına yer verilmesi ve kıssaların haricinde çeşitli açıklama, ayet ve öğüt cümlelerinin bulunması gibi. şairler de bu yöntemi kullanırlar. Anlattıkları kıssa ve hikâyelerden sonra söz konusu anlatıların açıklık kazanması, anlatıları özetlemek ve kıssalarda yer alan çeşitli fikirleri telkin etmek için hikâyenin sonuna kıssadan hisse bölümü eklerler.

Kıssadan hisse çıkarma geleneği çok eski tarihlere, hayvan masalları olan fabllara kadar uzanır. En eski hikâyelerden olan Kelile ve Dimne, iç içe geçmiş hikâyeler arasında çeşitli öğütlerin

verildiği bir kurguya sahiptir. Bu kurgu daha sonra yazılan pek çok hayvan masalında, mesnevilerde ve hikâyelerde görülmüştür.

Kıssadan hisse bölümlerinde şair, anlattığı hikâyeden çıkarılması gereken ana fikri ve yan fikirleri beyitlerle kendince açıklamaya çalışır. Bir anlamda hikâyede işlenen fikirleri nasihat olarak okuyucuya sunar, özetler.

Eger bu kıssadan aldunsa hisse

Ne denli mücrimisen çekme gussâ

Mir'âtü'l-Ahlâk ve Mirkatü'l-Eşvâk, s.190

(Bu kıssadan hisse aldınsa ne kadar günahkâr da olsan gam çekme.)

1. 8. Manzum Nasihat-nâmelerin Kaynakları

Manzum nasihat-nâmelerin en önemli kaynakları elbette ki Kur'an-ı Kerim ve hadislerdir. Bunların yanında tasavvuf, İran mitolojisi, İran edebiyatına ait öğüt kitapları, atasözleri, menkıbeler, kibâra (din büyüklerine) ait hikâyeler, veli ve veliyelere ait kıssalar, tarihî olay ve hikâyeler, şairlerin şahsi tecrübeleri, özlü sözler, halk inanışları, batıl inançlar, çeşitli bilimlere ait bilgi ve açıklamalar, günlük hayat ile Türk gelenek ve görenekleri de kaynaklık eder.

1. 8. 1. Kur'an-ı Kerim

Bir nasihat dini olan İslam'ın son ve yüce kitabı Kur'an-ı Kerim, içerisindeki kıssalar, öğüt cümleleri, bilgiler, açıklamalar, uyarılar, emir ve yasaklarla insanlığı kurtuluşa erdiren bir nasihat-nâmedir. Nasihat-nâme şairleri, nasihatlerini oluştururken Kur'an-ı Kerim'in ayetlerini kullanmışlar, ayetleri Arapça orijinal metinleriyle veya mealleriyle vermişler ya da ayetlerden telmihler yapmışlardır.

“Kur'an'da nasihat kelimesi aynen geçmez. Ancak nasihat masdarının müştakkatından olan birçok kelime yer alır. Bu kelimeler nasihat kavramını tam bir açıklıkla ortaya koymaktadır.” (Kırış, 1993: 13) Örneğin nasihat kelimesinin kökenini oluşturan

kullanımlara rastlanır. İçinde aldatma duygusu olmayan, kalbi halis kimseler için nasih veya nasuh ifadesi kullanılmıştır. Kur'an'da içten gelerek yapılan samimi tevbeler için Tevbe-i Nasuh ifadesi kullanılmıştır.

Kur'an'daki kıssalar insanlara çok önemli hayat dersleri verir. Bu kıssalarda geçmişte yaşamış medeniyetlerin, milletlerin, kavimlerin ve insanların başlarından geçen ve kendilerinden sonraki insanlar için birer ibret, birer ders olabilecek olaylar ve bunların sebep ve sonuçları etkili bir şekilde verilir. Bu hikâyelerde, büyük ve zorba firavunlardan kimsesiz, yalnız çobanlara kadar insanlık tabakasından pek çok kişi; kralların zalimlikleriyle sonlarını hazırlamalarından, peygamberlerin adalet ve hoşgörülerıyla ülkelere kral olmalarına kadar yaşama dair pek çok kesit insanlara birer ibret vesikası, birer öğüt, birer ders olarak sunulur.

Kur'an-ı Kerim'de pek çok öğüt ifadesi yer alır. Yaradan doğrudan kendisi, peygamberlerine hitaben veya peygamberlerinin ağzından öğüt vermenin öneminden, öğüdün İslam'daki yerinden ve Kur'an'ın bir öğüt olduğundan söz eder.

“Bununla beraber yine de hatırlatıp öğüt ver! Zira gerçeği hatırlatıp nasihatte bulunma, inananlara ve inanacaklara fayda verir.” Tûr sûresi 51/55

“(Bu Kuran'ı) ancak Allah'tan korkan kimseye bir nasihat olmak üzere indirdik.” Tâhâ suresi 1/3

"Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle davet et." Nahl, 16/125

Manzum Nasihat-nâme şairleri, Kur'an-ı Kerim'in genellikle halk tarafından en çok bilinen ibarelerini telmih veya iktibas sanatını kullanarak, Kur'an-ı Kerim'in geçmiş dönemlere ve peygamberlere ait kıssalarını ise çeşitli çağrışım ve alıntılarla dizelerine taşırlar.

Belaya sabr eyle itme feryâd

Yuhibbu 's-sâbirini eylegil yâd

Âb-ı Hayat, s.188

(Belaya sabır göster, feryat etme. Allah'ın sabredenleri seveceği yönündeki ayeti hatırla.)

Fehüve hasbuhu buyurdu İlâh

Pes tevekkül hisârun eyle penâh

Gülşen-i Niyâz, s.212

(Kim Allah'a tevekkül ederse Allah ona yeter buyurdu İlâh, öyleyse tevekkül hisarını korunak eyle.)

İmdi bilür ile bilmez bir degil

Gel muhibb ol bunlara ârı kogıl

Pend-i Ricâl, s.545

(Bilenlerle bilmeyenler bir değildir. Utanmayı bırak da bilenlere sevgi besle.)

1. 8. 2. Hadisler

Manzum nasihat-nâme şairleri, ayetlerin dışında yararlandıkları temel kaynaklardan bir diğeri olan hadisleri, yine ayetlerde olduğu gibi aynen veya alıntı biçiminde yazdıkları nasihat-nâmelere eklemiştir. Allah'ın emir ve yasaklarını konu alan hadislerden insanın günlük yaşamında başvurabileceği pratik bilgileri içeren hadislere kadar pek çok hadisten yararlanmışlardır.

Habibi Mustafânın sünnetin tut

Depele nefsüni sen kalben temût

Pend-i Ricâl, s.243

(Habibi Mustafa'nın sünnetini tut, nefsini tepele, ölmeden önce onu öldür.)

Çekişürler ani it gibi tullâb

Ed-dünyâ cîfetün ve tâlibiha kilâb

Risâletü'n-Nushiyye, s.374

(Talipleri onu it gibi çekişirler. Dünya bir leştir ve talipleri de köpeklerdir.)

Dini dünyeye viren magbûn ola

Rüşveti alan viren mel'ûn ola

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.16

(Dinini dünyaya değişen aldanır. Rüşvet alan ve veren lanetlenir.)

Kişünün hayızdır agzında gaybet

Ki gaybet söyleyen bulmaya rahmet

Risâletü'n-Nushiyye, s.378

(Gıybet kişinin ağzındaki hayız gibidir. Gıybet eden kişi rahmet bulmaz.)

Ulu olmak istesen olma hasûd

Ol resul didi el-hasûdu lâ-yesûd

Mürşidü'l-Ubbâd, s.94

(Yüce olmak istiyorsan kıskanç olma. O yüce Resul, kıskançlık eden adam olmaz, dedi.)

Didi peygamber ki hikmet dinlemek

Ölü gönülleri dirilde gerek

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.15

(Peygamber, hikmet dinlemek ölü gönülleri diriltir dedi.)

Olma dil-dâde-i şân u şöhret

Şöhredür dildeki şöhret âfet

Hayriyye-i Nâbî, s.234

(Şan ve şöhrete gönül verici olma, gönüldeki şöhret düşkünlüğünün insana afet getirdiğini herkes bilir.)

1. 8. 3. Tasavvufî Unsurlar

Manzum nasihat-nâmelerde Tasavvuf felsefesi ve anlayışı, İslam dininden uzak görülme-yen bir ilim, bir yol olarak algılanmış ve şairler, okuyucuya tasavvufî kavramları öğretmeye çalışmışlardır. Tasavvufun insan ruhunu eğiten nefis muhasebesi, uzlet, zikir, dervişlik, fenafillah, zühd, süluk, marifet, miskinlik vb. kavram, usul, tertip ve ölçülerini İslam'ın emir ve yasakları arasına sıkıştırarak, İslam'a katkıları yönüyle ele almışlar ve dizelerini, okuyucuyu tasavvuf ilmine yönlendirmek için, söz

konusu kavramların ve ölçülerin açıklamaları, faydaları ve yorumlarıyla süslemişlerdir.

Gûş tut her kande olsa zerre pend

Meskenetden dem ur olgıl sûd-mend

Pend-nâme-i İbrahim Gülşeni, s.92

(Her nerede zerrece öğüt varsa kulak ver. Miskinlikten dem vur, kârlı çık.)

Ma-hasal hâli selâmet isteyen

Hakdan ister uzlet eyler halkdan

Pend-nâme-i Nazmî, s.80

(Sonuç itibariyle selamete kavuşmak isteyen isteğini Hak'tan ister, halktan uzlet eyler.)

Halka-i tevhîd-i dervîşâna ay

Mürşid-i hak bâbına ol çihre-sây

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.59

(Dervişlerin tevhit halkasına ay, Hak mürşidinin kapısına yüz sürücü ol.)

1. 8. 4. Menkıbeler

Büyük din adamlarına ait halkın inanıp kabul ettiği anlatılar olan menkıbeler, büyük zatların güzel iş, söz ve hâllerini konu alır. Menkıbe veya menkabenin çoğulu menakıb olup, menakıb içerisindeki İslam dinine hizmetleri olan ve genellikle keramet sahibi olarak bilinen veli ve veliyelere ait hikâyeler de, manzum nasihat-nâmelerde şairlerin öğütler arasında, öğütlerini desteklemek üzere başvurdukları kaynaklardandır. Hallâc-ı Mansur'dan İbrahim Edhem'e, Zünnûn Mısri'den Rabia'ya kadar pek çok veli ve veliyeye ait hikâye, nasihat-nâme beyitlerini süsler.

Pend-i Ricâl'in ikinci meslisinde El-Hikayet-i Sani başlığı altında bir veli olan Hasan-ı Basri ile bir veliye olan Rabia Hatun'un bir konuşmaları yer alır: *Hasan-ı Basri bir gün Rabia Hatun'un huzuruna gelir ve Ya Rabia, sana bir söz diyeceğim fakat sakın bana kırılma der. Nedir sözün diyen Rabia Hatun'a*

Hasan-ı Basri seni bir zahitle evlendireyim Tanrının ve resulünün emri budur, bu bekarlığı bırak artık der. bunun üzerine Rabia Hatun Hasan-ı Basri'ye beş sorusunun bulunduğunu eğer bunlara cevap verecek olursa dilediği kişiye varacağını söyler ve ilk sorusunu sorar. Ecel erip ömrüm tamam olunca acaba iman ile gidecek miyim, benim halim şeytan ile ne olacak? susayıp bağrım kebab olduğunda şeytan gelip karşıma elinde su ile dikilince imanını ver sana sudan vereyim diye söylediği zaman acaba onun elinden kurtulacak mıyım? Şeyh Hasan-ı Basri'nin cevabı bu işi Allah bilir gayip işleri ancak o bilir. Gayibi ben bilmem, bu ilm-i Haktır, bunu sadece Allah bilebilir, şeklinde olur. Rabia'nın ikinci sorusu şöyledir: Ölüp mezara olduğumda münker nekir melekleri gelince onların korkusuyla sordukları soruya cevap verebilecek miyim, veremeyecek miyim? Şeyhin buna da cevabı aynıdır. Bu gayiptir bunun da cevabını ancak Allah bilir. Rabia'nın üçüncü sorusu ise mahşer günü hepimiz de diriltildiğimizde gökten herkesin defterleri yağınca kiminin defteri kara, kimininki ise nurdan olacak; acaba benim defterim sağ elime mi, yoksa sol elime mi verilecek? şeklindedir. Hasan-ı Basri'nin cevabı yine aynıdır. Bunu da ancak Allah bilir. Rabia Hatun dördüncü sorusunda yarın mahşer gününde bütün bu halk toplanacak, herkesin hayır ve şer ameli tartılacak, hayır ameli ağır gelen cehennemden kurtulacak, günahı sevabından ağır gelenler ise cehennem ateşine atılacak. Ben biliyorum ki benim o güne hazırlığım yoktur. Sen şimdi benim o gün sevabımın mı, günahımın mı ağır geleceğini bana söyle, der. Şeyhin cevabı diğerleri gibidir. Bu gayiptir, gayibi ancak Allah bilir. Rabia Hatun'un son sorusu kıyamet günü bu halk yeniden diriltilecek bin ayak bir ayak üstüne gelecek. Münadiler, ayrılın günahkarlar, diye seslenecek. Mahşer ehli o zaman iki bölük olacaklar. Biri zevk ve eğlence içerisinde olacak diğer bölük ise cehennem ateşinde yanacak. Söyle bana ben hangi bölükten olacağım? şeklindedir.

Hasan-ı Basri ben bunları bilemem, bunları ancak Allah bilir. Kimse asla gayibe hükmeyleyemez, bilmediği sözü söyleyemez. Gerçi yanlış söyleyenler çoktur ama gayba Allah'tan başka hakim yoktur, der. Bu cevap üzerine Rabia Hatun ya şeyh bir kişinin başında bunca korku varken nasıl evlenebilir? İnsan o zahide nasıl varabilir, nasıl yer içer? lütfen benim bu hâlime şaşma, ben bu korkudan avare oldum, gece gündüz ben bu işleri fikreder dururum. dedikten sonra yeni bir soru daha sorar. Allah akli kaç parça halinde yarattı, bunun kaçını erkeğe, kaçını da kadına verdi? Şeyhin buna cevabı akıl ondur, bunun biri kadının kalan dokuzu ise erkeğindir, şeklinde olur. Aldığı cevap üzerine Rabia Hatun yine sorar: Şehvetin kaç erkeğin, kaç kadınıdır? Bunu da bana söyleyiver. Hasan-ı Basri şehvetin biri erkeğin dokuzu da kadınıdır, diye cevap verince Rabia Hatun hemen gülererek şöyle der: Ben biçare bir akıl ile dokuz şehveti saklarım bana şimdiye kadar bir zararı dokunmadı, sen ise ey büyük şeyh dokuz akilla bir şehveti saklayamıyorsun. Rabia Hatun'un bu sözünü işiten Hasan-ı Basri'nin sanki göğsüne bir ok saplanmış gibi olur ve ağlayıp sızlayarak hemen orayı terkeder.

1. 8. 5. İran Edebiyatına Ait Öğüt ve Menkıbe Kitapları

Manzum nasihat nâmelerin kaynakları arasında özellikle İran edebiyatına ait olan bazı manzum ve mensur nasihat-nâmelerle, büyüklerin, velilerin ve bazı tarihî kişiliklerin hayatlarını ele alan eserler de yer alır. Bu eserler şunlardır:

1. 8. 5. 1. Pend-nâme

Pend-nâme türünün İslam edebiyatındaki en önemli eseri Attar'ın Pend-nâmesidir. 910 beyit ve 84 bölümden oluşan ve mesnevi biçiminde yazılan eser, ideal insanın eğitiminde oldukça önemli öğütler içermekte olup uzun yıllar Osmanlı medreselerinde hem Farsça hem de ahlak eğitimi için ders kitabı olarak okutulmuştur. Türk edebiyatında manzum nasihat-nâmelerin yazı-

mında büyük etkisi olan bu küçük öğüt kitabının, dünya dillerine pek çok çevirisi yapılmıştır.

Attar'ın Pend-nâmesi yüzyıllar boyunca şark İslam ülkelerinde her sınıftan halk arasında geniş ve derin bir etki yaratmış, nesillerin ruh ve ahlak eğitimi bakımından değerli bir vesika olarak kabul edilmiştir. (Levent, 1963: 91)

Mevlana üzerinde de önemli bir etki bırakmış olan Attar'ın 40'ın üzerinde eseri olduğu söylenir. Bunlar içerisinde en önemlileri Mantıku't-Tayr ve Pend-nâmedir. Manzum nasihat-nâmeler söz konusu olduğunda Pend-nâme, Mantıku't-Tayr'a göre daha büyük etki sahibi olmuştur. *“İslami ve tasavvufî bir görüşe dayanan pratik ahlak kurallarını, insanlık duygularını, beşeri faziletlerle muaşeret usüllerini, hatta en basit yaşayış tarzlarını, kuvvetli ve ahenkli bir mesnevi kalıbı içinde vecizelendiren bu küçük eser kendi nevinden en mükemmel bir örnektir.”* (Gençosman, 2001: 6)

Türk edebiyatındaki pek çok manzum nasihat-nâme, pend-nâme genel adıyla bilinir. Pend-nâme-i Güvâhî, Pend-nâme-i Nazmî, Pend-nâme-i Sûzi, Pend-nâme-i Zarîfî gibi. *“Zarîfî nin bu eserinde olduğu gibi bir kısım nasihat-nâmelere Pend-nâme adının verilmesi İran şairi Attar'ın aynı isimli eserinden dolayıdır. Eskiden medreselerde ders kitabı olarak okutulan, Türkçeden başka Almanca, Latince ve Hintçeye de çevrilen, yıllar boyu Doğu İslam ülkelerinde geniş ve derin bir ilgiyle okunan bu eser tasavvufî görüş ile İslam ahlakını geniş kitlelere ulaştırıp yayma konusunda büyük bir rol oynamıştır. Daha sonra bu yolda yazılan eserlere örneklik etmiş olan Attar'ın bu eserinin pek çok taklidi olduğu gibi tercüme ve şerhleri de oldukça fazladır.”* (Arslan, 1994: 6)

Pek çok pend-nâme çevirisi içerisinde en başarılısı incelemeye de konu olan Edirneli Nazmî'nin Pend-nâmesi'dir (16.yy).

Nazmî, yaptığı eklemelerle eserini çeviriden öte orijinal bir öğüt kitabına dönüştürmeyi başarmıştır.

1. 8. 5. 2. Tezkiretü'l- Evliyâ

Meşhur mutasavvıf Feridüddün Attar'ın bir başka eseri olan Tezkiretü'l- Evliyâ da Türk edebiyatındaki manzum nasihat-nâmeler üzerinde etki bırakmış ve şairlerin kaynak olarak başvurmuş oldukları bir eserdir. Attar, geçmiş erenlere ait çeşitli hikâyelerini bu kitapta toplamıştır. Bu kitabı yazmadan önce velilere ait bin kadar kitap okuduğu söylenmektedir.

Allah dostları ve onların yaşamlarına ait kısa kesitlerin yer aldığı Tezkiretü'l- Evliya, içerdiği vaaz, nasihat ve kerametlerle İslam dünyasında büyük etkiler bırakmış bir ahlak kitabıdır. Bu kitabın Ahmed-i Dâî tarafından II. Murad adına yapılmış tercümesinin dışında Sinan Paşa'nın ekleme ve çıkarmalarla zenginleştirdiği bir Tezkiretü'l Evliyâ tercümesi vardır. (Mengi, 1997: 109, 136)

1. 8. 5. 3. Esrâr-nâme

Feridüddin Attar'ın ilk kitaplarından olan Esrâr-nâme 26 bölümden oluşan ve tasavvufî ilkelerin efsane ve hikâyelerle işlendiği bir mesnevidir. İçerisinde ayet ve hadislerin yanı sıra tıp ve astronomi bilgilerinin de yer aldığı bu eser, 15. yüzyılda Türkçeye aktarılmıştır. Tebrizli Ahmedî tarafından yazılan Esrâr-nâme, Attar'dan bir tercümedir. (Ayan, 1996: 25)

1. 8. 5. 4. Mantıku't-Tayr

Manzum nasihat-nâmelerin kaynakları arasında Pend-nâme adlı ünlü öğüt kitabının şairi Feridüddün Attar'ın yine meşhur bir kitabı olan Mantıku't-Tayr da yer alır. Simurg hikâyesi olarak da bilinen bu kitap, tasavvufun vahdet-i vücud, yani varlığın birliği inancını anlatmak için oluşturulmuş 4931 beyitlik bir mesnevidir. 1317'de (717) Gülşehri tarafından manzum olarak Türkçeye çevrilmiş bu eser üzerinde Müjgan Cumbur'un bir doktora çalışması

(Gülşehri ve Mantıku't-Tayrı-Ankara 1952) ve Abdalbaki Gölpinarlı'nın mensur tercümesi bulunur.

1. 8. 5. 5. Kâbus-nâme

İran edebiyatına ait olup Türk edebiyatındaki manzum nasihat-nâmelerin oluşumuna etki eden bir diğer eser, mensur bir nasihat-nâme kitabı olan Kâbus-nâme'dir. Emir Unsurü'l-Meali Keykavus'un 1082 yılında, oğlu Gilanşah için "nasihat-nâme" türünde yazdığı bu eser, gerek dili gerek toplumun değer yargılarını belirtmesi bakımından önem taşımaktadır. "*Osmanlılar döneminde İlyasoğlu Mercimek Ahmet tarafından 1432 yılında Osmanlıcaya tercüme edilmiştir. Siyasî konulardan edebi ve ahlakî konulara, mesleklerden şiir yazma tekniklerine kadar pek çok konuyu içerisinde barındırmaktadır.*" (Gökçe, 2008: 6)

14. yüzyılda Şeyhoğlu Sadruddin'in ve 15. yüzyılda Mercimek Ahmed'in Kâbus-nâme çevirileri vardır. 44 bablık Kâbus-nâme'nin Mercimek Ahmed'e ait olan çevirisini (1431-1432) Orhan Şaik Gökyay yayımlamıştır (MEB, 1969).

1. 8. 5. 6. Mahzen-i Esrâr

12. yüzyılda Erzincan ve çevrelerinde hüküm süren Mengücekoğulları'ndan Fahrüddin Behram Şah adına yazılmış ve zamanının cömertlikte eşsiz bulunan bu hükümdarına armağan edilmiş olan Mahzen-i Esrâr, Nizâmî'nin olgunluk döneminde kaleme aldığı tasavvufî bir eserdir. "Makale" başlığı verilen 20 bölümden oluşur. Her makaleyi desteklemek üzere makaleden sonra çeşitli hikâyeler yer alır. Makalelere başlamadan önce şair tevhit, naat, peygambere güzellemeler (dört adet), Behram Şah'a övgü, kitabın yazılış sebebi, ölçülü söz söylemek üzerine düşünceler, kalbin terbiyesi ve halvet bölümlerine yer verir. Makalelerde ise dünyanın vefasızlığından padişahın dikkate alması gereken hususlara, insanın üstünlüğünden ahirete hazırlık yapmak gerektiğine kadar dinî ve tasavvufî konularda çeşitli öğütler sıralanır ve bu öğütler makalelerin bitiminde verilen hikâyelerle des-

teklenir. 2210 beyitten oluşan bu mesnevi, Osmanlı döneminde büyük beğeni görmüş, eserin çeşitli tercümelemleri yanında mesneviye şairler tarafından çeşitli nazireler yapılmıştır.

Anadolu sahasında Mahzen-i Esrâr'ın pek çok çevirisi yapılmıştır. Günümüz Türkçesine ait çeviriler içerisinde en tanınmış M.Nuri Gençosman'ın Mahzen-i Esrâr tercümesidir (MEB, 1946).

1. 8. 5. 7. Bostan ve Gülistan

Şirazlı Şeyh Sadi'nin 13. yüzyılda biri manzum (Bostan), diğeri mensur (Gülistan) olarak kaleme aldığı öğüt kitapları, sadece Türk edebiyatına değil, tüm dünya edebiyatlarına katkıları olmuş önemli eserlerdir. Her ikisi de öğüt kitabı olan Bostan ve Gülistan, pek çok konuda öğüt veren, insanı ahlakî manada yüceltmeyi amaçlayan temel kitaplardır.

Şiir sanatı yönünden oldukça başarılı bulunan Bostan, on bölümden oluşan ve temelde sultanların adaletsizliğini odak noktası olarak ele alan gerçekçi bir eserdir. Şairin yıllarca yaptığı seyahatlerde edindiği tecrübeleri, gözlemleri; duyduğu hikâyeleri ve cümleleri içeren bu kitap, manzum nasihat-nâmeler üzerinde büyük etkisi olmuş önemli bir kaynaktır. Doğunun bilgeliğini, siyaset severliğini ortaya koyan, aynı zamanda mizahi yönü de bulunan bostan, ahlakî ve didaktik bir eser olup yıllarca Osmanlı toplumunda 7'den 70'e beğeniyle okunmuş, medreselerde öğrencilerin yararlandıkları ders kitaplarının başında yer almıştır.

Sadi'nin mensur bir biçimde kaleme aldığı Gülistan ise Bostan'dan bir yıl sonra yazılmış olup Arapların makame (bir meclis veya toplulukta nutuk şeklinde söylenen her biri ayrı bir konuya ait makaleler) dedikleri bir nesir tarzındadır. Didaktik ve ahlakî bir eser olan Gülistan, Sadi'nin Bostan adlı manzum nasihat-nâmesinde dil ve şiir sanatı yönünden gösterdiği başarıdan geri kalmaz. Gülistan'da müseccâ denilen secili (nesirde iç kafiye) bir üslup olup, şair bunda oldukça başarılıdır. Türk edebi-

yatında önemli etkileri olan Gülistan, Bostan gibi yıllarca med-reselerde ders kitabı olarak okutulmuştur.

Bostan'ın bilinen ilk Türkçe tercümesi Hoca mesud Bin Ahmed tarafından manzum olarak 1354'te yapılmıştır. Ferheng-nâme-i Sadî adını taşıyan eser aynı vezinde olup 1073 beyti ihtiva eder. Bostan'ın Türkçe tercümelerinden en yaygın olanları Kilisli Rıfat Bilge (İstanbul, 1934, 1975) ve Hikmet İlaydın'ın (Ankara 1947, İstanbul 1973) tercümeleridir. Ayrıca Hakkı Eroğlu'nun mesnevi tarzında ve hece vezniyle mealen yapılmış bir tercümesi de vardır (Niğde, 1945).

Gülistan'ın bilinen ilk tercümesi 1391'de Seyf-i Serayî tarafından Kıpçak Türkçesine yapılan çeviridir. Sözkonusu çeviriyi Feridun Nafiz Uzluk yayımlamıştır (TTK, 1945). Ali Fehmi Karamanlıoğlu eserin tenkitli metni ile dizinini doçentlik tezi olarak hazırlamıştır (Ankara, 1954).

1. 8. 6. Atasözleri

Manzum nasihat-nâmelerde temel kaynakların dışında atasözlerinden de faydalanılır. Şairler görüşlerini desteklemek üzere Türk dünyasında kullanılan atasözleriyle bazen Arapça atasözlerine eserlerinde yer verirler. İncelemede esas alınan manzum nasihat-nâmelerin pek çoğunda atasözleri yer almaktadır. Söz konusu nasihat-nâmelerden Güvâhî'nin Pend-nâme'si ise içerisindeki 500'e yakın atasözleriyle tam bir atalar sözü kitabıdır. Türk atasözlerinin dışında Arapça atasözlerinden de örnekler yer alır. “El hasudü la-yesud” kıskançlık eden adam olmaz, “men dakka dukka” çalma elin kapısını çalarlar kapını gibi.

Sen eyle suya at eyelügi âşık

Balık bilmezse bilür anı Halık

Pend-nâme-i Güvâhî, s.182

(Ey âşık, iyilik yap ve suya at. Balık bilmezse Halık bilir.)

Sâbir ol bihûde çekme irtiâs

Sabr ile gûre olur halvâ-yı hâs

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.69

(Sabırlı ol, boşuna sıkıntı çekme. Sabır ile koruk has helva olur.)

Disen izzetle evvel kime hacı

Bulınur koltuğında sonra hacı

Pend-nâme-i Güvâhî, s.120

(Her kime başlangıçta izzetle hacı desen, sonradan koltuğundan haçı çıkar.)

Âdemi çekmek gerek daim emek

Çün emeksiz dünyada olmaz yemek

Deh-murg-ı Şemsî, s.118

(İnsanın daima emek çekmesi gerekir. Emeksiz yemek olmaz.)

Koma ferdâya kârun sen bugün gör

Yarınun işi vardur ey bahâdır

(Ey yiğit, bugünün işini yarına bırakma bugün gör, yarının-kendine göre-iş vardır.)

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.300**1. 8. 7. Özlü Sözler**

Kibâra, büyüklere ait sözler de nasihat-nâme beyitlerini süsleyebilmektedir. Türk edebiyatının en büyük nasihat-nâmesi olan Kutadgu Bilig'de şair Yusuf Has Hacip, bir şair, büyüklerden biri, güngörmüş biri şöyle der şeklinde bir açıklamayla özlü sözleri verir.

Yime yakşı aymış biliglig büğü

Tükel bolsa nimet bulunmaz yigü

Kutadgu Bilig, s.261

(Bilgili hâkim de buna uygun bir söz söylemiştir: Nimet tam olunca insan yiyecek bir şey bulamaz.)

Takı munda yegrek bilig sözlemiş

Sözüg kıysa kıylur kaçar kut temiş

Kutadgu Bilig, s.858

(Bilge de bundan daha iyi bir söz söylemiştir: insan sözünden dönerse, saadet de ona yüz çevirir, ondan kaçır.)

1. 9. Manzum Nasihat-nâmelerin Türk Edebiyatındaki Gelişimi

İlk insanın, Hazreti Âdem'in oğlu Şit'e verdiği 5 öğütle başlayan öğüt verme (Atasoy, 1994: 117), asırdan asıra ve nesilden nesile, yetişkin kuşakların genç kuşakları eğitmek kaygısıyla sözlü veya yazılı olarak günümüze kadar ulaştırdıkları önemli bir gelenektir. Bu gelenek, her millet için benzer şekilde bir gelişim göstermiş ve milletler, düşünce sistemlerini, tarihlerini, edebiyatlarını, inançlarını öğüt kitapları aracılığıyla takip edebilmişlerdir. Türk edebiyatına bakılacak olursa, öğüt verme geleneğinin, yazılı kültürde, ilk yazılı belgeleri olan Orhun Abideleri'ne kadar uzandığı görülür. Büyük Türk komutanı Bilge Kağan bir nutuk havası içerisinde, bir vaiz, bir hatip gibi Türklerin tarih boyunca dikkate alması gerektiği çok önemli uyarıları ve öğütleri o dönem insanının kalbine, günümüze ulaşması için de sağlam taşlara yazdırtmıştır.

8.yüzyıldan kalma bu abidelerden Kül Tigin Kitabesi'nde büyük Türk hükümdarı Kül Tigin, Türk milletine şöyle seslenerek öğüt verir: "...O yerlere doğru varır isen Ey Türk milleti, öleceksin! Eğer Ötüken yerinde oturup kervan, kafile gönderir isen hiç mihnetin olmaz. Ötüken ormanında oturur isen ebediyen ülkeyi tutmuş olacaksın. Türk milleti, sen tok olacaksın; açsan tokluk nedir bilmezsin, bir de doyar isen açlık nedir bilmezsin. Ondandır dolayı belini doğrultmuş olan hakanın sözünü almadın. Yerden yere vardın. Hep oralarda harap ve bitkin oldun..." (Orkun, 1994: 26)

Kitabelerle birlikte tarihî seyir içerisinde nasihatleri atasözleri temsil etmiştir. Atasözleri manzum veya mensur cümleler şeklinde öğütler içermekte, Türk insanını eğitmek yönünde uyarılar ve hatırlatmalar barındırmaktadır. Ancak nasihat-nâme geleneği, Türklerin İslamiyetle tanışması, bir nasihat dini olan İslamiyet'in başlıca kitabı olan Kuran'ı okumaları, hadisleri pratik

hayatlarına dökmeleri ve İslam medeniyetini tanınmalarıyla hız kazanmıştır. Etkilenme noktasında ise Araplardan çok Farslardan etkilenmişlerdir. Her ne kadar nasihat kelimesi kullanılıyorsa da aslında pend-nâme olarak bilinen öğüt kitapları, nasihat-nâmelerin dünya edebiyatlarında yayılmasını sağlamıştır.

İlk İslami Türk eserleri, aynı zamanda ilk İslami manzum Türk nasihat-nâmeleri özelliğini de taşımaktadırlar. Bunlardan ansiklopedik bir sözlük olan Divânü Lügâti't-Türk'te bile çeşitli nasihatler bulunur. Büyük Türk bilgini Kaşgarlı Mahmut'un 1072-1074 yılları arasında Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla yazdığı ve bunun için tek tek tüm Türk boylarını dolaşarak derleyip bir araya getirdiği dil malzemeleriyle, söz varlıklarıyla oluşturduğu muhteşem eseri Divanu Lügati't-Türk'te yer alan atasözleri (sav) üzerine yapılan bir çalışmada, Türk edebiyatında büyük bir öneme sahip olan bu eserde 30 başlık altında 291 atasözü bulunduğu tespit edilmiştir (Birtek, 1944).

Küp söğütke kuş konar,

Körklüg kişike söz gelir

En Eski Türk Sıvları, s.15

(Gür söğüde kuş konar, gösterişli kişiyeye söz gelir.)

Yogurkanda artuk adhak kösülse üşiyür

En Eski Türk Sıvları, s.51

(Yorgandan artık ayak uzatılrsa üşür.)

Divânü Lügâti't-Türk ile yaklaşık aynı yıllarda yazılan Türk edebiyatının başlı başına ilk nasihat-nâmesi olan Kutadgu Bilig ise 6645 beyitlik koca bir manzum nasihat-nâmedir. İncelemeye de konu olan bu büyük öğüt kitabı, hemen hemen her konuda bilgi, açıklama, öğüt ve uyarı içermektedir.

Bu irsel yayıg kalkı kurkta ajun

Kılınç kız ol körse yaş uzun

Kutadgu Bilig, s.151

(Bu kocakarı dünya vefasız ve döneke huyludur, edası kız gibidir ama bakarsan yaşı büyüktür.)

Bilişmez kişig sen bileyin tise

Bilişin ayıtıl ukulgay basa

Kutadgu Bilig, s.443

(Tanımadığın adamı tanımak istersen ona tanıdıklarını sor, o zaman anlarsın.)

İslam dünyasıyla tanışan Türkler bu dini benimsemişler ve hayatlarını tamamen bu din üzerine kurmuşlardır. İslam'ı esas alan tasavvuf yorumu ise yine Türkler arasında büyük beğeni kazanmıştır. Türk dervişleri Anadolu insanını eğitmek için tekke-ler kurmuş ve buralarda halka eğitim vermişlerdir. Bazı büyük tarikat şeyhleri yazdıkları eserlerle de halkı irşat vazifesini görmüşlerdir. İyiliği emredip kötülükten alıkoymak düsturu uyarınca kendilerini birer vazifeli hisseden bu tarikat şeyhleri, İslam dini ve İslam ahlakını yazdıkları öğüt kitapları ile halka açıklamışlardır. Bu kitaplar içerisinde İslamî dönem Türk edebiyatının ilk kitapları arasında bulunan ve aynı zamanda Türk tasavvuf geleneğini başlatan Divân-ı Hikmet yer alır. Dinî tasavvufî bu eser, millî bir nazım şekliyle, hikmet denilen İslam ahlakını ortaya koyan öğütler içerir. “*Hikmetler genel anlamıyla İslamiyet’in esaslarını, şeriatın ahkâmını ve ehli-sünnet akidesini İslamiyet’e yeni girmiş veya henüz girmemiş Türklere öğretmek, tasavvufun inceliklerini ve tarikatın adap ve erkânını müritlere telkin etmek için Ahmet Yesevi tarafından yazılan eserlerdir. Bu gayeye uygun olarak hikmetlerin öğreticilik yani didaktik bir husus taşıması dolayısıyla sanat endişesinden uzak ve basit olması tabii karşılanmalıdır. Bununla beraber ifadedeki samimiyet ve sūfiyâne hikmetlerdeki coşkunluk onları basit manzumeler olmaktan da zaman zaman kurtarmaktadır.*” (Güzel, 1999: 629)

Daha sonraları felsefe anlamına gelecek olan hikmet, “*kelime manası itibariyle felsefeyi, gizliliği, bilinmeyen nokta,*

sebeplere, gerçeğe ve ahlaka ait kısa söz demektir. İstilahi manada ise Tanrı gerçeklerini, Kur'an'ın derin anlamını kavrama, İslam dininin genel kurallarına uygun olarak davranma ve derin felsefe ve bilgidir." (Güzel, 1999: 586)

Fuat Köprülünün belirttiği gibi hikmetlerin fikri yönünü dinî tasavvufî unsurlar, şekil yönünü de millî unsurlar teşkil eder. Hikmetlerin muhtevasını buna uygun olarak İslamiyet, Türkistan tasavvufu ve Yeseviliğe ait esaslar, inançlar ve akideler oluşturur. (Güzel, 1999: 629)

*Eya dostlar kulak salıng ayduğumga
Ne sebebdin altmış üçde kirdim yirge*

Divan-ı Hikmet, 1983: 65

(Eya dostlar kulak verin dediğime!

Ne sebepten altmış üçte girdim yere?)

İslami dönem Türk edebiyatına ait, içerisinde beyit ve dörtlüklerin bulunduğu önemli bir öğüt kitabı da Atebetü'l-Hakâyık'tır. Ayet ve hadislere dayanarak, ahlaklı olmanın yollarını öğreten 484 dizelik bu öğüt kitabında da insan terbiyesi esas alınır. "*Eserde dindarlığın faziletinden, ilmin saadete götüren yol oluşundan; cömertliğin bütün ayıpları, kirleri yıkayan hatta şeref şan ve güzelliği artırıcı bir tabiat olduğundan; tevazuun iyiliğinden, kibrin ve ihtirasın kötülüğünden ve diğer iyiliklerden bahsolunmuştur.*" (Banarlı, 1971: 241-244) Yükneklî Edip Ahmet tarafından kaleme alınan bu eser, kayda değer öğütler içerir:

*Eşitgil biliglig negü tip ayur
Edebler başı til küdezmek tiyür
Tiling bekte tutgil tişing sınmasun
Kalı çıksa bektin tişingni sıyur.*

(Arat, 1992: 87)

(Dinle bilgili ne diyor:

Edeplerin başı dili gözetmektir;

Dilini muhafaza altında tut, dışın kırılmasın;

Eğer muhafaza altından çıkarsa dışını kırar.)

Amil Çelebioğlu'nun halk tipi mesneviler arasında gösterdiği manzum nasihat-nâmeler (Çelebioğlu, 1999) Osmanlı döneminde Kâbus-nâme ve Pend-nâme gibi İran edebiyatına ait ünlü eserlerin etkisiyle şairler tarafından benimsenmiş, “Din nasihatıdır.” hadisi doğrultusunda şairler, günümüze kadar ulaşan ve günümüzde bile eğitici değerlere sahip çeşitli nasihat-nâmeler yazmışlardır. Bu nasihat-nâmelerden pek çoğu Attar'ın Pend-nâmesi, Nizâmi'nin Mahzen-i Esrar ve Keykavus'un Kâbus-nâmesi'ne ait çeviri, adaptasyon ve nazirelerdir.

Türk edebiyatında yer alan öğüt kitaplarının dışında Anadolu coğrafyasında ve Fars diliyle yazılmış olan Mevlana'nın meşhur mesnevisi de, dinî, tasavvufî ve ahlakî yanı ağır basan didaktik bir eserdir. Mesnevi'de işlenen konuların çoğu öğüt verme amacını güder. Konuların işlenişinde, hikâye ve fabllarla konuyu açıklama, örnekleme, verilmek istenen düşünceyi pekiştirme yolu izlenmiştir. Bütün hikâye ve fablların eserde yer alış amacı, eğitici, öğretici olmaktır. Bu nedenle, her hikâye bir öğütle bitirilir.

Klasik Türk edebiyatıyla birlikte halk edebiyatında da nasihat vermek halk şairlerince benimsenmiş, şairler çeşitli öğüt şiirleri yazmışlardır. Anonim halk edebiyatında nasihat, atasözleriyle devam ederken; âşık edebiyatında saz şairleri atalar sözü veya nasihat destanlarıyla bu geleneği devam ettirmişlerdir.

Halk şairlerinin şiirlerinde kullandıkları atasözleri Türk milletinin geçmişini, kültürünü takip etmek bakımından da önemli izler taşımaktadır. “*Herhangi bir ulusun içtimai ve kültürel sahalarında ne gibi merhalelerden geçtiği, nasıl bir istihale devresi yaşadığı ve bugün ne durumda bulunduğu öğrenilmek istenirse o milletin millî, tarihî ve diğer hususi varlıkları yanında atasözlerini de muhtelif tabakalara ve sınıflara ayırarak gözden geçirmek ve inceleme yapmak icap eder.* (Dilçin, 2000: 15) Atasözleri dışında millî nazım şekilleri ile yazılan şiirlerde ve nasihat destan-

larında halk şairleri, dinî, tasavvufî, ahlakî, sosyal vb. öğüt-leri yalın bir Türkçeyle halka sunmuşlardır. “Onlar güncel, toplumsal olaylara göndermeler yaparak halkı, barış, sevgi, kardeşlik gibi insanlığın ortak paydalarına duyarlı kılmak için uyarırlar, yönlendirirlerdi.” (Artun, 1999: 177–192)

“*Halk edebiyatında Levnî, Mir’atî, Figânî, Şikârî, Bedrî gibi şairler atasözlerini bir araya toplamak amacıyla atalar sözü destanı ve nasihat destanı başlıkları altında şiirler yazmışlardır. Bunun yanında diğer halk şairleri de yeri geldikçe şiirlerinde atasözlerini kullanmış, bunlarla şiirlerini zenginleştirmişlerdir.*” (Hengirmen, 1983: 11)

Anadolu sahasında Yunus Emre’nin Risâletü’n-Nushiyye adlı manzum nasihat-nâmesiyle başlayan manzum nasihat-nâme yazma geleneği, şairlerce benimsenmiş, 19. yüzyıla kadar etkileri devam eden Klasik Türk edebiyatında pek çok manzum nasihat-nâme yazılmış, bu manzum nasihat-nâmeler genel olarak bir tür adı olan nasihat-nâme veya pend-nâme olarak adlandırılmışsa da bazı şairler oğullarının adından hareketle yazdıkları nasihat-nâmeler için özel adlar (Hayriyye-i Nâbî, Lutfiyye-i Vehbî) da kullanmışlardır.

1. 10. Türk Edebiyatındaki Manzum Nasihat-Nâmeler

Bu bölümde Türk edebiyatında yer alan manzum nasihat-nâmelerin bir listesi yer almaktadır. Bu liste oluşturulurken Mahmut Kaplan’ın Türkler’deki Türk Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler başlıklı yazısı, Emine Yeniterzi’nin Behiştî’nin Heşt Behişt Mesnevisi adlı kitabındaki manzum nasihat-nâmeleri içeren bölümü ve Mehmet Arslan’ın Divan Edebiyatında Nasihat-nâmeler (Pend-nâmeler) ve Vak’a-nüvis Es’ad Efendi’nin Pend-nâmesi başlıklı makalesi esas alındı. Bunların yanında, tespit edilen, üniversitelerde üzerinde lisansüstü çalışma yapılan ve yeni harflerle bilim dünyasına tanıtılan bazı manzum nasihat-nâmeler ile kitap olarak yayımı gerçekleştirilen manzum nasihat-nâmelere

ait bibliyografik künyeler- birçok bibliyografik künye sözü edilen yayınlardan olduğu gibi alındı- de listeye eklendi. Türk edebiyatında yer alan manzum nasihat-nâmeler elbetteki bu verilenlerle sınırlı değildir. Yapılacak yeni araştırma ve incelemelerle bu listeye yeni eser ve isimler eklenecektir.

- Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacib, 1069–1070¹
- Risâletü'n-Nushiyye, Yunus Emre, 1307–1308²
- Çarh-nâme, Ahmed Fakih, 14. yüzyıl³
- Garib-nâme, Âşık Paşa, 1329–1330⁴
- Ferheng-nâme-i Sa'dî, Hoca Mes'ud, 1354⁵
- Ferah-nâme, Kemalolu İsmail, 1387⁶
- Nasihat-nâme, Süleyman, 14. yüzyıl⁷
- Pend-i Ricâl, Aydınli Müridî, 15. yüzyıl⁸
- Beşaret-nâme, Refi'î, 1408–1409⁹
- Vasiyyet-i Nûşirevân-ı Âdil Be Pusereş, Ahmed-i Da'î, XV. yüzyıl¹⁰

¹ Reşit Rahmeti Arat, Kutadgu Bilig, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006.

² Mustafa Tatçı, *Risâletü'n-Nushiyye (Yunus Emre)*, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul 2005.

³ Mecdut Mansuroğlu, Ahmed Fakih Çarhnâme, İstanbul 1956.

⁴ Amil Çelebioğlu, Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler, Türk Edebiyatı Araştırmaları, İstanbul 1998, 349–365.

⁵ Ferheng-nâme-i Sa'dî, yay. Veled Çelebi-Kilisli Muallim Rıfat, İstanbul 1340–1342.

⁶ Amil Çelebioğlu, Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler, Türk Edebiyatı Araştırmaları, İstanbul 1998, 349–365.

⁷ Amil Çelebioğlu, Türk Edebiyatında Mesnevi (XV. yy. 'a kadar), İstanbul 1999, s. 94.

⁸ Atabey Kılıç, Pend-i Ricâl (Aydınli Müridi), Akademi Kitabevi, İzmir 2005.

⁹ Mehmet Yiğit, Refi'î'nin Beşaret-nâme'si Dilbilgisi, Karşılaştırmalı Metin, Sözlük, Basılmamış Doktora Tezi, Van 1986.

- Mürşidü'l-Ubbâd, Arif, XV. yüzyıl¹¹
- Bahrü'l- Hakâyık, Hatiboğlu, 1409–1410¹²
- Murad-nâme, Bedr-i Dilşâd, 1427¹³
- Tercüme-i Pend-i Attar, Abdurrahim, 1447¹⁴
- Câmiü'l-Ahbâr, Âşık Ahmed, 1430–1451¹⁵
- Dil-Güşâ, Saruhanlı Gülşenî, 1460¹⁶
- Ravzatü'l- Envâr, Ahmed Hayâlî, 1449¹⁷
- Pend-nâme, Dede Ömer Ruşenî, XV. yüzyıl¹⁸
- Pend-nâme, Şeyh İbrahim Gülşenî, XV. yüzyıl¹⁹
- Pend-nâme, Hamdullah Çelebi, XV. yüzyıl²⁰
- Bahru'n- Nasâyıh, Bâlî, 1466²¹

¹⁰ Mahmut Kaplan, "Ahmed-i Daî'nin Vasiyyet-i Nuşirevan Tercümesi (metin)", Erciyes S. 191, 1993, s. 23 v.d.; Mahmut Kaplan, "Ahmed-i Daî'nin Vasiyyet-i Nuşirevan Tercümesi (inceleme)", İslamî Edebiyat, S. 19, 1993. s. 34.

¹¹ Bekir Sarıkaya, Mürşidü'l-Ubbâd Nüşhâ-ı Alem Şerhü'l-Adem ve Mevlid, Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1992.

¹² İsmail Hikmet Ertaylan, Hatiboğlu Bahrü'l- Hakâyık, İstanbul 1960.

¹³ Âdem Ceyhan, Bedr-i Dilşad'ın Murad-nâmesi. İstanbul 1997.

¹⁴ Mahmut Kaplan, Divan Edebiyatında Manzum Nasihat-nâme Yazan Şairler ve Eserleri, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.3, S.3. Van 1992, 27–28.

¹⁵ Amil Çelebioğlu, Türk Edebiyatında Mesnevi (XV. yy. 'a kadar), İstanbul 1999, s. 310-325.

¹⁶ Nuri Karasakaloğlu, Dil-Güşâ (Gülşenî), Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1998.

¹⁷ Amil Çelebioğlu, Türk Edebiyatında Mesnevi (XV. yy. 'a kadar), İstanbul 1999, s. 365-373.

¹⁸ Pend-nâme-i Ruşenî, Süleymaniye Ktp. Ali Nihat Tarlan 109/2.

¹⁹ Âlim Yıldız, İbrahim Gülşenî'nin Pend-nâmesi, D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, (Sayı 16), İzmir 2002, 57–95.

²⁰ Amil Çelebioğlu, Akşemseddinzade Hamdullah Çelebi ve Pend-nâmesi, Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri, Ankara.

- Mahzenü'l- Esrâr, Ahmed Rıdvan, XV. yüzyıl²²
- İbret-nâme, Germiyanlı Yetimî, XV. yüzyıl²³
- Nasihat-nâme, Şeyh Eşref, XV. yüzyıl²⁴
- İbret-nâme, Şeyh Eşref, XV. yüzyıl²⁵
- Nasihat-ı Günahkâr, Günahkâr, XVI. yüzyıl²⁶
- Nasihat-nâme, Şah İsmail Hatayî, XVI. yüzyıl²⁷
- Deh Murg, Şemsî, 1513²⁸
- Nasihat-nâme, Cemâli, XVI. yüzyıl²⁹
- Nasihatü's- Selâtin, Gelibolulu Mustafa Ali, XVI. yüzyıl³⁰

²¹ Dilek Birlik, Bâlî'nin Bahru'n- Nasâyılı Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Dizin, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2001.

²² İsmail Ünver, Ahmed Rıdvan, TDVİA C.2. İstanbul 1989, 123-124.

²³ İbret-nâme, Süleymaniye Ktp. İbrahim Efendi 588/1.

²⁴ Elif Pehlivan, Nasihat-nâme Şeyh Eşref Bin Ahmed, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2001.

²⁵ Esra Demir, Şeyh Eşref Bin Ahmed'in İbret-nâme Adlı Mesnevisi (Edisyon Kritik-İnceleme-Metin), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2003.

²⁶ Nasihat-ı Günahkâr, Türk Tarih Kurumu Ktp. t.y. 422.

²⁷ İbrahim Arslanoğlu, Şah İsmail Hatayî ve Anadolu Hatayîleri, İstanbul 1992. 241-248.

²⁸ Deh-murg-ı Şemsî için bkz.: Güven Kaya, Derviş Şemsî ve Deh Murg Mesnevisi (İnceleme, Tenkitli Metin ve Tıpkıbasım), Harvard Üniversitesi, Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 1997; Hasan Aksoy, Derviş Şemseddin, Kuşların Münazarası-Deh Murg, İstanbul 1998.

Mahmut Kaplan, Deh-murg-ı Şemsî, Manisa 2003.

²⁹ Nasihat-nâme, Millî Kütüphane, A. 3889., Süleymaniye Ktp. Rşd. 593/5 (62a-66b).

³⁰ Kasım Ertaş, Gelibolulu Mustafa 'Âlî'nin Nasihatü's-Selâtin İsimli Eserinin Tenkidli Metni, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008.

- Camiü'n-Nasâyih, Şeyh Hüseyin bin Ahmed, XVI. yüzyıl³¹
- Nasihat-nâme, Muhyî, XVI. yüzyıl³²
- Pend-nâme, Askerî, XVI. yüzyıl³³
- Kaside-i Nasiha-i Muhrika, Karamanlı Şeyh Cemal, XVI. yüzyıl³⁴
- Pend-nâme, Geyveli Güvahî, 1526³⁵
- Âb-ı Hayat, Hızrî, 1531³⁶
- Şerh-i Pend-nâme, Şem'î, XVI. yüzyıl³⁷
- Pend-nâme-i Zâtî-i Remmâl, Balıkesirli Zâtî, XVI. yüzyıl³⁸
- Bağ-ı Bihîşt, Za'ifî Pîr Mehmed bin Evrenos, 1554³⁹

³¹ Camiü'n-Nasâyih, Süleymaniye Kütüphanesi, Serez 1744, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmut 1604, Süleymaniye Ktp. H. Beşir Ağa, 661/19.

³² Nasihat-nâme, Tavşanlı Zeytinoğlu Kütüphanesi T. y. 405/2 (235b-241a), Manzume-i Tıb, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih, 5427/53, Laleli, 3735, Tercüman Gazetesi Kitapları, 270; Kütahya Vahit Paşa Ktp. 1515-1519.

³³ Pend-nâme-i Askerî, Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan 62/2.

³⁴ Kaside-i Nasiha-i Muhrika, Akhisar Kütüphanesi T. y. 17 (67a-69b). Ayrıca bkz.: Mahmut Kaplan, "Şeyh Cemal-ı Karamanî'nin Nasihat-nâmesi", Yedi iklim, C. 5, S. 41, Ağustos 1993.

³⁵ Mehmet Hengirmen, Pend-nâme, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.

³⁶ Maksut Belen, Hızrî'nin Âb-ı Hayat Mesnevisi, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 1997.

³⁷ Elif Sevgi Keyik, XVI. Yüzyıl Sanatçılarından Şem'î'nin Şerh-i Pend-nâmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2001.

³⁸ Pend-nâme-i Zâtî-i Remmal, Nuruosmaniye Kütüphanesi, t. y. 4404/10.

³⁹ Bağ-ı Bihîşt, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan, 822/1 (İb-57a).

- Bustan-ı Nesâyih, Za'ifî Pîr Mehmed bin Evrenos, 1555⁴⁰
- İhyâ-yı Dil, Edhemî, 1554–1555⁴¹
- Pend-i Gubârî, Gubârî, XVI. yüzyıl⁴²
- Nasihat-nâme, Ankaralı Nidâî, XVI. yüzyıl⁴³
- Heşt Behişt, Vizeli Ramazan Behiştî, 1556⁴⁴
- Pend-nâme, Azmî Pîr Mehmed, XVI. yüzyıl⁴⁵
- Risâle-i Durub-ı Emsal, Cemâlî, XVI. yüzyıl⁴⁶
- Pend-nâme-i Meşâmî, Meşâmî, XVI. yüzyıl⁴⁷
- Te'dib-nâme, Keşfi, XVI. yüzyıl⁴⁸
- Gülşen-i Ebrâr, Emirî, XVI. yüzyıl⁴⁹

⁴⁰ Bustan-ı Nesâyih, Topkapı Sarayı Ktp. Revan, 822/2.

⁴¹ Amil Çelebioğlu, Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı, İstanbul 1994.

⁴² Pend-nâme-i Gubarî, Nuruosmaniye Ktp. 4967 (Ib-112b). Eserin metni için bkz. Mahmut Kaplan, "Gubarî Abdurrahman Efendi'nin Pend-nâmesi", Yedi iklim, 5, 39, Haziran 1993.

⁴³ Nasihat-nâme, Manisa II Halk Ktp. 3726/2 (25b-30a); Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi Ktp. t. y. 7468; Tavşanlı Zeytinoğlu Ktp. 581/1. Metin için bkz.: Mahmut Kaplan, Ankaralı Nidaî'nin Manzum Tıbbî Nasihat-nâmesi", Erciyes, S. 189, Kayseri 1993.

⁴⁴ Emine Yeniterzi, Behiştî'nin Heşt Behişt Mesnevisi, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001.

⁴⁵ Pend-nâme, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi 3473/10, 2861/14; Hacı Mahmut, 6292/9, 6406/4; M. Arif-M. Murad, 19/2; Rşd, 858/10; Kasidecezade, 722/8; Millî Kütüphane, A. 2009/9.

⁴⁶ Cemâlî, Risâle-i Durub-ı Emsal, Süleymaniye Ktp. Reşid Efendi Böl. Nu. 593, yk. 50b-62a.

⁴⁷ Mahmut Kaplan, Meşâmî ve Pend-nâmesi, İslamî Edebiyat, S. 22. 1993.

⁴⁸ Agâh Sırrı Levend, Ümmet Çağında Ahlak Kitaplarımız, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, (Sayı 234), 102, 1963.

⁴⁹ Erol Çöm, Emirî'nin Gülşen-i Ebrâr ve Mir'âtü-l Ebrâr Mesnevileri (İnceleme-Metin), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2001.

- Mir'atü'l- Ebrâr, Emirî, XVI. yüzyıl⁵⁰
- Gülşen-i Ebrâr ve Ma'den-i Esrar, Münirî, XVI. yüzyıl⁵¹
- Terceme-i Pend-nâme-i Attar, Emre, 1556⁵²
- Pend-nâme, Edirneli Nazmî, 1599⁵³
- Sirozlu Ahmed Oğlu Hüseyini, Câmîü'n- Nasâyih, Hüseyini, XVI. yüzyıl⁵⁴
- Bursalı Rahmi, Gül-i Sad-Berg, XVI. yüzyıl⁵⁵
- Riyazü'l-Cinân, Cinânî, 1579⁵⁶
- Azeri İbrahim Çelebi, Nakş-ı Hayâl, 1579⁵⁷

⁵⁰ Erol Çöm, Emiri'nin Gülşen-i Ebrâr ve Mir'atü-l Ebrâr Mesnevileri (İnceleme-Metin), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2001.

⁵¹ Meheddin İspir, Münirî'nin Gülşen-i Ebrâr ve Ma'den-i Esrar Mesnevisi (İnceleme-Metin-Sadeleştirme), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2004.

⁵² Hasibe Mazıoğlu, Kanuni'nin Oğlu Şehzade Bayezid İçin Yapılan Pend-Nâme-i Attar Çevirisi, VIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 11-15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler II. C. Ankara 1981, S. 1183-1193; Azmi Bilgin, Türk Edebiyatında Nasihat-Nâme ve Emre'nin Terceme-i Pend-Nâme-i Attar'ı, Türk Dünyası Araştırmaları, Aralık 1994, S. 197-208

⁵³ Kudret Altun, Pend-nâme-i Nazmi, Lâçin Yayınları, Kayseri 2004.

⁵⁴ Amil Çelebioğlu, Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı, İstanbul 1994. s.86

⁵⁵ Numan Külekçi, XI-XIX. Yüzyıllar El Yazması Metinler ve Özetleriyle Mesnevi Edebiyatı Antolojisi, Erzurum 1999, C.I, s. 426-431.

⁵⁶ Amil Çelebioğlu, Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı, İstanbul 1994. s.91

⁵⁷ Remzi Baykaldı, Azeri İbrahim Çelebi ve Nakş-ı Hayal Mesnevisi (İnceleme-Metin), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1994.

- Mir'âtü'l-Ahlak ve Mirkatü'l-Eşvâk, Şemseddin-i Sivasî, 1588⁵⁸
- Gülşen-Âbâd, Şemseddin-i Sivasî, 1578⁵⁹
- Nasihat-nâme, Şemseddin-i Sivasî, XVI. yüzyıl⁶⁰
- İbret-nümâ, Şemseddin-i Sivasî, XVI. yüzyıl⁶¹
- Padisaha Nasihat Yollu Manzume, Mustafa İlmî, XVII. yüzyıl⁶²
- Tergibat, İmam Adli Hasan Efendi, XVII. yüzyıl⁶³
- Nasihat-nâme, Muhyüddin Kadirî, 1630⁶⁴
- Edeb-nâme, Bursalı Mehmed Tahir, 1647⁶⁵
- Gülşen-i Niyâz, Karaçelebi-zade Abdülaziz Efendi, XVII. yüzyıl⁶⁶
- Pend-nâme-i Adnî, Serezli Adnî Recep Dede, XVII. yüzyıl⁶⁷

⁵⁸ Ömer Aldanmaz, Şemseddin Sivasî'nin Mir'âtü'l-Ahlâk ve Mirkatü'l-Eşvâk Adlı Mesnevisi (İnceleme-Metin), Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2001.

⁵⁹ Hasan Aksoy, Şemseddin Sivasî, Gülşen-Abad (İnceleme- Metin-Sözlük), İslâm Medeniyeti Vakfı, İstanbul 1990.

⁶⁰ Nasihat-nâme, Süleymaniye Kütüphanesi, Kasidecizade, 717/3 (53b-58b).

⁶¹ Erol Çöm, 16. Yüzyıl Ahlâkî Mesnevîleri ve Şemseddin-i Sivasî'nin İbret-Nümâ Adlı Mesnevisi (İnceleme-Metin), Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007.

⁶² Padişaha Nasihat Yollu Manzume, Millî Kütüphane, A. 76/9; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. E. H. 968 (125a).

⁶³ Adli, Tergibat, Süleymaniye Ktp. Tercüman Gazetesi Kitapları Böl. Nu. 334.

⁶⁴ Nasihat-nâme, Millî Kütüphane, F. B. 304.

⁶⁵ Bursalı Mehmed Tahir, Ahlak Kitaplarımız, İstanbul 1325, s. 32.

⁶⁶ Fatma Bindal Arslan, Kara Çelebi-zade Abdülaziz Gülşen-i Niyâz (Tenkidli Metin/İnceleme)Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1996.

⁶⁷ Zehra Göre, 'Adnî Recep Dede', Hayatı ve Eserleri, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2004.

- Nasihat Yollu Manzume, Üveysî, XVII. yüzyıl⁶⁸
- Nasihat-nâme, Ahmed Câhidi, XVII. yüzyıl⁶⁹
- Nazmu'l-'Ulûm, İshak Tokadî, 1683–1684⁷⁰
- Nasihat-nâme-i Emirî, Seyyid Mehmed Emrullah Emirî Çelebi, XVII. yüzyıl⁷¹
- Pend-nâme-i Fazlî, Fazlî, XVII. yüzyıl⁷²
- Hayriyye-i Nâbî, Nâbî, 1701⁷³
- Gülşen-i Pend, Safî Mustafa Efendi, 1708⁷⁴
- Ögüt-nâme, Müellifi Meçhul, 1757⁷⁵
- Hayal-i Behçet-Âbâd, Akhisarlı Şeyhülislam Vassaf Abdullah Efendi⁷⁶
- Pend-i Mürşidî, Diyarbakırlı Seyyid Ahmed Mürşid Efendi, 1746⁷⁷

⁶⁸ Nasihat Yollu Manzume, Millî Kütüphane A. 4635.; Fahir iz. Eski Türk Edebiyatında Nazım C. I, s. 117'de bu şiiri ünlü Veysî'ye ait göstermiştir.

⁶⁹Orhan Çamlıca, Ahmed Câhidî'nin Nasihat-nâme ve Tevhid-i Zât Adlı Risâleler'inin Tahlili, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.

⁷⁰ Nazmu'l-'Ulûm, Millî Ktp. A. 2433/(96b-109a).

⁷¹ Nasihat-nâme-i Emirî, Millî Kütüphane, 2669/9; Millet Kütüphanesi, Mzm. 860.

⁷² Pend-nâme-i Fazlî, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, 245/2.

⁷³ Mahmut Kaplan, Hayriyye-i Nâbî (2. Baskı), AKM Yayınları, Ankara 2008.

⁷⁴ Mehmet Sait Çalka, Mustafa Efendi ve Gülşen-i Pend mesnevisi (İnceleme- Metin-Sözlük), Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2007.

⁷⁵ Ögüt-nâme, Millî Kütüphane, A. 3158/5 (158a-162b).

⁷⁶ Hayal-i Behcet-Abad, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi 2529.(Yaptığımız soruşturmaya göre bu eser zayı olmuştur.)

⁷⁷ Mehmed Said Mermutlu, Ahmed Mürşidi'nin Pend-nâmesi (Tenkitli Metin), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 1996.

- Pend-nâme-i Sûzî, Ahmed Sûzî, XVIII. yüzyıl⁷⁸
- Silk-i Cevâhir, Naimü'd-din Temişvarî, 1768⁷⁹
- Pend-nâme, Bursalı Mehmed Tahir, XVIII. yüzyıl⁸⁰
- Pend-nâme-i Zarîfî, Zarîfî, XVIII. yüzyıl⁸¹
- Lutfiyye-i Vehbî, Sünbülzâde Vehbî, 1787⁸²
- Pend-i Gülistan-ı Şerif, Şerifî, 1810
- Pend-nâme-i Vak'a-nüvis Es'ad Efendi, Sahhaflar Şeyhi-zâde Vak'â-nüvis Es'ad Efendi, XIX. yüzyıl⁸³
- Âyine-i Nasihat, Ahmed Erib, XIX. yüzyıl⁸⁴
- Pend-nâme-i Şeyh Mehmed Nuri, Şeyh Mehmed Nuri, XIX. yüzyıl⁸⁵
- Nasâyihu'-ş Şubbân, Ahmed Hamdi Şirvanî, XIX. yüzyıl⁸⁶
- Terbiye ve Ta'lim-i Adab ve Nasayih-i Etfal Risâlesi, Ahmed Hulûsi, XIX. yüzyıl⁸⁷

⁷⁸ Âlim Yıldız, Ahmed Sûzi ve Pend-nâmesi, Osmanlı Döneminde Sivas Sempozyumu, Sivas 21–25 Mayıs 2007.

⁷⁹ Pend-nâme-i Na'imü'd-din Temişvarî, Süieymaniye Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan, 13.

⁸⁰ Bursalı Mehmed Tahir, Ahlak Kitaplarımız, İstanbul 1324, s. 19.

⁸¹ Mehmet Arslan, Pend-nâme-i Zarîfî, Dilek Matbaacılık, Sivas 1994.

⁸² Süreyya Ali Beyzadeoğlu, Lutfiyye Sünbülzade Vehbi, Bedir Yayınları, İstanbul 1994.

⁸³ Mehmet Arslan, Divan Edebiyatında Nasihat-nâmeler (Pend-nâmeler) ve Vak'anüvis Esad Efendi'nin Pend-nâmesi, Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri, (Sayı 4), 2004.

⁸⁴ Ahmed Erib, Ayine-i Nasihat, İstanbul 1304.

⁸⁵ Pend-nâme-i Şeyh Mehmed Nuri, Millî Kütüphane, A. 4700/2 (8b-12b).

⁸⁶ Şirvani Ahmed Hamdi, Nasâyihü'-ş Şubbân, İstanbul 1298.

⁸⁷ Ahmed Hulusi, Terbiye ve Ta'lim-i Âdâb ve Nasâyih-i Etfâl Risâlesi, 1313.

- Nasihat-nâme, Mir Muhsin Nevvâb, XIX. yüzyıl⁸⁸
- Nasihat-nâme, Mehmed Nazım Paşa, XIX. yüzyıl⁸⁹
- Terceme-i Manzume-i Pend-nâme-i Lokman Hâkim be-Cihet-i Fer-zend, Ahmed Raşid, 1807⁹⁰
- Pend-i Mahdûmân, Hüseyin Kudsi Edirnevî, XIX. yüzyıl⁹¹
- Musahhah Vezâif-i Etfâl, Mustafa Hami Paşa, XIX. yüzyıl⁹²
- Nasihat-nâme, Yozgatlı Hüznî, XX. yüzyıl⁹³
- Nasihat ve İbret Mine'd-Dünya, Müellifi Meçhul, XX. yüzyıl⁹⁴
- Nasihat Mü'minlerin Hatunlarına, Müellifi Meçhul, XX. yüzyıl⁹⁵

⁸⁸ Mehmet Arslan, Karabağlı Nevvâb Mir Muhsin ve Nasihat-nâmesi (Tanıtım), Kızıllırmak Dergisi, S.4, Sivas 1992, 25-27.

⁸⁹ Mahmut Kaplan, "Mevlevî Şairi Nazım Paşa'nın Nasihat Manzumesi, Akademik Bakış, Bahar 1997, S. L, 28-29.

⁹⁰ Terceme-i Manzume-i Pend-nâme-i Lokman Hakîm be-Cihet-i Ferzend, İstanbul 1324.

⁹¹ Fatma Ergin, Hüseyin Kudsi-i Edirnevî'nin Hayatı ve Pend-i Mahdûmân Adlı Eseri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003.

⁹² Mustafa Hami Paşa, Musahhah Vezâif-i Etfâl, 1320.

⁹³ Mustafa Güneş, Nasihat-nâme, Yozgatlı Hüznî Divanı, Yozgat 2008.

⁹⁴ İbret ve Nasihat Mine'd-Dünya, İstanbul Belediye Kütüphanesi Mualim Cevdet, K. 328.

⁹⁵ Nasihat Mü'minlerin Hatunlarına, Millî Kütüphane, A. 2433/5 (86b-89a).

1. 11. İncelemede Esas Alınan Manzum Nasihat-nâmeler

Bu bölümde incelemede esas alınan 25 manzum nasihat-nâmeye ait kısa tanıtıcı bilgiler yer almaktadır.

1. 11. 1. Kutadgu Bilig

Yusuf Has Hacib'in 1069–1070 yıllarında Karahanlı Türkçesi ile yazdığı ve Karahanlı hükümdarı Tabgaç Buğra Han'a sunduğu Kutadgu Bilig, 85 bab ve 6645 beyitten oluşmaktadır. Beyitlerle ve mesnevi biçiminde yazılan bu eser, Türk edebiyatının ilk manzum nasihat-nâmesi olup didaktik ve alegorik bir tarzda yazılmıştır.

İslami dönem Türk edebiyatının ilk ürünlerinden olan Kutadgu Bilig, mutluluk veren bilgi anlamına gelir. İnsanı her iki dünyada da mutluluğa ulaştırmayı amaçlayan eser, idarecilerden halka kadar hemen hemen her kesime hitap eden çeşitli konularda yazılmış öğütler içerir.

Eser dört unsuru temsil eden sembolik dört şahsiyetin diyalogu üzerine kurulmuştur. Bu dört unsur ve eserdeki görevleri şu şekildedir:

İsim	Anlamı	Meslek	Sembolü
Kün-Togdı	Gün Doğdu	Hükümdar	Adalet
Ay-Toldı	Ay Doldu	Vezir	Mutluluk
Ögdülmiş	Övülmüş	Bilge:vezirin oğlu	Akıl (ya da Bilgi)
Odgurmuş	Uyanmış	Derviş:vezirin akrabası	Akıbet (Yaşamın sonu)

Eserin bugün bilinen üç nüshası (Herat, Fergana ve Mısır) vardır. Reşit Rahmeti Arat, söz konusu nüshaları karşılaştırarak eserin tenkitli metnini⁹⁶ hazırlamıştır.

1. 11. 2. Risâletü'n-Nushiyye

Yunus Emre'nin 1307–1308 yıllarında Eski Anadolu Türkçesi ile yazdığı Risâletü'n-Nushiyye, nasihatler risâlesi an-lamına gelen yaklaşık 600 beyitlik bir mesnevidir. Anadolu sahasında yazılmış ilk Türkçe manzum nasihat nâmelerden biri olan Risâletü'n-Nushiyye, kanaat, sabır, cimrilik, akıl ve öfke gibi davranış, tutum ve duygularla ilgili çeşitli öğütler içerir.

Mustafa Tatçı, Risâletü'n-Nushiyye'yi şairin Divanı ile birlikte yayımlamıştır.⁹⁷

1. 11. 3. Pend-i Ricâl

Aydınlı Mürîdî'nin 15. yüzyılda yazdığı Pend-i Ricâl, 3748 beyitlik bir mesnevidir. Dinî-tasavvufî bir manzum nasihat-nâme olan Pend-i Ricâl'de öğüt cümleleri içeren beyitlerin dışında telkin edilen değerleri pekiştirmek için hikâyelerden de yararlanılmıştır.

Pend-i Ricâl mesnevisi üzerine Atabey Kılıç'ın bir çalışması bulunmaktadır.⁹⁸

1. 11. 4. Mürşidü'l-Ubbâd-ı Ârif

Ârif'in 15. yüzyılda yazdığı 2041 beyitlik Mürşidü'l-Ubbâd mesnevisi ağırlıklı olarak dinî, tasavvufî konularda çeşitli öğütlerin bulunduğu manzum bir nasihat-nâmedir.

⁹⁶ Reşit Rahmeti Arat, Kutadgu Bilig I Metin, TDK Yayınları, İstanbul 1947.

⁹⁷ Mustafa Tatçı, *Risâletü'n-Nushiyye (Yunus Emre)*, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul 2005.

⁹⁸ Atabey Kılıç, *Pend-i Ricâl (Aydınlı Mürîdi)*, Akademi Kitabevi, İzmir 2005.

Eser üzerinde Bekir Sarıkaya'nın bir yüksek lisans çalışması bulunmaktadır.⁹⁹

1. 11. 5. Nüsha-ı Âlem ve Şerhü'l-Âdem-i Ârif

Arif'in 15. yüzyılda yazdığı 396 beyitlik Nüsha-ı Âlem ve Şerhü'l-Âdem mesnevisi de yazarın diğer manzum nasihat-namesi olan Mürşidü'l-Ubbâd gibi dinî tasavvufî konularda çeşitli öğütlerin bulunduğu manzum bir nasihat-nâmedir. Her iki manzum nasihat-nâmede de şairin tasavvuf ilkelerini somut ve dikkate değer örneklerle okuyucuya benimsetmek istediği görülür.

Eser üzerinde Bekir Sarıkaya'nın yüksek lisans çalışması bulunmaktadır.¹⁰⁰

1. 11. 6. Nasihat-nâme-i Şeyh Eşref

Şeyh Eşref Bin Ahmed'in 15. yüzyılda yazdığı 503 beyitlik Nasihat-nâme, pek çok konuda kayda değer öğütlerin bulunduğu bir manzum nasihat-nâmedir. Söz konusu eserde öğütler doğrudan cümleler hâlinde verilmiş olup şairin özellikle çocuk eğitimi üzerinde durduğu görülür. Eserde çocukların nasıl terbiye edileceğine dair fikirler, öğütler, açıklama ve uyarılar yer alır. Mesnevi biçiminde yazılmış olan nasihat-nâmede şair, çocukların faydalanmaları için eserinde birçok bilmeceye de yer vermiştir.

Nasihat-nâme üzerinde Elif Pehlivan'ın bir yüksek lisans çalışması bulunmaktadır.¹⁰¹

⁹⁹ Bekir Sarıkaya, Mürşidü'l-Ubbâd Nüşâ-ı Âlem Şerhü'l-Âdem ve Mevlid, Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1992.

¹⁰⁰ Bekir Sarıkaya, Mürşidü'l-Ubbâd Nüşâ-ı Âlem Şerhü'l-Âdem ve Mevlid, Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1992.

¹⁰¹ Elif Pehlivan, Nasihat-nâme Şeyh Eşref Bin Ahmed, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2001.

1. 11. 7. İbret-nâme-i Şeyh Eşref

Şeyh Eşref Bin Ahmed'in 15. yüzyılda yazdığı 885 beyitlik İbret-nâme, dinî, ahlakî ve sosyal yönden çeşitli öğütler içeren bir manzum nasihat-nâmedir. İdeal bir Müslümanın nasıl olması gerektiği üzerinde durulan mesnevîde öğütler okuyucuya doğrudan öğüt cümleleri hâlinde verilir.

Eser üzerinde Esra Demir'in yüksek lisans çalışması bulunmaktadır.¹⁰²

1. 11. 8. Pend-nâme-i İbrahim Gülşeni

Şeyh İbrahim Gülşeni'nin 15. yüzyılda mesnevî nazım biçimiyle yazdığı Pend-nâme, 196 beyitlik manzum bir nasihat-nâmedir. Dinî, tasavvufî konularda çeşitli öğütler içerir.

Eser üzerinde Âlim Yıldız'ın bir çalışması bulunmaktadır.¹⁰³

1. 11. 9. Pend-nâme-i Edirneli Nazmî

Edirneli Nazmî'nin 1599 yılında yazdığı Pend-nâme, Attar'ın Pend-nâme'sinden esinlenerek oluşturulmuş bir manzum nasihat-nâmedir. Ancak Nazmî 3000 beyitlik mesnevisine telif bir eser havası katmayı başarmıştır. Dinî ve ahlakî konular ağırlıklı olmakla birlikte sosyal hayata dönük pek çok öğüdün de yer aldığı eser, kendinden sonra yazılan Pend-nâme başlıklı manzum nasihat-nâmeler üzerinde etkili olmayı başarmıştır.

Eser üzerinde Kudret Altun'un bir çalışması bulunmaktadır.¹⁰⁴

¹⁰² Esra Demir, Şeyh Eşref Bin Ahmed'in İbret-nâme Adlı Mesnevisi (Edisyon Kritik-İnceleme-Metin), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2003.

¹⁰³ Âlim Yıldız, İbrahim Gülşeni'nin Pend-nâmesi, D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, (Sayı 16), İzmir, 2002, 57-95.

¹⁰⁴ Kudret Altun, Pend-nâme-i Nazmî, Lâçin Yayınları, Kayseri 2004.

1. 11. 10. Deh-murg-ı Şemsî

Derviş Şemsî'nin 1513 yılında yazdığı 1219 beyitlik Deh-murg, Attar'ın Mantıku't-Tayr adlı eserinden esinlenilerek oluşturulmuş manzum bir nasihat-nâmedir. Ancak Mantıku't-Tayr'dan farklı olarak Deh-murg-ı Şemsî'de eserin başından sonuna kadar kuşların karşılıklı konuşmaları yer alır. Bu konuşmalar içerisinde şair, kuşların ağzından dinî ve sosyal içerikli mesajlar ve öğütler verir. Fakat kuşlar arasındaki bazı diyaloglar argo ve küfür içeriklidir.

Eser üzerinde pek çok çalışma bulunmaktadır.¹⁰⁵

1. 11. 11. Pend-nâme-i Güvâhî

Geyveli Güvâhî'nin 1526 yılında yazdığı Pend-nâme, 2133 beyitlik bir mesnevidir. Yaklaşık 500 kadar Türk atasözünün bulunduğu Pend-nâme, Türk edebiyatında atasözlerinin beyitlerle işlendiği nadir eserlerden biridir. Ayrıca çeşitli hikâye ve fıkraların da bulunduğu eser, bireyi her yönüyle eğitmeyi amaçlayan öğüt, uyarı, açıklama ve bilgilerle doludur.

Eser üzerinde Mehmet Hengirmen'in bir çalışması bulunmaktadır.¹⁰⁶

1. 11. 12. Âb-ı Hayat

Hızrî'nin 1531 yılında yazdığı Âb-ı Hayat, 2318 beyitlik bir mesnevidir. Dinî, ahlakî ve sosyal öğütler içeren eser, kapsamlı bir manzum nasihat-nâmedir. Doğrudan öğüt cümlelerinin

¹⁰⁵ Deh-murg-ı Şemsî için bkz.: Güven Kaya, *Derviş Şemsî ve Deh Murg Mesnevisi (İnceleme, Tenkitli Metin ve Tıpkıbasım)*, Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 1997; Hasan Aksoy, *Derviş Şemseddin, Kuşların Münazarası-Deh Murg*, İstanbul, 1998; Mahmut Kaplan, *Deh-murg-ı Şemsî*, Manisa 2003.; Sıddık Karadüz, *Derviş Şemsî'nin Deh-murg'unun Karşılaştırmalı Metni ve Benzeri Eserlerle Genel Bir Mukayesesi*, Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2000.

¹⁰⁶ Mehmet Hengirmen, *Pend-nâme*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.

dışında şair, telkin etmek istediği düşünceleri desteklemek üzere hikâyelerden de yararlanmıştır.

Âb-ı Hayat üzerinde Maksut Belen'in yüksek lisans çalışması bulunmaktadır.¹⁰⁷

1. 11. 13. Heşt Behişt

Vizeli Ramazan Behiştî'nin 1556 yılında yazdığı Heşt Behişt, 1130 beyitlik bir manzum nasihat-nâmedir. Ağırlıklı olarak dinî, tasavvufî konularda öğütlerin yer aldığı eserde bazı değerleri pekiştirmek üzere şair, hikâyelerden de yararlanmıştır. 16. yüzyılın önemli mesnevilerinden biri olan Heşt Behişt, sade diliyle de dikkat çekmektedir.

Eser üzerinde Emine Yeniterzi'nin bir çalışması bulunmaktadır.¹⁰⁸

1. 11. 14. Gülşen-i Ebrâr-ı Emirî

Emirî'nin 16. yüzyılda mesnevi nazım şekliyle yazdığı manzum nasihat-nâmedir. Gülşen-i Ebrâr, 1032 beyit olup okuyucuya güzel ahlak kazandırmayı amaçlayan bir nasihat-nâmedir.

Mesnevi üzerinde Erol Çöm'ün yüksek lisans çalışması bulunmaktadır.¹⁰⁹

1. 11. 15. Mir'âtü'l-Ebrâr-ı Emirî

Emirî'nin 16. yüzyılda yazdığı Mir'âtü'l-Ebrâr da öğüt cümleleri ile hikâyelerin bir arada bulunduğu ve çeşitli konularda bilgi, açıklama ve uyarılar içeren bir manzum nasihat-nâmedir. Bu eserin beyit sayısı ise 1374'tür.

¹⁰⁷Maksut Belen, *Hızri'nin Âb-ı Hayat Mesnevisi (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 1997.

¹⁰⁸Emine Yeniterzi, *Behiştî'nin Heşt Behişt Mesnevisi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001.

¹⁰⁹Erol Çöm, *Emirî'nin Gülşen-i Ebrâr ve Mir'âtü'l-Ebrâr Mesnevileri (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2001.

Mesnevi üzerinde Erol Çöm'ün yüksek lisans çalışması bulunmaktadır.¹¹⁰

1. 11. 16. Mir'âtü'l-Ahlâk ve Mirkatü'l-Eşvâk

Şemseddin Sivasî'nin 1588 yılında mesnevi nazım biçimiyle yazdığı Mir'âtü'l-Ahlâk ve Mirkatü'l-Eşvâk, 4521 be-yitlik dinî, tasavvufî, ahlakî ve sosyal muhtevalı kapsamlı bir manzum nasihat-nâmedir. Doğrudan öğüt cümleleri içeren beyit-lerin dışında hikâyelerin de bulunduğu eserde, pek çok konuda öğütler yer alır.

Eser üzerinde yüksek lisans çalışmaları bulunmaktadır.¹¹¹

1. 11. 17. Gülşen-i Niyâz

Karaçelebizade Abdulaziz Efendi'nin 17. yüzyılda mesnevi nazım biçimiyle yazdığı 1347 beyitlik Gülşen-i Niyâz, dinî, tasavvufî ve ahlakî konularda öğütlerin yer aldığı manzum bir nasihat-nâmedir. Gezi yazısı özellikleri de taşıyan bu öğüt kitabı, lirik ve sanatlı beyitler de içermektedir.

Eser üzerinde iki yüksek lisans tezi bulunmaktadır.¹¹²

1. 11. 18. Hayriye-i Nâbî

Nâbî'nin, oğlu Ebu'l-hayr Mehmed Çelebi için 1701'de mesnevi nazım biçimiyle yazdığı Hayriye-i Nâbî, Türk edebi-

¹¹⁰ Erol Çöm, Emiri'nin Gülşen-i Ebrâr ve Mir'âtü'l-Ebrâr Mesnevileri (İnceleme-Metin), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2001.

¹¹¹ Ömer Aldanmaz, Şemseddin Sivasî'nin Mir'âtü'l-Ahlâk ve Mirkatü'l-Eşvâk Adlı Mesnevisi (İnceleme-Metin), Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2001.; Birgül Tokker, Şemseddin Sivasî'nin Mir'âtü'l-Ahlâk Adlı Mesnevisinin Tenkidli Metni ve İncelemesi, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2003.

¹¹² Fatma Bindal Arslan, Kara Çelebi-zade Abdulaziz Gülşen-i Niyâz (Tenkidli Metin/İnceleme) Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1996.; Abdullah Begeç, Kara Çelebi-zade Abdulaziz'in Gülşen-i Niyâz'ı (İnceleme-Metin), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2001.

yatının en önemli manzum nasihat-nâmelerinden biridir. 1660 beyitlik Hayriyye, dinî, sosyal ve ahlakî konularda öğütlerin yer aldığı bir eserdir. Gerek yazıldığı yüzyılda gerekse sonraki yüzyıllarda oldukça beğeni kazanmış Hayriyye, ideal insanın nasıl olacağı fikri üzerinde durur. Doğrudan öğüt cümlelerinin yanında bir iki kısa hikâyenin de bulunduğu nasihat-nâme, Klasik Türk edebiyatında çocuklar için yazılmış ender kitaplardandır.

Eser üzerinde İskender Pala ve Mahmut Kaplan'ın çalışmaları bulunmaktadır.¹¹³

1. 11. 19. Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi

Safî Mustafa Efendi'nin 1708 yılında yazdığı Gülşen-i Pend, genel olarak dinî, tasavvufî nasihatlerin bulunduğu, kaside nazım şeklinin kafiye örgüsüne sahip mesnevi biçiminde yazılmış manzum bir nasihat-nâmedir. 2933 beyitlik mesnevi ve 10 kıtalık rübaiden oluşan eserde pek çok konuda-özellikle meslek sahiplerine yönelik-dikkate değer öğütler yer alır.

Eser üzerinde Mehmet Sait Çalka'nın yüksek lisans çalışması bulunmaktadır.¹¹⁴

1. 11. 20. Pend-nâme-i Sûzî

Ahmed Sûzî'nin 1765 yılında mesnevi nazım biçimiyle yazdığı pend-nâme, 96 beyitlik bir manzum nasihat-nâmedir. Dinî, tasavvufî konularda öğütler içeren eser özellikle nefis eğitimi üzerinde durmaktadır.

¹¹³İskender Pala, Nasihat-nâme, İslam Ansiklopedisi, Cilt 32, 409, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.; Mahmut Kaplan, Hayriyye-i Nabi (2. Baskı), AKM Yayınları, Ankara 2008.

¹¹⁴Mehmet Sait Çalka, Mustafa Efendi ve Gülşen-i Pend mesnevisi (İnceleme- Metin-Sözlük), Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2007.

Eser üzerinde Mahmut Kaplan ve Âlim Yıldız'ın çalışmaları bulunmaktadır.¹¹⁵

1. 11. 21. Pend-nâme-i Zarîfî

Ruşuklu Zarîfî tarafından 18. yüzyılda mesnevi biçimiyle yazılan Pend-nâme, 1071 beyitlik manzum bir nasihat-nâmedir. Eserde dinî, tasavvufî ve ahlakî konularda doğrudan öğüt cümleleri içeren beyitler yer almaktadır.

Eser üzerinde Mehmed Arslan'ın bir çalışması bulunmaktadır.¹¹⁶

1. 11. 22. Lutfiyye-i Vehbî

Sünbülzâde Vehbî'nin 1787 yılında, Şair Nâbî'den etkilenerek, oğlu Lutfullah için mesnevi biçimiyle kaleme aldığı Lutfiyye-i Vehbî, 1181 beyitlik bir manzum nasihat-nâmedir. Didaktik ve eğitici özellikleri bulunan Lutfiyye-i Vehbî, Hayriyye-i Nâbî gibi dinî, sosyal ve ahlakî konularda öğütler içerir. Klasik Türk edebiyatında çocuklar için yazılmış eserlerden biri olan Lutfiyye-i Vehbî, şairin oğlunun şahsında gençlere seslenmektedir.

Eser üzerinde Süreyya Ali Beyzadeoğlu'nun bir çalışması bulunmaktadır.¹¹⁷

1. 11. 23. Pend-i Mahdûmân

Hüseyin Kudsi-i Edirnevî'nin 19. yüzyılda mesnevi nazım biçimiyle kaleme aldığı Pend-i Mahdûmân, 739 beyitlik bir manzum nasihat-nâmedir. Dinî, tasavvufî, ahlakî ve ilmî konularda öğütler içerir. Öğüt cümlelerinin dışında birkaç hikâye de yer alır.

¹¹⁵Mahmut Kaplan, Ahmed Suzî ve Pend-nâmesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, C. 1. S. 1, Van, 1994.; Âlim Yıldız, Ahmed Sûzi ve Pend-nâmesi, Osmanlı Döneminde Sivas Sempozyumu, Sivas 21-25 Mayıs 2007.

¹¹⁶Mehmet Arslan, Pend-nâme-i Zarîfî, Dilek Matbaacılık, Sivas 1994.

¹¹⁷Süreyya Ali Beyzadeoğlu, Lutfiyye Sünbülzâde Vehbî, Bedir Yayınları, İstanbul 1994.

Eser üzerinde Fatma Ergin'in yüksek lisans çalışması bulunmaktadır.¹¹⁸

1. 11. 24. Pend-nâme-i Vak'â-nüvis Esad Efendi

Vak'â-nüvis Esad Efendi'nin 19. yüzyılda terci-i bend ve mesnevi nazım biçimleriyle yazdığı Pend-nâme, dinî, sosyal, ilmî ve ahlakî konularda öğütler içerir. 457 beyitlik bu manzum nasihat-nâmede çocuk eğitimi üzerinde de durulmuştur.

Eser üzerinde Mehmed Arslan'ın bir çalışması bulunmaktadır.¹¹⁹

1. 11. 25. Nasihat-nâme-i Hüznî

Yozgatlı Hüznî'nin 20. yüzyılda kaleme aldığı Nasihat-nâme, şairin Divan'ı içerisinde yer alır. Şairin, oğlu için yazdığı bu manzum nasihat-nâme, daha çok dinî ve sosyal konularda bilgi ve öğütler içerir. Eser, 142 beyitlik bir mesnevidir.

Eser hakkında Mustafa Güneş'in bir çalışması vardır.¹²⁰

¹¹⁸ Fatma Ergin, Hüseyin Kudsi-i Edirnevi'nin Hayatı ve Pend-i Mahdûmân Adlı Eseri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003.

¹¹⁹ Mehmet Arslan, Divan Edebiyatında Nasihat-nâmeler (Pend-nâmeler) ve Vakanüvis Esad Efendi'nin Pend-nâmesi. Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri, (Sayı 4), 2004, 5–80.

¹²⁰ Mustafa Güneş, Nasihat-nâme, Yozgatlı Hüznî Divanı, Yozgat 2008.

2. BÖLÜM: TELKİN EDİLEN DEĞERLER

İncelenen manzum nasihat-nâmelerden hareketle tespit edilen değerler; bilinmesi ve benimsenmesi istenilen tutum, davranış ve değerler, bilinmesi ve sakınılması istenilen tutum ve davranışlar ve manzum nasihat-nâmelerde yer bulan olumsuz telkinler olmak üzere üçe ayrıldı. Bu ayırım yapılırken şairlerin manzum nasihat-nâme beyitleri içerisinde, özellikle emir kipinde yaptıkları seslenişler (ol, olma, yap, yapma, bil, öğren, tanı, sakın, kaçın vb.) yanında gereklilik kipindeki uyarıları (olmalı, yapmalı, bilmeli, tanınmalı, sakınmalı, olmamalı, görmemeli vb.) ve istek kipindeki (olalım, bilelim, görelim, yapalım, turalım, olmayalım, söylemeyelim vb.) dilek, temenni ve duaları söz konusu telkinlerin belirlenmesini sağladı. Ancak incelenen manzum nasihat-nâmelerde ideal insanı şekillendirecek, onun benimsemesi ve sakınması gerekenleri ortaya koyarak arzulanan insan modelinin oluşmasını sağlayacak olumlu telkinlerin dışında şairlerin, yaşadıkları dönemde halkın inançları üzerinde hâkim olan bazı batıl inançları, temelsiz düşünceleri ve yanlış bilgileri de manzum nasihat-nâme beyitleri arasında verdikleri görüldü. Yapılan söz konusu bu tespitleri, bu bölümde üçüncü bir başlık olarak manzum nasihat-nâmelerde yer bulan olumsuz telkinler başlığı altında vermek gereği duyuldu.

Beyitler içerisinde iç içe geçmiş ve karşılaştırmalı olarak verilen kibir-alçakgönüllülük, cimrilik-cömertlik, tembellik-çalışkanlık gibi tutum, davranış ve değerler ise tek bir değer altında (çalışkan ve gayretli olmak, cömertlik vb.) birleştirildi. Böylece söz konusu değerlerin sınıflandırılması kolaylaştırılıp değerler dağınıklığından kurtarıldı.

2. 1. BİLİNMESİ VE BENİMSENMESİ İSTENİLEN TUTUM, DAVRANIŞ VE DEĞERLER

2. 1. 1. Adaletli olmak

Adaletin, hukukun egemen olduğu toplumlarda insanlar refah ve huzur içinde yaşarlar. Aksi halde güçlü olan zayıf olanı ezer, insanlar köleleşir ve toplumda kaos hüküm sürer. Bu nedenle adalet önce kişiden başlar. İnsan insafılı, adaletli olmalı, adaleti gözetmeli ve kimseye zulüm etmemelidir. Kendisine yapılmasını istemediği bir şeyi bir başkasına yapmamalıdır. Sorumluluk aldığı iş, ister çok küçük isterse bütün bir milletin kaderini değiştirecek büyüklükte olsun adaletten vazgeçmemelidir.

Kimseye zulm eyleme sen âdil ol

Nâkıs olma her hususda kâmil ol

Pend-nâme-i Zarîfî, s.60

(Kimseye zulüm etme, âdil ol; eksik olma, her hususta kâmil ol.)

İslam dini adaletli olmayı, insanların haklarını koruyup gözetmeyi vurgular. Bu anlamda en önemli kaynağı İslam dini ve hukuku olan nasihat-nâmeler, toplum huzuru bakımından adaletle İslam perspektifinden yaklaşır. Şairler, çocukların ve gençlerin adaletle yetişmeleri ve adaletli olmaları noktasında eğitici değer taşıyan telkinlerde bulunurlar.

Herkese kıl merhametle adl u dâd

Kimse senden itmesün feryâd u dâd

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.51

(Herkese merhametle adalet kıl, kimse senden feryat görüp adalet istemesin)

Her işinde çünkü insâf var ola

Eyü yavuz senünile yâr ola

Nasihat-nâme-i Şeyh Eşref, s.42

(Her işinde adaleti gözetirsen iyi kötü herkes seninle dost olur.)

Kâzi-i cennet olur sâhib-i dâd

Duzâha doğru gider ehl-i fesâd

Lutfiyye-i Vehbî, s.118

(Adaletten ayrılmayanlar cennete kadı olurlar, fesat ehli ise cehenneme doğru gider.)

*Evvelâ oldur kim ola dâd-ger
Olur ehl-i hakk hakka dâd-ger*

Pend-nâme-i Nazmî, s.134

(Kim ki başlangıçta adaletli davranırsa o kimse Hakk'ın adaletiyle Hak ehli olur.)

*'Adl u insâfî koma elden bir ân
İki âlemde olasin şâd-mân*

Mir'âtü'l-Ebrâr, s. 194

(Adaleti ve insafî bir an bile elinden bırakma ki her iki âlemde de huzur içinde olasin.)

*Törü kıl katıglan yulup kılma küç
Tapug kıl bayatka anır kapgı kuç*

Kutadgu Bilig, s.322

(Adaletle iş gör, buna gayret et; hiç bir zaman zulüm etme; Tanrıya kulluk et ve onun kapısına yüz sür)

*Bu kök tîrgüki ol könîlik törü
Törü artasa kök turumaz örü*

Kutadgu Bilig, s.614

(Adalete istinat eden kanun bu göğün direğidir; kanun bozulursa, gök yerinde duramaz.)

2. 1. 2. Sabırlı Olmak

Aceleci olmanın kaybettirdiklerini ancak sabırlı olmak kazandırır. Sabır acılara, zorluklara, yokluklara, haksızlıklara, dar günlere, hastalıklara, sıkıntılara, belalara vs. katlanmak, tahammül etmek demektir. Sabrın hem İslami hem insani bir boyutu vardır. Kur'an'da pek çok yerde sabretmek gerektiği ve Allah'ın sabredenlerle beraber olduğu vurgulanır. Yine hadislerde de sabrın önemi üzerinde durulur. İnsan, Allah'ın emir ve yasaklarını sabırla yerine getirmeli ve bunları yaparken dünya hayatının bir

imtihan mekânı olduğunu hatırlından çıkarmayıp gerekli sabrı ve tahammülü göstermelidir. Bunun yanında insani boyutuyla ele alındığında, meyvesi tatlı olan bu acı erdem, insana mutluluk kâpısını açan bir anahtar vazifesi görür. Zamanında gösterilecek bir sabır bazen çok büyük felaketlerin, hastalıkların, sıkıntıların atlatılmasına yardımcı olabilir. Atalarımız dar günün, zor günün ömrü yoktur, demişler. Elbette sıkıntılı zamanlar da geçer.

Zahmete sabr eyleyen rahmet bulur

Fazl-ı Hak irer ana hürmet bulur

Pend-i Ricâl s.417

(Zahmete sabır gösteren rahmet bulur; Hakkın fazlı ona yardım eder, o kişi hürmet bulur.)

Belâya sabr eyle itme feryâd

Yuhibbu's-sâbirini eylegil yâd

Âb-ı Hayat, s.188

(Belaya sabır göster, feryat etme. Allah'ın sabredenleri seveceği yönündeki ayeti hatırla.)

Sabr idenler sabrıla buldu necât

Sabrıla mahv oldu külli seyyiât

Pend-i Ricâl, s.103

(Sabredenler sabrıla kurtuluş elde etti. Bütün günahlar sabır sayesinde yok oldu.)

Bütün dünya dinlerinin yücelttiği bir erdem olan sabır, insanın olgunlaşmasını, nefsinin terbiye etmesini, sıkıntılara göğüs gererek hedefine ulaşmasını sağlar. Belki insan, sabır taşını çatlatacak kadar ya da Hazreti Eyüp'ün sabrı kadar sabırlı olmayabilir ancak en azından bazı şeylerin zamanla geçeceğini bilmeli, hâlin-den şikâyet edip durmamalıdır.

Sen az ivme işler üdine tutug

Üdi kelse açlur bu beklig kapug

Kutadgu Bilig, s.176

(Sen biraz sabret, her işin müsait bir zamanı vardır; vakti gelince, kapalı kapılar açılır.)

*Şunun kim dünyada sabr ola yârı
Safâ vü zevk olur her lahza kârı*

Risâletü'n-Nushiyye, s.365

(O kimsenin ki yârı sabır ola, sefa ve zevk her an onun işi olur.)

*Sabr ile dost olur düşmenler
Sabr ile reh-ber olur reh-zenler*

Hayriyye-i Nâbî, s.262

(Sabır ile düşmanlar dost, yol kesiciler yol gösterici olur)

*Acûl olma umûrunda sabûr ol
Ferec miftâh-ı sabr-ı bâ-sâfâdur*

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.271

(Aceleci olma, işlerinde sabırlı ol; ferahlık, safa ile sabır anahtarındadır.)

*Sabr idenler âkıbet kâmin bulur
Bâde-i aşk ile pür-câmun bulur*

Mir'âtü'l-Ebrâr, s.160

(Sabredenler sonunda mutluluğu, aşk şarabı ile dolu kadehleri bulurlar.)

*Belâya sabr idenler menzil alır
Tahammül itmeyenler yolda kalır*

Pend-nâme-i İbrahim Gülşeni, s.84

(Belaya sabır gösterenler menzil alır, tahammül etmeyenler ise yolda kalır.)

*Sâbir ol bîhude çekme irtiâs
Sabr ile gure olur halva-yı hâs*

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.69

(Sabırlı ol, boşuna sıkıntı çekme. Sabır ile koruk has helva olur.)

Hemen hemen herkesin dilinde olan ancak çok az kişinin iradesinde ve elinde olan bu erdem, insanın olay ve olguları olduğu gibi kabul etmesini de sağlar. Karın ayağı üşütmek için yağdı-

ğını bilen bir insan, değiştiremeyeceği bazı şeylere katlanmanın rahatlığını yaşar, yüzünü ekşitmeden acıları yudumlayabilir.

*Felek cevrine tutma gönlünü tar
Yagar lâ-bûd ayag üşütmeye kar*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.186

(Feleğin eziyetinden dolayı gönlünü daraltma. Kar, şüphesiz ki ayağı üşütmek için yağar.)

Nasihât-nâmelerde sabır ile birlikte yer alan bir kavram da tevekküldür. Tevekkül bir insanın herhangi bir işte elinden geleni yapması, geri kalanı Allah'a bırakması, O'nu vekil olarak görmesi ve O'na güvenip dayanmasıdır. Şairler tevekkül gemisinin batmayacağını her fırsatta vurgularlar.

*Gel tevekkül kıl Hudâya sıdkile
Kullugun sultâna eyle işkile*

Pend-nâme-i Zarîfî, s.57

(Yaradan'a doğrulukla tevekkül, aşk ile kulluk et.)

*Derdi viren sana virür dermân
Ağladur yine iden handân*

Gülşen-i Niyâz, s.176

(Sana dert veren derman da verir. Seni ağlatan mutlu da eder.)

*Ne denlü olur ise zâr u muhtâc
Dahi kalmış degül açuk boğaz aç*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.184

(Ne denli aç ve muhtaç olsa da açık boğazın aç kaldığı görülmemiştir.)

*Niçe uryanları gördün mülebbes
Olu tut yaprağı sabr ile atlas*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.185

(Nice elbisesizleri elbiseli gördün, dut yaprağı sabır ile atlas olur.)

*Dervişisen sabrı sana yâr idin
Hem kana 'at gencini enbâr idin*

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.56

(Eğer dervişsen hem sabırlı hem kanaatkâr olmaya çalış.)

*Sabr miftâh-ı genc-i devletdür
Sabr misbâh-ı künc-i râhatdur*

Gülşen-i Niyâz, s.214

(Sabır, mutluluk hazinesinin anahtarı, rahat köşesinin kandilidir.)

*Bilesin her mesele hâsılı ne
Ta küyesin mesele hâsılı ne*

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.19

(Her meselenin ana hatlarıyla ne olduğunu anlayıncaya kadar bekle.)

*Sabr ile evvel çekenler zahmeti
Âkıbet sonunda bulur devleti*

Pend-nâme-i Zarîfî, s.45

(Başlangıçta sabırla zahmet çekenler sonunda mutluluğu bulurlar.)

*Eyleyüp düşmen ile def '-i cedel
Sabr ile afv idebilsen ne güzel*

Lutfiyye-i Vehbî, s.85

(Düşmanla kavgayı bir tarafa bırakıp sabırla affedebilsen ne güzel)

*Her belâya iy püser var sâbir ol
Nimet-i hakka dem-â-dem şâkir ol*

Pend-nâme-i Nazmî, s.102

(Ey çocuk, her belaya sabır göster ve daima Allah'ın nimetlerine karşı şükreden ol.)

2. 1. 3. Ağırbaşlı Olmak

Şairler, kişinin ağır başlı bir karakter geliştirmesi gerektiği üzerinde dururlar. Söz konusu ağırbaşlı karakteri çeşitli sıfatlarla tarif etmeye çalışırlar: Ağırbaşlı kimse oturmasını kalkmasını bilen, ciddi, vakur, kendinde olan, davranışları ölçülü ve tutarlı, oturaklı, olgun, cıvık ve hoppa olmayan, çeşitli menfaatler uğruna

eğilmeyen, dalkavukluktan ve yaltaklanmaktan uzak duran, hafif meşreplikten kendini koruyan, kibir gösterene gerekirse kibir gösteren, ağır ol ki batman gelesin kabilinden aceleyle ve sabırsız davranmayan, katıldığı meclislerde saygı ile anılan ve aranan kimse olarak tanıtılmış ve okuyucudan bunları dikkate alarak sosyal ortamlarda ağırbaşlı olmaları yolunda öğütler sıralanmıştır.

Yegni olma ağır ol var hasal

Ta ki korka hem utana senden el

Pend-nâme-i Nazmî, s.126

(Hafif olma, ağır ol. Ta ki el senden hem korksun hem utansın.)

Bir ağırca ol var olma yeynicek

Kişi pes altun gibi ağır gerek

Pend-nâme-i Nazmî, s.174

(Ağır ol, hafif olma. Kişinin altın gibi ağır olması gerekir.)

2. 1. 4. İlme ve Bilgiye Önem Vermek

Bilgi, İnsan aklının erebileceği olgu, malumat, irfan, çeşitli şeyler, ilimler hakkında öğrenilmesi gerekenler, bilinen şeyler, öğrenme sonucunda elde edilen kazanımlar olup insan, bilgiyi kendi varlığından, ailesinden, tanıdıklarından, toplumdan, kitaplardan, öğretmenlerinden ve doğrudan doğruya hayattan alır. Tarihî bir miras, insanlığın ortak tecrübe topluluğu olan bilgi, paylaşıldıkça büyür, çoğalır ve yayılır.

İnsanın, çağına uygun, kendisine yetecek bilgi ve malumata sahip olması bunun için de öncelikle bilginin önemine vakıf olması gerekir. İnsanın bildiğini zannetmesi veya bildikleriyle yetinmesi doğru olmaz. Bu, öğrenmenin önündeki en büyük engeldir. Bilgiyi elde etmek içinse kişi okumalı, sormalı, düşünmeli, araştırmalı, incelemeli, gözlemlemeli, merak etmeli ve ilgi göstermelidir. Bu sayede ancak kişi bilgiye ulaşır hayatına bir anlam katabilir. Ancak bir insanın her şeyi bilmesi mümkün değildir. Bu durumda insanın kendisine hayatta lazım olabilecek bilgiye yönelmesi daha doğru olacaktır. Zaten ilmin, bilginin kıyısında ya-

şayan insan, her şeyi bilemez. İnsana, hiçbir şey bilmediğini bildiğini söyletecek kadar geniş olan ilim, Nâbî'nin deyimiyle sahili olmayan bir okyanustur. Böyle bir okyanus içerisindeki pek çok bilgi arasından en önemlisi kişinin kendisini bilmesidir. Yani bir insanın ruhunu ve bedenini tanıyıp, sınırlarını fark etmesi, zayıf ve güçlü yönlerini öğrenmesi, varlığı hakkında çeşitli bilgilere ulaşmasıdır.

İlm bir lücce-i bî-sâhıldür

Anda âlim geçinen câhıldür

Hayriyye-i Nâbî, s.199

(İlim, sahili olmayan bir deniz gibidir, orada âlim geçinenler aslında cahillerdir.)

Bilig bir teniz ol uçı yok tüpi

Neçe suv kötürgey semürgük sora

Kutadgu Bilig, s.1085

(Bilgi bir denizdir onun ucu bucağı yoktur, serçe emse emse bundan ağzına ne kadar su alabilir?)

Nasihât-nâmelerde sadece İslami ilimleri değil, fen bilimleri, sosyal bilimler hatta gündelik bilgileri bile bilmenin önemi üzerinde durulmuş, bilenlerle bilmeyenlerin bir olmayacağı düsturu uyarınca okuyucuya ilim tahsil etmesi öğütlenmiştir. İlim tahsilinin kişiye şeref vereceği, onu cahillikten kurtaracağı belirtilmiş, babadan mal kalsa bile kemal kalmayacağı dile getirilmiştir. İlmin tükenmez bir sermaye olduğu, mal biriktirmek yerine kişinin ilimle gönlünü doldurması gerektiği hususuna dikkat çekilmiş, yok olmayan bu sonsuz hazinenin insana dünya ve ahiret mutluluğu getireceği açıklanmıştır. İlim ehlinin insanların seçkini olduğu, ilmin âb-ı hayat gibi sonsuz bir kıymete sahip bulunduğu, ilim sahibinin uykusunda bile Allah'a ulaştığı çünkü âlimin uykusunun cahilin ibadetinden bile değerli olduğu, cahil insanlardan uzaklaşıp ilim sahiplerine yaklaşılması gerektiği, cahiller içindeki bir âlimin acınacak bir halde bulunduğu, kalemin her vakit kılıç-

tan keskin olduğu bu nedenle özellikle ülke yönetiminde söz sahibi olanların bilgili olmaları gerektiği vb. durumlar çeşitli beyitlerle açıklanıp örneklendirilerek okuyucunun ilme yönelmesi amaçlanmıştır.

İnsanın sadece bilgiye sahip olması da yetmez. Söz konusu bilgileri uygulamaya koyması yani onlarla amel etmesi de gerekir. İlimin hayrını görmenin yolu onu uygulamaya koymak, yaşantıya dökmektir. Ancak bu sayede ilim mutluluk kaynağı olabilir. Aksi hâlde kitap taşıyan eşeklerin konumuna düşmek de vardır.

İlmi tahsil eyle anla cehlini

Bâdehu var bul ma'ârif ehlini

Pend-i Mahdûmân, s.15

(İlim tahsil et, cahilliğini anla; sonra da irfan sahiplerini bul.)

İlm ü irfân sebab-i rif'âtdür

Âlim olma ne büyük devletdür

Lutfiyye-i Vehbî, s.24

(Yükselmenin sebebi ilim ve irfandır, âlim olmak ne büyük devlettir.)

Cehl ile her kim ki geçürdi zaman

Kıymet-i ömri ol sanur râyegân

Gülşen-i Ebrâr, s.121

(Her kim ki cahillikle zamanını geçirmişse ömür kıymetini bedava verilmiş sanır.)

İlim ile sineni eyle mâlî

Saklasun mahzene herkes malî

Lutfiyye-i Vehbî, s.25

(Sineni ilimle doldur, bırak başkaları mal saklamakla uğraşsın.)

Sâhil-i bahrda olsun mu le'al

Gevher istersen eğer ka'rına dal

Hayriyye-i Nâbî, s.200

(Deniz kıyısında inci olur mu? Cevher istiyorsan elbette derine dalmalımsın.)

Kişi iki türlü kişi atanur

Biri öğretigli biri öğrenür

Kutadgu Bilig, s.581

(İki türlü insana insan derler: biri öğreten, biri öğrenen.)

Eger ilmün ile âmil olursan

Serîr-i izz ü rif'at sana câdur

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.188

(Sahip olduğun ilim ile amel edersen yerin yücelik ve şeref makamı olur.)

Eyle ilmi rûz u şeb sen hem taleb

Her ne denlü irişürse ta'ab

Mir'âtü'l-Ebrâr, s.228

(Her ne kadar eziyet olsa da gece gündüz ilim talep et.)

Biliglig yazılmaz sakınçın tügük

Biligsiz sevinçin küler katgura

Kutadgu Bilig, s.1085

(Bilginin yüzü gülmez, onun yüzü daima düşünceli ve çatıktır; bilgisiz daima sevinç içinde katıla katıla güler.)

Pişe kıl kendine sen ilm ü edeb

Câhil olan çeker ol renc ü ta'ab

Nasihât-nâme-i Hüznî , s.379

(İlim ve edebi kendine endişe edin, cahil olan eziyet ve sıkıntı çeker.)

Hem muhammeddür resûl-i kâinat

Cehl zulmetdür ilim âb-ı hayat

Deh-murg-ı Şemsî, s.84

(Muhammet kâinatın elçisidir. Cehalet karanlık, ilim ise âb-ı hayattır.)

İmdi bilür ile bilmez bir degil

Gel muhibb ol bunlara ârı kogul

Pend-i Ricâl, s.545

(Bilenlerle bilmeyenler bir değildir. Utanmayı bırak da bilenlere sevgi besle.)

*Olmaya her kimde kim ilm iy püser
Hal-i âlemden olur ol bî-haber*

Pend-nâme-i Nazmî, s.89

(Ey çocuk, her kimde ki ilim olmaya, o kimse âlemin hâlinden habersizdir.)

Nasihât-nâmeler sadece dinî, tasavvufî, ahlakî konularda yazılmış didaktik eserler olmayıp ticaretten çocuk eğitime, kişisel gelişimden sağlığa kadar pek çok konuda açıklamalar, uyarılar, bilgiler ve öğütler içerir. Çeşitli eğitimler içerisinde ilmi ve meslekî eğitim de yer alır. Şairler okuyucuya deneyimlerinden, çağın gereklerinden, İslam dininin ilkelerinden çeşitli görüş ve kıyaslardan yola çıkarak hangi meslekleri yapmaları ve hangilerinden uzak durmaları noktasında açıklamalarda bulunurlar.

*Mantika eyle velikin ikdâm
Halt ider dinleme kim dirse harâm*

Lutfiyye-i Vehbî, s.31

(Büyük bir gayretle mantık ilmine yönel, kim ona haram derse halt etmiştir, sakın dinleme.)

*Çok müneccim bilirim bî-peyvend
Yıldıza akçe için attı kemend*

Lutfiyye-i Vehbî, s.33

(İlgisiz nice müneccim bilirim ki para için yıldıza kement atmıştır.)

*Müneccimlik abes laf ile olmaz
Ki eflâk u burûc ilmi ulâdur*

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.227

(Müneccimlik boş laflarla olmaz çünkü gök ve yıldız bilimi yüce bir bilimdir.)

*Olmayup sihr-i harâma meyyâl
Şi'ire say it ki odur sihr-i helâl*

Lutfiyye-i Vehbî, s.37

(Haram olan sihre meyledeğine helal olan šiire yönel.)

*Çalma öyle düdüğ-i Mevlânâ
Ki dine adına neyzen menlâ*

Lutfiyye-i Vehbî, s.52

(Ey efendi düdüğ çalma ki adına neyzen monla demesinler.)

*Şi'r vehbi-i ilâhi amma
Sa'yile kesb olunurmuş inşâ*

Lutfiyye-i Vehbî, s.59

(Şiir Allah vergisidir, inşa ise çalışma ile elde edilir.)

*Sarf-ı zihn eyleyegör imlâyâ
Seni ol vâsıl ider manaya*

Lutfiyye-i Vehbî, s.61

(Zihnini biraz daha imlaya yor, o seni manaya ulaştıracaktır.)

*Lu'b u lehv ile çü dünya meşhûn
İstemez âkil olan gayrı oyun*

Lutfiyye-i Vehbî, s.63

(Dünya, oyun ve eğlenceden ibarettir, akılı başında olan başka bir oyun aramaz.)

*İlm-i fıkha heves et rûz u şebi
Ol da Türkî ola ister Arabî*

Nasihât-nâme-i Hüznî , s.379

(İster Türk, ister Arap ol; fıkıh ilmine gece gündüz heves et.)

*Eger kimyâ-ger isen ey hired-mend
Bu lubet hûş-mende nâ-sezâdur*

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.231

(Ey akıllı kimse eğer kimyager isen bu oyunun akılı başında kim-
selere uygun olmadığını bil.)

*Saza heves itme ele alma mızrâb
Bî-hude sakın çekme hevâdan izrâb*

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.60

(Saza heves etme, mızrabı eline alma. Boşuna havadan ıstırap çekme.)

*Resm eyleme suretde fem ü çeşm ü kaş
Bî-hude heyula çizüp olma nakkâş*

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.63

(Suratta dudak, kaş ve göz resim etme, boşu boşuna hayaller çizip nakkaş olma.)

*Sim ü zer defn eyleme olma hasîs
Simyâ öğrenme olma kâse-lis*

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.70

(Cimri olup da altın ve gümüş saklama. Simya öğrenip de çanak yalayıcı olma.)

*Hikmet ü felsefeden eyle hazer
Evliya nüshasına eyle nazâr*

Hayriyye-i Nâbî, s.201

(Velilerin yaptıklarını kendine örnek edin de hikmet ve felsefeden kaçabildiğin kadar kaç.)

*Olma kur'a-fiken-i reml ü nücûm
Ki ider ehlini bi'l-hassa şûm*

Hayriyye-i Nâbî, s.229

(Remil ve müneccimlik ile sakın uğraşma ki bunlar bu işleri yapanları kötü ve şom eylerler.)

*Olma Allah'ı seversen kat 'a
Tâlib-i râh-ı kazâ vü fetvâ*

Hayriyye-i Nâbî, s.279

(Allah'ını seversen ey oğul, sakın hâkimlik ve fetva makamına da talip olma.)

*Çogunun gam cigerin hûn itmiş
Kimi gördün işin altûn itmiş*

Hayriyye-i Nâbî, s.292

(Birçok kimyagerlerin altın yapma kaygısı ciğerlerini kan etmişken hiç işini, elindeki maddeyi altın edebilmiş birini gördün mü?)

*Sakınıp kılma heves kimyâya sen
Dâvet-i huddâm ile simyâya sen
Vefk-i tılsım ile kırtasiye hem
Dahi şol mâl-i define ey dedem*

Pend-nâme-i Zarîfî, s.32

(Kimya, simya, definecilik, huddam, kırtasiye gibi aslı olmayan bir hayal ve maceradan ibaret olan ilim ve uğraşlardan sakın.)

*İtibâr eyleme pek hendeseye
Düşme ol dâ'ire-i vesveseye*

Lutfiyye-i Vehbî, s.32

(Geometriye pek fazla değer verme, o şüpheli daireye pek düşme.)

*Sanat-ı reml ise gayet meş'ûm
Ekser erbâbı fakîr ü mezmûm*

Lutfiyye-i Vehbî, s.35

(Kum falı çok kötü bir sanattır. Bu işle uğraşanların çoğu fakir ve kötü kişilerdir.)

*Dahi evfâka heveskâr olma
Meyl-i ikbâl ile idbâr olma*

Lutfiyye-i Vehbî, s.36

(Muskacılığa da heves etme. İkbale kavuşayım derken talihsizliğe uğramayasın.)

*Kimiyâ ilmi kimi itdi gani
Simiyâ sime batırmaz bileni*

Lutfiyye-i Vehbî, s.38

(Kimya ilmi kimi zengin etmiştir? Simya ilmiyse bileni bile gümüşe batırmaz.)

*İlm-i kırtâsı bilen bî-çâre
Ola mı akçeye pâre pâre*

Lutfiyye-i Vehbî, s.43

(Kırtas ilmini bilen kişi para için parça parça olur mu?)

Eyleme fenn-i tılsımâta heves

Açamazsın o tilsımı öz kes

Lutfiyye-i Vehbî, s.43

(Tılsımat fennine heveslenme, kendi başına o tilsımı çözemezsin)

Olma âvâre-i ilm-i ihfâ

Kendini gözgöre itme rüsvâ

Lutfiyye-i Vehbî, s.44

(İhfa ilmine duçar bir avare olup da kendini göz göre göre rezil etme.)

Okusan ilm-i tasavvuf ne zarar

Pak bil tasfiye-i bâtın ider

Lutfiyye-i Vehbî, s.45

(Tasavvuf ilmını okusan zarar mı verir? Gönül parlaklığıyla bil ki iç dünyanı temizler.)

Eger şâir isen pâkize-gû ol

Ki şiirün pâki da'im dil-küşâdur

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.202

(Eğer şair isen hoş söyleyişli ol çünkü şiirin güzel ve pak olanı daima gönül açıcıdır.)

İntisâb eyleyegör târihe

Ki sezâ olmayasun tevbîhe

Lutfiyye-i Vehbî, s.55

(Tarihi öğren, araştıır ki azarlanmaya layık olmayasın.)

Bagbân kârıdur o kendüni çek

Dimesünler sana kim bu ne çiçek

Lutfiyye-i Vehbî, s.162

(O iş bahçıvan işidir kendini uzak tut, sana bu ne biçim çiçek demesinler.)

Bileyin tise sen okı hendese

Açılgay sakış kapğı munda basa

Kutadgu Bilig, s.754, 4378

(Bunu öğrenmek istersen, hendese okumalısın; bundan sonra sana hesap kapısı açılır.)

İslam medeniyetinin ilmî değerleri arasında yer alan bir hocaya, öğretmene, ilim sahibine, üstada veya âlime bağlanıp ondan ders, feyiz, ilim, görgü almak geleneği nasihat-nâmelerde sıkça vurgu yapılan değerlerdendir. Batın ilmi olan tasavvufta müridin, mürşit olmadan tasavvuf vadisinin aşamalarını geçmesi mümkün değildir. Bu nedenle bir mürşide intisap etmek yani bağlanmak gerekir.

*Hakikat onlar ölmezler kalurlar
Ki her dem yeniden kısmet alurlar*

Risâletü'n-Nushiyye, s.353

(Gerçekte onlar ölmez kalırlar ve her dem yeniden kısmet alırlar.)

*Dâyima dânâlar ile hem-dem ol
Anlurunla bir haremde mahrem ol*

Pend-nâme-i Nazmî, s.180

(Daima bilgili insanlarla beraber ol, olacaksan onlarla beraber bir yerde ol.)

*Evvelâ tut ulemânın eteğın
Sonra mürşîd-i Hudânın eteğın*

Nasihât-nâme-i Hüznî , s.381

(Evvele âlimlerin, sonra da mürşidin eteğine sarıl.)

*Ulular yüzi olur gerçi ıssı
Utanma kim olasın devlet ıssı*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.86

(Uluların yüzü gerçi hararetili olur. Utanma ki mutluluk sahibi olasın.)

*Mürşîde iriş ki sana yâr ola
Ayn-ı fahiş nûr yirine nâr ola*

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.85

(Mürşide erişmeyip karanlıkta kalmak senin için bir ferahlık değil ateşe düşmektir.)

Şeyh etegine yapış muhkem düriş

Gice gündüz kullığına hem giriş

Mürşidü'l-Ubbâd, s.12

(Şeyhin eteğine ve kulluğuna sağlamca yapışmak için çabala, gece gündüz uğraş.)

İlte seni yüce sultân katına

Yüz urasın anda anun hazrâtına

Mürşidü'l-Ubbâd, s.12

(Seni yüce sultanın katına ilet, orada onun yüce katına yüz vurasın.)

Meşâyih sohbetinden olmagıl dûr

Olasın ta ki nefsün üzre Mansûr

Âb-ı Hayat, s.182

(Şeyhin sohbetinden uzak olma ki Mansur gibi nefsin üzerinde söz sahibi olasın.)

Gazâb itme sögerler ise dahi

Ellerin öp dögerler ise dahi

Gülşen-i Niyâz, s.210

(Hocaların sövse dahi öfkelenme, seni dövseler bile ellerini öp.)

Ömrini bahş eyle anun ömrine

Muntazır ol dâima her emrine

Pend-i Mahdûmân, s.16

(Ömrünü onun ömrüne bahşet, daima her emri için hazır ol.)

Arayuban bir kemâl ehlini bul

Ta ki sana göstere ol dogru yol

Pend-nâme-i Zarîfî, s.11

(Arayıp da bir kemal ehlini bul ki sana doğru yolu göstere.)

Hâcene eyle be-gâyet ta 'zim

Hakk-ı üstâd aceb emr-i azim

Lutfiyye-i Vehbî, s.27

(Hoca hakkı en büyük şey olduğundan hocana çok fazla saygı göster.)

Her kim iderse bulara izzeti

İde ol peygamberine hüürneti

Pend-i Ricâl, s.537

(Her kim büyük kimselere saygı gösterirse peygamberine hüürmet etmiş gibi olur.)

Nasihât-nâmelerde okuyucuya okuma ve yazmanın önemi, okuduklarından yarar görmeye çalışması, yazının, kaydetmenin, âlim unutmüş kalem unutmamış anlayışı doğrultusunda not almanın lüzumu, insanlar kadar büyük kitaplarla da dost olmak gerektiği, sessiz öğretmenler olan kitaplara kıymet verilmesi, yabancı dil bilmenin bir ihtiyaç olduğu, tenkit gücünü geliştirmek için okuma çalışmaları yapılmasının bir zorunluluk olduğu belirtilir.

İnsanın sadece kuru bir okuma faaliyeti içerisinde olmasının yetmeyeceği bunun yanında anlayarak, kitaplarda anlatılanlar üzerinde düşünerek, çeşitli çıkarımlarda ve çağrışımlarda bulunarak okuma çalışmaları yapılması gerektiği dile getirilir.

Assı itmez okumak anlamasa

Âlim oldı okumadan anlasa

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.43

(Anlamadan okunan şeyin kişiye hiçbir faydası olmaz, anlama kabiliyetine sahip kişi ise okumadan âlim olabilir.)

Her kitabı okısan şöyle okı

Kim bulasın ol kitabda sen hakı

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.19

(Her kitabı o kitapta doğruyu bulmak için oku)

Nahv u tasrif çün lügatden kilasin

Ta ki terki b ma' nasini bilesin

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.20

(İbarenin anlamını anlayabilmen için kelimelerin cümle içindeki yer ve çekimlerine bakasın.)

Sarf u nahv u Arabiyyet lazım

Arabî bilmege âlet lazım

Hayriyye-i Nâbî, s.201

(Sarf, nahiv ve Arapça bilmek lazım. Arapça öğrenmek için de vasıta lazım.)

Farisi vü Arabiyyet lâzım

Yani anlarda mahâret lâzım

Lutfiyye-i Vehbî, s.60

(Arapça ve Farsçayı çok iyi bilmen gerekir.)

Bitip kodmasa erdi bilge bitig

Sakışka negü erdi al yan itig

Kutadgu Bilig, s.438

(Âlimler kitap yazıp bırakmamış olsalar idi, hesap yapmağa nasıl bir çâre ve imkân bulunurdu?)

Kamuğ edgü sözler bitigde bolur

Bitinmiş üçün söz unıtmaz kalur

Kutadgu Bilig, s.506

(Her türlü iyi söz kitaplarda bulunur; yazılmış olan söz unutulmaz, kalır.)

2. 1. 5. Aklın Önemi

Arapçada bağ kurma anlamına gelen akıl, Allah tarafından insana verilmiş en büyük vergi, en büyük sermaye ve bağıştır. Düşünme, anlama, kavrama gücü, bilgiyi yorumlama yetisi, bilip tanımayı, anlamayı, bilgiyi kullanmayı sağlayan araç olan akıl iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan, güzeli çirkinden ayırmaya yarar.

Nasihat-nâmelerde aklın yüceliğinden, insanın aklına önem vermesi, bir mutluluk aleti olan akli en güzel şekilde kullanması gerektiğinden, kuşun kanada muhtaç olması gibi ilmin de akla muhtaç olduğundan, akıllı insanlara akıl sahiplerine yaklaşmak, akılsız, aptal ve cahil insanlardan uzak durmak gerektiğinden, kâmil bir aklın insanı mutlu edeceğinden, insanın sadece kendi aklından değil, başkalarının aklından da faydalanması hususundan, aklın eğer bir işin başında olmazsa kişinin işin sonunda pişmanlıklar içinde olacağından, insanın akil olması, akli rehber edip benimsesi gerekliliğinden, insanın saygınlığının akli nispe-

tinde olduğundan, Allah'a yönelmiş bir aklın kişiyi kurtuluşa eriş-tireceğinden, akıllı insanları izlemek ve onların yolundan gitmek gerektiğinden, aklın vücut mülkünün sultanı, efendisi olduğundan dolayısıyla kişinin her ne iş yapacaksa aklına müracaat etmesi, olay ve olguları aklın süzgecinden geçirmesi gerektiğinden vs. söz edilerek insanın sahip olduğu aklı sayesinde dünya ve ahiret mutluluğunu elde edeceği açıklanır.

Şairler aklı ikiye ayırırlar ve dünya işlerini yoluna koyacak bir akıldan başka Allah'a yönelen bir akıldan da söz ederler. Bu ikinci akıl, tefekkürle beslenerek Allah'ın yarattıkları üzerinde çeşitli yorumlara ulaşan, kulluk bilincinin farkına varan ve dün-yayı ahirete hazırlanmak için en iyi şekilde değerlendiren bir akıldır. Kişiyi kurtuluşa erdirecek olan böyle bir akla sahip olma-yan kişinin dini olmayacağı gibi, dini olmayan bir kişinin de böy-le bir akla sahip bulunmayacağı dile getirilir.

Her işin sonun sayar âkil olan

İbtidâsın gözetir câhil olan

Pend-nâme-i Zarîfi, s.45

(Akıllı kimse işin sonunu da dikkate alır, cahil olan ise sadece işin başını düşünür.)

Eğer devlet gerekse akla danış

Mürebbisüz ilerü varmaya iş

Risâletü'n-Nushiyye, s.359

(Eğer mutluluk istiyorsan akla danış çünkü işler bir mürebbi-terbiye edici- olmadan ilerlemez.)

Aklile oldu müşerref insan

Kalma mânend-i behâyin hayrân

Lutfiyye-i Vehbî, s.138

(İnsan akıyla şeref kazandı; hayvanlar gibi hayrette kalma!)

Akl ola reh-ber-i râhun hemân

Akla uyan kimse görür mi ziyân

Gülşen-i Ebrâr, s.131

(Her zaman yoluna rehberin aklın olsun. Akla uyan kimse zarar eder mi?)

*Her kişinin aklı cândur hûyî ten
Cânına göre biter tende biten*

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.82

(Her insanın aklı can, huyu ise ten gibidir. Tende meydana gelenler cana göredir.)

*Ukuş ol anı yalnguk öğrenmedi
Tadu birle katlıp törütür idi*

(Çalışmakla elde edilmeyen şey akıldır, Tanrı onu insanın hamuruna katar.)

Kutadgu Bilig, s.359

*Eger kalb akla tâbi olsa her dem
Ki nefsin hükmi ibtâl ü hebâdur*

(Eğer kalp, her an akla tabi olursa nefsinin senin üzerindeki hükmü boşa gider, etkili olmaz.)

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.167

*Yula ol ukuş karaguka köz
Ölüg tenke can ol ağın tikle söz*

Kutadgu Bilig, s.385

(Akıl bir meşaledir, kör için gözdür; ölü vücut için can ve dilsiz için sözdür.)

*Her işün olmayan akıl öninde
Tasavvurdan ziyân eyler sonunda*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.97

(Başında akıl olmayan işlerin sonu ziyandır.)

*Akluna göre olur ilmün bilün
Hak katında merteben hem menzilin*

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.79

(İlmin, bilgin Hak katındaki merteben ve menzilin aklın nispetinde olacaktır.)

Vücadun milkinin sultanıdır akl

Budurur ehl-i sünnet didügi nakl

Âb-ı Hayat, s.127

(Ehl-i sünnetin naklettiği gibi vücut mülkünün sultanı akıldır.)

Fi'l-hakika akldur nûr-ı basâr

Aklı olan pes olur Rûşen nazâr

Pend-nâme-i Nazmî, s.135

(Akıl hakikatte göz nurudur. Aklı olanın aydınlık bir bakışı olur.)

2. 1. 6. İslam Dini ve Tasavvuf

Nasihât-nâmeler içerisinde özellikle dinî tasavvufî konuda yazılanlar, Allah'a iman, ibadet, onun emir ve yasaklarına riayet, ahirete hazırlık, İslam'ın helal ve haramlarını dikkate almak, bu dinin öğretilerini yürekten uygulamak gerekliliği gibi İslam dini-ne ait pek çok konuda öğüt ve tavsiyede bulunurlar.

Allah'ın yüceliğine, büyüklüğüne, kulları üzerindeki rahmetine, yarattığı dünya hayatı ve imtihana, insanın ona kul ve köle olması gerektiğine, insanların dünya ve ahiret mutluluğu için gönderdiği dinlere ve özellikle bu dinler içerisinde son din olan İslam dininin öğretilerine, bu dinin yüce kitabına, son ve yüce peygamberine, peygamberden sonra gelen büyük insanlara ait çeşitli bilgiler verilir. Öğüt kitapları bu yönüyle bir anlamda bir Kur'an-ı Kerim seçkisi, bir hadis derlemesi, bir fıkıh, bir akaid, İslam büyüklüklerine ait sözler ve özdeyişler kitabını andırır.

Tene kuvvet cana râhat bundadur

Anı kılan hak katında zindedür

Pend-i Ricâl, s.334

(Tene kuvvet, cana rahatlık veren namazdır. Onu kılan hak katında zindedir.)

Ömri uzun hilesi çok mekri bol

Arzuna göre bulur gönlüne yol

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.3

(Şeytanın ömrü uzun, aldatması çok, tuzağı çeşitlidir. Senin arzuna göre gönlüne girmesini bilir.)

Menzile sen varmadın eyle yarag

Gâlib ola cân u gönülde ferâg

Gülşen-i Ebrâr, s.79

(Menzile varmadan önce hazırlığını yap ki gönlünde rahatlık galip olsun.)

Nireden halk eyledi Mevlâ seni

Bir pâre murdar sudan adı meni

Pend-i Ricâl, s.227

(Mevla seni neden yarattı: adı meni olan bir parça ölü sudan.)

Şairler bu yüce dini ve onun bir yorumu olan tasavvuf felsefesini okuyucuya en güzel ve kalıcı bir şekilde aktarabilmek için edebiyatın ve edebiyatın en önemli türü olan şiirin imkânlarından yararlanırlar. İncelenen nasihat-nâmelerin hemen hemen tamamının odak noktasını İslam dini ve tasavvuf oluşturur. Ancak şairler, insanın kişisel ve sosyal hayatındaki en küçük eylem ve davranışına bile müdahale eden ve açıklık kazandıran bu dinin sosyal, ticarî, kişisel, hukukî, ahlakî, ilmî, siyasî, meslekî ve hatta çocuk ve sağlık eğitimlerine uzanan bir ölçüde yorumunu ve genişliğini vermeye çalışırlar.

Çıkış noktası itibariyle hâlâ çeşitli ve zıt görüşlerin bulunduğu tasavvuf, nasihat-nâme şairlerince şeriattan ayrı düşünülmemesi gereken İslami bir yorum olarak ele alınmış, ortaya koyduğu ilkeler, oluşturduğu hayat nizamı yönüyle övülmüş ve bunları uygulaması yönünde okuyucuya çeşitli telkinlerde bulunulmuştur. Özellikle tasavvufun kul ile ilah arasındaki sonsuz iştihak ve aşk duygusundan ivme olarak oluşturulmuş nefis eğitimi, tarikat adabı, uzlet, zühd, zikir, riyazet, murakebe, dervişlik, süluk, marifet vb. kavram, kabul ve ölçüleri sadece bilinmesi değil, uygulanması gereken prensipler olarak tanıtılmış, İslam dinine zıt düşmedikleri hatta İslam'ın gönüllere yerleşmesinde büyük etkileri olduğu yönüyle dinî eğitimle birlikte verilmeleri gerektiği üzerinde durulmuştur.

Zerrede çün şemsi ara gizlidir

Katrede niteki deryâ gizlidir

Pend-nâme-i Zarîfî, s.12

(Zerrede güneşi ara bulabilirsin, nitekim damlada derya gizlidir.)

Arzusuna tâlib olmak din değil

Bil ki her boynun eğen miskin değil

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.2

(Din keyfine uymak değildir. Bil ki her boynunu eğen kişi derviş değildir.)

Kim ki yokluk âleminde var olur

Var olan yokluk anınla yâr olur

Pend-i Mahdûmân, s.122

(Kim ki yokluk âleminde var olursa var olan yokluk onunla yar olur.)

Veli sen âşık-ı sâdık olagör

Hayat istersen ölmeden ölegör

Pend-nâme-i İbrahim Gülşeni, s.85

(Sadık bir âşık ol, hayat istiyorsan ölmeden önce öl.)

Nasihât-nâmelerin kurgusuna bakılacak olursa hemen hemen tamamı tevhit ile başlar. Yani şair öncelikle Allah'ı teklifi, rahmeti, büyüklüğü, kudreti vb. özellikleriyle yüceltir, yarattığı ve kendisine halife seçtiği insana karşı nasıl sonsuz bir güzellik, iyilik ve şefkat içinde bulunduğunu dilinin ve kaleminin gücü nispetinde ortaya koymaya çalışır. Daha sonra onun yüce peygamberi övülür, peygamberden sonra gelen ve dine hizmetleri geçmiş büyük kimseler yüceltilir, okuyucunun bunları bilmesi, anlaması bakımından çeşitli atıflar eşliğinde açıklamalara, bilgilendirmelere başvurulur.

Nasihât-nâmelerde yer alan ve şairlerin okuyucudan İslam dini ve tasavvuf ile ilgi olarak tutmaları gerektiğini düşündükleri öğütler genel olarak şunlardır: Aciz bir kul olan insan, Yarıdan'ını tanımalı, onun yoluna girmeli, onun kurmuş olduğu düze-

ne uyararak ve aynı zamanda kendisinin dünya ve ahiret mutluluğu için Yaradan'ın ortaya koyduğu emir ve yasaklara uymalı, bunları teslim prensibi uyarınca kabul etmeli, Allah'ı her daim hatırlamalı, ona ortak koşmamalı, imanını zedelememeli, Allah'ın hesabının çetin olacağını düşünerek ibadetlerinden geri durmamalı, onu zikretmeli ve dilinden düşürmemeli, yalnız ona güvenip dayanmalı, Allah'tan başka herhangi bir güç ve kudret kabul etmemeli ve yanlış yollara sapmamalı, Allah'ın kulları üzerindeki hakkını bilerek kendisine bağışlanmış nimetlerin en güzel şekilde şükrünü eda etmeli, verilen nimetleri yararlı bir şekilde kullanmalı, Allah'tan kaçanın zillet bulacağını bilmeli, ne kadar günah işlemiş olsa da Allah'ın tövbe kapısının daima açık olduğunu hatırlanarak çıkarmamalı, onun rızasını gözetmeli, bunun için çalışmalı, amelini en güzel niyetlere göre hazırlamalı, ondan korkmalı, emir ve yasaklarına hakkıyla riayet etmeli, Allah'a isyan veya onunla çarpışmak gibi bir gafletten uzak durmalı, şeytanın emir ve yasaklarını anlayıp ona karşı imanını güçlendirmeli, yalnız Allah'ın dediğinin olacağını bilmeli ve kadere rıza göstermeli, Allah'ın rahmetine ulaşmak için çalışıp çabalamalı, duayı dilinden eksik etmemeli, acizliğini, zayıflığını, aslında hiçbir şey olmadığını bir an önce anlamalı, kendisine yakışacak en güzel rütbenin kul olduğunu fark etmeli, Hak sözünü daima etmeli, büyük insanlardan, din ulularından ders almalı, riyazetle nefsi terbiye etmeli, batıldan uzak durmalı, dünya hayatı denilen bu geçici süreyi de en güzel şekilde kullanmalı, boş işlerden, gereksiz meşgalelerden sakınmalı, canının kıymetini bilmeli, onu Allah yolunda harcamalı, ecele inanmalı, ölümün hak olduğunu bilmeli, yalnız Allah'ı övmeli, hiç kimseye yaltaklanmamalı, İslam'ın şartları olan namaz, oruç, zekât, hac ve kelime-i şehadeti ömrü boyunca yerine getirmeye çalışmalı, bunun dışındaki diğer iman esaslarını üşengeçlik ve gevşeklik göstermeden elinden geldiğince yapmaya çalışmalı, nasibe inanmalı, haramlardan uzak durup helallere yak-

laşmalı, şeytana karşı temkinli olmalı, amelleriyle övünmemeli, Allah'ın her an onu gördüğünü bilmeli, buna göre eylem ve davranışlarda bulunmalı, takvayı kendine huy edinmeli, dünyada gelip geçici bir yolcu olduğunu bilip ahiret için azık hazırlamalı, kuşkudan, vesveseden Allah'a sığınmalı, çokça ibadet etmeli, mescitlere, hayırlı toplantılara katılmalı, ibadetinden emin olmalı, ömrünü ilim yolunda harcamalı, sevabın ve günahın ne olduğunu en kısa zamanda öğrenip kul hakkı almamaya çalışarak ömrünü tamamlamalı, fakirliğin övülmüş olduğunu bilerek fakirlikteyken isyana yanaşmamalı, mal, evlat ve varlığıyla imtihan edildiğini hiçbir zaman unutmamalı, her işe Allah'ın adıyla başlamalı, dinini küfürden ayırmalı, batıl inançlardan boş ve temelsiz şeylerden kendini korumalı, dinini dünya menfaatlerine değişmemeli, tenasüh inancı gibi boş bir inanca veya sapık mezhep ve tarikatlara karşı temkinli olmalı, kulluğunu tam olarak idrak etmeli, Allah'ın yüce kitabına, onun peygamberine ve peygamberin ortaya koyduklarına büyük saygı göstermeli ve bunlar üzerinde düşünmeli, aşkını Allah'a yöneltmeli, onun aşkıyla gözyaşı dökmeli, yüreğindeki sevginin ancak böyle artacağını bilmeli, takvadan ayrılmamalı, Allah yolunda hizmetten bir adım geri durmamalı, günahlar için her zaman tövbe etmeli, cenneti arzulamalı, cehenneme gitmemek için gerekli hazırlıkları bu dünyada iken bir an önce hazırlamalı, doğruluktan vazgeçmemeli, yalan söylememeli, ruhunu erdemle donatmalı, insanlara örnek olmalı, dinine sahip çıkmalı, gerektiğinde Allah yolunda gaza ve cihat etmeli, bedenini de ruhu gibi en güzel şekilde yönetmeli, dört halife, sahabe, tabiin, büyük imam ve âlimlere, veli ve veliyelere sevgi beslemeli, ilmini artırmaya çalışmalı, ihlâs ve samimiyetten geri durmamalı, adet, töre ve gelenekleri, halk inançlarını İslam'a, Kuran'a yeğlememeli ve atalarının yanlış yolundan ilerlememeli, bu dünyasını da gözetmeli, hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya çalışmalı, gafletten sakınmalı, nefsinin en güzel şekilde eğitilmesi,

tasavvuf inancına sahip olmalı, can kuşu ten kafesini terk etmeden önce hazırlıklarını tamamlamalı, hisseli şeylerden, Allah'ın bir açıklama yapmadığı işlerden sakınmalı, Hz. Muhammed (S.A.V.)'e karşı sevgi beslemeli, onun sünnetini, hadislerini tutmalı, yerine getirmeli ve ona çokça salât ve selamda bulunmalı, şükürü eksik etmemeli, mecazi aşkların yani dünyaya ait beşeri aşkların sarhoşu olmamalı, her neyi seviyorsa Allah için sevmelidir.

*Tut tarikin Serverün gayrıyla ko
Didüğünü tutmak olsun sana hû*

Pend-i Ricâl, s.332

(Peygamberin yolunu tut geri kalan her şeyi boş ver. Onun dediğini tutmak sana huy olsun.)

*Ger yogise verecek nesnen dahi
Bari hoş söz ile gönder ey ahi*

Pend-nâme-i Zarîfî, s.24

(Ey kardeş, eğer fakire verecek bir şeyin yoksa bari güzel söz ile gönder.)

*Kişi kim hak yolundan taşra dura
Dutup boynuna kendü zencir vura*

Risâletü'n-Nushiyye, s.373

(Hak yolundan uzak bulunan kimse kendi boynuna kendi zincir vurur.)

*Belki mafüvv ola noksan-ı amel
Olmasun lik akidende halel*

Lutfiyye-i Vehbî, s.51

(Amelin eksik olsa da belki affedilirsin yeter ki inancında eksiklik olmasın.)

*Vakti geldikde heman eyle vüdü
Mâ-sivâdan dehen ü destünü yu*

Hayriyye-i Nâbî, s.184

(Vakti geldiği zaman hemen abdestini al, dünyaya ait her şeyden elini yüzünü yıka.)

*Şunu ek kim yiyessin rızk-ı kerîm
Dâr-ı huld içinde olıcak mukîm*

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.21

(Cennete girdiğinde yiyebileceğin yararlı rızıklar ek.)

*Bülbül-i şûride-veş gülşende itme âh u zâr
Yan yakıl pervâne-âsâ virme hiç sit ü sadâ*

Pend-i Mahdûmân, s.135

(Âşık bülbül gibi gül bahçesinde ah u zar etme. Pervane gibi ses çıkarmadan, gürültü etmeden yan yakıl.)

*İki sevgü bir gönülde olmaya
Dünye seven Tanrıya yol bulmaya
Sen dime kim ikisinde cem idem
Yönümü garba tutam şarka gidem*

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.54

(İki sevgi bir gönülde olmaz, dünyayı seven Tanrıya yol bulamaz. Sen ikisini bir arada yürütürüm; yönümü batıya çevirir, doğuya giderim deme.)

*Tayanma geydügüne cevşene hûd
Ecel yiri açukdur eylemez sûd*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.103

(Giyindiğin zırhın fayda sağlayacağını zannetme. Ecel yeri her zaman açıktır, ona fayda etmez.)

*Duadan kaçma yirden göge agar
Sen ihsân it ki gökden yire yagar*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.169

(Duadan geri durma, dua yerden göge doğru yükselir. İhsanda bulun ki o zaman gökten yere merhamet yağsın.)

*Olursan dâhil-i insan-ı kâmil
Karârün nezd-i dergâh-ı Hudâdur*

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.167

(Kamil insanlar arasına dâhil olursan bulunacağın yer Allah'ın dergâhı yanında olacaktır.)

*Bir günah itdinse lâzım bin gün âh
Bir gün âhın yok idersin bin günâh*

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.58

(Eğer bir günah işlediysen bin gün ah edip inlemen lazım, oysa sen bir gün bile ah etmeden bin günah işliyorsun.)

*Hak rızâsın dâima eyle taleb
Çekmeyesin tâ ki âhirde ta'ab*

Mir'âtü'l-Ebrâr, s.156

(Hakkın rızasını daima talep et ki sonradan eziyet çekmeyesin.)

*Dilersen düşmeye okun yabana
Emel tirin koma kavs-i gümâna*

Mir'âtü'l-Ahlâk, s.140

(Emel okunun yabana gitmemesini istiyorsan onu şüphe yayına takma.)

*Bu yolda kim bugün virmezse varın
Ne yüz ile varır ol yâre yarın*

Pend-nâme-i İbrahim Gülşeni, s.83

(Bu yolda bugün kim varını vermezse yarın o yârin karşısına hangi yüzle varır?)

*Bayat bermişin halk tıdumaz küçün
Yağız yer yaşıl kök tirilse öçün*

Kutadgu Bilig, s.374

(Kara toprak ile mavi gök, öç almak için birleşse bile, Tanrı'nın verdiği insan mâni olamaz.)

*Barıglıka birmez biliglik köngül
Keliglike itnür ukuşluk amul*

Kutadgu Bilig, s.629

(Bilgili insan ölümlü olana gönül vermez, akıllı ve ağırbaşlı insan gelecek olana hazırlanır.)

Kalb ü kalıb ile eyle istigfâr

Seni afv ide lutfi çok gaffâr

Gülşen-i Niyâz, s.183

(Ruhunla da bedeninle de tövbe et ki lütfu çok olan Gaffar seni affetsin.)

Törütgenni bulsa törümiş sening

Yaratgannı bulsa yaratmış sening

Kutadgu Bilig, s.809

(Türeteni bulursan türeyen senindir, yaratana bulursan yaratılan senindir.)

Ay nimet idisi ölüm mihnetin

Ay mihnet idisi ölüm nimetin

Kutadgu Bilig, s.1053

(Ey nimet sahibi ölüm senin mihnetindir, ey mihnet sahibi ölüm senin nimetindir.)

Salât-ı hamsi vaktiyle edâ et

Habibin sünnetine iktidâ et

Pend-nâme-i Sûzi, s.4

(Beş vakit namazı vaktinde kıl, habibin sünnetine boyun eğ.)

Ayn-ı ibretle cihâna nazâr et

Her birisi ehl-i hevâ hazer et

Nasihât-nâme-i Hüznî , s.382

(İbret nazarıyla cihana bak, heva ehli her ne varsa terk et.)

Gafleti terk it dil ü cânın uyar

Gâfil olma gaflet olmaz sana yâr

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.52

(Gafleti terk et, gönlünü ve canını uyandır. Gafil olma, gaflet sana yâr olmaz.)

Gel imdi ey bürâder olgıl âgâh

Her işde evvel ahir eydün Allah

Pend-nâme-i Güvâhî, s.82

(Ey birader gel şimdi bilgili ol, her işin başında ve sonunda Allah'ı an.)

*Kâfir olur ana kim itse gümân
Olma kör açgıl gözün getir iman*

Mürşidü'l-Ubbâd, s.3

(Kim ondan şüphe ederse kâfir olur. Kör olma, gözünü aç, iman getir.)

*Kulluk ile tâ ki sultân olasın
Cânı terk ile cânânı bulasın*

Mürşidü'l-Ubbâd, s.23

(Ta ki kulluk ile sultan olasın, canını terk ederek cananı bulasın.)

*Hudânun lutfu idüb dâyim efkâr
Dilünde zikr ü şükürin eyle tekrar*

Âb-ı Hayat, s.45

(Allah'ın lütfunu daima hatırlayıp dilinde zikir ve şükürü tekrarla.)

*Kıl nemâzı kim sa'âdet tâcıdır
Şöyle bil kim sözimin mirâcıdır*

Deh-murg-ı Şemsî, s.121

(Sözümün miracı ve saadet tacı olan namazı kıl.)

*Dualarla vuzûmı eyle taze
Hulûs ile şürû' eyle namaza*

Heşt Behişt, s.113

(Dualarla abdestini tazele, temiz olarak namaz kıl.)

*Bî-riyâ olmak gerek imdi amel
Ta hâlel bulmaya anunla emel*

Pend-nâme-i Nazmî, s.84

(Emellerin boşa gitmemesi için amellerin riyasız olması gerekir.)

*Sen özünü teslim eyle ebsem ol
Dime şu bu ne dilerse eyler ol*

Pend-i Ricâl, s.101

(Özünü teslim et, sessiz ol. Şu veya bu deme ne emredilmişse onu yap.)

Şairler tasavvufî bir prensip doğrultusunda uzlet üzerinde dururlar. Toplum yaşayışından kaçıp tek başına yaşama, inziva,

halvete çekilmek demek olan uzlet, tasavvufta kişinin ruhunu ve kendini dinlemesi, fenadan feragat kılarak tüm benliğiyle Allah'a yönelmesi, dünyaya meyletmemesi, miskinliği benimsemesi, zikir ve kulluk için bir yere kapanması, ruhu rahata ve selamete kavuşturmak için bedenini bir yere çekilmesi demektir. Nasihat-nâme şairleri okuyucuya ruhun dinlendirilmesi, rahatlama, dünya meşgalelerinden kurtarılarak Allah'a yönelmesi için uzlet eteğine yapışmalarını, bülbül gibi çılgın olmak yerine pervane gibi sessizce yanmayı, kişinin zikir için kendine vakit ayırması gerektiği, insanın aczini bilmesi, kanaat köşesine çekilip halkın dertlerini çekmemeyi, yaptıkları üzerinde düşünmesi, bir lokma bir hırka anlayışının insana yeteceği, akıllı insanın Allah yolunda çalışması gerektiği vb. hususlar üzerinde durarak uzletin yararlarını sıralamışlardır.

*Vakt-i âhir hoş bulasın hâlünü
Çek bu halkdan elünü hem dilünü*

Pend-i Ricâl, s.260

(Halktan elini ve dilini çek ki hâlin son vakitte hoş olsun.)

*Fârig ol âlemden eyle intikâf
Ferr ü zîbâsına itme in 'itâf*

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.70

(Âlemden uzak ol, bir kenara çekil. Dünyanın parlaklığına ve gösterişine meyletme.)

*Gel berü uzlet eteğin dut i yâr
Olmayasın halk içinde tâ ki zâr*

Mürşidü'l-Ubbâd, s.61

(Ey yâr, gel uzlet eteğine yapış ki halk içinde inleyen olmayasın.)

*Bu halkka tüzü yapmığınça kapug
Törütügli rabka kılumaz tapug*

Kutadgu Bilig, s.598

(Kişi bütün bu halka kapısını kapatmayınca, yaratan Tanrıya ibadet edemez)

En büyük kaynakları İslam dini ve tasavvuf yorumu olan nasihat-nâmelerde dünyanın geçiciliği, dünya malının aldaticılığı, dünyanın bir imtihan mekânı olması hususları üzerinde durularak dünya denilen ve insanın ilk hayatına mekân olan yeryüzünün asıl mekân için bir durak, bir bekleme yeri olduğu, akıllı bir kimsenin böyle bir yerde oyalanmaması, varacağı asıl mekânı düşünmesi gerektiği dile getirilerek, dünyayı Allah'a yönelerek, onun emir ve yasaklarına uyarak, ibadetlerle, insana yakışan en güzel eylem ve davranışlarla değerlendirmesi noktasında çeşitli öğütler verilir. Hem Kur'an'da hem de hadislerde alçak, alçaltılmış, ahiretin yanında hiç bir önemi olmayan, bir Müslüman için cehennemden farksız olan, süsleriyle, malıyla, mülküyle insanı oyalayıp hakikatte ulaşmasını engelleyen, bir rüzgâr, bir serap gibi geçici etkileri olan, sevgisiyle ebedi, kalıcı imiş gibi sarhoşluk verip aldatmasıyla nicelerini yoldan çıkararak, vefasız ve anlamsız olan, konan göçen milyarlarca insanın menzile ulaşma yolunda geçici bir süre konakladıkları bir kervansaray olan, insanı aldatıp ibadetlerinden alıkoyan, kahpe bir kadın gibi aldatan aynı zamanda bir acuze, bir kocakarı gibi diliyle insanı ikna eden, bir gölgelikten farksız ve içerisinde hakiki rahatlığın bulunmadığı bu mekân, nasihat-nâmelerde insanın Allah'a inanması yönünde bir imtihan, bir engel, bir zorluk olarak açıklanmış, bu imtihanı hakkıyla başaran kimselerin hakiki mekâna ve mutluluğa ulaşacakları beyitlerle işlenmiştir.

Bu fenâya dil verip aldanma sen

Bâkî kalmaz sana bu cân ile ten

Pend-nâme-i Zarîfi, s.64

(Bu yokluk diyarına gönül verip aldanma, bu can ile ten sana bâkî kalmaz.)

Beş on gün ömür için girü kayıkma

Bu fâni dünyenün nakışına bakma

Risâletü'n-Nushiyye, s.356

(Beş on günlük ömre değer verme, bu fani dünyanın nakışına bakma.)

*Tıflveş edâsına aldanma var
Zen sıfat olma zer ü zîver hezâr*

Pend-nâme-i Nazmî, s.92

(Dünyanın edasına bir çocuk gibi aldanma. Kadın tabiatlı olma, süsünden ziyetinden sakın.)

*Dâr-ı dünya bir misafir-hânedür
Bunda yapular yapan divânedür*

Pend-nâme-i Nazmî, s.231

(Dünya bir misafirhanedir. Burada yapılar yapan divanedir.)

O bir seyr içindür kim tâ ezelden
Gelüp gidenlere bir merhabâdur

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.165

(Dünya, üzerinde seyr ü sefer edilmek için olup ta ezelden beri gelip gidenlere bir merhabadan başka bir şey değildir.)

Şairler bu dünyanın ahiret için bir ekinlik, bir tarla olduğunu vurgulayarak ne ekersen onu biçersen anlayışıyla insanın bu dünyada iken ahiretine yarar bir şekilde hazırlık yapmasını, ahiret hayatı için önceden bir şeyler göndermesini tavsiye etmişler, bu dünyada mal biriktirme telaşı içinde, gönülleri dünya sevgisiyle dolu, gelip geçici şeylerle meşgul olup gerçeğin bilgisinden yoksun olanların dişleriyle kendi mezarlarını kazdıklarını belirtmişlerdir.

*Kanı senden ön gelenler ne eyledi
Kodı gitdi kamûsın terk eyledi*

Pend-i Ricâl, s.207

(Hani, senden önce gelenler ne yaptı? Hepsi sahip olduklarını bırakıp terk edip gitti.)

*Sevemez dünyayı merdân kişiler
Bâkî dirlik nedür anı dilerler*

Risâletü'n-Nushiyye, s.374

(Mert kişiler dünyayı sevemezler, onlar baki olan hayat neyse onu dilerler.)

Bu kısa ve geçici âlemde insanın ruh sıkıntısına çözüm araması gaflet olarak ifade edilmiş, akli başında bir kimsenin bu dünyayı ve içindeki her türlü malı, mülkü, serveti elinin tersiyle itmesi, ihtiyacının dışında fazla bir şey arzulamaması, açgözlülikle en güzel zamanlarını boşa harcamaması, bir köprü üzerine konak inşa etmek gibi bir akılsızlıktan uzak durması, dünya malı için kula kul olmaması, bu yurttan vazgeçmeyen ahiret yurdunu bulamayacağı öğütlenmiştir.

*Râhat-ı rûh ister isen her zamân
Varlık ile yoklugun bir gör hemân*

Pend-nâme-i Nazmî, s.123

(Ruhunun rahatlığını istiyorsan her zaman varlık ile yokluğu bir gör.)

*Heves etme gurur-ı tâc u tahta
Gerekmez sana illâ iki tahta*

Heşt Behîşt, s.135

(Taç ve taht gururuna heves etme, sana gerekmez. Sana gereken ancak iki tahtadır.)

*Sen anı terk et seni terk etmeden
Mevt erişip fırsat elden gitmeden*

Pend-nâme-i Zarîfî, s.83

(Dünya seni terk etmeden, ölüm erişip de fırsat elden gitmeden önce sen onu terk et.)

Bu dünya üzerinde hayat adlı tüm insanlığı ve ömür adlı tek tek bütün insanları kuşatan, onların yaşam serüveni ve süresini tayin eden belirli zaman dilimleri ve ölçüler vardır. Bu ölçülerden hayat, dünyanın yaratılışıyla başlamış ve yine dünyanın yok oluşuyla bitecektir. Ömür ise hayatın içerisinde insanlara biçilmiş kısıtlı zamanlardır. İnsanın doğduğu andan itibaren ömür sayacı işlemeye başlar, insanın günleri, çevrilen bir kum saatinin kumları

gibi tek tek tükenmeye yüz tutar. Bu değiştirilemeyecek gerçek karşısında kişinin öncelikle Yaradan'ına karşılıksız bir şekilde böyle bir süreyi verdiği, bağışladığı için şükretmesi ve verilen bu ömür sermayesini en güzel şekilde kullanması gerekir. İncelenen manzum nasihat-nâme şairlerinden biri insanın ömrünün bir gün gibi olduğunu, yaş dönemlerinin günün belli vakitlerini karşıladığını şu şekilde verir: Güneşin doğuşundan kuşluğa kadar çocukluk, öğleye kadar delikanlılık, ikindi vakti saçın sakalın ağardığı orta yaşlılık ve akşam da yaşlılık gibidir. Bu az zaman içerisinde insanın ömür ganimetini iyi kullanması ve ömrü doğru yolda harcaması, insanın en ateşli, en verimli çağı olan gençlik yıllarını, yaşlılıkta zorluk çekmemek için bir meslek sahibi olmak uğrunda harcaması, bu dönemde de ibadetlerini aksatmaması, su gibi akıp giden hayat içerisinde insanın aldığı nefesin kıymetini bile bilmesi, tükenmez arzulardan vazgeçmesi, çok yaşamının değil dolu dolu ve verimli yaşamının hüner olduğunu bilmesi, üç günlük ömür için aşına zehir katmaması, geçmişteki pişmanlıkları, keşkeleri bir yana bırakarak bir sel, bir yel gibi akan ömürden kâr elde etmeye çalışması, yaşamının değerini bilmesi, bâki olmadığı apaçık ortada olan bu âlemde geçmişin hataları veya geleceğin hayalleri içerisinde sıkışmayıp ânın kıymetini bilmesi gerekir.

Âşina sanma felek bîgânedir

Gerçi ma'mûr görünür virânedir

Pend-nâme-i Zarîfî, s.28

(Felek dost görünür ama aslında bir yabancı, mamur görünür ama aslında bir viranedir.)

Zihnini lu'b ile kılma hayrân

Bir oyun eylemesin sana cihân

Lutfiyye-i Vehbî, s.63

(Zihnini oyunla aldatma sakın, dünya sana bir oyun oynamasın.)

Sanma âsâyiş ider bir ferdi

Bulunur herkesin elbet derdi

Lutfiyye-i Vehbî, s.125

(Tek bir ferdinin bile rahat ettiğini sanma, mutlaka herkesin bir derdi vardır.)

Hâb-ı gafletle olma âlûde

Nakd-ı ömr itme harc bîhûde

Gülşen-i Niyâz, s.192

(Gaflet uykusuyla dalgınlık içinde olma. Ömür sermayeni boş yere harcama.)

Eyleme tohm-ı hayatı isrâf

Olma güm-geşte-i vadi-i hilâf

Hayriyye-i Nâbî, s.212

(Hayat tohumunu israf etme ki hilaf, aykırılık vadisinde yolunu kaybetmeyesin.)

Lu'b u lehvün sonı vâveyladur

Var ise fâidesi gavgadur

Hayriyye-i Nâbî, s.283

(Oyunun eğlencenin sonu pişmanlık çığlığıdır. Bir faydası varsa o da sonundaki kavgadır!)

Biş on yıl ömre aldanmak gereksüz

Anunçün odlara yanmak gereksüz

Heşt Behişt, s.172

(Beş on yıllık ömre aldanmak, onun için ateşlere yanmak gereksizdir.)

Bu felektir verdiğin geri alır

Mülk ü mâlın âkibet gayre kalır

Pend-nâme-i Zarîfî, s.82

(Bu felek verdiğini geri alır, malın mülkün sonunda başkasına kalır.)

Dünya geçer dün geceki düş gibi

Şol budağa konup uçan kuş gibi

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.87

(Dünya dün gece gördüğün düş gibi, şu dala konup uçan kuş gibi geçer gider.)

*Ömre mağrur olma geçer yil gibi
Şol dereden katı akan sil gibi*

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.98

(Ömre güvenme, şu dereden akıp duran sel nasılsa ömür de öyle ki yel gibi geçer gider.)

*Mukabil bir huzura bin cefâsı
Belâdur balı mihnetdür safâsı*

Âb-ı Hayat, s.72

(Bir huzura karşılık olarak bin cefası vardır. Balı bela, mutluluğu zahmettir.)

*Nedir bunca belâsı vü cefâsı
Ölüm oldukda âhir mâcerâsı*

Âb-ı Hayat, s.78

(Son macerası ölüm olduktan sonra bunca bela ve cefası nedir ki?)

*Ele bir dahi girmez ömr ü evkât
Gerçürme fursatın geçdükde heyhât*

Âb-ı Hayat, s.93

(Hayat, ömür ve vaktin geçtikten sonra bir daha ele geçmez. Bu yüzden fırsatını geçirme.)

*İnanma mala kim bâd-ı hazândur
Tayanma ömre kim âb-ı revândur*

Âb-ı Hayat, s.169

(Mala inanma ki mal, hazan yeli gibidir. Ömre dayanma ki akar su gibidir.)

*Çünkü kodular buna dünya adı
Sâfi dogurdugını bir bir yedi*

Mürşidü'l-Ubbâd, s.26

(Doğurduklarının hepsini bir bir yediği için buna dünya adını koydular.)

*İy akılsuz ömr okın kıldun telef
Dünyeyi kuş sanuban itdün hedef*

Mürşidü'l-Ubbâd, s.127

(Ey akılsız, dünyayı kuş sanıp hedef tutarak ömür okunu telef ettin.)

*Ömre magrur olmagıl sen ey hâkim
Vade irse bir olur sag u sâkim*

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.13

(Ey hikmet sahibi ömre güvenme, vade gelince sıhhatli ile hasta bir olur.)

*Dünye ömri sanki saat kumudur
Bir delükden aka aka dükenür*

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.23

(Dünya ömrü kum saati gibi bir delikten aka aka tükenir.)

*Bilirsin âkibet bu yir seni yir
Ölecek cana gerek yatacak yir*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.151

(Bilirsin ki sonunda bu yer seni yer. Ölecek bir can için gerekli olan yatacak yerdir.)

*Bilinmez gelecek giçen 'ademdür
Hemin vaktüni hoş gör dem bu demdir*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.190

(Gelecek bilinmez, geçen bitmiştir. Vaktini hoş geçir ki an bu andır.)

*İtme dünya-yı denîye hırs u az
Sen harîs oldukça eyler sana nâz*

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.53

(Alçak dünyaya hırs gösterme. Sen hırslı oldukça o sana naz eder.)

*Bunun balı belâ vü şehdi semdür
Zeri pür-zehrdür simi sitemdür*

Pend-nâme-i İbrahim Gülşeni, s.73

(Dünyanın balı bela, şekeri zehirdir. Altını zehir dolu, gümüşü sitemdir.)

*Apa oğlanı körse arkış sanı
Örüg turgu bolmaz örügler kanı*

Kutadgu Bilig, s.313

(İnsanoğlu bakarsan bir kervana benzer, konak yerinde devamlı kalınmaz, menziller hani!)

*Yayıg dünya irsel kutı evrilür
Negü birdi erse yana terk alur*

Kutadgu Bilig, s.625

(Dönek dünya vefasızdır, mutluluğu kararsızdır; ne verdiyse yine çabucak alır.)

*Tiriglig mün ol kör kamug edgüke
Yava kulmagıl sen anı ay böke*

Kutadgu Bilig, s.627

(Hayat her türlü iyilik için bir sermayedir, ey güçlü insan sen onu boşuna harcama.)

*Konuk sen bu dünya sanga bir tüşün
Tüşünde sakınç tutma artuk uzun*

Kutadgu Bilig, s.629

(Sen konuksun bu dünya sana misafirhanedir, misafirhanede çok fazla şey aranmaz.)

*Oyunka avınma özüngni küdez
Erejke sevinme küniüng kaldı az*

Kutadgu Bilig, s.889

(Oyunla oyalanma kendini korusun, rahata güvenme, günün az kalmıştır.)

*Ganimet gör bu mâl u bu hayâtı
Virüb hubsı alıgör tayyibâtı*

Mir'âtü'l-Ahlâk ve Mirkatü'l-Eşvâk, s.151

(Sana verilen bu hayatı, varlığı bir ganimet bil ve fenalıkları bırak, güzellikleri al.)

Etme dünyaya tekaddüm âkil ol

Zen-i âreste anın hilesi bol

Nasihât-nâme-i Hüznî , s.380

(Dünyaya meyletme, akıllı ol. Süslü bir kadın gibi onun hilesi boldur.)

Bugünki vaktine tut gönlün ıssı

Ne bilür ki ne var yarının issi

Pend-nâme-i Güvâhî, s.190

(Gönlünün sahibini bugünkü vaktine tut, yarının sahibi ne var ne yok bilir.)

Bu câya anun için didiler yir

Ki evvel halkı besler âhiri yir

Âb-ı Hayat, s.70

(Önce insanları besleyip sonra yediği için bu yere yer dediler.)

Bu fenâya kim konan göçer revân

Bir ekenlidür eken biçer hemân

Deh-murg-ı Şemsî, s.114

(Bu yokluk diyarına kim konarsa göçer gider. Bu diyar bir ekinliktir ki kim ne ekerse onu biçer.)

Âşık olan terk ider bu âlemi

Âh u enîn ile geçer her demi

Pend-i Mahdûmân, s.2

(Âşık olanın her anı inlemeyle geçer. Âşık kimse bu âlemi terk eder.)

Vücutun âhir-i kârı 'ademdür

Niçün hamûş olursun dem bu demdür

Heşt Behişt, s.111

(Vücutunun sonu yokluktur. Niçin sessiz duruyorsun an bu andır.)

Tasavvufun önemle üzerinde durduğu bir başka konu ise nefistir. Sadece Arapçada yer alan nefis kelimesi öz varlık, kişilik, insanın içinde bulunan ikinci benlik demektir. Vicdanın karşı-

sında duran ve insanın içinde olmasına rağmen insana muhalif olup insandan çok şeytana yakın olan nefis, daha çok bedenî istekleri, dünya zevklerini, bireysel çıkarları arzulayan, doymak bilmeyen, insanın kötü yanı olup insanı Allah'a ulaşma yolunda engelleyen güçlüklerden biridir. Mevlana'nın yakışıklı delikanlı dediği nefis, bir imtihan mekânı olan dünya içerisinde insanın kendi kendisiyle mücadele etmesine sebep olan benliğin çirkin, kötü, isyankâr ve insanı yanılığa sürükleyen tarafıdır. İnsanı şehvete, zulme, öfkeye, cimriliğe vs. bütün olumsuz duygulara yönlendirebilecek güçte olan nefsi kontrol altına almak ve güçsüz kılmak gerekir. Bunun için kişi, öncelikle nefsini tanımalı, onun kendisine bir düşman olduğunu bilmeli, gafletten uzaklaşarak kendine gelmeli, boğazına sahip olup çok yemek yememeli, canavar nefsi beslememeli, aza kanaat etmeli, çevresine iyilik, güzellik ihsan ve cömertlikte bulunmalı, eline beline diline hâkim olmalı, şiddeti ve sertliği bırakıp halim selim olmalı, gönül pasını atıp kalp aynasını cilalamalı, oruç tutarak nefsi zebun etmeli, açgözlülüğten uzak durmalı, ömrünü mal için telef etmemeli, kendi isteklerini dinin istekleri saymamalı, şehveti kontrol altına almalı, evlenmeli, kendine yönelip kalbini yoklamalı, velilerin ve büyüklerin yoluna girmeli, ruhunu imar edip yüceltmeli, Allah yolunda çile çekmeli, “ölmeden önce ölünüz” hadisi doğrultusunda mezarı girmeden önce nefsini öldürmeyi bilmeli, en büyük savaşın nefisle olan savaş olduğu hadisi uyarınca nefisine karşı kötü davranmalı, onu rapt u zapt altına almaya çalışmalı, nefis ölünce gönlün dirileceğini bilmeli, kendi kusurlarını gözlemeli, nefsin heva ve heveslerine kapılmayıp onun istediklerinin tam tersini yapmaya çalışmalıdır.

İnsanın sahip olduğu manevi organlar içerisinde en zararlı olan nefsin kötülük emrettiği ve insanın kötü yanı olduğu Kur'an ve hadislerde belirtilmiştir. Tasavvuf inancında da nefsin, insanın asla yok edemeyeceği, ama terbiye edip yola getirebileceği, si-

linmesi değil bilinmesi gereken, dünyaya ait bir imtihan olduğu belirtilmiş ve çeşitli mertebeleri bulunduğu açıklanmıştır.

Uyup nefis arzusuna olma bed-hâh

Günahun anup eyle derd ile âh

Âb-ı Hayat, s.48

(Nefsin arzusuna uyup da kötülük isteyen olma. Günahlarını hatırlayıp inle.)

Çâresi nefsinün nedir dersen i yâr

Tut hilâfın kılma asla itibâr

Pend-i Ricâl, s.207

(Nefsinin çaresinin ne olduğunu sorarsan ey yâr, çare onun istediklerinin tersine hareket etmektir.)

Habibi Mustafânın sünnetin tut

Depele nefsünü sen kalben temût

Pend-i Ricâl, s.243

(Habibi Mustafa'nın sünnetini tut, nefsini tepele, ölmeden önce onu öldür.)

Az uyumak az yemek kâmillerin

Çok uyumak çok yemek gâfillerin

Pend-nâme-i Zarîfi, s.53

(Az uyumak ve az yemek yemek kâmil kimselerin, çok uyumak ve çok yemek yemek ise gafil kimselerin âdetidir.)

Gözün görür iken gel hak yoluna

Komagıl nefsinü kendülüğüne

Risâletü'n-Nushiyye, s.376

(Gözün görüyorken Hak yoluna gel. Nefsin kendi hâline bırakma.)

Gözün aç hâl ü kârını fikr it

Ne için halk olundıgun zikr it

Gülşen-i Niyâz, s.191

(Gözünü aç, durumunu ve yaptıklarını bir düşün. Ne için yaratıldığını anlamaya çalış.)

Kim hevâ-yı nefesine meşgûl ola

Hem-nişîni âkıbette gûl ola

Mir'âtü'l-Ebrâr, s.155

(Her kim nefsiyle yoldaş olursa onun dostları sonunda sersemeler olur.)

Nefsi ol yegdür ki zindân idesin

Hep murâdı aksi üzre gidesin

Pend-nâme-i Nazmî, s.113

(Nefsini zindana kapatman ve onun isteklerinin aksi üzere gitmen en iyisidir.)

Şehvete harc itme zinhâr gözini

Kim nefesden tiz tunar her gözügi

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.16

(Gözünü asla şehvete bulaştırma, zira her ayna en küçük bir nefesten bile bulanıklaşır.)

Biri til turur kör birisi boguz

Bu iki basa tutsa asgı ögüz

Kutadgu Bilig, s.251

(Bunlardan biri dil, biri de boğazdır. İnsan bu ikisine hâkim olursa çok fayda görür.)

Terbiyyet ile ola levvâme bes

Hâlî koma nefsi sakın bir nefes

Gülşen-i Ebrâr, s.79

(Nefis ancak terbiye ile levvame olur. Nefsini bir nefes bile başıboş bırakma.)

Er ol er bolur kör ming arzu bulup

Angar yüz evürse eren teg bolup

Kutadgu Bilig, s.611

(Erkek odur ki bin arzusunu bulur ve ondan mertçe yüz çevirir.)

Et özke bulun bolma bilgi ulug

Et öz bulnasa kör kolur din yulug

Kutadgu Bilig, s.641

(Ey büyük bilgi sahibi vücudun esiri olma, vücut seni esir ederse fidye olarak dinini ister.)

*Beg ol bu köngül kör kamug öz kuli
Begi kaçça barsa udu kul yolu*

Kutadgu Bilig, s.675

(Gönül beydir, bütün vücut onun kuludur, bey nereye giderse kul onu izler.)

*Bu et özke birme tilek arzusun
Tilek bulsa yiyür idisi başın*

Kutadgu Bilig, s.783

(Bu vücudun dilek ve arzusunu yerine getirme, dileğine kavuşur-sa sahibinin başını yer.)

*Dahi nefsiyle olmalı mücâhid
Ne isterse ol ana sen muânid*

Pend-nâme-i Sûzi, s.5

(Nefsle mücadele hâlinde olmalı, o ne isterse ona muhalefet etmelidir.)

*Nefsini bil deni gayriye bakma
Kendini nâr-ı cehennemde yakma*

Nasihât-nâme-i Hüznî , s.387

(Nefsini alçak bil, başkasına bakma; kendini cehennem ateşinde yakma.)

*Nefse maglûb olmağı görme revâ
Gâlib ol ef'âlini kılma hevâ*

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.49

(Nefse mağlup olmayı kendine reva görme. Nefse karşı galip ol, amellerini boşa harcama.)

*Bari gel nefse gazâ it sen iy yâr
Olmagıl bu nefis elinde hor u zâr*

Mürşidü'l-Ubbâd, s.117

(Ey yâr, bari gel sen nefsin gaza et. Bu nefsin elinde hor ve zelil olma.)

Ne denlü eyler isen nefşünü hor

O denlü izzetiün artar yürür sor

Âb-ı Hayat, s.145

(Nefsini ne kadar alçaltırsan o kadar şerefın ve saygın artar.)

Sen bu senliğı bırak yârin degildir irak

Yâreni göster hele o bilür timârını

Pend-i Mahdûmân, s.56

(Bu senliğı bırak, yârin uzak değildir. Sen ona bir yararı göster de, o nasıl iyileştireceğini bilir.)

Olma kim nefş ü hevâya maglûb

Olasın nezd-i Hudâda mahbûb

Lutfiyye-i Vehbî, s.66

(Nefsi arzularına mağlup olma ki Allah katında makbul olasın.)

Nefsi eğitmenin bir yolu da erken kalkmaktır. Nasihat-nâmelerin pek çoğunda sabahları erken kalkmak, seher vakitlerini uykusuz geçirmek övülmüş, bu saatleri uyku ile geçirenlerin gaflet içinde oldukları vurgulanmıştır.

Kuluz amma ki kulluk bu degildür

Sefer sermayesi uyku degildür

Heşt Behişt, s.173

(Kuluz ama bu kulluk değildir. Uyku, yolculuk sermayesi değildir.)

Gerçi subhun uykusu lezzetlidir

Uyumaz ol kim başı devletlüdür

Deh-murg-ı Şemsî, s.78

(Gerçi sabahın uykusu lezzetlidir ancak başında devlet olan kişi sabahleyin uyumaz.)

Şairlerin İslam dini ve tasavvuf ile ilgili telkinleri arasında ölüm konusu da önemli bir yer tutar. İnsanın ve hayatın bir gerçeği olan ölüm, nasihat-nâmelerde felsefesi yapılan bir olgu olarak değil, İslam dininin bakış açısıyla bir nasihatçi, bütün lezzetleri sona erdiren bir uyarıcı ve sesiz bir vaiz olarak ele alınır. Şairler

ölüm gerçeğini İslami perspektiften verirken aslında ölüme hazırlanmak gerektiğini vurgulamaya çalışırlar. İnsana ömür denilen biçilmiş bir süre, ecel denilen bir son takdir edilmiş olup, hiçbir canlı ölümden kurtulamaz. Özellikle insan için büyük anlamlar ifade eden ölüm, Batı felsefelerinin aksine bir son değil, bir ilkin yani sonsuz bir hayatın başlangıcıdır. “İnsan öldüğü vakit uyacaktır.” hadisi de bu düşünceyi destekler. Öyleyse dünya hayatı denilen bir hayat içerisinde insanın kısacık ömrü bir rüyadan farksızdır. Tükettiği her nefesle ölüme adım adım yaklaşan insanoğlu, herhangi bir çare bulamayacağı bu gerçeğe karşı Yaratıcı'nın uyarılarını dikkate almalıdır. İnsan bu imtihan mekânında Allah'ın emir ve yasaklarına uymalı, ölümü sık sık hatırlamalı, ölüme karşı gaflet içinde olmamalı, her an ölecekmiş gibi hazırlık yapmaya çalışmalı, içinde adalet barındıran, zengin fakir demeden herkesi düzleyen, eşitleyen ölümü düşünmeli, bir meniden türediğini, nasıl ki doğmuşsa öleceğini bilmeli, sonunu düşünmeli, canın tende geçici bir süre için konuk olduğunu hatırlamalı, insanlığın küme küme her an seferde olduğuna şahitlik etmeli, kabir için hazırlıklı olmalı, şairleri bile susturan bu en büyük sessiz nasihatçinin sessiz uyarılarını can kulağıyla dinlemelidir.

Her nefes bize ölüm olur yakın

Her birimiz kabre olursak defin

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.15

(Ölüm bize her nefeste yaklaşır, hepimiz kabre gireceğiz.)

Âciz olan kişiden ne istenür

Sonra toprak döşenir taş yasadandır

Pend-i Ricâl, s.309

(Aciz olan insandan ne istenebilir? Toprak ona döşenir, taş yasanır.)

Gelicek ol dem sana virmez âmân

Büküp elif kaddin eyler kemân

Pend-i Ricâl, s.403

(Ölüm geldiğinde sana aman vermez, dal gibi boyunu keman gibi bükür.)

*Beslediğin nâzenin gül-izâr
Ol olur sonra gıdâ-yı mûr u mâr*

Pend-nâme-i Zarîfi, s.64

(Beslediğin nazik yanağın sonra yılana, karıncaya gıda olur.)

*Ömrüne doymaz nice gül yüzlüler
Söylemez yatar o şirin sözlüler*

Pend-nâme-i Zarîfi, s.83

(Nice gül yüzlüler ömürlerine doymazlar, nice şirin sözlüler söylemeden yatarlar.)

*Dâyima tut hâke yeksân özünü
Yum bu dünya zînetinden gözünü*

Pend-nâme-i Nazmî, s.255

(Daima kendini toprakla bir tut, gözünü bu dünya süsüne yum.)

*Ne gedâ bâkî kalur bunda ne şâh
İbret ile eyle bu halka nigâh*

Mir'âtü'l-Ebrâr, s.155

(Burada ne şah ne fakir ebedi olarak kalır. Bu nedenle halka ibret ile bak.)

*Gel imdi mevtüni yâd it hemîşe
Nedâmet olmaya tâ sana pîşe*

Mir'âtü'l-Ahlâk ve Mirkatü'l-Eşvâk, s. 126

(Ölümünü daima hatırla ki sonradan sana meşguliyet olmasın.)

*İrdi ölüm hiçbir işün bitmedi
Sen unuttun ol seni unutmadı*

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.99

(Ölüm geldi hiç bir işin bitmedi, sen unuttun o seni unutmadı.)

*Hakikat sâfi yir yokdur ki hergiz
Ki âdem toprağı olmaya âmiz*

Âb-ı Hayat, s.82

(Hakikatte insan toprağı karışmamış saf bir yer yoktur.)

Süleymandan skenderden alan tâc

Sanur mısın ki senden almaya bâc

Âb-ı Hayat, s.95

(Süleyman'dan, İskender'den taç alan ölüm, sanır mısın ki senden haraç almayacak?)

Toprag ile ideler üstünü pür

Dünya dostları işi bil kim budur

Mürşidü'l-Ubbâd, s.85

(Toprak ile üstünü doldururlar. Dünya dostlarının işi bil ki budur!)

Sana ol demde kimse çâre bulmaz

Kişiye son peşîmân ıssı kalmaz

Pend-nâme-i İbrahim Gülşeni, s.76

(Ölüm vaktinde kimse sana çare bulamaz. Son pişmanlık fayda vermez.)

Tu nimet yiding me tiriglig yiding

Ölüm yir sini sen usanma öküş

Kutadgu Bilig, s.269

(Çok nimete ulaştın ve hayatı tattın, unutma ki ölüm yakında seni de yiyecektir.)

Yayılmaz yoriğa keveldin tüşüp

Edersiz yığaç mingü munğluğ bolup

Kutadgu Bilig, s.319

(Sarsmayan, rahvan küheylan attan inip; acizlik içinde, eğersiz bir ağaca bineceksin.)

Bilir sen tiriglik ölümke turur

Anundı ölüm uş ödrike kudur

Kutadgu Bilig, s.625

(Bilirsin ki hayat ölmek içindir, ölüm hazırlanmıştır, sadece vaktini bekliyor.)

Kıl tefekkür âkibet vardır ölüm

Kılma bir şahsa garâz ile zulüm

Nasihat-nâme-i Hüznî , s.387

(Düşün ki sonunda ölüm vardır. Hiç kimseye öfke ile zulüm yapma.)

Nişe uzun zikre düşdün iy yigit

Aç gözün Azrâilün sözün işit

Nüsha-ı âlem ve şerhü'l-âdem, s.146

(Ey yiğit neden uzun zikre düştün? Gözünü aç da Azrail'in sözü-nü işit.)

Gözün aç yatma turgul âkılâne

Ki oluyor kâfile râha revâne

Âb-ı Hayat, s.101

(Gözünü aç, yatıp durma, akıllı ol ki kabile yola devam ediyor.)

2. 1. 7. Dostluk Kurmak ve İnsanlarla Yakın İlişki İçin-de Olmak

İnsan ilişkilerinde dostluk, yakınlık ve akrabalığın önemli bir yeri vardır. Tek başına yaşayamayan, sosyal bir varlık olan insan için başka insanlarla kuracağı ilişkinin niteliği önemlidir.

Eyüyi yoldaş edingil sen sana

Uş didüm diyeceğümi ben sana

Mürşidü'l-Ubbâd, s.29

(İyi yoldaş edin kendine. İşte diyeceğimi sana söyledim.)

Sünnet üzre olsa sâlihdir işün

Erşed oldun erşed olsa yoldaşun

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.31

(Amelin sünnet üzere olursa salihdir. Arkadaşın doğru olursa sen de doğru yolda olursun.)

Kimin bolsa koldaş adaşı telim

Anın arkası bek kaya ol yalım

Kutadgu Bilig, s.360

(Kimin arkadaşı ve dostu çok ise, o arkasını sağlam ve yalçın bir kayaya dayamış demektir.)

Dostlar iyi gün dostu ve kötü gün dostu olmak üzere ikiye ayrılır. Kötü gün dostu her durumda, özellikle kötü zamanlarda dostunun yanında olmalıdır. Böylesi kara gün dostları ile dostluk kurulabilir. Bir de iyi gün dostları vardır ki onlar sadece iyi olduğunuz, mutlu olduğunuz vakitlerde yanınızda, zor zamanlarınızda ise sizden uzaktadırlar. Böyle bir durumda insanın dostlarını sınaması, hangilerinin zor zamanlarında, hangilerinin mutlu, huzurlu zamanlarında yanında olacağını bilmesi gerekir.

Eyü gün dostı ile yâr olma
Bî-vefâ nekese gam-hâr olma

Lutfiyye-i Vehbî, s.137

(İyi gün dostlarıyla arkadaş olma. Vefasız, cimri kişilerin derdine ortak olma.)

*Kemlik eylik gayriden nâdir olur
Her gelen ekser refkinden gelir*

Pend-nâme-i Zarîfî, s.34

(İyilik ve kötülük başkasından az gelir, her gelen çoğunlukla dostundan gelir.)

*Kişinin yârı yanıdır gamında
Bulınmaz yâr olanlar gam deminde*

Âb-ı Hayat, s.186

(Kişinin dostu gam zamanı yanındadır. Dostu olanlar gam çekmezler.)

*Yüze gülen dostu kişi çok bula
Dost kim oldur gâibâne dost ola*

Pend-nâme-i Zarîfî, s.36

(Yüze gülen dost çok bulunur. Dost odur ki ahiret dostu olsun.)

Dostlar birbirlerini yüceltebilirler veya yoldan çıkarabilirler. Bana dostunu söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim atasözü boşuna söylenmemiştir. İyi dost, dostunun yücelmesini, gelişmesini, başarılı olmasını istediğinden onun eksikliklerini doğrudan yüzüne söyleyebilir veya bunları gidermek için yardımlarda bulu-

nabilir. Çünkü böyle duyarlı dostlar sevdikleri kimselerin nasıl daha mutlu olacakları yönünde düşünmekte, kafa yormaktadırlar. Kötü dostlar seçen kimseler ise eninde sonunda bu dostların yanlışlarına kapılabilmekte ve dolayısıyla hiç ummadıkları olumsuzluklar yaşayabilmektedirler.

Bagırsak kişi özke küznü bolur

Anar baksa kılk yannı tüzgü bolur

Kutadgu Bilig, s.937

(İçten bağlı olan kişi insana ayna olur, insan ona bakarak doğasını ve tavrını düzeltebilir.)

Pes ganimet görelüm hâlümüzü

Eyü ol yoldaş idinme yavuzı

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.22

(Bundan böyle şu anki durumumuzu ganimet bilelim. İyi ol, kötüyü yoldaş edinme.)

İnsanın, kendisinden daha üstün biri ile dostluk kurmaya çalışması da onun için bazı faydalar sağlayacaktır. Bu büyük dostlar, dostlarının gelişmelerini isteyecekler ve bu yönüyle dostlarına yardımcı olacaklardır.

Hem-demin sâhib-kemâl olsun heme

Hemm ü gamdan dür olup bul intibâh

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.70

(Dostun kemâl sahibi olsun. Böylece gam ve kederden uzak olup kendine gel.)

Özüngle tengeşi tutungıl adaş

Tengeşlig tengeşi bile ol tudaş

Kutadgu Bilig, s.727

(Kendine denk olanı ahbap edin, insan ancak kendisine denk olanla hem-renk olabilir.)

İnsanın arkasında güveneceği, temiz ve imanlı dostlar olmalıdır. İnsan bu gerçek dostlarına sınıksız sarılmalı, acı sözler söyleseler ve sitem etseler bile onların bu sitemlerinin geçici ol-

duğunu bilmeli ve onları kaybetmemek için elinden geleni yapmalıdır.

Sâdik ahabbın var ise ger senin

Ugruna eyle fedâ cân u tenin

Pend-nâme-i Zarîfî, s.68

(Eğer sadık bir dostun varsa onun uğruna canını ve tenini feda et.)

Nâmerdlik idüp dostuna itme udvân

Merdümlük idüp düşmenine ol mi'van

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.65

(Nâmertlik edip de dostuna düşmanlıkta bulunma. Düşmanına bile yardımcı olarak mertlik göster.)

Yâr ol dostlarına bâr olma

Sû-i hulk ile dil-âzâr olma

Hayriyye-i Nâbî, s.220

(Dostlarına yâr ol, yük olma; kötü huy ile onların kalplerini kırma.)

Sana ten tuşun birle eltiş barış

Katılgıl karılgıl alış hem beriş

Kutadgu Bilig, s.740

(Sen kendi akranlarını sık sık ziyaret et; onlara katıl ve onlarla ilişkini kesme.)

Dost kadar akraba ve yakınların da insan hayatında önemli bir yeri vardır. Kan bağı nedeniyle insan, akrabalarına da kıymet vermelidir. Onların yardımına koşmalı, sevinç ve acılarına ortak olmalıdır. Fakat arada kıskançlık, çekişme ve olumsuz bir yarış varsa kişi akrabalarına karşı dikkatli ve temkinli yaklaşmalıdır. Çünkü bazı akrabalıklar düşmanlıklardan beter olabilir.

Akrabanın hasedidür meşhûr

Hısımu hasmı bilür ehl-i şu'ûr

Lutfiyye-i Vehbî, s.90

(Akrabanın hasedi meşhurdur, şuurlu kişiler akrabayı düşman bilirler.)

*Degül iylik sakın yâdı idüp yâd
Yaramaz diyü itme kardaşın yâd*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.121

(Yabancıнын söylediğini hatırlayıp da kardeşini yaramaz diye hatırlaman iyilik değildir.)

*Hişânına cevr itme kıl izz ü ikrâm
İtme sılâ-i rahmi hazer kıl rızâm*

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.65

(Akrobalarına eziyet etme, onlara izzet ve ikramda bulun. Akrobalarını koruyup gözetmekten çekinme.)

*Meger nâ-geh tokunmuş kartala ok
Görür kendi yününden inlemiş çok*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.154

(Kartal kendisine aniden dokunan oku kendi yününden yapılmış görünce çok inlemiş.)

Bir insanın sadece iyi, dürüst, kötü gün dostu olacak kimse-leri araması veya onların kendisini bulmasını beklemesi doğru değildir. İnsan, öncelikle arzu ettiği, dostluk kurmak istediği insanın niteliklerini taşımak için gayret sarf etmeli ve kendini geliştirmelidir. Yani iyi bir dost bulmak kadar iyi bir dost olmak da önemlidir.

*Aramakla sanma anı bulasın
Kâmil ol ki kâmilî ta bilesin*

Pend-nâme-i Zarîfî, s.40

(Sanma ki aramakla bulursun. Kâmil ol ki kâmil olanı bilesin.)

Şairler tasavvuf inancındaki insanlardan uzaklaşarak tek başına yaşama, ibadetle vakit geçirme anlayışı olan uzletin karşısına insanlara yakın olmak, onların sorunlarıyla ilgilenmek, ce-maat, topluluk anlayışından uzaklaşmamak gerektiği düşüncesini çıkarırlar.

İnsan, sosyal bir varlık olup diğer insanlarla iletişim kurmak, bir arada olmak durumundadır. Onlardan uzak, izole olmuş

bir hayat pek çok sıkıntıyı beraberinde getirecektir. Topluma, insanlığa çok büyük faydaları dokunacak bir kimsenin yalnızlık köşesinde yok olup gitmesi toplum adına büyük bir kayıp olacaktır. Ayrıca bir insan, kendisini bir başka insanla birlikteyken daha iyi tanır ve keşfeder. Bu nedenle âlimler, bilgeler, büyük insanlar yaşadıkları çevrenin ve insanlığın daha mutlu, huzurlu ve yaşanabilir bir mekân olması için insanlardan uzaklaşmamalı, taşın altına ellerini koyarak toplum sorunlarına çözüm bulmaya, kafa yormaya çalışmalıdırlar.

Bî-kes olmak herkesi nâ-çar ider

Şöyle kim nâ-çarlıkda zâr ider

Pend-nâme-i Nazmî, s.103

(Kimsesiz olmak herkesi çaresiz kılar. Öyle ki çaresizlik içinde ağlatır, inletir.)

Bu yalnız yorıglı kişi kıvcakı

Kişike tusulmaz bolur ay akı

Kutadgu Bilig, s.606

(Ey cömert, bu tek başına yaşayan yabancı adamın başkalarına faydası dokunmaz.)

Dostluk ve akrabalığın dışında yakın ilişkiler içerisinde komşuluk da girmektedir. Komşuluk, insanların aynı çevrede veya birbirlerine yakın mekânlarda yaşaması, fiziksel yakınlık veya temasta olmaları değil, içerisinde düşünlerden cenazeye, sosyal faaliyetlerden sohbetlere kadar uzanan çeşitli ziyaretleri, ilişkileri, yardımlaşma ve dayanışmaları barındıran önemli bir sosyal değerdir. Ayet ve hadislerin yanı sıra pek çok atasözünde komşuluğun öneminden söz edilmiş, ilişkilerin sağlıklı yürütülmesi için bu değerın yaşatılması üzerinde durulmuştur. Komşu hakkının Tanrı hakkı olduğundan, komşunun külüne bile muhtaç olduğundan, hoşlanılmayan davranışlarına rağmen komşuya iyilikte bulunmak gerekliliğinden, fakirine nimet, zenginine izzet gösterilmesinden söz edilmiştir.

Günümüzde özellikle büyük şehirlerde apartmanlarda veya sitelerde yaşayan insanlar için nasihat-nâmelerde belirtildiği kadar önemi ve anlamı kalmayan bu değer, sanki küçük yerleşim yerlerine, mahallelere veya köylere has bir ilişki biçimi olarak algılanmaktadır. Oysa komşuluğun mekândan ve çevreden bağımsız özel bir duygu olduğunu bilmek gerekir. Aralarında kan bağı bile olmayan komşular bazen birbirlerinin yerine en zor sorumluluklara, sıkıntılara katlanır ve göğüs gererler. İnsan her an çevresinde kardeşlerini, ana babasını veya çok özel dostlarını bulamayacağına göre güvenebileceği, zor zamanlarında destek alabileceği komşuluk ilişkileri geliştirmelidir.

*İmtizâc eyle gözet hakk-ı civâr
Çekmesün kimse yüzünden azâr*

Hayriyye-i Nâbî, s.220

(Civardakilerin hakkını gözet onlarla iyi geçin. Kimse senin yüzünden eziyet çekmesin.)

*Eylük eyle komşuna kâfirse de
Sen kakıma gerçi ol kakısa da*

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.31

(Kâfir olsa bile komşuna iyilik yap. O seni azarlasa da sen ona öfkelenme.)

*Sakın komşu hakkından olma gâfil
Ki komşu hakkı tanrı hakkıdır bil*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.119

(Sakın komşu hakkından gafil olma. Komşu hakkının Tanrı hakkı olduğunu bil.)

*Komşu hakkı ulu haktır âhi
Hoşnud eyle kâfir olursa dahi*

Pend-nâme-i Zarîfî, s.17

(Komşu hakkı yüce bir haktır ey kardeş. Kâfir bile olsa komşunu hoşnut eyle.)

Sedd ü bend eyleme bâb-ı dârı

Ta ola câruna lutfun câri

Lutfiyye-i Vehbî, s.148

(Evinin kapısına set çekme, komşuna yardımın dokunsun.)

2. 1. 8. Alçak Gönüllü Olmak ve Kibirden Sakınmak

Klasik Türk şiirinde alçak gönüllülük çokça övülmüştür. İslam dininin emri gereği Müslüman alçak gönüllü olmalıdır. Bu nedenle nasihat-nâme yazan şairler alçak gönüllülük üzerinde çokça durmuşlardır. Mutluluğun alçak gönüllülükle mümkün olduğunu, kişinin bu âlemde gurur ve kibirden arınarak herkese yaklaşmasını önemle belirtmişlerdir. Yunus Emre, Risâletü'n-Nushiyye adlı eserinde alçak gönüllülük ile kibri sembolik olarak birer ordu komutanına benzetip birbiriyle çarpıştırır. Savaşın sonunda alçak gönüllülük askerleri galip gelir. Yunus Emre bu sembolik savaşla alçak gönüllülüğün her zaman kibri yeneceği mesajını vermeye çalışır.

Ger alçak varasın meydân senündür

Cevâhir sende biter kân senündür

Risâletü'n-Nushiyye, s.358

(Alçak gönüllülüğü benimersen meydan senindir. Cevahir sende olur, maden sende biter.)

Daimâ halka tevazu' göster

Rûy-ı dil tavrını herkes ister

Lutfiyye-i Vehbî, s.79

(Halka her zaman alçak gönüllülük göster, alçak gönüllü olmayı herkes beğenir.)

Sosyal hayatta alttan almayı, yumuşak davranmayı, alçak gönüllü, deryadil olmayı öğrenmiş bireyler daha az kınanır ve daha çok sevilirler. Eskilerin tevazu dediği bu kavram, kişiyi yücelten büyük bir erdemdir. Nasihat-nâmelerde alçakgönüllülük üzerinde sıkça durulur. İnsanları küçümsememeyi, onlara yaklaşmayı, onların ihtiyaçlarını anlamayı beraberinde getiren alçak

gönüllülük, ideal insanın sahip olması gereken önemli vasıflardan biridir.

*Kendini hor eylegil pes kamudan
Kurtulayım dirisen ger tamudan*

Pend-i Ricâl, s.215

(Eğer cehennemden kurtulmayı istiyorsan kendini herkesten aşağı gör.)

Tekebbürlenme nâsa hâk-i pâ ol
Tevâzu eyle kim aslun afâdur

(İnsanlara kibir gösterme, ayak altındaki toprak gibi ol; alçakgönüllük göster, aslın topraktır.)

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.171

*Tevâzu' eyle her kimi görürsen
Telattuf eyle dostlara erersen*

Pend-nâme-i Sûzi, s.5

(Her kimi görürsen alçak gönüllülük göster. Dostlarına kavuşursan onlara lütufta bulun.)

*Tevâzu' eyle dil virme gurûra
Elem irgürmeyesin ta sürûra*

Âb-ı Hayat, s.180

(Mutluluğuna elem eriştirmemek için alçak gönüllülük eyle, gönle gurur verme.)

*Ol gani-tab'u tevâzu-pîşe
Sal gülistân-ı felâha rîşe*

Hayriyye-i Nâbî, s.221

(Huyca zengin, alışkanlıkça alçak gönüllü ol da; böylece kurtuluş gülistanına kök sal.)

*Gel imdi tut tevâzu dâmenini
Bula ta rûh-ı mecrûhun yemîni*

Mir'âtü'l-Ahlâk ve Mirkatü'l-Eşvâk, s.220

(Gel şimdi alçak gönüllülük eteğini tut ki yaralı ruhun kurtuluşu bulsun.)

Levh-i dilden gurûr nakşını sil

Nefse dâim tevâzu hû kıl

Gülşen-i Niyâz, s.218

(Gönül levhandan kibir nakşını sil ve nefesine daima alçakgönüllülüğü huy kıl.)

Pes tevâzu gerekdür âdeme

Pür tevâzu geldi âdem âleme

Pend-nâme-i Nazmî, s.118

(Tevazuyla dolu bir şekilde âleme gelen âdeme tevazu gerektir.)

Kur'an-ı Kerim'de de eleştiri bulan kibir, insanı alçaltan, toplumdaki koparıp yalnızlaştıran, bencilliğe, kötülüğe ve tükenmişliğe iten olumsuz bir davranıştır. Şairler alçak gönüllü olmanın ve kibirden sakınmanın faydaları üzerinde durmuşlar, okuyucuya kibir ehlinin bu dünyada ve öbür dünyada mutluluğa ulaşamayacağı, sürekli bir yalnızlık içinde kalacağı, zor zamanlarında kimseden destek bulamayacağı, kendini beğenmişlerin, büyüklemlerin dolsuz, yârsız ve kimsesiz bir şekilde, dağda yaşayan bir kurttan farksız olarak hayatlarını sürdüreceklerini dile getirmişlerdir.

Tekebbür ehlinün nazârı yokdur

Anın için gönülde nûru yokdur

Risâletü'n-Nushiyye, s.354

(Kibir ehlinin ibret nazarı olmaz. Onun için de gönüllerinde nur olmaz.)

Tekebbür yiri siccin içinde

Anınçün olmadı hiç din içinde

Risâletü'n-Nushiyye, s.356

(Kibrin yeri cehennemdeki Siccin Vadisi'ndedir. Onun için kibir dinin içinde olmaz.)

Tutalum çarha erişmiş câhın

Yine ednâ kulusın Allahın

Hayriyye-i Nâbî, s.223

(Mertebe arşa erişmiş bile olsa yine Allah'ın alelade bir kulusun.)

*Unf ile halkı kapundan sürme
Kimseye dâmen ü dest öpdürme*

Hayriyye-i Nâbî, s.223

(Sertlikle, öfkeyle halkı kapından kovma, kimse el etek öptürme.)

*'Ucb ile bes haste olur tende cân
Câna niçin olmayasın mihribân*

Gülşen-i Ebrâr, s.117

(Tende can kibir ile hasta olur. Niçin canınla muhabbet içinde olmayasın.)

*Kılma nâs içre gurur ile gürâz
Eylemez magrûrı Mevlâ ser-firâz*

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.53

(Halkın içinde gurur ile azgınlık gösterme. Mevla kibirli kimsenin başını yükseltmez.)

*İtmesün dünyâ seni magrûr u mest
Âlem-i ukbâda olma dîn u pest*

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.73

(Dünya seni kibirli ve sarhoş etmesin ki ahirette alçak ve aşağı olmayasın.)

*Niçeler let yediler umarak lut
Katı ötme tıklur çanuna ot*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.104

(Niceleri tatlı yiyeceklerini umarken dayak yediler. Çok fazla kibirlenme çanına ot tıklır.)

*Tarikunda sakın kibr olmasun sed
Azâzil lâ-büd oldı kibr ile red*

Âb-ı Hayat, s.146

(Yolunun önünde kibirden bir set olmasın. Azazil şüphesiz ki kibri yüzünden reddedildi.)

Ukâlâ gerçi şekerler yidiler

Sana kibr idene kibr it didiler

Hayriyye-i Nâbî, s.222

(Gerçi akıllı kişiler şeker gibi tatlı bir söz söyleyip sana karşı kibirli olana sen de kibirli ol dediler.)

Hem kibirden kendini gâyet sakın

Görme kendin olma şeytân-ı lâin

Pend-nâme-i Zarîfî, s.19

(Kibirden kendini sakınmaya gayret et. Ne kovulmuş şeytanı gör, ne de kovulmuş şeytan ol.)

Key sakın şeytân elinden dinini

Terk idegör bunda kibr ü kinini

Pend-i Ricâl, s.165

(Şeytanın elinden dinini sakın. Dünyadayken kibir ve kini terk et.)

'Ucb idene kimse kulmaz dostî

Ehl-i ucb olan çü bilmez dostu

Mir'âtü'l-Ebrâr, s.194

(Kibirlenen kişiyle kimse dostluk kurmaz çünkü kibirli kişi dostunu bilmez.)

Pes tekebbürlük yavuz işdir i cân

Çok habâset gizlidir bunda inan

Pend-i Ricâl, s.213

(Ey can, kibirli olmak kötü iştir. Kibirli olmakta çok kötülük gizlidir buna inan.)

Kibrdür gayette bir cây-ı hatâr

Hay anun şerrinden imdi kıl hazer

Pend-nâme-i Nazmî, s.145

(Kibir, oldukça tehlikeli bir yerdir, onun şerrinden şimdi sakın.)

Uluğsığ küvez kür kişi ol turı

Künine kodı ol küvezlik kuru

Kutadgu Bilig, s.360

(Büyüklik taslayan, kibirli ve küstah adam tatsız ve sevimsiz olur; kibirli insanın itibârı günden güne azalır.)

2. 1. 9. Temkinli ve Dikkatli Olmak

Yazıldıkları dönem itibariyle toplum üzerinde oldukça dik-kate değer etkileri olduğu görülen ve okuyucuyu her yönüyle geliştirmeyi amaçlayan nasihat-nâmeler, bir anlamda geçmişteki insanların kişisel gelişim kitaplarıdır. Nasihat-nâmeler okuyucu-nun, benliğinin farkında olarak, öncelikle kendinden yola çıkarak, kendini tanımasını ve daha sonra sosyal ilişkilerinde başarı sağ-lamasını ve böylece mutluluğu yakalamasını sağlayacak yol ve yöntemleri belirtirler. Bu öneriler içerisinde temkinli olmak, nasi-hat-nâme şairlerinin sıkça vurgu yaptıkları önemli bir davranıştır. Temkinli olmak, yaptığı işin sonunu düşünerek tedbirli, ölçülü davranmak, titiz, dikkatli, araştırmacı, sorgulayıcı olmak anlamları-na gelir. Temkinli kimselerin farkındalıkları yüksek olup bu gibi kimseler kolay kolay yaş tahtaya basmazlar. İnsanlara karşı büyük sevgileri vardır ancak onlardan gelebilecek tehlikelere ve tehditle-re karşı da kendilerini korumaları gerektiğinin farkındadırlar. Ya-kınlarından ve tanıdıklarından, hiç tanımadıkları kimselere kadar insanlar arası ilişkilerde yaşanacak her türlü çıkar çatışmalarının, aldatmaların, tuzakların, yalanların zararlarını henüz bunlar mey-dana gelmeden önleyebilecek sezgiler geliştirirler veya yaşanan olumsuzlukları en az zararla atlatabilmek için gerekli tedbirleri alırlar. Nasihat-nâmelerde temkinli insanın bu özellikleri övül-müş, okuyucuya temkinli bir insanın nasıl olması, nelere dikkat etmesi gerektiği hususunda çeşitli öğütler verilmiştir.

Neye kim bakarısan ol yüzündür

Kime ne sanırısan kendözündür

Risâletü'n-Nushiyye, s.384

(Her neye bakıyorsan o senin yüzündür, her kimi ne sanıyorsan o kendindir.)

Er oldur kim işinün sonın anlar

Önin anlamayan sonını tanlar

Âb-ı Hayat, s.185

(Yiğit odur ki işin sonunu anlar. İşin başını anlamayan sonunda eziyet çeker, inler.)

İnsan, sosyal bir varlık olduğu için kendi türünden olanlarla yani insanlarla sürekli bir iletişim, paylaşım ve alışveriş içerisindedir. Böyle bir ilişki ağı içerisinde insan, dikkatli olmalı, toplumun ve girdiği ortamların kurallarına, psikolojisine ve özelliklerine uygun olarak davranış geliştirmelidir.

Âlem içre cümle şeyden muteber

Herkesin hazmını fehm etmek hüner

Pend-nâme-i Zarîfî, s.24

(İnsanların hareketlerini anlamak hüneri âlemdaki her şeyden daha değerlidir.)

Kişi her işe karışmamalı, her işe burnunu sokmamalıdır. Hisseli, gizemli, bilmediği, şüphe duyduğu ve külfetli işlere girişmemeli, olmadık şeyler istememeli, bilmediğini yememeli, bilmediği, tanımadığı yerlere gitmemelidir. Büyükler kırağıyı başına kış edinme demişlerdir.

Bir kişinin bilmeyince her hâlin

Sunma destin zehr olur yeme balın

Pend-nâme-i Zarîfî, s.27

(Bir insanı tam olarak tanımadıkça ona el uzatma, balını yeme zehir olur.)

İltizâm itme ilin davâsın

Başına alma cihân gavgasın

Lutfiyye-i Vehbî, s.108

(Başkasının davasıyla ilgilenme, dünya kavgasını başına alma.)

Olur olmaz işi teşviş idinme

Kırağıyu başuna kış idinme

Pend-nâme-i Güvâhî, s.186

(Olur olmaz işe karışma. Kırağıyı başına kış edinme.)

Her duyulan şeye inanmamak, olayların aslını ve esasını araştırmak gerekir. Kurdu hep yavuz gösterirler ama tilki ne baş-

lar keser, niceleri saman altından su yürütür, el sözüne uyma, onlar tavşana kaç tazıya tut derler gibi atasözlerini de dikkate alarak insan, duyduklarını doğru veya yanlışlığı yönüyle incelemeli, araştırmalı ve öyle harekete geçmelidir.

Sözine aldanma her söyleyenün

Bilmeyince maksadı nedür anun

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.29

(Maksadının ne olduğunu bilmedikçe her konuşanın sözüne aldanma.)

İnsanlar hakkında hüküm vermede aceleci olmamalı, peşin hükümler vermekten kaçınılmalıdır. Bakılan şeye dikkatle bakmalı, her şeyden emin olmamalı, gerekirse biraz çekingen olmalı, aynı tuzaklara tekrar düşmemelidir. Dışarıdan bakan kimsenin olay ve olguları daha iyi göreceği aşikârdır. Kişi, ayrıntıya dikkat etmeli, bilmediği şeylerden sakınılmalıdır. Dış görünüşe aldanmak da büyük bir hatadır. Bu nedenle işin özünü anlamaya çalışmak gerekir. Boşuna çiğ yememişsen karnın ağrımaz dememişlerdir. Sınamadan insanlar hakkında, olay ve olgular hakkında karar vermek büyük bir yanılğı olur. Atalar, hayvanın hilesi dışında, insanınki içindedir, kime hacı desen koltuğunda haçı görünür boşuna dememişlerdir. Bir Müslüman'ın aynı tuzağa iki kez yakalanmaması gerekir. Bu noktada dikkatli olmalı, hata yapılsa bile ikinci kez aynı hatayı yapmamak için gerekli ders ve kıssadan hisse alınmalıdır. Bir Romanya atasözü; biri sizi bir kez aldatırsa suç onundur, iki kez aldatırsa suç sizindir diyerek bu durumu güzelce özetlemiştir. Atalarımız da İnsanların davranışlarına dikkat et, tıpkı meyvelerin, yemişlerin tadı gibi seni ancak bir kez aldatmalarına izin ver diyerek insanın hata yapma hakkını saklı tutmuşlardır.

Şol kişi kim seni bir kez aldadı

Her ağacın yemişindedir dadı

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.87

(Her ağacın tadı yemişindeyse insanın tadı da davranışındadır. Sen onu bir kez tattığında bir kez aldanırsın yani aldatan seni bir kez aldatır.)

Disen izzetle evvel kime hacı

Bulunur koltuğında sonra hacı

Pend-nâme-i Güvâhî, s.120

(Her kime başlangıçta izzetle hacı desen, sonradan koltuğundan haçı çıkar.)

Teenniyle depren divşür ussı

Ki yokdur son pişmanlıkda assı

Pend-nâme-i Güvâhî, s.151

(Aklını başına devşir, dikkatle hareket et. Çünkü son pişmanlık fayda etmez.)

Tehlikeli bir işe girmeden önce başından düşünmek gerekir. Çünkü sonradan yaşanacak pişmanlıklar sonucu değiştiremeyecektir. Yumuşak diye yılana el sürülmez. İnsan bir delili olmadan her işe el uzatmamalıdır. Emin olunmayan böyle durumlarda olumsuz sonuçlar yaşanabilir. Bu nedenle kişi, yapacaklarını önceden planlamalı, ileriye görmeli ve hamlelerini yaparken sonuçları düşünmelidir. Hazırlığını erkenden yapmalı, her işin sağını, solunu kollamalıdır. Kara gün için ak akçe biriktirmek gerekir.

Dimişler k'itmeyen kârında tedbir

İde itmedüğü âhirde tesir

Âb-ı Hayat, s.185

(Demişler ki, işinde tedbir göstermeyen zamanında almadığı bu tedbirler, sonunda ona tesir eder.)

Anmasa sonun bir işin bir kişi

Âkıbet olur peşimânlık işi

Pend-nâme-i Nazmî, s.159

(Bir insan bir işin sonunu düşünmese sonu elbette pişmanlık olur.)

Olaylara, durumlara ibret nazarı ile bakmak, geçip gidenlerin bir iz bırakmadıklarını görmek gerekir. Bunun için kişide ibret nazarı olmalıdır. İbret nazarı, dikkatli bakmak, kişinin gördüğü olaylardan, olgulardan, durumlardan insanlardan ve âlemdeki her şeyden ders alarak, çeşitli düşüncelere, çıkarımlara ve sonuçlara ulaşması demektir. Şairler, insanın gözüne basiret sürmesi çekmesi gerektiğini vurgulayarak Allah'ın büyüklüğünü anlamak, onun kudretine şahit olmak için böyle bir bakışın lüzumunu belirtmişlerdir.

Her neye kılсан nazâr dikkatle bak

Heb şeriat ehline rif'âtle bak

Pend-i Mahdûmân, s.14

(Her neye bakıyorsan dikkatle bak. Her zaman şeriat ehline yücelikle bak.)

Baharun âhiri irer hazâna

Nazar kıl çeşm-i ibretle cihâna

Heşt Behişt, s.163

(Baharın sonu hazandır. Âleme ibret gözüyle bak.)

İnsanlar arası ilişkilerde rica, minnet, yakınlık, menfaat elde etme vb. sebeplerle bazı ilişki ağları ve sıfatlar şekillenir. Bunlardan özellikle şahitlik, vekâlet, kefalet, vesayet ve ortaklık gibi sıfatlar insanın başına bazen olmadık sorunlar getirebilir. Nasihat-nâmelerde vurgulanan bu durum, günümüz için de geçerlidir. Şairler, borcun yoksa kefil, vaktin çoksa şahit ol diyerek okuyucuyu uyarmaya çalışmışlardır.

Liki ortag olsa teşviş yoz ola

Sag tenün görme gicir uyuz ola

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.41

(Ortağın olsa sıkıntı, zarar verir. Vücudunu sağlam görme kaşınır, uyuz olur.)

Gayr içün olma dü-âlemde zelîl

Ne vâsi ol ne kefil ne vekil

Hayriyye-i Nâbî, s.220

(Bir başkası için vasi, kefil ve vekil olup dünya ve ahirette zelil olma.)

Dinle pendim ger kesîr ü ger kalil

İctinâb et kimseye olma kefil

Pend-nâme-i Zarîfî, s.34

(Sözümü az veya çok dinle, insanlara kefil olmaktan sakın.)

Şairler temkinli olmak başlığı altında okuyucuya yola çıkarken veya herhangi bir sebeple gurbete atılırken neleri dikkate alması gerektiği hususunda da çeşitli tavsiyelerde bulunmuşlardır. İnsan, tehlikeli yollara sapmamalı, tehlikeli yerlerden çekinmeli, yola yalnız çıkmamalı, mümkünse bir tanıdığıyla birlikte uzun yolculuklara çıkmalıdır. Yolculuk için gerekli hazırlıkları yapmalı, kuşun bile kılavuzsuz uçmadığı düşünülürse önceden gerekli önlemleri almalıdır. Gurbet havasına kapılıp insanın kendini belaya atmaması gerekir. Taş yerinde ağırdır ve büyükler gurbette hürmet olmaz demişlerdir. Şairler, kendi şehrini Bağdat'tan iyi bil demişler ve kişinin huzur ve mutluluğunun kendi mekânında olduğunu, her horozun kendi çöplüğünde öteceğini dile getirmişlerdir.

Hatarlu aralarda gey hazer kıl

Kazâ zira ki gelmez danışup bil

Pend-nâme-i Güvâhî, s.111

(Tehlikeli yerlerden çekin. Kazanın adres sormayacağını bil.)

Her işinde munsîf ol âr itmegil

Bilmedüğün yola zinhâr gitmegil

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.13

(Her işinde tedbirli ol, utanma; bilmediğin yola asla gitme.)

İnsan, yatırım yaptığı şeye, yere dikkat etmeli, kendi işinde başkalarına güvenip bel bağlamamalı, eliyle koymadığını almalıdır. İşini bildiği gibi yapmalı, it ürür kervan yürür anlayışı

uyarınca etrafına çok fazla kulak asmamalıdır. Çünkü insanlar cömert derler maldan ederler, yiğit derler candan ederler.

Sen sana yâr ol eger âkil isen

Dostunu taşra ara câhil isen

Pend-nâme-i Zarîfî, s.85

(Eğer akıllıysan kendine dost ol, cahil bir insansan dostunu dışarıda ara.)

Niçeler gösterüben yahşi hular

Yürüdürler saman altından sular

Pend-nâme-i Güvâhî, s.167

(Niceleri güzel huylar göstererek saman altından su yürütürler.)

Bir işni ikiğüke ayma tilin

İşenü bolur iş kalur kılmadın

Kutadgu Bilig, s.925

(Bir işi iki kişiye birden verme; onlar da birbirlerine yükler ve iş yapılmadan kalır.)

Kendü işün ayruga inanmagıl

Elünile komadıgun almagıl

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.36

(Kendi işin için başkalarına güvenme, elin ile koymadığın şeyi alma.)

Dikkat ve teenni ile hareket etmek gerekir. Yerin bile kulağı vardır. Bu nedenle insan konuşurken çevresini iyice kolaçan etmeli, etrafında kimsenin olup olmadığına bakmalıdır.

İnsan, hayatı boyunca kendisini geçindirecek bir meslek edinmeye çalışmalıdır. Meslek sahibi olan kişi nereye giderse gitsin aç kalmaz. Atalar, terziye göç demişler iğnesini yakasına takmış diyerek sahip olunan mesleğin her nerede olursa olsun işe yararlılığını vurgulamışlardır. İnsan, çeşitli sanatların inceliklerini öğrenmeli ancak sık sık meslek değiştirme merakı içinde olmamalıdır. Mevkisini kaybetmiş, azledilmiş, zarara uğramış kimsele-re karşı ise temkinli yaklaşmalıdır.

İnsan, sahip olduğu şeylerin değerini bilmelidir. Eskilerin kadirşinas dedikleri değer bilir, vefalı insan, sahip oldukları şeylerin değerini bilen, onları korumak için elinden geleni yapan, nankörlük etmeyen kimsedir. İnsan başta ailesi olmak üzere, yakın dostlarının, sevdiklerinin akraba ve tanıdıklarının, sahip olduğu mal, mülk, mevki, servet, sağlık vs. şeylerin kıymetini bildiği müddetçe mutlu ve huzurlu bir şekilde yaşar; dünyadan, hayattan kam alır. Oysa insanların pek çoğu, ellerinde olanı, sahip olduklarını çok az düşünüp daha çok elde edemedikleri, sahip olamadıkları ve günün birinde kendilerinin olacağını hayal ettikleri şeyleri düşünür dururlar. Böyle bir durumda insanın mutlu anları, güzellikleri, fırsatları kaçırması mümkündür. Hayat, her zaman insana cömert davranıp istediklerini vermez. Öyleyse elde edilmiş mutlulukları, güzellikleri ve değerleri zamanında bilmek, korumak ve sahiplenmek gerekir. Nasihat-nâmelerde okuyucudan sahip olduğu güzelliklerin farkında olması, bunları koruması, fırsatları kaçırmadan mutluluğu yakalamaya çalışması istenir.

Zaman sana uymazsa sen zamana uy diye bir söz vardır. Bu sözü dikkate alarak kişi, ortamı ve anı hesaplamalı, insanlara uyum göstermeyi bilmeli, uygun zamanı beklemeli ve fırsatı kollamalıdır

İnsan gereksiz güç gösterisinden sakınmalı, gerektiği yerde de kaçmayı, uzaklaşmayı bilmelidir. Atalar, savaşta er olan hile bilir, gerektiği yerde kaçar. Kuduz köpeğe karşı gelme, domuzla savaşma, köpeğe dalaşmaktansa çalıyı dolaşmak yeğdir demişlerdir.

Kişi bilinçli olmalı, kendine hâkim olmalı, çünkü kendine hâkim olan bütün dünyaya hâkim olur. Aldanmamalı, dikkatli olmalı, iyi iş yapıyorum derken bir kötülük yapmamalıdır.

Kişi canını korumalı çünkü can, cihandan önce gelir. İnsanlara karşı yaptığı iyiliklerin karşılığını bekleyerek yaşamamalı, hiç kimseden yapamayacağı şeyler istememeli, sırlarını kimseye

açmamalı eğer açacaksa söz konusu kimseleri yakından tanımalı ve onlara güvenmelidir.

Kişi her şeyi hak ettiği değerde bir yere yerleştirmeli, insanlara hak ettikleri oranda değer göstermelidir, ne eksik ne fazla.

Temkinli bir kimse, insanların farklı karakterlere sahip olduklarını, mesleklerin insanların karakterine etki ederek aynı meslekle uğraşan kimselerin benzer davranışlar içinde bulduklarını, insanlar arası ilişkilerde dikkat edilmesi gereken hususları, halka veya aydın kimseye nasıl davranılması gerektiğini vs. bilir ve buna göre davranır. Nasihat-nâmelerde hangi tür insanlara yaklaşılabileceği, hangilerinden uzaklaşılabileceği belirtilmeye çalışılarak okuyucuya insanları tanıma noktasında öğütler verilmiştir. Şairler bu konuda okuyucuya öğütlerini doğrudan vermeyi uygun görmüşlerdir: Celalli, çabuk parlayan insanla fazla yakınlık kurma, günün birinde senin de kalbini kırabilir. Düş yorumcularına nasıl davranılması gerektiğini bil, hizmetçilere karşı nasıl davranacağını bil, kusuru en az olanlarını seç, gizli işlerini bilmelerine izin verme, yüzlerine gül ama onlara güvenme, kapından sürsen bile sövme veya dövme, insanların nasıl oldukları sınanarak anlaşılır, bu nedenle ilişkide olduğun insanları fırsatını bulunca bir dene, müneccimlere iyi davran, onların bilgilerinden faydalan, öşür ve zekât vermeyenle iletişimi kes çünkü bu insanlar toplumsal dayanışma ruhundan uzaktırlar, hilekârları yanına yaklaşturma, kimin hile yapacağını anlarsan ondan uzak dur, yüze gülen insanların aldatici olabileceklerini düşün, mert olmayandan mertlik gelmez bunu bil, keremi, iyiliği yüce kişiden bekle, cahilin boş sözlerine değer verme, cahile söz anlatmak deveye hendek atlatmaktan güçtür, hakikatsiz insandan kendini koru, dilenciliği iş yapmış kimselere yardım etme, malına el koymak isteyen gözü açıklara dikkat et, dini yıkmak isteyen kişinin suçunu yüzüne söyle, hacet dilerken sıradan insana başvurma, iyilikleri insanın yüzüne söyleme, dalkavukla beraber olma, yardımcı seçiminde dik-

katli ol, maksadın için güler yüzlüye yönel, günün iyisi doğuşundan belli olur, ikiyüzlü insanların kıyafetine inanma, keyfiyetine bak, fisk ehline bağışta bulunma, yararsız insandan uzak dur, muhannesle (nâmert) yoldaşlık etme, geçme nâmert köprüsünden ko aparsın yel seni, deliye sır verme, deli ve çocuktan haber al, türk olandan uzak dur, ona tanışıklık verme (burada türk adından kasıt köylü ve avam), menfaatçi insandan uzak dur, elbise meraklısından uzak dur, içki içenlerle birlikte olma, sonradan görme insanlardan uzak dur, gönlünü dünya sevgisi kaplamış asi kimseyi sevme, edepsiz kişiyle şakalaşma, dinsizlerle beraber olma, ikbal hırsı içinde olup her türlü kötülüğü yapabilecek kişiden uzak ol, onun sözlerini dinleme, faizcilerden, tefecilerden uzak dur, mayası bozuk insandan uzak dur, böyle insanlardan ricada bulunmak horluk verir, aptallardan uzak dur, zenginden uzak dur, uygunsuz meclislere gidip kadrini yitirme, deli, sarhoş sataşırna sana onlardan uzak dur, sırlarını sana açan kimseyle yoldaş olma, nifak ehlinde münafıktan uzak dur, halk ile çok içli dışlı olma, sana tabi olanlara karşı dikkatli ol, zahitle otur, fasıktan sakın, cahille oturma, âlime yanaş, saf dil, saf gönül sahibi insanlar dünyadan bihaberdir, onlardan uzak dur, küstahtan, haddini bilmezden uzak dur, zalime acıma, reddet onu, çiftçiler önemlidir, onlarla ilişkide dikkatli ol, saygılı ol, otacılar, eczacılara nasıl davranılması gerektiğini bil, satıcılara iyi muamelede bulun, tacirleri iyi karşıla, onlara yardımcı ol, şairlerle kurulan ilişkide nasıl davranılması gerektiğini bil, yabancıya karşı temkinli ol, yoksullarla nasıl ilişki kuracağını bil, zanaat erbabına iyi davran, bilge âlimlerle nasıl geçineceğini bil.

Ma-hasâl umma mürüvvet süfleden

Gelmez asla bir fütüvvet süfleden

Pend-nâme-i Nazmî, s.193

(Sonuç olarak sefil kimselerden iyilik bekleme. Sefil insanlardan asla bir cömertlik gelmez.)

*İhtirâz eyle o nakeslerden
Lâşeye konıcı kerkeslerden*

Lutfiyye-i Vehbî, s.103

(O eksik yaratılışlı leşe konan akbabalardan uzak dur.)

*Pek hatadur ana avrat sögme
Darılırsan kapudan sür döğme*

Lutfiyye-i Vehbî, s.155

(Ana avrat sövme, bu çok yanlıştır. Darılırsan kapından sür, dövme.)

*Halkda haşyet-i Hak nâdirdür
Ketm ü inkâra heman hâzırdur*

Hayriyye-i Nâbî, s.236

(Halkta, avamda Hak korkusu az bulunur. Halk daha çok gizlemeye ve inkâra daha yatkındır.)

*Eşitmezmü erding bügüdin bu söz
Yakın bolsa begke kudezgu ked öz*

Kutadgu Bilig, s.193

(Hâkimlerin şu sözünü duymadın mı, beye yakın olursan kendini iyice kolla.)

*Bed-nihâdun eyleme aslâ sözün
Görmemek evlâdur hem anun yüzün*

Mir'âtü'l-Ebrâr, s.211

(Kötü yaradılışa sahip kimselerin sözünü etme hatta onların yüzünü görmemen daha iyidir.)

*İsizlerke haşmet siyaset gerek
Yana edgüke tutçı hürmet gerek*

Kutadgu Bilig, s.451

(Kötülere haşmet ve siyaset, iyilereyse daima hürmet gerekir.)

*Uzunluk tilese özüng hem sözüng
Eliğ kısqa tutgıl kutuldi özüng*

Kutadgu Bilig, s.741

(Hem kendinin hem sözünün nüfuzunu kırmamak istersen, her işe karışma bu suretle bunu sağlamış olursun.)

*Kara kadgusı barça kamı için
Budun tevşigi barça bogzı için*

Kutadgu Bilig, s.745

(Kara halkın-avamın- kaygısı hep karnı içindir, onun çalışıp dinmesi hep boğazı içindir.)

*Yaramaz âdeme karîn olma
Elhazer zâlîme mu'in olma*

Gülşen-i Niyâz, s.211

(Yaramaz kimselere yaklaşma, sakın ha zalime yardımcı olma.)

*Eminig hıyânet bile katmagıl
Yaraglıg yaragsız bile tutmagıl*

Kutadgu Bilig, s.925

(Hiyanet ile emniyeti bir araya getirme, yarayan ile yaramayanı bir arada tutma.)

*İşin iş biligli kişilerke bir
Kılu bilmese iş sınıp kadgu yir*

Kutadgu Bilig, s.925

(İşi iş bilen kişilere ver, iş yapmayan insan onu beceremezse üzülür, müteessir olur.)

*Yanlarına varma kaç olma karîn
Şeyh-i Necdî surete olma emîn*

Nasihât-nâme-i Hüznî , s.382

(Yanlarına varma, onlardan uzaklaş. Necdli şeyh suretinden emin olma.)

*Yanına koyma sakın ibneleri
Şah damarı kırılan rahneleri*

Nasihât-nâme-i Hüznî , s.384

(İbneleri, şah damarı yırtılmış bozukları sakın yanına yaklaştırma.)

Hâcetin ednâdan itme itlimâs

Eyleme dâmân-ı nâ-pâke temâs

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.53

(Aşağılık kimseden ihtiyaç dileme. Eteği temiz olmayana temas etme.)

İşitme il sözünü öykeni tut

Ki dirler tavşana kaç ü ite tut

Pend-nâme-i Güvâhî, s.168

(Elin sözünü dikkate alma, öfkeni tut. Çünkü el tavşana kaç, tazıya tut derler.)

Kem kişiden kaç ki kem olmayasın

Bay isen müflis olup ölmeyesin

Mürşidü'l-Ubbâd, s.29

(Kötü kişiden uzaklaş ki kötü olmayasın. Zenginken müflis olup da ölmeyesin.)

Kâzib olan kimseden olgıl ırak

Eyligin dahi görürsen kıl ferâg

Pend-nâme-i Zarîfî, s.20

(Yalancı kimseden uzak dur. İyiliğini dahi görürsen uzaklaş.)

Ağladur âdemi yüze gülücü

Sarhoşun giryesidiür mekr-i süci

Lutfiyye-i Vehbî, s.136

(Sarhoş, içkinin hilesiyle nasıl gözyaşı dökerse yüze gülen kişiler de insanı ağlatırlar.)

Biri bu kim bir ta'amı şüpheli

Yimeyeler olmaya ol kaygılı

Pend-i Ricâl, s.377

(Biri de şudur ki şüpheli bir yemeği yemeyerek kuşkuda olmasınlar.)

2. 1. 10. Çalışmak ve Gayretli Olmak

Nasihat-nâmelerde kişinin hem Allah yolunda hem dünyadaki geçimi ve rahatı hem de dersleri ve ödevleri için çalışması ve gayretli olması tavsiye edilir. Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya,

yarın ölecekmiş gibi ahirete çalışmak gerektiği yönündeki hadis dikkate alınınca bir Müslümanın dünyada bütün zamanını sadece ibadetle geçirmesi, sosyal, aile ve kişisel yaşamını bir kenara bırakması doğru olmaz. Çünkü insanın yaşamak zorunda olduğu bir dünya hayatı vardır ve bu dünya hayatı içerisinde, huzuru ve mutluluğu yakalamak için çalışması ve emellerine ulaşmak için emek ve gayret sarf etmesi gerekir.

Akar su gibidir hâli zamânın

Geçürme çağın ol âb-ı revânın

Heşt Behişt, s.111

(Zamanın hâli akar suya benzer. Akan suyun vaktini geçirme.)

Gâfil olub kârını komak neden

Çünkü fenâ olsa gerek bu beden

Gülşen-i Ebrâr, s.130

(Gafil olup da işini neden tamamlamıyorsun? Sahip olduğun şu beden yok olup gidecektir.)

Sa'y olur kârı hemîşe âkılun

Âdetidür kâhil olmak câhilün

Pend-nâme-i İbrahim Gülşeni, s.91

(Akıllı kimsenin işi daima çalışmaktır, cahil kimsenin âdetiyse tembelliktir.)

İnsan kendisini tanımalı, neyi elde edip edemeyeceğini bilmeli, hangi hedeflere nasıl ulaşacağı yönünde fikir yürütmelidir. Bunun yanında ümitli olmalı, pozitif bir yaklaşım içinde kişisel doyum ve başarı sağlamak için çaba göstermelidir. Arzuyla yola çıkanın yorulmayacağı, hedefine ulaşacağı gerçeğinin farkında olarak ve hedefine odaklanan bir kimseye etrafındaki her şeyin yardımcı olacağı düşüncesiyle maksadına ulaşınca kadar ısrarlı, sebatlı ve gayretli olmalıdır. Nasihat-nâmelerde tul-i emel (tükenmez arzu) düsturu uyarınca bu dünyaya özgü emelleri uzatmadan, hedeflere ulaşmak için arzulu, ideal sahibi olmak ve değerli şeyler uğrunda çaba göstermek gerektiği vurgulanır.

İletmek dileyen işini başa

Urur taşı başına başı taşa

Pend-nâme-i Güvâhî, s.85

(İşini başarmak isteyen başını taşa, taşı başına vurur.)

Tirig bolsa yalnguk tilekin bulur

Tilek bulguka mün tiriglik bolur

Kutadgu Bilig, s.593

(İnsan sağ olursa dileğini bulur, hayat dilek için bir sermayedir.)

Azimli, kararlı bir kişi hedefi uğrunda ilerlediği müddetçe zahmet çekmiş olmaz. Çünkü o, ne istediğinin ve ne yaptığının farkındadır ve insanın istediği vakit istediği her şeyi başaracağını bilir. Geçmişteki hataları onu yıldırılmaz aksine bu hatalar birer tecrübeye dönüşerek atacağı adımları belirlemede önemli kılavuzlar olur.

Âdem olan terleyüb pişmek gerek

Dünyada turmak gerek düşmek gerek

Deh-murg-ı Şemsî, s.118

(Âdem olanın terleyip pişmesi gerekir. Dünyada durmak da düşmek de gereklidir.)

Bütün cân üzülse umunç tut ulug

Bayat birge edgüke edgü yolug

Kutadgu Bilig, s.428

(Can çıksa dahi ümidini kesme, inan ki Tanrı iyi kişiye yol gösterir.)

Değerli şeylerin cazibesi fazladır ve değerli şeyler zor başarılır. Fakat kalbini ve beynini çalışmak üzere tutan kişi, eninde sonunda istediğini elde eder. İdeal sahibi insan, başarının ter koktuğunu, bazı zorlukları beraberinde getirdiğini, başarının efendisi olmak için çalışmanın kölesi olmak gerektiğini bilir. Güvâhînin bir atalar sözü olan Pend-nâmesi’nde yer alan bir atasözünde atalarımız, “Balta bir vuruşta kesmez.” demişler. Bu nedenle sonuca ulaşmak için tekrar, gayret ve ısrar gerekir.

*Hemiſe kalbünü cehd üzre yelte
Keser sanma bir urmagıla balta*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.86

(Daima kalbini çalışmak üzere işe koş. Balta bir vuruſta kesmez.)

Çalışmanın karşısında tembellik vardır ve tembellik insanı yıpratır, yavaş yavaş kemirip yok eden olumsuz bir alışkanlık ve kötü bir ruhî hastalıktır. İnsan tembelliğe, ihmalkârlığa karşı önlemler almalı, yapacağı işleri zamanında yapmalı, ertelemeyen, savsaklamadan kaçınmalı, zamanında bir adım atmayan tembelin yeri geldiğinde bin adım atmak zorunda kaldığı gerçeğini dikkate alarak tembelliğe karşı direnç geliştirmeli, ruhunu ve bedenini bu rahatsızlıktan kurtarmak için iradesini güçlendirmelidir.

*Kâhil olmak yaramazdur âdeme
Kâhil olan yaramaz pes bir eme*

Pend-nâme-i Nazmî, s.103

(Tembellik insana yaramaz. Tembel olan herhangi bir ſeye çare olmaz.)

*Her ne ise gözle işin dem be dem
Dâirenden taşra basma bir kadem*

Pend-nâme-i Zarîfî, s.73

(İşin her neyse zaman zaman gözle. Dairenden bir adım bile dışarı atma.)

*Amel eyle amel sözün söz olsun
Çog olmaz işle az olsun öz olsun*

Heſt Behiſt, s.115

(Sözün söz olsun, verdiğin sözle amel et. Yerine getir ki, çok olmasın, az ve öz olsun.)

*Nefsüne râhatı harâm eyle
Sa'y-ı guſiſde ihtimâm eyle*

Gülſen-i Niyâz, s.191

(Nefsine rahatı yasakla, çalışıp çabalamaya özen göster.)

Bu künki işin kodma kulma yarın

Yarın bolsa işing kalur kılmadın

Kutadgu Bilig, s.921

(Bugünkü işini yarına bırakma; yarın işin olursa bu yapılamadan kalır.)

Tenbel olma eyle kesb-i mârifet

Tîre itme kalbini vakt-i memât

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.68

(Tembel olma bilgi elde etmeye çalış. Ölüm vakti kalbini karartma.)

Sakın kârunda kâhil olma zinhâr

Tekâsül rızka ma'nidurur iy yâr

Âb-ı Hayat, s.186

(Ey yâr, işinde asla tembel olma, gevşeklik rızka manidir.)

Bu künki kününde yarınkı künün

Barı edgü bolsun yarınkı tünün

Kutadgu Bilig, s.890

(Bugünkü gününden yarınkı günün ve gecen daha iyi olsun.)

2. 1. 11. Cömertlik

İslam dininin her fırsatta yücelttiği güzel bir ahlakî değer olan cömertlik, insanı yücelten, gönül zengini yapıp mutlu eden ve insanın itibarını artıran bir erdemdir. İslam dininin hâkim olduğu medeniyetlerde, İslam dininin etkisiyle şekillenen ahlak içerisinde cömertlik, önemli bir yere sahip olup sosyal dayanışmanın, bireysel mutluluğun ve doyumun önemli bir şubesidir.

Atı edgü bolmuş atanmış akı

Akı ölse atı tiriğ tip ukı

Kutadgu Bilig, s.130

(İyi ad kazanmış ve cömertlikle şöhret bulmuştur; bil ki cömert insan ölse bile adı yaşar.)

Bâhilün gözlerinde ibret olmaz

Kimesneye bulardan himmet olmaz

Risâletü'n-Nushiyye, s.370

(Cimrinin gözlerinde ibret nazarı olmaz. Bu gibi kimselerden kimseye yardım olmaz.)

*Suyun atdur bulut var eyle yağma
Hemin yağmur olup tarlana yağma*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.170

(Eğer bulutsan suyunu at, yağma eyle. Yağmur olup da kendi tarlana yağma.)

*Hakk kelamıdır sıfatı bilesin
Nur virüb kanda zulmet alasın*

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.24

(Cömertliğin özellikleri Hak kelamında vardır bunu iyi bil, aydınlığı verip karanlığı alma.)

*Kıl sehâvet ehline cânı nisâr
Sâhib-i lutf u kerem hem nâm-dâr*

Nasihât-nâme-i Hüznî , s.386

(Lütuf ve kerem sahibi namıyla canını cömertlik ehline saç.)

*Şâh-ı merdân-Âliden yâd olub
Merd-i nân olmak gerek cömerd olub*

Deh-murg-ı Şemsî, s.66

(Yiğitlerin şahı Hazreti Ali'yi hatırlayıp cömert olmak, ekmek yiğidi olmak gerekir.)

*Sehâ vü hüsn-i hulkdan özge ana
Yaraşmaz bunları yâr eyle sana*

Mir'âtü'l-Ahlâk ve Mirkatü'l-Eşvâk, s.376

(Cömertlik ve güzel huydan başka şeyler sana yaraşmaz, bunları kendine dost edin.)

*İhtirâz eyleyegör hissetden
Kendini kurtar o süfliyyetden*

Lutfiyye-i Vehbî, s.98

(Cimrilikten uzaklaşarak kendini bu alçaklıktan kurtar.)

*Bir kişide kim ola cûd u kerem
Olur ol halk içinde dâyim muhterem*

Pend-nâme-i Nazmî, s.157

(Her kimde cömertlik ve kerem olursa o kimse halk içinde daima muhterem olur.)

Özine esirker saran öz nenin

Kişike kaçan berge aygıl tenin

Kutadgu Bilig, s.242

(Hasis, kendi malını kendisinden esirger; nasıl olur da başkasının hakkını verir, söyle!)

Cömertlik israftan kaçınmayı, tutumlu olmayı, kanaatli davranmayı, tok gözlü olup kimsenin malında gözü olmamayı, aşırı isteklerden kaçınmayı beraberinde getirir. Cimriliğin karşısında olan cömertlik, cimriliğin yıkıcı, insan ilişkilerini bozan, sosyal dayanışmayı sekteye uğratan olumsuz etkilerini yok eder. Cimrinin başkalarına faydası olmadığı gibi kendisine de bir faydası olmaz. Cimrilikten bir fayda gelmeyeceğini, hem kişiye hem de topluma zararları olduğunu en iyi cömertlik ortaya koyar.

Buhlile sen elüni gey bağlama

Hem de isrâf ehli olup aglama

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.36

(Sen cimrilik yapıp elini bağlama, israfa yönelip ağlayanlardan olma.)

Dimezven sana kim itme sehâvet

Veli direm ki isrâf itme gâyet

Âb-ı Hayat, s.186

(Sana cömert olma demem. Sana derim ki israftan kaçın.)

Buhl idiüb itme kendüni hâris

Olma gencûr-ı hâris ü vâris

Gülşen-i Niyâz, s.216

(Cimrilik edip de hırslanma. Hırs ve veraset bekçisi olma.)

Gel sehâ ıssı keremler kânı ol

Kâinatın cânı ol cânânı ol

Pend-nâme-i Zarîfî, s.73

(Gel cömertlik sahibi, keremler madeni ol. Böylece kâinatın canı ol, cananı ol.)

Cömertlik, ölçülü bir yaklaşım olup israftan uzak durmak demektir. Çünkü israf, cömertlikle alakası olmayan kötü bir ruhî hastalıktır. İsrâf sadece mal ve mülke konu olan masraf demek değildir. İnsan sözünde, sohbetinde, yediğinde, içtiğinde, eylemlerinde, kısacası her işinde ölçsüzlük, abartı demek olan israftan kaçınmalıdır.

Müsrif olma eyleme harcın ziyâd

Masrafından dahlin olsun izdiyâd

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.52

(İsrafçı olma, harcamalarını artırma; kazandığın, masrafından ziyade olsun.)

Evrensel bir değer olan cömertlik, İslam dairesi çerçevesinde özel bir yer bulmuş, İslam'a dâhil olmayan insanların cömertliklerinden bile övgüyle söz edilmiştir (Cömerdin fasık olanı, cimrinin zahit olanından iyidir.).

Bir yiğitlik, bir kahramanlık olarak yüceltilen cömertlikte de ölçülü olmak gerekir. Kendisinin, ailesinin rızkindan kesip başkalarına vermek cömertlik olmaz.

Boş kalırsa kîse ile sandığın

Nefret eyler cümle hep dost sandığın

Pend-nâme-i Zarîfî, s.77

(Keseyle sandığın boş kalırsa dost bildiğin tüm insanlar senden nefret eder.)

Varlığında düşmanın yârân ola

Yokluğunda dostların düşman ola

Pend-nâme-i Zarîfî, s.77

(Varlık zamanında düşmanların dost, yokluk zamanında dostların düşman olur.)

Toplum içerisinde cömertlik genellikle zenginlerin elinden beklenir. Oysa cömertlik gösterenlerin çoğu orta sınıfa veya alt

sınıfa mensuptur. Bu ilginç tezat toplumun ekonomik dengelerini sarsmaktadır.

*Erün baylığı mal ile degüldir
Nice malluya yohsul diyü gül dur*

Risâletü'n-Nushiyye, s.372

(Er kişinin zenginliği mal ile değildir. Nice malı olan kimselere yoksul diye gül dur.)

*Yeyüp yidüri gör anı ki zerdir
Bâhilün şeksüz altını hacerdür*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.169

(Yiyip içir ki altın budur. Cimrinin altını aslında taştır.)

Cimrilik cehennem, cömertlik cennet ağacından bir dal olup hakiki insan cömertlik dalına sarılmalıdır.

*Kimün tab'ında kim rasih ola cûd
Firâk odına yakmaz anı Ma'bûd*

Heşt Behişt, s.135

(Kimin tabiatında sağlam bir cömertlik bulunursa Yaradan onu ayrılık ateşine yakmaz.)

Klasik Türk şiirinde cömertlik denilince akla bir mazmun halini alan Hatem-i Tai gelir. Bu cömert insanın yaşadığı dönemde hiç kimsenin açlık ve sıkıntı çekmediği, herkesin yardımına koştuğu, malını biriktirmek gibi bir sevdadan vazgeçip ahiret azığını hazırlamak için cömertlik dalına tutunduğu, devrinde sadece insanların değil hayvanların bile açlık çekmedikleri, karıncaların yuvalarına bile buğday ve arpa bıraktığı belirtilerek okuyucuya örnekler sunulur.

2. 1. 12. Halka ve Devlete Hizmet Edenlerin Bilmesi Gerekenler

Türk edebiyatında nasihat-nâme, pend-nâme, öğüt nâme adlarıyla yer alan ve hükümdarlardan halka, ilmî eğitimden çocuk eğitimine kadar çeşitli konularda öğütler içeren bu kitaplarda insanların dünya ve ahiret mutluluğunu elde etmek için dikkate

almaları gereken çeşitli tavsiyeler, bilgiler, öğütler, öneriler ve açıklamalar yer alır. Bu öğüt kitapları içerisinde nasihat-nâmelerin bir kolu olan siyaset-nâmeler de yer alır. Siyaset-nâmeler, sultanlara, hükümdarlara, vezirlere, devlet kademesinde görev alan tüm çalışanlara, memurlara yönelik olarak ülkenin refaha, huzura ulaştırılması ve halkın mutluluğunu sağlamak için çeşitli görüşlerin, deneyimlerin, bilgilerin aktarıldığı edebi eserlerdir. Türk edebiyatında hükümdarlara, padişahlara yazılmış pek çok öğüt kitabı vardır. Bunlar içerisinde özellikle büyük bir etkiye sahip ve ilk Türkçe öğüt kitabı olan Kutadgu Bilig Arap, İran, Hint ve Doğu edebiyatlarındaki siyaset-nâmelerin etkisiyle yazılmış olup hükümdarın, beylerin, büyüklerin ve bunların maiyetindekilerin, devlet memurlarının taşınması gereken çeşitli niteliklerden, devlet yönetimi ve hükümdara ait bilinmesi gerekenlerden söz eden geniş çaplı bir siyaset-nâmedir.

Siyasete ilişkin bu öğüt kitaplarında ideal devlet yönetimi, hükümdarlık sanatının incelikleri, balık baştan kokar anlayışıyla yöneticide ve onun kabinesinde olması gereken nitelikler, genellikle din eksenli olarak, Kur'an'dan, hadislerden, tarihten, edebiyattan çeşitli hikâye, kıssa, vecize ve atasözleri ile desteklenerek, örnek olaylarla, yaşanmış tarihî gerçeklerle somutluk kazandırılarak hükümdarın da beğeneceği ve uygulayacağı bir şekilde, edebi bir dille ortaya konulur. Adaletten ekonomiye, içişlerinden dışişlerine, yer altı ve yerüstü zenginliklerinden ordunun yönetimine, eğitimden kültüre, ziraatten hayvancılığa kadar ülkenin tüm birimleri ile nasıl yönetileceğini ilişkin görüşler, öneriler, bilgiler ve öğütler sunulur. Bunun yanında ülkenin kaderine ilişkin en küçük bir memuriyete, sorumluluğa sahip olan bir memurdan, komutana, hükümdara kadar devlet çalışanlarının tamamının aynı görüş, anlayış ve fikir birliği içerisinde olmalarının önemi üzerinde durulur. Özellikle yönetici üzerinde durulur ve yöneticinin şefkatli, tatlı dilli olması, ülkesinden, insanlarından gafil olmayıp en kü-

çük işlerine varıncaya kadar haberdar olması, yardımcılarını seçerken dikkat etmesi, dürüst, zeki, çalışkan, ahlaklı ve imanlı kimselere görevler vermesi; aldatıcı, yalancı, rüşvetçi, bencil ve ahlaksız kimseleri yönetimden uzak bulundurması, orduya büyük önem verip, orduyu ülke savunmasına her an hazır bir şekilde güçlü kılması, halkının dilek ve isteklerini öğrenmeye çalışması, memleketteki kötü, insanları bayağılığa, sefahete, düşkünlüğe götürecektir olumsuz eğlence yerleri ve mekânların kontrolünü sağlaması, ülkenin bayındır bir hâle gelmesi için çeşitli yatırımlarda bulunması, adalet kurumunu güçlü kılması, toplumun emniyetini, asayişini, huzur ve sükûnunu sağlaması, İslam dininin ülkede hâkim olması için gerekli çalışmaları yapması, bir ülkenin kalkınmışlığının en büyük göstergesi olan eğitimi güçlendirmesi ve tüm vatandaşların yararlanabilmesi için eğitimin ülke çapında titizlikle yürütülmesini sağlaması, ülke kaynaklarını gerektiği gibi kullanarak her kesime hizmet sunması vs. hususlara dikkat etmesi, etrafındakileri de bu yönüyle işe koşması gerekir.

Siyaset-nâmelerde sadece hükümdarın veya maiyetinde çalışan kimselerin değil, halkın da ülke yönetimine ilişkin alarak dikkate alması gereken durumlar açıklanır, bu konuda çeşitli bilgiler ve öğütler verilir. Bir halk nasılsa öyle yönetilir prensibi uyarınca halk, kendini bilmeli, durumunu düzeltmeli, tembellikten, savsaklamaktan uzak durup, ülkesini ve milletini sevmeli, aynı toprağı paylaşan fertlerin aynı gemide yolculuk yapan yolcular gibi olduğunu düşünerek birbirine destek olup yardımda bulunmalıdır.

Kiming elgi bolsa budunka uzun

Silig bolgu kılkı kılınçı tüzün

Kutadgu Bilig, s.174

(Kim halka hâkim olursa onun doğası yumuşak, tavır ve hareketleri asilane olmalıdır.)

Kurb-ı sultân nâr-ı süzândur sakın

Göz göre kendün ana kılma yakın

Pend-nâme-i Nazmî, s.91

(Sultana yakınlık yanan bir ateştir bundan sakın. Göz göre göre kendini ona yakın kılma.)

Su başlar eren kür yüreklig gerek

Yüreksiz er at alsa andın yürek

Kutadgu Bilig, s.413

(Korkak askerin yürekli olması için kumandanın kahraman ve yürekli olması gerekir.)

Kişi iglese ot otacı birtür

Otacı igingi otun kim kılur

Kutadgu Bilig, s.423

(İnsan hastalanırsa bunun ilacını otacı verir, eğer otacı hastalanırsa onu kim tedavi eder?)

Siyaset yoritgu gerek subaşı

Siyasetka aslık bolur su işi

Kutadgu Bilig, s.449

(Ordu kumandanı siyaset etmesini bilmeli, ordu işi siyasete bağlı olur.)

Te'enni üzre ol hükümünde dâ'im

Ki emrün âleme tîr-i kazâdur

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.185

(Verdiğin hükümlerde daima dikkatli ol çünkü emrin âleme kaza oku gibidir.)

Budun artasa anı begler tüzer

Kalı artasa beg anı ki süzer

Kutadgu Bilig, s.877

(Halk bozulursa onu beyler düzene koyar, eğer beyler bozulursa onları kim düzeltir?)

Kanda olur muhtesiban diyesin

Bundan alub şundan alub yiyesin

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.17

(Ondan alıp bundan alıp yiyene nasıl kamu görevlisi dersin!)

Devlet idaresinde sakınılması ve kontrol edilmesi gereken önemli bir insani zaaf vardır: Rüşvet. Yasadışı bir işin gerçekleşmesi için alınan mal veya para anlamlarına gelen rüşvet, haksız kazanç elde etmek olup İslam dininde yasaklanmış bir davranıştır. Hadislerde alanın da verenin de lanetlendiği rüşvet, kapıdan girince imanın bacadan çıktığı adaletsiz bir çıkar sağlama yöntemidir. Özellikle kötü insanların yeltendiği bu olumsuz davranış, toplumsal anlamda büyük sorunları beraberinde getirir. Ekonomiye, ticarete zararlar veren rüşvet, insanın var olduğu günden bu yana her zaman insan ilişkilerinde yer almış, sadece insanların değil toplumların hatta devletlerin bile ziyana uğramasına sebep olmuştur. Şairler insanlar arasında hediye, bahşiş vs. adlar verilerek yasal kılınmaya çalışılan rüşvetin zararlarına dikkat çekmişler ve bu konuda çeşitli öğütler vermişlerdir.

İşitmediün mi rüşvet kapudan şâd

Giricek bacadan gamgîn çıkar tad

Pend-nâme-i Güvâhî, s.87

(Rüşvetin kapıdan mutlu bir şekilde gireceğini, ağız tadını bozarak bacadan gamlı bir şekilde çıkacağını duymadın mı?)

Dini dünyeye viren magbûn ola

Rüşveti alan viren mel'ûn ola

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.16

(Dinini dünyaya değişen aldanır. Rüşvet alan ve veren lanetlenir.)

Ricâl-i devlete aldurma rüşvet

Harâb iden bu halkı irtişâdur

(Devlet adamlarının rüşvet almasına izin verme; halkı harap eden bu rüşvet alıp vermedir.)

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.185

Orunç ol buzuglı onulmuş işig

Orunç yeg kılur ol bütürmiş işig

Kutadgu Bilig, s.470

(Yoluna girmiş işi bozan rüşvettir, olgunlaşan işi çığ bırakan da rüşvettir.)

2. 1. 13. Ayıp Örtme

Ayıp örtme erdemi, İslam ahlakının önemli değerlerinden biridir. Kur'an-ı Kerim'de de yer alan (Müslümanların ayıplarını araştırmayın! Hucurat 49/12) bu güzel vasıf, insanların kusurlarını, eksikliklerini, yanlışlarını, hatalarını, duyulması halinde muhatabına zarar verecek durum ve davranışlarını ortaya dökmek, bunların duyulmasına, görülmesine, yayılmasına ve dile düşmesine engel olmaktır. Bu güzel değer sayesinde insanlar arası ilişkiler daha da kuvvetlenir, insanların birbirine olan güveni artar, dostluk ve kardeşlik duyguları filizlenir.

Nasihât-nâmelerde ayıp örtme erdemi üzerinde durulur ve bir insanın başkalarının ayıplarıyla uğraşacağına öncelikle kendi ayıplarına, kusurlarına odaklanması gerektiği vurgulanır. Zaten insan kendi ayıplarıyla uğraşmaya kalksa bir başkasının eksiklikleri ile uğraşmaya vakit bulamaz.

Kendinin aybın görür kâmil olan

Halkın aybın gözedir câhil olan

Pend-nâme-i Zarîfî, s.71

(Kâmil olan kendi ayıbını görür, cahil olan halkın ayıbını gözetir.)

Özini gözleyen kimseye bakmaz

Dahi iş dirisen ol yana akmaz

Risâletü'n-Nushiyye, s.382

(Kendi kusurlarını gören bir insan kimseye bakmaz. Öyle hemen her işe gönül vermez.)

Merd ü ârif kimse ayb gözlemez

Nâgehân görürse dahi yüzlemez

Pend-nâme-i Nazmî, s.84

(Mert ve bilgili insan, insanların ayıbını gözlemez. İstemeden görse bile kimsenin yüzüne vurmaz.)

Mû-be-mû sırrını halkın arama

Şâne-i fikr ile başlar tarama

Lutfiyye-i Vehbî, s.138

(İnceden inceye halkın sırrını araştırma, düşünce tarağıyla baş tarama.)

Kimseyi cürm ile tesfih itme

Cürmden nefsünü tenzih itme

Hayriyye-i Nâbî, s.231

(Kimseyi hatalarını ortaya dökerek aşağılama, kendini de hatalardan uzak görme.)

Uyûb-ı nâsı hem görünce setr et

Arayıp nefsini bir kere fikr et

Pend-nâme-i Sûzi, s.6

(İnsanların ayıbını görünce hemen ört, kendi nefsini bir düşün.)

Kimsenin aybun görüp itme ayân

Kendi kubhun eyleme halka beyân

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.58

(Kimsenin ayıbını görüp de meydana çıkarma. Kendi ayıplarını da halka açıklama.)

Kendüzüne töhmet it itme yâda

Oda girmek için itme arbede

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.63

(Başkalarını değil kendini suçla, ateşe girmek için kavga etme.)

Sen de ol halk ile tahalluk it

Setr ü afv-ı günah râhına git

Gülşen-i Niyâz, s.218

(Halk ile birlikte sen de güzel ahlakı benimse; günahları affetmenin ve üzerini örtmenin yolunu seç.)

Dosta düşmen düşmene dost olmagıl

Kimse aybın kimseneye çakmagıl

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.28

(Dosta düşman, düşman dost olma. Kimsenin ayıbını kimseye anlatma.)

*Kimsenün aybını urma yüzüne
Gûşunu bâb-ı kabûl it sözine*

Hayriyye-i Nâbî, s.227

(Kimsenin ayıbını yüzüne vurma, bir kişi ayıplı da olsa onun sözünü sonuna kadar dinle.)

*Gözetme kimsenün aybını zinhâr
Seni sana eger gerekse iy yâr*

Pend-i Ricâl, s.524

(Kimsenin ayıbını asla gözetme. Eğer birinin ayıbını görmek istiyorsan ey dost kendine bak.)

*Tuz etmekni ken tut kişike yitür
Kişi 'aybı körse sen açma yitür*

Kutadgu Bilig, s.302

(Tuzu, ekmeği bol tut, başkalarına ikram et; bir kimsenin ayıbını görürsen, açma, üstünü ört.)

2. 1. 14. Saygı

Aileden başlayarak devlete kadar uzanan bütün kurumlar saygı üzerine bina edilir. İnsanlar arası hukukun önemli yapı taşlarından biri olan saygı, sevgiden bile öncelikli olup sevgiyi anlamlı ve değerli kılar. Çünkü insanlar birbirlerini sevmeyebilirler ancak birbirlerine saygı göstermek zorundadırlar. Bu sayede insanlar arası dayanışma, düzen ve adalet mümkün olur.

Eskilerin hürmet olarak belirttikleri saygı, karşılıklı bir değerdir ve insan ne kadar saygılı olursa o kadar saygı görür. Ancak bazı saygılar karşılıksızdır. Örneğin çocukların ana babalarına, öğrencilerin öğretmenlerine veya halkın devlete olan saygısı belli bir karşılık gerektirmez. Çünkü burada küçüğün büyüğe saygılı olması, hürmet göstermesi, onun büyüklüğünü ve yüceliğini davranışlarıyla onaylaması durumu söz konusudur.

Kur'an-ı Kerim'de saygı çerçevesinde özellikle ana babaya hürmet ve saygı başta gelir. Onlara özellikle yaşlılık zamanlarında daha dikkatli, özenli ve hürmetkâr davranmak gerektiği belirtilir.

Saygı, kişinin sadece insanlara karşı değil, insanların kararlarına, düşüncelerine, özgürlüklerine, insanın çevresine, vatanına, sahip olduklarına hatta hayvanlara, bitkilere ve doğaya bile özenle, ölçüyle, dikkatle ve sevgiyle yaklaşmasını gerektirir.

Hürmet istersen eger kim sen dahi

Koma imdi hürmeti elden dahi

Pend-nâme-i Nazmî, s.136

(Eğer sen de saygı görmek istiyorsan saygıyı elden bırakma.)

Peder ü mâderinün kadrini bil

Muhâlif olma afv olmaz hatâdur

(Anne ve babanın kıymetini bil, onlara muhalif olma; bu affolmaz hatadır.)

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.172

Zayi itme ata ana hakkını

Kiçilikde sakladı anlar seni

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.95

(Küçükken seni gözettikleri gibi sen de ana baba hakkını gözetmelisin.)

Katlarında gey hüneridi suçun

Gözedirlerdi katı tokun açın

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.95

(Onların gözünde kabahatin maharetti, açlığını tokluğunu gözetirlerdi.)

Büyüklerden hayâ ile hazer et

Küçüklerle riâyetle güzer et

Pend-nâme-i Sûzi, s.5

(Büyüklerden utanmayla çekin. Küçüklerle iyilikle muamele et.)

İster ise kâfir olsun hürmet et

Hakk rızasın gözle ana hizmet et

Nasihat-nâme-i Hüznî , s.386

(Kâfir de olsa Hak rızasını gözeterek ona saygı ve hizmet göster.)

Vâlideynine kıl izz ü ihtirâm

Ol ikisinin de her emrine râm

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.57

(Anne babana saygı ve izzet göster, her ikisinin de emrine boyun eğ.)

Pes olara hidmet eyle iy ahi

Yüzünü ayaklarına sür ahi

Mürşidü'l-Ubbâd, s.99

(Ey kardeş, anne babana hizmet et, ayaklarına yüzünü sür.)

Kimseye virme huşûnetle cevâb

Lutf ile izzet ile eyle hitâb

Hayriyye-i Nâbî, s.227

(Kimseye sertlikle cevap verme bilakis lütufla, yücelikle hitap et.)

Kendinden uluya ragbet eylegil

Hem kelâmını edeble söylegil

Pend-nâme-i Zarîfi, s.18

(Kendinden büyüğüne saygıyla davran ve edeple söz söyle.)

Peder ü mâdere eyle ta 'zim

Yani ifrâtla eyle terkîm

Lutfiyye-i Vehbî, s.89

(Anaya babaya saygılı hareket et, fazlasıyla ikramda bulun.)

Atannı anannı sevindür tapın

Yanut birge tapgun tümen min asıg

Kutadgu Bilig, s.338

(Babanı, anneni hoşnut eyle, onlara hizmet et; bu hizmet karşılığı binlerce fayda elde edersin.)

Ulugug ağırla küdez hürmeti

Ulugluk sana kelgey yukgay kutı

Kutadgu Bilig, s.740

(Büyüklerle saygı göster, hürmette kusur etme; böylece sen de yükselirsin onların saadeti sana da bulaşır.)

2. 1. 15. Ruh ve Beden Sağlığına Dikkat Etmek

Nasihât-nâmelerde sadece İslâm dini ve tasavvuf konusundada bir Müslümanın neleri yapıp yapmaması verilmekle kalmaz ayrıca insanın özel hayatında ve insanlar arası ilişkiler oluşturduğu sosyal hayatında başarılı, mutlu, iyiliğe ve güzelliğe ulaşmış bir birey olması için gerekli pek çok önemli bilgi, nasihat üslubuyla, öğretici bir tarzda, çok çeşitli benzetmelerle verilmeye çalışılır.

Öncelikle kişi kendini bilmeli ve kendine kıymet vermeli dir. Bir insanın kendini bilmesi, ruhunu ve bedenini tanıması, sınırlarının farkında olması, ihtiyaçlarını bilmesi, varlığından ve nefsinden haberdar olması demektir. Daha sonra sahip olduğu ruh ve bedeni en iyiye, en güzele ulaştırmak için onların ihtiyaçlarını dikkate alarak onlara gerekli bakımı, özeni göstermesi gerekir. Ruh ve beden her ne kadar birbirlerine ters yaratılışlar olsalar da insan bünyesinde birleşirler ve bir insanı meydana getirirken her biri bir diğeri kadar önem arz eder. Nasihat-nâmelerde insanın ruhuyla bedenini dost tutması yani canıyla tenini uzlaştırması tavsiye edilir. Bu demektir ki insan, yaratılışı gereği, ruhunu inançla, ahlakla, güzel vasıflarla ve insanı insan yapan, onu âlemin özü haline getiren güzelliklerle süslemeli, beslemeli; diğeryandan bedenine de bakım yapmalı, sağlığına, giyimine kuşamına dikkat etmeli, bunun için gerekli itinaı göstermelidir.

Senün ile sen tanış gör kandasın sen

Senün devletüne bahanesin sen

Risâletü'n-Nushiyye, s.376

(Kendin ile bir tanış gör, neredesin sen? Mutluluğuna kendin bahanesin sen.)

Şöyle id kim cismile ten yâr ola

Yarın anda hak dürüst bâzâr ola

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.23

(Bu dünyada ruhunla bedenini dost tut ki yarın ahiretinde kazançlı çıkasın.)

Pes ki kamudan mükerremsin yakîn

Sen seni hor eylemegil gey sakın

Nüşa-ı âlem ve şerhü'l-âdem, s.152

(Bütün herkesten daha yücesin. Sakın ha kendini hor görme.)

Kendi zâtıdır sebab hem zâtına

Çok nazar kıl kalbinin mir'atına

Pend-i Mahdûmân, s.16

(Zatına kendi zatın sebeptir. Kalbinin aynasına çok bak.)

Lâzım iken kişiye hıfz-ı beden

Gâfil olmak kişiye andan pes neden

Pend-nâme-i Nazmî, s.264

(Kişiye bedenini korumak lazımken kişinin bundan gâfil olması nedendir?)

Atalarımız âdem ondur dokuzu don diyerek elbisenin önemine dikkat çekmişlerdir. Bir insanın kıyafetiyle karşılanıp fikirleriyle uğurlandığı dikkate alınırsa dış görünüşün toplum yaşamında ne kadar önemli olduğu rahatlıkla görülebilir. İnsan kendine yakışan şeyler alıp giymeli, ancak elbisenin bir insanın özünü değiştirmedığı gerçeğini de hatırandan çıkarmamalıdır.

Libâs âdemde vâcipdür yunula

Dimişler at et ile er ton ile

Pend-nâme-i Güvâhî, s.173

(İnsanda elbise vaciptir yunula. Atı gösteren et, eri gösteren de elbisedir.)

Libâs ile salın sola vü saga

Meseldür dost başa düşman ayaga

Pend-nâme-i Güvâhî, s.127

(Elbisen ile sağa ve sola salın. Bir meseldir ki dost başa, düşman ayağa bakar.)

Ne câhil cüppe giyse âlim olur

Neye atlas ile cimri hâkim olur

Pend-nâme-i Güvâhî, s.175

(Ne cahil cüppe giyse âlim olur ne de cimri atlas giyse hâkim olur.)

Postu sırtında gezer hayvanın

İlmi sadrında olur insanın

Lutfiyye-i Vehbî, s.86

(Hayvan, sırtındaki postla; insan, göğsündeki ilimle bilinir.)

Kürki sanma ki sebab-i unvândur

Kuru bir posteki-i hayvandır

Lutfiyye-i Vehbî, s.81

(Kuru bir hayvan postu olan kürkü unvan sebebi kabul etme.)

Kürküne borküne bakma asla

Örf ü zarf âdemi itmez ulemâ

Lutfiyye-i Vehbî, s.86

(Asla kişinin kürküne, borküne bakma; örf'e dayalı giyim kuşam insanı bilgili kılmaz.)

Görüp her ehl-i zerkun kisvetini

İnanman bilmedin keyfiyetini

Pend-nâme-i Güvâhî, s.126

(Her hilekârın elbisesini görüp de iç yüzünü anlamadan ona inanma.)

İy nice kici uludur yönile

Ulu olmaz kişi cism ü tonıla

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.7

(Nice küçük görünen insan tavırlarıyla uludur. Kişi dış görünüşüyle yücelmez.)

Şairler okuyucuyu aydınlatmak üzere temizlik konusunda da çeşitli bilgiler, öğütler verip açıklamalar yaparlar ve temizliğin imandan geldiğini, pis ve kirlî insanların kendilerine, sevdiklerine ve ilişkide oldukları insanlara zarar vereceklerini dile getirirler.

Gel taşun gibi için agard tamam

Nûrı nûra katıp nûr ol iy hümmam

Nüsha-ı âlem ve şerhü'l-âdem, s.152

(Ey himmet sahibi, gel dışın gibi içini de temizle, nuru nura katıp nur ol.)

Zâhirün ma'mûr idüb için harâb

Ahiretde cümle a'mâlün serâb

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.18

(Dışını süslüyorsun için yıkık. Böyle giderse ahirette bütün yaptıkların boş.)

Arıglıknu sevmiş-turur bir bayat

Arıglık bile er bulur edgü at

Kutadgu Bilig, s.528

(Tanrı temizliği sever, temizlik ile insan iyi ad kazanır.)

Temizlik, nasihat-nâme beyitlerinde sadece manevi kirler olan günahlardan arınmak için değil, dünyevi, maddi kirlere arınmak için de insanda olması gereken önemli bir değer olarak yer almıştır. Temizlik üzerine kurulmuş bir dinin mensubu olarak kişinin giyim kuşamına, yaşadığı ortama, yiyip içtiğine kısacası tüm hayatına temiz bir çehre kazandırması gerektiği vurgulanmıştır.

Tâhir ol olma tahâretten şitât

Tab'ını pak eyle ol merd-i atât

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.69

(Temiz ol, temizlikten uzaklaşma. Tabiatını temiz eyle, hazırlıklı bir er ol.)

Paklük gerçi güzeldir amma

Çirkden pak ola egnünde kaba

Hayriyye-i Nâbî, s.233

(Temizlik gerçi güzeldir ama sırtındaki elbise temizden de temiz olmalı.)

Ne geyerse anı gey akrânun

Uysun akrânuna tarzun şânun

Hayriyye-i Nâbî, s.233

(Akranın ne giyerse sen de onu giy böylece merteben ve şanın akranına uygun olsun.)

Olsa da fahre seza esbâbın

Uydur akrânına her esvâbın

Lutfiyye-i Vehbî, s.81

(Övünmek için yerinde sebepler olsa da her giysin akranlarının giysisi gibi olsun.)

Nasihât-nâmeler insanların sağlıklı olması, sağlıklarına dikkat etmesi, hastalık ve rahatsızlıklardan korunması için faydalanacakları pratik tıbbî bilgiler de içerir. Şairler okuyucuya sağlıklıla ilgili olarak bazı genel tavsiyelerde bulunurlar: Kişi öncelikle kendine sağlıklı, hastalıklardan uzak, mutlu ve huzurlu olabileceği bir hayat seçmelidir. Böyle bir hayat içerisinde kişi yediği içtiğinden, ibadetine, girdiği ortamlardan, uykularına kadar pek çok şeye dikkat etmelidir. Ruhun bedeni, bedenin de ruhu etkilediğini göz önüne alarak insan nefesine hâkim olmalı, az yiyip içmeli, açgözlülükten, stres ve kaygı oluşturan ortamlardan uzak durmalı, çok uyumamalı, emniyet ve güven içinde olacağı mekânlarda yaşamalı, ruh sağlığı, mutluluk ve doyum açısından Allah'ın emir ve yasaklarına dikkat edip ibadetlerini aksatmamalı, çok konuşmamalı, her vakit temiz olmalı, dünya hayatından, süsünden pek bir şey beklememeli, gördüğü her şeye meyletmemeli, anlama, manaya ehemmiyet vermeli, nefsinin istediklerinin, arzuladıklarının zıddını yapmalı, kinden, nefretten, öfkeden uzak durarak sakin, halim selim bir karakteri benimsemeli, hastalandığı, rahatsızlandığı an hemen tedavi olmalı, ilaçlarına ve bakımına dikkat etmeli, tıp ilmi hakkında az çok fikir sahibi olmalı, işinin ehli olmayan, cahil tabibe muayene olmamalı vb. pek çok öğüt vererek şairler insanların dünya mutluluğunu, huzurunu yakalamalarını amaçlamışlardır.

Her şeyin başı, bir insanın ruhsal, fiziksel ve sosyal anlamda tam bir iyilik hâli, esenlik ve afiyet olan sağlık, insan için en büyük varlıktır. Sağlığını yitirmiş bir insan, ne kadar başarılı, bilge ve hâkim de olsa söz konusu yeteneklerini sağlık durumunun oluşturduğu olumsuzluklar yüzünden uygulamaya koyamayacak ve hayatta arzuladığı hedeflere ulaşamayacaktır. Bu nedenle insan, sağlığın değerini kaybetmeden önce anlamalı ve öncelikleri arasında sağlığı birincisi sıraya yerleştirmelidir.

Sıhhatin bil kadrin ekl eyle kalil

Fâsîd itme mideni olma alil

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.74

(Sağlığın değerini bil, yemeyi azalt, mideni fesat etme, hasta olma.)

İlm-i tıbbâ idegör kim dikkat

Olasın kadr-i hıfz-ı sıhhat

Lutfiyye-i Vehbî, s.29

(Sıhhatini koruyabilmek için tıp ilmine dikkat etmelisin.)

Derde başdan kim olunmaya ilâc

Başa olur bir belâ sû-i mizâc

Eyle cüz'î derde külli ber-devâ

Sonra olur bir büyük kayd ol sana

Pend-nâme-i Nazmî, s.142

(Eğer hastalık başta tedavi edilmezse sonradan başa kötü huylu bir bela olur.)

(Ufak bir derde büyük bir deva bul. Eğer bulmazsan sonradan büyük bir sorun olur.)

Evvela sıhhat gibi nimet mi var

Andan özge rûha bir râhat mı var

Pend-nâme-i Nazmî, s.151

(Sağlık gibi bir nimet ve ondan başka ruha bir rahat var mıdır?)

Esenlik tilese kör ıgsızlıkın

Az atlığ otuğ yi tiril ay tigin

*Öz inçlik tilese ereji uzun
Til athıg etig yi tiril ay tüzün*

Kutadgu Bilig, s.792

(Dâima sıhhatte kalmak ve hiç hasta olmamak istersen, az adlı ilaçtan ye ve öyle yaşa, ey beyzâdem)

(Uzun zaman huzur içinde ve rahat yaşamak istersen, dil adlı eti ye ve öyle yaşa, ey temiz kalpli insan.)

2. 1. 16. Cesaret

Güç veya tehlikeli bir işe girişirken kişinin kendinde bulunduğu güven, yüreklilik, yiğitlik, gözü peklik gibi anlamlara gelen cesaret, kişinin korkularını yönetebilmesini, onların üstesinden gelerek arzularına ulaşmasını sağlar. Gereksiz, fazla veya yersiz bir cesaret cehaletle, cesarettten yoksun bir yaşam ise esaretle özdeşleştirilir.

Nasihat-nâmelerde cesaretli olmanın sağladığı faydalar dile getirilerek cesur insanın mantıkla, iradeyle yoğrulmuş bir yürekliliği, sonunu düşünmeden hayata geçirmesi halinde istediklerine ulaşacağı belirtilir. Korkak bezirgânın ne kâr ne de zarar edeceği, oysa sonuçları dikkate almadan ve sonuçlardan ürkmeden, riskleri göze alarak yapılacak bazı hareketlerin, alınacak kararların olumlu sonuçları beraberinde getireceği vurgulanır.

Adudan er olan korkak gerekmez

Üşenen serçeden bil taru ekmez

Pend-nâme-i Güvâhî, s.107

(Yiğit olan kişinin düşmandan korkması gerekmez. Serçeden üşenenin darı ekmeceğini bil.)

Dürişür onmagıçün olan assı

Çü korkar ola bazirgân ne assı

Pend-nâme-i Güvâhî, s.107

(Bir fayda uman kişi faydası için çalışır. Korkak bezirgân ne kâr edebilir?)

Yağıda kereksiz yüreksiz kişi

Yüreksiz kişi ol tişiler işi

Kutadgu Bilig, s.446

(Harpte korkak kimselere lüzum yoktur; korkak insanlar kadınlara benzerler.)

2. 1. 17. Danışmak, Fikir Almak

Fikir almak, meşveret, istişare etmek olarak da kullanılan danışmak, herhangi bir konuda karar almak, herhangi bir sorunu çözmek amacıyla konu hakkında fikri olan kimselerin düşüncelerinden faydalanmaktır.

İnsan önemli kararlar alacağı zaman başkalarının görüşlerine de önem vermeli, onlardan bilgi almaya çalışmalıdır. Böyle bir yaklaşım içerisinde olan insan isabetli kararlar alacak, yanılmayacak ve istediklerine kolaylıkla ulaşmış olacaktır. Danışan dağıtılmış, danışmayan düz yolda şaşmış atasözü bu gerçeği ifade etmekte, başkalarının fikirlerine, ortak akla müracaat etmenin sağladığı faydayı ortaya koymaktadır.

Bir insan her şeyi bilemez. Pek çok şeyi bilse bile yine bir bilene danışmak onun bakış açısından da faydalanmak gerekir.

Meşveretsiz kim ki bir iş işleye

Şol nedamet parmagın çok dişleye

Pend-nâme-i Zarîfî, s.18

(Kim danışmaksızın bir iş işlerse sonradan pişmanlık parmağını dişler.)

Dâniş ehline danış var her işün

Ta ki senün dahi ola dânişün

Pend-nâme-i İbrahim Gülşeni, s.92

(Bilgili insanlara her işinde danış. Ta ki sen de bilgili olasın.)

Lik pek akla da magrûr olma

Meşveret eylemeden dûr olma

Lutfiyye-i Vehbî, s.139

(Lakin aklına da çok güvenip müşavere etmekten vazgeçme.)

Âkil olub kârdan olan kişi

Meşveret birle ider her bir işi

Pend-nâme-i Nazmî, s.182

(Akıllı olup işten anlayan kişi, her işini danışarak yapar.)

Meşveretsiz bir işe itme şürû

Ehl-i tedbîr ü râ'ye eyle rücû

Gülşen-i Niyâz, s.225

(Danışmadan bir işe başlama; tedbirli, bilgili kimselere müracaat et.)

Neçe iş kişike keneşgü kerek

Könül taplamuş işni kılgu kerek

Kutadgu Bilig, s.618

(Bazı işler vardır ki, insanlar ile istişare etmek lazımdır fakat sonuçta insan yine gönlünün uygun gördüğü işi yapmalıdır.)

2. 1. 18. Doğruluk ve Samimiyet

Nasihât-nâmelerde doğruluk, dürüstlük, insanın içi ile dışının bir olması, samimi olmak, yalana hileye başvurmamak, insanın hatalarında ısrarcı olmayıp özür dilemeyi ve özürleri kabul etmeyi bilmeyi öğrenmesi, yüceltilen ve ideal bir insanda bulunması gereken özellikler olarak açıklanır.

Eğri oturalım doğru konuşalım düsturu uyarınca atalarımız insanın her an her yerde doğrudan yana olması, açık yüreklilik göstermesi, yay gibi eğri olup elde tutulmaktansa ok gibi doğru olup uzağa atılmayı tercih etmesi, şahsi çıkarlarına ters düşse bile doğruyu dile getirmesi, gösterdikleri ile gizlediklerinin birbirine yakın olması, ikiyüzlülüğten ve münafıklıktan sakınması gerektiğini vurgulamışlardır.

Yanardöner, olduğu gibi görünmeyen veya görüldüğü gibi olmayan, samimiyetten, içtenlikten uzak, güven vermeyen insanlar toplum içerisinde kalıcı, dürüst ilişkiler, dostluklar kuramaz ve genellikle yalnız kalırlar.

Nasihât-nâmelerde kişinin dürüst olmak yönünde gayret göstermesi ve etrafındakilere böylece örnek olması öğütlenir.

*Togurluk göstere göz bakışına
Ki senden cümle yavuz iş taşına*

Risâletü'n-Nushiyye, s.385

(Gözlerin, bakışına doğruluk göstere ki bütün kötü işler senden uzak olsun.)

*Yoksul olmaz doğru da eğri de bay
Ok alır menzil elinde kala yay*

Pend-nâme-i Zarîfî, s.45

(Doğru kimse yoksul, eğri kimse de zengin olmaz. Ok atılır gider ama yay elinde kalır.)

*Taşun seccade vü tesbih ü destâr
İçin murdâr u cân bilinde zünnâr*

Risâletü'n-Nushiyye, s.362

(Dışın seccade, tesbih ve sarık; için murdar, can belinde papaz kuşağı.)

*Köngülün çıkarsa ayada urup
Yorısa uyadmasa yalnguk körüp*

Kutadgu Bilig, s.231

(Kişi gönlünü çıkarıp avucuna koyarak başkalarının önünde mahcup olmadan dolaşabilmeli.)

*Müni yok bu sözke köni sözlemiş
Köni söz irig ol irig çoqlamış*

Kutadgu Bilig, s.673

(Ne ise zararı yok doğru söylemiş, doğru söz haşin olur o da haşin söylemiş.)

*Kalı kolsa sen tutçı mengzing kızıl
Könü bol kutuldung sen inçin tiril*

Kutadgu Bilig, s.741

(Eğer yüzünün daima gülmesini istersen doğru ol, endişesiz ve huzur içinde yaşa.)

*Sıdk u ihlâsı miyâna kıl dü-şah
Eyleme kizb ile kalbin şâh şâh*

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.51

(Doğruluk ve samimiyeti beline tomruk kıl. Yalanla kalbini dal dal etme.)

*Dimişlerdür ulular bunu böyle
Kayırmaz egri otur togru söyle*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.162

(Ulular bunu böyle demişlerdir: Eğri otur da, önemi yok; yeter ki doğru söyle.)

*Lâyık olur mü'mine sıdk u safâ
Kimseye hem eylemeye ol cefâ*

Gülşen-i Ebrâr, s.125

(Mümine doğruluk ve saflık gerekir. Mümin, kimseye cefa da etmez.)

*Dinleriken görüriken söyle hak
Ta ki kabrinde gele nurdan tabak*

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.32

(Dinlerken, görürken hakkı söyle ki kabrinde sana nurdan tabaklar sunulsun.)

*Mazlum eger kâfir olsa yirmegil
Atan olsa zâlime yüz görmegil*

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.15

(Mazlum Allah'ın varlığına ve birliğine inanmasa da onu kınama; baban olsa bile zalime yüz verme.)

*Ne saadet sana sâdık diyeler
İtimâd itmege lâyıık diyeler*

Lutfiyye-i Vehbî, s.69

(Sana sadık, itimat edilir kişidir demeleri ne büyük mutluluktur.)

*Ol ki her dem sözi gerçek söyleye
Gerçek erlerden olur ol öyleye*

Pend-nâme-i Nazmî, s.259

(Her sözünü gerçek üzere söyleyen kişi gerçek erlerden olur.)

2. 1. 19. Düşünmenin Önemi

İnsan iki şekilde düşünebilir. Birincisi güdümlü düşünmedir. Yani herhangi bir sorunu çözmek, herhangi bir karar vermek, bir iş veya eylem yapmak için aklın işletilmesi, çeşitli karşılaştırmalarda, çıkarımlarda ve muhakemelerde bulunmasıdır. Bu çeşit bir düşünme bilimsel bir düşünme olup bu düşünmede sonuca ulaşmak için aklın bilinçli olarak işletilmesi söz konusudur. İkinci bir düşünme şekli ise rastgele düşünmedir. Daha çok hayallerle ve dalgınlıklarla iç içe olan bu düşünme şekli, insanın bilinçli olmadan, rastgele gerçekleştirdiği bir düşünme faaliyetidir. Örneğin uyumadan önce, yorgunluk anlarında, yolculuklarda vs. insan bu çeşit bir düşünme içerisinde.

Nasihât-nâmelerde vurgulanan düşünme biçimi, güdümlü düşünme olup davranışlara yön veren, soran, sorgulayan, çıkarımlarda ve ilişkilendirmelerde bulunan, kâinatı ve içindekileri anlamaya çalışan, İslami literatürde tefekkür denilen bir düşünme biçimidir. Böyle bir düşünme içerisinde insan, doğruyu yanlış, iyiyi kötüyü, haklıyı haksızı, güzeli çirkini, eylemlerinin sonuçlarını daha iyi fark eder ve insan-ı kâmil olmak yolunda ilerler.

Çok çeşitli anlamları karşılayan ve soyut bir kavram olan düşünme, insana bağışlanmış büyük bir nimet olup insanın öğrendiklerini, yaşadıklarını, tecrübelerini, okuduklarını, duyduklarını, gördüklerini vs. zihninde yeniden işletmesi, kendi kendine sessizce konuşması, yaşantılarını tekrardan yaşaması, bunları bir anlamda hazmetmesidir. Böyle bir zihinsel faaliyet sayesinde insanın kazanımları anlamlı bir hâle gelir.

Gerçi işlerde bulımur sanıla

Sabit olmuşdur hadis Kur'anla

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.10

(Kur'an'la ve hadisle sabit olmuştur ki işler düşünülerek halledilir.)

Aç gözünü bakıl işbu kudrete

Ta düşünesin buradan hikmete

Mürşidü'l-Ubbâd, s.13

(Gözünü açık bak bu güce. Buradan düşünerek hikmete ulaşasın.)

Sana sandugun san sen her işe

Kendü sanundur sana kalan pişe

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.28

(Kendin için düşündüğünü her şeye düşün. Sana kalan kendi düşündüğüdür.)

Aklıla dut her işüni bul kemâl

Nâkîsa uysan fesada vardı hâl

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.46

(Düşünerek yaptığın her işin sonu iyi olur. Kusurlu olana uyarsan hâl kötüye gider.)

Sûret-i hâl-i cihânı fehm it

Tavr-ı ebnâ-yı zamanı fehm it

Lutfiyye-i Vehbî, s.102

(Dünyanın durumunu, devrin insanlarının davranışını düşün, anla.)

Bu yanlıg-turur dünya hâli kamug

Ukuş birle körgil açılğay kapug

Kutadgu Bilig, s.1060

(Bütün dünyanın hâli böyledir; anlayış ile bakarsan, idrak kapıları açılır.)

2. 1. 20. Aşk, Evlilik ve Ailenin Önemi

Nasihât-nâmelerde aşk veya evlilik ilişkilerine de değinilir. Çeşitli öğütlerle gençlere aşk ilişkilerinde veya evlilik tercihlerinde yol göstermeye çalışılır. Aşkın geçici, belli bir süre devam eden güzel bir istek olduğundan söz edilir. Evlenmek içinse gençlere bu konuda temkinli olmaları ve karşıt cinsi tanınmaları tavsiye edilir. Ancak nasihat-nâmelerdeki bu öğütler neredeyse tamamen erkekler içindir. Erkekler için yazıldığını söyleyebileceğimiz bu nasihat-nâmelerde, genç bir erkeğin evlilik amacıyla kadın seçi-

minde bulunurken çok dikkatli olması, çünkü bu sürecin oldukça sancılı olduğu belirtilir. Manzum nasihat-nâmelere göre öncelikle ilişkide denklik aranmalı, tabiatlar birbirine uyumlu olmalıdır. Güzellik arzulansa bile birinci planda yer almamalı, bunun yerine güzel huy, ahlaklılık, namus ve erdem ön plana çıkarılmalıdır. Güzelliğin göreceli olduğu belirtilerek, tatlı dilli kadınlara yaklaşılması gerektiği, yüz görmüş, dul kadınlardan, düzenbaz, orta malı ve soyu soppu belli olmayan kadınlardan uzak durulması gerektiği vurgulanır. Özellikle dul kadınların koca karı soğuğu gibi çekilmez oldukları, cariyelerin ise letafet ve nezaketten yoksun oldukları uyarısında bulunularak genç erkeklere nazik, sevgi dolu, evlenmemiş bir eş bulmalarının onları mutlu edeceği açıklanır.

Aile kurumunun hem erkek hem de kadın için çok önemli olduğu, anne babanın çocuklarını iyi yetiştirmeleri, babanın da anne kadar sorumluluk alıp evin düzeni ile tertibiyle ilgilenmesi, evlat sahibi olmanın zorluklarını beraber paylaşmaları, babanın çocuklarına öğütlerde bulunması ve iyi örnek olması gerektiği üzerinde durulur.

Nasihât-nâmelerde dönemin sosyal anlayışı gereği cariyelik hakkında da bilgiler verilir. Genç erkeğe güzel ve alımlı cariyelere yaklaşmaması, çünkü onların vefa göstermeyecekleri, ardı sıra dolaştıracakları, belâsız bal olmayacağı gibi güzellerin de eziyetinin ve nazının olacağı, kadına karşı temkinli yaklaşmaları çünkü onların ayıbının kendi ayıpları olacağı, kadına karşı yaptıkları iyiliği başa kakmamaları, âşık olan kimsede arsızlık olacağı çünkü yarsızlığın kişide sabır bırakmayacağı dile getirilir.

Dâim olan hem dem idinmek zeni

Olısar her merdun âhir rehzeni

Pend-nâme-i Nazmî, s.86

(Devamlı olarak kadını dost edinmek sonunda erkeğin haydutu olur.)

Dâyim ister sözünü işidesin

Sözüne göre hemin iş idesin

Pend-nâme-i Nazmî, s.147

(Kadın daima ister ki sözünü işitesin ve sözüne göre iş yapasın.)

Zen olur zînetle dünya tâlibi

Bi-vefâlıkda olur dünya gibi

Pend-nâme-i Nazmî, s.163

(Kadın süsle dünya isteklisi, vefasızlıkta da dünya gibi olur.)

İhtiyâr it anı kim ranâdur

Çok tasarruf götürür manâdur

Lutfiyye-i Vehbî, s.143

(Kim güzelse onu seç sözü çok yoruma tabidir.)

Sakın aşk-ı mecâza olma bende

Mecâzî aşka herkes mübtelâdur

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.213

(Mecazi aşka kul, köle olma; mecazi aşka herkes düşkündür.)

Avretin malına olsun lanet

Mal için avrete olma avret

Lutfiyye-i Vehbî, s.145

(Kadının malına lanet olsun, mal için kadına kadın olma, boyun eğme.)

Çün mücerred kimseye olmadı kul

Andan ola ayagı baglu degül

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.123

(Bekâr, kimsenin kölesi olmadığından hürdür.)

Kişi kim ışkî yok manide hardur

Degüldür âdem ol hardan beterdür

Pend-nâme-i Güvâhî, s.137

(Aşkî olmayan kişi eşektir. İnsan değildir, eşekten de beterdir.)

Eger pîr ise sevgil seveni

Olursa hûri sevme sevmeyeni

Pend-nâme-i Güvâhî, s.138

(Yaşlı bile olsa seni seviyorsa sev. Huri bile olsa seni sevmiyorsa sevme.)

*Kişide sabr komaz yarsızlık
Gerek âşık olanda arsızlık*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.140

(Âşık olanda arsızlık olur çünkü yarsızlık kişide sabır koymaz.)

*Ere avret ki eylük geh yagıdur
Hey evlülük büyük ayak bağıdur*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.143

(Kadın, erkek için bazen iyi bazen kötüdür. Evlilik ayak bağıdır.)

*Özüngde kodı al kişi alsa sen
Bedük tüpke yakma bulun bolga sen*

Kutadgu Bilig, s.769

(Evleneceksen kendinden aşağı derecede biriyle evlen, kendinden yüksek ailelere yaklaşma, sonra onun esiri olursun.)

*Aya körk tilegli kişi edgüsi
Kişi körki komla budun külgüsi*

Kutadgu Bilig, s.771

(Ey güzellik arayan insanların iyisi, kadında güzellik arama, âleme maskara olursun.)

*Kılınçı köni erse körki kelir
Tişi körki kalk ol biligli bilir*

Kutadgu Bilig, s.773

(Ahlakı dürüst olan güzel görünür, kadının güzelliği onun tavır ve hareketleridir, bunu bilen bilir.)

*Zenün meylini bil ana göre yil
Ki çöp deprendügi yok esmedin yil*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.141

(Kadının meylini bil ve ona göre hareket et. Yel esmeden çöpün bile hareket ettiği görülmez.)

*Zen olsa zışt olur duzah ere ev
Behişt olur çü bir meh sala pertev*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.146

(Kadın çirkin olursa ev erkeğe cehennem, ışık saçan bir ay gibi olursa cennet olur.)

*Ayba aybun eyeligedür eyelügün
Ana sögmek sana olur dir ögün*

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.46

(Onun kusuru senin kusurun, onun iyiliği senin iyiliğindir. Ona söylenen kötü söz aynı zamanda sana söylenmiştir, aklını başına topla.)

*İzdivâcunda taharri eyle
Sakın evlenme teserri eyle*

Hayriyye-i Nâbî, s.263

(Evleneceğin zaman eşini seçmek için incele, uygun değilse sakın evlenme, cariye tut.)

*İtikâdunda degül ehl-i felâh
Olmayan dest-zen-i esb ü silâh*

Hayriyye-i Nâbî, s.263

(Onlara göre atına ve silahına el uzatmayan kişi kurtuluşa veya kutluluğa ermiş sayılmaz.)

*Sevme agzı açık olan dilberi
Ger olursa hüsnile ibn-i peri*

Pend-nâme-i Zarîfi, s.56

(Güzellikte peri kızı bile olsa ağzı açık dilberi sevme.)

*Negü ter eşitgil bu şî'r ayguçı
İkiğü yaraşsa asıg yer tuçı*

Kutadgu Bilig, s.578

(Şâir ne der, dinle: İki insan birbirine uygun düşerse bu daima onların faydalarına olur.)

*Kimin oğlu kalsa atada kedin
Atama anı sen tirigde adın*

Kutadgu Bilig, s.602

(Öldükten sonra evladı kalan bir baba için yaşamıyor denilemez.)

2. 1. 21. Ticarete ve Alışverişte Dikkatli Olmak

Nasihat-nâmelerin ele aldığı eğitim çeşitlerinden biri de ticarî, ekonomik eğitimidir. Sadece İslam dini ve tasavvuf ile ilgili öğütlerin yer almadığı nasihat-nâmelerde bir insanın sosyal hayatında, ticari ilişkilerinde ve ekonomik anlamda dikkate alması gereken uyarılar, bilgiler, açıklamalar ve öğütler de bulunur. Örneğin esnafa karşı dikkatli olmak, haksızlık yapan esnaftan bir daha alışveriş yapmamak gerektiği, utanmaz, ahlaksız kişilerle pazarlığa girilmemesi, dost ve yakınlarla borç vermemek gerektiği, borç alınmışsa vadesi geldiğinde ödemeye çalışılması, faizden sakınılması, dolandırılmaya karşı dikkatli olunması, mümkün olduğunca borçtan sakınılması, ticarete cesaretle atılmak gerektiği çünkü ticaretin onda dokuzunun cesaret olduğu, hileli alışverişten, yalandan uzak durulması, insanın harcamalarına dikkat edip hesabını bilmesi vs. konularda çeşitli öğütler verilerek okuyucu uyarılmaya çalışılır.

Kıl hazer hem deyne olma mübtelâ

Borç gibi âlemde olmaya belâ

Pend-nâme-i Zarîfî, s.79

(Borca müptela olmaktan sakın, borç gibi âlemde bela yoktur.)

Ehl-i deyne yakışur ol haslet

Ki ide deynin edâya himmet

Lutfiyye-i Vehbî, s.115

(Borç sahibi için güzel olan borcunu zamanında ödemesidir.)

Âdemi deyn diger-gûn eyler

Ger Felâtun ise Mecnûn eyler

Hayriyye-i Nâbî, s.235

(Borç insanı perişan eder, kişi Eflatun bile olsa onu Mecnun'a, deliye döndürür.)

Ülüşlerde turma ya tutma nenging

Ökünçün sarıg bolga kızgu enging

Kutadgu Bilig, s.778

(Hisseli işlere girişme ve böyle işe mal yatırma, al yanağın pişmanlıktan sararır.)

*Ticâret kıl reh-i rastdan ticâret
Helal oldu dürûg itmek hatâdur*

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.236

(Ticaretle uğraş, doğru yoldan ticaret yap ki bu helaldir. Yalan söylemek ise suç ve günahdır.)

*Ekl itme ribâ malını kılma irbâh
Gel itme haram ile dilin bî-mısbâh*

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.61

(Faiz yeme, haram ile gönlünü kandilsiz, nursuz bırakma.)

*Ne çâre çün sınıanmışdur bu mir'ât
Ki tutulmaz kuru torbayıla at*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.87

(Ne çareki bu ayna sınıanmıştır. Kuru torbayla at tutulmaz.)

*Narh virme razı olsun bayi'an
Hakk Taala böyle demişdür inan*

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.19

(Sen fiyat belirleme, satanlar da razı olsun. İnan Allahu Teâlâ böyle demiştir.)

*Aslına zamm olına fer'-i ribâ
Kâmetin bâr-ı ribâ ide dü-tâ*

Hayriyye-i Nâbî, s.235

(Faiz geliri de sermayeye eklenince bu faiz yükü insanın boyunu iki kat eder yani belini büker.)

*Nesnenin ucuzuna bakma sakın
Cân u cismin odlara yakma sakın
Hûb ola kaçma bahâsından anın
Şâd u handân ola ta cân u tenin*

Pend-nâme-i Zarîfî, s.41

(Alacağın şeyin ucuz olmasını gözetip canını ve cismini ateşlere yakma sakın.)

(Güzelse pahasından kaçma ki can ve tenin mutlu ve ferah olsun.)

Anlar ahabbını bir pula satar

İşine sütci gibi çok su katar

Lutfiyye-i Vehbî, s.133

(Onlar dostlarını bir pula satarlar, sütçü gibi işine çok su katarlar.)

Sakın idinme birâder imdi borc

Ay güne kalmaz demişler imdi borc

Pend-nâme-i Nazmî, s.162

(Sakın borç edinme demişler birader. Ay güne kalmaz zaman gelir.)

2. 1. 22. İçinde Yaşanılan Eve Kıymet Vermek

Eski insanların pek çok konuda yararlandıkları manzum nasihat-nâmelerde insanların yaşadığı evler ile ilgili çeşitli bilgiler, açıklamalar ve öğütler yer alır. Öncelikle sağlam, sade, gösterişsiz bir evde yaşanması gerektiği vurgulanır. Yaşanılan evin diğer evlere ve mekânlara göre konumu da önemlidir. Yol üzerinde ve her gelen geçenin rahatlıkla görebileceği konumdaki bir ev yerine biraz daha kıyıda köşede kalmış, komşuluk ilişkilerinin bozulmamış olduğu bir çevrede, bahçeli ve güzel bir evin, içinde yaşayanlara daha fazla mutluluk ve huzur getireceği belirtilerek bir insanın, arzuladığı huzuru ancak evinde bulabileceği açıklanır.

Sadece evin dışı veya diğer mekânlara göre konumu değil, aile bireylerinin yaşanılan ev içerisindeki tutum ve davranışları da nasihat-nâmelere konu olmuştur. Ev içerisinde yalan sözlerin, küfürlerin, ağza alınmayacak ifadelerin yerini güzel, huzur veren, tatlı sohbetlerin alması, evin mutluluk atmosferini bozmamak için yalancılardan, havadis taşıyıcılarından, felaket tellallarının, kötü niyetli tanıdıkların eve sokulmaması gerektiği ısrarla belirtilir.

Hânedan çıkma ki oldur devlet

Kûşe-i hânende genc-i halvet

Hayriyye-i Nâbî, s.245

(Eviden çıkma ki asıl mutluluk odur. Halvet köşesi, evindeki köşedir.)

Dâirende hezeyân söyletme

Olur olmaza yalan söyletme

Lutfiyye-i Vehbî, s.73

(Evinde saçma sapan sözler söyletme, olur olmaz yalan söyletme.)

Hâneni etme havadis hâne

Sana lazım değil o efsâne

Lutfiyye-i Vehbî, s.73

(Evinin havadis kaynağı şekline sokma, öyle efsane sana lazım değil.)

Muntazam olmalıdır hâne hemin

Beyt-i şâir gibi tâ ola metîn

Lutfiyye-i Vehbî, s.141

(Ev her zaman düzgün olmalı, şairin beyti gibi sağlam olmalıdır.)

Ulug yolka tutma sen eve bark yakın

Tokıgay yodug sen munı ked sakın

Kutadgu Bilig, s.779

(Evin barkın büyük ve işlek yollara yakın olmasın, sana zararı dokunur; bunu iyice düşün.)

Evünde arlanma hizmet için

İdecek sensin anda hizmet için

Pend-nâme-i Güvâhî, s.99

(Evindeki hizmetin kendine olacaktır, bundan arlanma.)

Dâiren olsa büyük haddinden

Bil ihata idemezsin anı sen

Lutfiyye-i Vehbî, s.141

(Evin çok büyük olursa etrafını çevirmekte, evini korumakta güçlük çekersin.)

2. 1. 23. Nasihate Kulak Vermek

Şairler, yazdıkları öğüt kitaplarının pek çok yerinde okuyucuya sözlerimi dinle, söylediklerime kulak ver, yazdıklarımın hisse al, büyüklerin nasihatlerini tut, dost öğüdünü işit, sözlerimi can ve gönül levhana yaz, bu öğütleri başına topla, sözlerimi kulağına bir inci, bir küpe yap, bu öğütleri can muskası gibi yanında taşı gibi ifadelerle seslenerek okuyucunun söz konusu öğütleri dikkate almasını, bunları hayatına dâhil etmesini isterler. Burada ki sözlere kulak verme, onları dinleme meselesi, sadece sözlere kulak kabartmak ve onları işitmek demek değildir. Bir iletinin algılanması sadece görmek veya duymakla olmaz. Tüm vücudun ve ruhun anlamaya odaklanması, bunun için dikkat kesilmesi gerekir. Şairlerin okuyucudan istediği, sözlerinin okuyucu tarafından ilgiyle karşılanması ve algılanmasıdır. Okuyucu sözlerin kıymetini anlamalı, onlar üzerinde düşünmeli, yaşantılarını, tecrübelerini de dikkate alarak söz konusu öğütleri uygulamaya dökmelidir.

*Pend-gûş it ey püser her gâh pend
Ki ide hâlinden seni âgâh pend*

Pend-nâme-i Nazmî, s.169

(Ey çocuk, öğüde her zaman kulak ver ki seni her an hâlinden haberdar etsin.)

Her insanın dinleme yeteneği aynı değildir. Bazı insanlar öğütlere kulak vermez, onlar üzerinde düşünmez ve hatta onları küçümserler. Bazılarının ise öğütler bir kulağından girer diğerinden çıkar. Kendini geliştirmiş, olgunlaşmış, bilgili, akıllı insanlar ise dinleme yeteneklerinin de gelişmişliğiyle öğütlere sadece kulak vermez, onları tutarlar ve yaşantıya dönüştürürler.

*Nasihah dinlemek âsândur âsân
Veli tutmaklığı müşkildir iy cân*

Pend-i Ricâl, s.167

(Ey can, nasihat dinlemek kolaydır, asıl tutmak zordur.)

Bir insanın sadece tecrübe ederek, yaşayarak öğrenmesi mümkün değildir. Her şeyi deneyip de yanılıp yanılmayacağını anlamak için insanın vakti olmayabilir. Öyleyse insanlık tarihinin ortaya koyduğu tecrübe birikimi olarak belirtilebilecek öğütler, güzel sözler, özdeyişler ve atalar sözünden faydalanmak gerekir. İnsan, kulağındaki pamuğu çıkarıp bu dost öğütlerine can kulağını vermelidir. Büyük kimseler, ulu insanlar gelecekteki insanların daha mutlu, daha huzurlu, belalardan, sıkıntılardan uzak yaşaması için onlara yol gösterecek, kılavuz ve mutluluk kaynağı olacak pek çok öğüt sıralamışlardır. Eskiler ulu kişi nasihat edince dinle yoksa ulur kalırsın diye boşuna söylememişler. Mevlana'nın binlerce beyitlik koca mesnevisinin ilk kelimesi bile "dinle" değil midir? Yüce peygamber de, öğütlerin ölü gönülleri dirilteceği uyarısında bulunmaktadır.

Cân u dilden pendimi hep gûş idin

Gûş idip cân gûşuna mengûş idin

Pend-i Mahdûmân, s.122

(Öğüdümü candan ve gönülden dinle. Öğüdüme kulak verip onları kulağına küpe edin.)

Nasihâtüdür cihânun âb-ı rûyî

Nasihât âleme neşv ü nemâdur

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.249

(Nasihât cihanın yüzü suyu, âleme büyüme ve gelişmedir.)

Gıdâ-yı rûh kıldum ehl-i hâle

Kemâl ehli alur bundan nevâle

Âb-ı Hayat, s.58

(Hâl ehline sözlerimi ruh gıdası kıldım. Kemâl ehli olan bundan gıda alır.)

Nasihât idicek dinle uluyı

Kalursın dinlemezsen uluyı

Pend-nâme-i Güvâhî, s.95

(Ulu kimse nasihat ettiğinde onu dinle, dinlemezsen ulur kalırsın.)

Bu nasâyih eylesün kalbinde câ

Bulmak istersen eger râh-ı necâ

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.50

(Kurtuluş yolunu bulmak istersen bu öğüt kalbinde yer bulsun.)

Sohbet-i dânâ olur pür-fâyide

Hâsıl olur ana çendân âyide

Mir'âtü'l-Ebrâr, s.79

(Büyüklerle sohbet etmek, onları dinlemek çok faydalıdır. Bu sohbetlerden pek çok fayda hâsıl olur.)

Negü tir işitgil ay aslı bedük

Bagırsak sözi tutsa asgı ked ök

Kutadgu Bilig, s.893

(Aslı büyük olan ne der dinle: Sana acıyanın sözünü tutarsan çok fayda görürsün.)

Güvâhî nazmını her kim işidür

Eger tuta saâdetlü kişidür

Pend-nâme-i Güvâhî, s.191

(Ey Güvâhî, öğüdünü kim işitip de tutarsa saadetli kimsedir.)

Didi peygamber ki hikmet dinlemek

Ölü gönülleri dirilde gerek

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.15

(Peygamber hikmet dinlemek ölü gönülleri diriltir dedi.)

Kulagundan çıkarursan panbugın

İşidesin her yanadan dost ötin

Mürşidü'l-Ubbâd, s.7

(Kulağından pamuğu çıkarırsan her yandan dost öğüdünü işitirsin.)

Şuna benzer bu emsâlün misâli

Kulak tut sana diyem hasb-ı hâli

Mir'âtü'l-Ahlâk ve Mirkatü'l-Eşvâk, s.149

(Bu misal ve örnekler şuna benzer... Kulak tut sana ne olduğunu anlatayım.)

*İmdi tut bana gûşumı ey cân
Yeg bilür hikmeti belî Lokman*

Gülşen-i Niyâz, s.180

(Şimdi ey can, kulağımı bana tut. Hikmeti en iyi elbetteki Lokman bilir.)

*Kıssadan hissedür âlemde maksûd
Cihân içre ticaretden garâz sûd*

Âb-ı Hayat, s.178

(Âlemde maksat kıssadan hissedir. Dünyada ticaretden maksat kâr elde etmektir.)

*Didigim sözler nasihatdür size
Cevherim külli basiretdür size*

Deh-murg-ı Şemsî, s.125

(Dediğim sözler size öğüttür. Cevherim tamamen size görme gücüdür.)

*Seni bir pâre ideyüm te'dib
Yeg bilür hastaya ilacı tabîb*

Gülşen-i Niyâz, s.187

(Seni biraz edeplendireyim. Hastaya verilecek ilacı en iyi tabip bilir.)

*Çün nasihat sözi gökçek alasin
Anda şeksüz çünki sen kurtulasın*

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.11

(Öğüdü güzelce dinlersen kuşkusuz sen öteki dünyada kurtulursun.)

*Eger vâzıh delil istersen ana
Beni dinle kulagun tut bu yana*

Heşt Behişt, s.164

(Eğer açık bir delil istersen ona, kulağını bu yana tutup beni dinle.)

*Pederin pendini gûş-ı güher it
Düşecek derd degüldir hazer it*

Hayriyye-i Nâbî, s.300

(Babanın öğüdünü kulağına küpe yap ki bu üstüne düşülesi şey değildir, iksirden kaçın.)

*Öğüt dutarisan koma etegin
Tâc eyle başuna ayağı hâkin*

Risâletü'n-Nushiyye, s.377

(Öğüt tutarsan eteğini koyma. Topraktaki ayağı başına taç kabul et.)

*Bu nasihatler ki bunda ey amû
Her biri bir genc-i azâmdur kamu*

Pend-nâme-i Zarîfi, s.14

(Ey amca, bu nasihatlerin her biri büyük bir hazine değerindedir.)

*İmdi tut gûş vü hûş söyleyeyim
Sana nush-i cemil eyleyeyüm*

Gülşen-i Niyâz, s.186

(Şimdi kulağını bana tut, sana hoş şeyler söyleyip güzel öğütler vereyim.)

*Bir de budur ey püser pendim sana
Gûş-ı cânı tutagör benden yana*

Pend-nâme-i Zarîfi, s.29

(Ey çocuk bir öğüdüm de şudur ki sana, can kulağını benden yana tut.)

*Dinleye ol kim ne söz kim ola pend
Her saadetden olur hep behremend*

Pend-nâme-i Nazmî, s.86

(Öğüt olan her ne söz varsa onu dinleyen kimse her saadetten pay sahibi olur.)

*Üd üdleğ yarutsa berip öt erig
Könül ölmüş erse bolur tep tiriğ*

Kutadgu Bilig, s.946

(Eğer zamane öğüt ve nasihati ile gönlü aydınlattırsa, o gönül ölmüş olsa bile yeniden dipdiri olur.)

2. 1. 24. İyilik Yapmak, Hayır İşlemek ve Kötülükten Uzak Durmak

Nasihât-nâmelerde şairler, erdemli bir insanın en önemli özelliklerinden biri olan iyilik yapmak ve kötülükten uzak durmak üzerine çok çeşitli öğütler vermişlerdir. İyiliği emredip kötülükten alıkoyan bir dinin mensupları olan bu şairler, tebliğ görevini, yazdıkları öğüt kitaplarıyla okuyucuyu iyiliğe ve güzelliğe yöneltip çirkinliklerden, olumsuzluklardan ve kötülüklerden uzak tutmaya çalışarak yerine getirme düşüncesindedirler. Bu amaçla nasihat-nâmelerde şu öğütlerde bulunulur: Bir insan diğer insanlara karşı her an iyi niyet beslemeli, onlara yardımcı olabilecek fırsatları kollamalı, hayır ve ihsanlarda bulunmalı, kişinin sağ elinin verdiği sol eli duymamalı, ihsanın belayı defedeceği ve ömrü uzatacağı gerçeğinden hareketle daima aç ve yoksulu doyurmalı, gizli veya açık bir şekilde bağışta bulunmalı, güler yüzlü ve tatlı sözlü olmalı, kinle hileden sakınılmalı, kötü insanlar desteklenmemeli ancak iyiliğe iyilik her kişinin kötülüğe iyilik er kişinin işidir anlayışı doğrultusunda kötü insanları bile kazanmaya çalışmalı, mazluma zavallıya eziyet etmemeli, hor bakmamalı, ancak kişinin babası bile olsa zalim kişi affedilmemeli, yetim yoksul ve yolda kalmış kimseler korunmalı, insanlara küsmekten ve uzun süreli dargınlıklardan kaçınılmalı, insan bulunduğu ortama ve faydalandığı yere hizmet etmeli, kötüyü övüp göğe çıkarmamalı, iyi kimseyi de yermemeli, kimseyle gülüp alay etmemeli, değer bilir olmalı, insan rızkını yediği kimseye minnet borcunu ödemeli, kişi kendine hâkim olmalı, kötü sözleri ağzına almamalı, hiç kimse için kötülük düşünmemeli, taş atan kimseye gül atmalı, yiğitliğin karşılık vermek demek olmadığını bilerek affedebilmeli, kişi haklarını helal etmeli, biten kavgadan el çekmeli, ataların da dediği gibi dinen yağmur için kepenek giyememeli, insanlarla çatışmaktan, kavgadan ve savaştan uzak durmaya çalışmalı, dertlilerin dertlerini artırmak yerine hafifletmeye çalışmalı, iyiliğe

karşılık bekleyerek yaşamamalı, iyilik yap denize at balık bilmezse Halık bilir atasözünü dikkate alarak yapılan iyilikleri gerekirse unutmamalı, iyiliği vaktinde yapmalı, el eli, el de döner yüzü yıkar anlayışı uyarınca iyiliklerin mutlaka iyilik olarak döneceğini bilmeli, iyi adama kötü demeleri onu kötü yapmayacağından iyilik yapmakta ısrarlı olmalı, kibar ve yumuşak davranmalı, üzerine vazife olmayan işlere girişmemeli, borçluya karşı sabırlı olmalı, ihsanda ve ikramda bulunmalı, hamiyetli ve gayretli olmalı, dilenciye parayı onu övmesi için değil Allah rızası için vermeli, düşmanlığın bile hakkını vermeli, düşmanına acılı zamanlarında anlayış göstermeli, ihsanda aceleci, cezada sabırlı olmalı, emanete hıyanet etmemeli, insan emeğe saygı göstermeli, emek verilen şeylerin değerli olduğunu, emeksiz yemek olmayacağını ve herhangi bir işte emeği geçen bir kimse varsa o kimsenin hakkını vermek gerektiğini bilmeli, sohbetten ve insanlara yakınlıktan kaçınmamalı, hoş edalı, hoş yüzlü, hoş gönüllü ve ince zevkli olmalı, kişisel çıkarları için insanlara zarar vermemeli, iyilik bilmeyene iyilik etmemeli, iyiliği başa kakmamalı, insan bir kötülük gördüğünde onu eliyle, olmazsa diliyle düzeltmeli, düzeltmiyorsa kalbiyle kötülemedi, kanı kanla yıkamaya çalışmamalı, uzlaşma yolunu hatırdan çıkarmamalı, dik başlı olmamalı, kimsenin hakkını yememeli, büyüklere hizmet etmeli, insan kendisi için istediğini bir kardeşi için de isteyebilmeli, şefkat ve nezaket sahibi olmalı, muradına erememişlere yardım etmeli, hoşgörülü olup suçları örtmeye, affetmeye çalışmalı, merhametli olmalı, vefa göstermeli, özür dileyenin özrünü kabul etmeli, gördüğü iyilikleri unutmamalı, faydasız insanın ölüden farksız olduğunu bilmeli, hıyanetten, yaramazlıktan, kötülük düşüncesinden ve zulümden kaçınmalıdır.

Halka olma turş-rû vü çatma kaş

Hep güler yüz ister âlem olma şaş

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.53

(Halka karşı ekşi suratlı ve çatık kaşlı olma. Halk hep güler yüz ister, şaşılı olma.)

*Ya dilün kendünde tut yâhud elün
Yohsa düşersün diline sen elün*

Pend-nâme-i Nazmî, s.180

(Ya diline ya da eline hâkim ol. Yoksa elin diline düşersin.)

*Ne safâdur olasın merd-i zarîf
Ola halkın gibi hulkun da latîf*

Lutfiye-i Vehbî, s.68

(Zarif bir kişi olman ne büyük mutluluktur. Yaratılışın gibi ahla-
kın da güzel olsun.)

*Hor bakma mazluma huşyârisen
İtme zulmi kendüzüne yârisen*

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.10

(Akıllı biriysen mazluma hor bakma, kendinle barışık isen maz-
luma eziyet etme.)

*Didürme yatlu sözler kimseye vay
Çü nanun yok dilün kıl bari buğday*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.154

(Kimseye kötü sözler söyleme, ekmeğin yoksa dilin buğday ol-
sun.)

*Dil-nüvâz ol yıkma kalbin kimsenin
Yıkmasun kalbin de bir kimse senin*

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.74

(Gönül okşayan olup kimsenin kalbini kırma ki kimse de senin
kalbini kırmasın.)

*Boş azad kişi barça edgü kulu
Bularka aç a birgü edgü yolu*

Kutadgu Bilig, s.549

(Hür ve serbest insanlar hep iyiliğin kulusdur, bunlara iyilik yolu-
nu hep açık bulundurmalı.)

Niyet edgü kılanka edgü bolur

Neçe kılmasa ol muyanın bulur

Kutadgu Bilig, s.955

(İyi niyetle hareket eden her zaman iyilik görür, niyetini gerçekleştiremese bile bunun karşılığını bulur.)

Kimseyi rencîde kalma bî-günâh

Âkıbet devrân ider halkı tebâh

Mir'âtü'l-Ebrâr, s. 155

(Kimseyi haksız, günahsız yere incitme; zaten sonunda felek herkesi yok edecektir.)

Yayıg dünya sindin evürse yüzi

Kerek bolgu edgü-turur ay kozi

Kutadgu Bilig, s.981

(Dönek dünya senden yüz çevirirse, ey kuzum; oradan beraberinde götüreceğin tek şey yaptığın iyiliklerdir.)

Muhtâca muâvin olup eyle behhâc

Nâmerde seni itmeye Mevlâ muhtâc

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.61

(Muhtaç olana yardım et ve sevindir ki Mevla seni nâmerde muhtaç etmesin.)

Sana kim taş atarsa at sen etmek

Degüldir erlik itdüğini itmek

Pend-nâme-i Güvâhî, s.153

(Kim sana taş atarsa sen ona ekmek at. Yapılana aynısıyla karşılık vermek erlik değildir.)

Yetîme kıl nevâzişle riâyet

Ki mahzûn kalbini şâd it safâdur

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.238

(Yetime okşayarak iltifatla davran, kederli kalbini mutlu et ki bu mutluluk, huzur demektir.)

Sen eyle suya at eylûgi âşık

Balık bilmezse bilür anı Halık

Pend-nâme-i Güvâhî, s.182

(Ey âşık, iyilik yap ve suya at. Balık bilmezse Halık bilir.)

*Eti yinmez derisi girmez işe
Murad âdemden eylükdür hemîşe*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.215

(İnsandan murat iyiliktir. Yoksa eti yenmez, derisi giyilmez.)

*Eylük itgil eylüge irse elün
Ger dilersen düşmenün ola kulun*

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.36

(Eğer düşmanın senin hizmetinde olmasını istersen elini iyiliğe uzat, iyilik yap.)

*Güler yüz ola dâim halka huyun
Ki yarın vech-i rûşen ola rûyun*

Âb-ı Hayat, s.184

(Daima halka karşı huyun güler yüz olsun ki böylece yarın yüzün aydınlık olsun.)

*İnsâf itse özrini kılğıl kabûl
İtirâf itmese suçlu hem fodul*

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.26

(Gerçeği ifade etmişse özrünü kabul et. İtiraf etmiyorsa hem borçlu hem de faydasız bir kişidir.)

*Fakire nim nan virsen riyâsuz
İrişür hastene sıhhat devâsuz*

Heşt Behişt, s.115

(Fakir kişiye yarım ekmek versen devasız hastana sıhhat erişir.)

*İstemekden niceler şerm eyler
Müstahakkın ara bul sen gönder*

Hayriyye-i Nâbî, s.196

(Nice insanlar yardım istemekten utanırlar. Senin vazifen bu durumda olanları arayıp bulmaktır.)

*Terk-i âyin-i ceîâ vü sitem it
Bed-sühân dil-şiken olma kerem it*

Hayriyye-i Nâbî, s.227

(Cefa ve sitem işini terk et, aman ha! Kerem et de kötü bir iş olan kalp kırıcılık yapma.)

Ol emanettir hıyânet eyleme

Kimseye anı rivâyet eyleme

Pend-nâme-i Zarîfi, s.20

(O emanettir hıyanet etme, kimseye onu rivayet etme.)

Ger yogise verecek nesnen dahi

Bari hoş söz ile gönder ey ahi

Pend-nâme-i Zarîfi, s.24

(Ey kardeş, eğer elinde verecek bir şeyin yoksa bari fakiri hoş söz ile gönder.)

Kişi edgüsi bu öz asgın kodup

Kişi asgi kolsa kör emgek yüdüp

Kutadgu Bilig, s.584

(İnsanların iyisi kendi menfaatini bırakıp, zahmet yüklenerek başkalarının faydasını isteyen kimsedir.)

2. 1. 25. Mutluluk ve Huzuru İstemek

İnsanın yaşamından zevk alması, kıvançlı, saadetli ve doyum sağlamış bir ruh hâli içinde olması denilebilecek mutluluk, nasihat-nâmelerde, gönül rahatlığı, bahtiyarlık anlamlarına gelen huzur ile birlikte yer alır. Şairler kişinin mutluluğu istemesini, mutluluğa ulaşmak için çaba göstermesini, mutluluğu elde eden kişinin onu korumasını, geçmiş ve gelecek için endişe ve pişmanlık duymadan vaktini hoş geçirmesini, dem bu demdir anlayışıyla gam diyarında seyretmemesini, iyi günlerini kötü günlerine de-ğişmemesini, sağ olan bir başın iyi kötü bu cihanda her felaketi atlatacağından bir güçlük için insanın yaş dökmemesini, baş esen ise bürk bulmanın kolay olduğu, bin kaygının bir borç ödemeyeceğini ve dolayısıyla dünyanın gelip geçici sıkıntılarını, zahmetlerini, hastalık ve rahatsızlıklarını kabullenerek elinden geliyorsa bunlarla mücadele etmeyi ancak strese, kaygıya, endişeye ve olumsuz duygulara kapılmamayı tavsiye ederler.

*Keyik sanı devlet kişike tezig
Kalı kelse bekle tuşa hem tizig*

Kutadgu Bilig, s.205

(Mutluluğu insan için ürkek bir geyik varsay. Eğer gelirse sıkı tut, ayağına köstek vur.)

*Kişi sayd idemez yârını her dem
Visâlün furkati var şâdinin gâm*

Âb-ı Hayat, s.103

(İnsan yarını her vakit avlayamaz. Kavuşmanın ayrılığı, mutluluğun kederi vardır.)

*Sana nasihatler olınır ıyân
Cânı niçin itmeyesin şâd-mân*

Gülşen-i Ebrâr, s.118

(Sana açık olarak nasihatler veriliyor; niçin canını mutlu etmeyesin.)

*Ne dilden gam için sürün huzûrı
Sürûr için ne arturun gurûrı*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.191

(Ne gönülden mutluluğu gam için sür ne de mutluluğun için gurununu artır.)

*Hurrem ol çün visâledür nazarun
Devlet olsun cihânda muntazırın*

Gülşen-i Niyâz, s.178

(Mutlu ol çünkü bakışın visale dönüktür. Dünyada bekleyenin mutluluk olsun.)

*Bu erter erejig erej tutmagıl
Ya keçkü sevinçig sevinç timegil*

Kutadgu Bilig, s.875

(Geçici rahatı huzur olarak kabul etme, geçecek sevince de sevinç deme.)

*Sa'y kıl tâ kalbine gele safâ
Çekmemiş kimdür cihân içre cefâ*

Mir'âtü'l-Ebrâr, s.155

(Kalbine mutluluğun gelmesi için çalış; dünyada cefa çekmemiş kimse var mıdır?)

Kölike-turur dünya devlet küni

Kölike bir ök yirde turmaz köni

Kutadgu Bilig, s.1015

(Dünya ve devlet günleri bir gölgedir; gölge daima aynı yerde ve aynı şekilde kalmaz.)

Degüldür degme yirde ola birlik

Saâdetdür sana bir eyü dirlik

Risâletü'n-Nushiyye, s.377

(Sıradan bir yerde birlik olmaz. İyi bir yaşam istersen mutluluk yeter.)

Her ne varsa sende var zevk ü safâ

Taşra gayride heman cevri ü cefâ

Pend-nâme-i Zarîfi, s.37

(Mutluluğu başkalarında değil yine kendinde bulursun.)

2. 1. 26. Dile, Söze Hâkim Olmak

Öğüt kitapları, İnsanlar arasındaki en önemli iletişim ve anlaşma aracı olan dile ve dil sayesinde kelimelerin sese dökülmesi demek olan konuşmaya genişçe yer ayırmış, bir insanın diline, sözüne ve konuşmasına hâkim olup nerede nasıl konuşacağını bilmesi hususunda okuyucuya yardımcı olacak önemli bilgiler, açıklamalar, uyarılar ve öğütler vermişler; kemiği olmayan, bulduğunu söyleyen, küçük olmasına rağmen büyük işler başaran dilin nasıl kullanılması gerektiğini çeşitli atasözleri, benzetmeler ve örneklemelerle ifade etmişlerdir.

İnsanların bir arada olduğu ortamlarda, meclislerde, toplantılarda insan nasıl konuşacağına, ne söyleyeceğine dikkat etmeli, hem üslup olarak hem de kullandığı kelime ve cümleler itibariyle seçici ve özenli olmalıdır. İncelenen manzum nasihat-nâmelerde bu başlık altında okuyucuya şu öğütler sıralanır: Sözü yerinde

söylemeli, sorulunca konuşmalı, boş ve gereksiz laf etmemeli, her lafa hemen cevap yetiştirmeye kalkmamalı, kaba söze yumuşak, acı söze tatlı karşıtlık vermeli, konuşmaktan çok dinlemeyi bilmeli, iki kulağa bir dile sahip olduğunu hatırlayarak dilin kaybetmeye, kulağın ise kazanmaya sebep olduğunu anlamalı, iki dinleyip bir söylemeli, ağız kalabalığından sakınmalı, gerekirse bin düşünüp bir konuşmalı, insanları kırıp gücendirmemeli, istediğini söyleyenin istemediğini işiteceğini dikkate almalı, dil yarasının keskin olduğunu, bıçak yarası geçse bile dil yarasının geçmeyeceğini bilmeli, kelimelerle kemâlî birleştirmeli, biliyorsan konuş faydalansınlar bilmiyorsan sus adam sansınlar atasözünü dikkate alarak hem güzel konuşmayı hem de güzel susmayı becerebilmeli, sofrada elini, mecliste dilini kısa tut düşüncesi uyarınca çok konuşmak yerine susmayı yeğlemeli, ezbere ve abuk subuk konuşmamalı, kelimeleri ölçüp tartmalı, her düşündüğünü söylememeli ama her söylediğini düşünmeye gayret etmeli, sözü anlamadığı vakit muhababından tekrarlamasını rica etmeli, bir münazarada, tartışmada rakibini yense, sustursa bile onun gönlünü hoş tutmalı, edepli konuşmalı, gürültü var ise gürültünün dinmesini beklemeli, sakın, yavaş, tatlı ve tane tane konuşmalı, sözü fazla uzatmamalı, uzayan sözün büyüsünü, parlaklığını yitireceğini hesaba katmalı, makul sözlere yanaşmalı, tatlı dilin yılanı deliğinden çıkaracağını bilerek arzu ve isteklerini gerçekleştirmek için hoş, tatlı ve güzel bir dil kullanmalı, çok söyleyenin çok yanılacağını bilmeli, söz söylemenin ok atmak gibi olduğunu ve atılan okun bir daha geri gelmeyeceği gibi, sarf edilen sözlerin de artık kontrol edilemeyeceğini anlamalı, dil kazasına uğramamaya çalışmalı, hızlı konuşarak sürçü lisan etmek hatasına düşmemeli, sözü akıcı, edebi, örnek, mecaz ve sanatlarla dolu bir şekilde ve içerisinde kıssa ve hikâyelerin yer aldığı bir tarzda vermenin daha etkili olacağını bilmeli, diline sadece konuşmada değil sırlarını saklama noktasında da sahip olmalı, dili beynin emrine vermeli, baltayı taş

vurmaktan sakınmalı, yorgun, uykusuz ve dalginken ciddi meseleleri konuşmaktan ve insanlara söz vermekten kaçınmalıdır.

*Çıkmaya sır dersin ağzın tutagör
Lokmâ-i sırrını kendin yutagör*

Pend-nâme-i Zarîfî, s.15

(Sırrının çıkmasını istemiyorsan ağzını tut, sır lokmasını kendin yut.)

*Sır ana derler kim kimse bilmeye
Kimse anın semtine yol bulmaya*

Pend-nâme-i Zarîfî, s.39

(Sır ona derler ki kimse onu bilmez, onun semtine kimse yol bulmaz.)

*Âkil isen güfteni kand eylegil
Cümle halkı kendine bend eylegil*

Pend-nâme-i Zarîfî, s.58

(Akıllı bir kimseysen sözünü şeker eyle böylece bütün halkı kendine bağla.)

*Düşmene itmek hususa keşf-i sır
Ser komakdur ortaya fikr eyle bir*

Pend-nâme-i Nazmî, s.179

(Özellikle düşmana sırrını açmak başını ortaya koymaktır, bunu bir düşün.)

*Lik âdâb ile söyle sühâni
Boşboğazlık ile açma deheni*

Lutfiyye-i Vehbî, s.68

(Sözünü usulüne uygun olarak söyle, boş boğazlık ederek ağzını fazla açma.)

*Hem suhân-dân ile oluna suhân
Açma nâ-dân olana hergiz dehen*

Mir'âtü'l-Ebrâr, s. 229

(Sözü bilen kimselerle konuşmak lazımdır. Cahil kimseye cevap vermek için ağzını açma.)

*Unfle eyleme bir ferde hitâb
Ki ider kuh dahi redd-i cevâb*

Lutfiyye-i Vehbî, s.68

(Bir kişiye kızgınlıkla hitap etme, böyle bir hitabı dağ bile reddeder.)

*Kim ki bulur mahzen-i kalbe kilid
Bahtı ana irişe gayet sa'id*

Gülşen-i Ebrâr, s.124

(Her kim kalp mahzenine kilit bulursa onun bahtı oldukça açık ve mutlu olur.)

*Bazı meclislerde serâpâ gûş ol
Yani çok söylemeyip hâmûş ol*

Lutfiyye-i Vehbî, s.68

(Bazı meclislerde bütünüyle dinleyici ol yani çok konuşma, suskun ol.)

*Gonca-veş râzını sakla meknûn
Gül gibi itme sakın keşf-i derûn*

Lutfiyye-i Vehbî, s.137

(Gonca gibi sırrını gizlemeyi bil, sakın gül gibi içini dökme.)

*Olma meclisde ne bir gûne hâmûş
Vakt ile gâh zebân ol geh gûş*

Hayriyye-i Nâbî, s.226

(Mecliste sadece susup durma, bazen kulak, bazen dil ol.)

*Her sözi kim söyleyesin sen güzâf
Bil ki o sözde urubsın herze lâf*

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.47

(Boş konuştuğun mu her sözde saçmaladığını anla.)

*Bogazun on bogundur key idüp fikr
Tokuzunda bişir onunda it zikr*

Âb-ı Hayat, s.185

(Boğazının on boğum olduğunu fikret. Dokuzunda pişir, onuncuda zikret.)

*Hemişe çok yanılır söyleyen çok
Ki söyler bulduğun dilde sünik yok*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.154

(Çok söyleyen daima çok yanılır. Dilde kemik yok, dil bulduğunu söyler.)

*Ukuşka biligke bu tılmaç dil
Yaruttaçı erni yorık tilni bil*

Kutadgu Bilig, s.117

(Anlayış ve bilgiye tercüman olan dildir, insanı aydınlatan açık dilin kıymetini bil.)

*Kalı mundag erse bilip sözle söz
Sözüng bolsu közsüz karaguka köz*

Kutadgu Bilig, s.119

(Mademki böyledir sözü bilerek söyle, sözün olsun gözsüzlere, körlere göz.)

*Kara baş yağısı kızıl til turur
Neçe baş yidi bu takı ma yiyür*

Kutadgu Bilig, s.247

(Kara başın düşmanı kızıl dildir, ne çok baş yemiştir ve o hâlâ da yemektedir.)

*Sözüg sözlegüçi bu cân yavrutır
Eşitgüçi avnur et öz semritür*

Kutadgu Bilig, s.395

(Söz söyleyen canını üzer, dinleyense rahat eder, vücudunu semirtir.)

*Urup berge başı büter terk söner
Tilin sökse bütmez açığı yılın*

Kutadgu Bilig, s.489

(Vurulan kamçı yarası kapanır ve çabuk geçer, dil acıysa yıllarca dinmez.)

*İrig sözke yumşak yanut kılsa öz
Açıg sözleseler süçig tutsa söz*

Kutadgu Bilig, s.609

(Kaba söze yumuşak yanıt vermeli, acı sözlere de tatlı sözlerle karşılık vermeli.)

Sözüg sözlemese sanga kul bolur

Kalı sözlese sen sini kul kılur

Kutadgu Bilig, s.679

(Sözü söylemezsen o söz sana kul olur, eğer söylersen o seni kendisine kul eder.)

Sini siz tiseler anı siz tigil

Takı anda yigrek yanut sözlegil

Kutadgu Bilig, s.743

(Sana siz diyenlere sen de siz tabirini kullan, karşılık verirken daima karşındakinden daha nazik davran.)

Ukuşlugnu kördüm kör az sözledi

Öküş sözledim tip ökündü yılın

Kutadgu Bilig, s.747

(Akıllı bir insan gördüm az konuştu; fakat çok konuştum diye yıllarca pişman oldu.)

Kayd çekmezsın eyle hıfz-ı lisân

Andadur çün selâmet-i insan

Gülşen-i Niyâz, s.223

(Dilini koru, endişe çekmezsın. Çünkü insanın selameti ondadır.)

Sükût et cümleden kendin bil alçak

Bilürim deyü çok söyleme ahmak

Pend-nâme-i Sûzi, s.6

(Sessiz ol, herkesten kendini alçak gör. Bilirim diye ahmaklık edip çok söyleme.)

Eyleme bir ferde asla keşf-i râz

Halka rüsvâ olmadan kıl ihtirâz

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.53

(Hiç kimseye sırrını açma, halka rezil olmaktan çekin.)

Mebada bir sözünden olasın zâr

Atılmış ok gibi dutmaya iy yâr

Pend-nâme-i Güvâhî, s.154

(Ey yar, sakın ola ki sözünü atılmış ok gibi tutamayıp ondan do-
layı inlemeyesin.)

Kelâmun söz mahalli olsa harc it

Zer-i ma'niye lafz-ı dürri derc it

Âb-ı Hayat, s.184

(Sözünü yerinde söyle, mana altınına inci sözünü kat.)

Söylesen söyle yirinde her sözi

Ditreriken kesme zinhâr karpuzı

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.42

(Her sözün yerinde söyle, karpuzu soğukta yeme.)

Dilün tut ehl-i samtun düş izine

Bilürsen kakıma bilmez sözine

Pend-i Ricâl, s.152

(Dilini tut, sessizliği benimseyenlerin peşine düş. Sözünü bilme-
yen kimsenin sözüne kızma.)

Evvêlâ endişesiz iden sühân

Nâdim olmak lâzım olur sonradan

Pend-nâme-i Nazmî, s.152

(Sözünü önceden düşünmeyen kimsenin sonradan pişman olması
gerekir.)

2. 1. 27. İnsan Tabiatını Tanımının Önemi

İlk insandan bu yana ebeveynler çocuklarına çeşitli özellik-
leri aktarmışlar, ellerinde olmadan onların tabiatlarını, huylarını
belirlemişlerdir. İnsanın değişmeyen özelliği olarak kabul edilen
kişilik, değişen özellikler olarak kabul edilen karakterden farklı
olarak büyük oranda kalıtımın yani soya çekimin etkisiyle şekil-
lenir. Nasihat-nâmelerde şairler soya çekimden yola çıkarak oku-
yucuyu aydınlatmak üzere bazı uyarılarda bulunurlar. İnsanların
doğuştan iyi veya doğuştan kötü tabiatlı olacakları, evladın atası-
na benzeyeceği, eğer bir insanın soyu asilse büyük oranda o insa-

nın da asil olacağı, can çıksa da huyun çıkmayacağı, iyi olandan iyilik, kötü olandan da kötülük geleceği, otu çek köküne bak sözü doğrultusunda insanlarla kurulacak ilişkilerde onların atalarını, sülalesini de dikkate almak gerektiği, insanın aslı neyse neslinin de o olduğu ve anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al, at al soydan kız al boydan, arı gümüş pas tutmaz gibi öğütlerle, açıklamalarla ve bilgilendirmelerle insanları bu konuda uyarmaktalar, bu bilgiler ışığında hayatlarını düzenlemeleri ve insanlarla kuracakları ilişkilerde doğru kararlar vermeleri için yol göstermektedirler.

*Toga edgüdin tutçü edgü kelir
Ajun budnı andın asıglar alır*

Kutadgu Bilig, s.233

(Doğuştan iyi olandan hep iyilik gelir, dünya halkı ondan yararlanır.)

*Dehr-i dünün ser-te-ser halkı kamu
Ekseri nâkısdurur bil ey amû*

Pend-nâme-i Zarîfi, s.40

(Ey amca, alçak dünyanın tüm halkı baştanbaşa eksiktir, bunu bil.)

*Bir kişinin evvelâ aslın soruş
Anın ile sonra kıl alışveriş*

Pend-nâme-i Zarîfi, s.68

(Bir insanın öncelikle aslını araştır sonra onunla ilişkiye geç.)

*Ger asıl-zâde olanı bulasın
Dost olursan anın ile olasın*

Pend-nâme-i Zarîfi, s.68

(Dost olmak istiyorsan asil bir soya sahip olanı bul ve onunla dost ol.)

*Kangı renge boyamışsa ol teni
Kendi rengine boyar âhir seni*

Pend-nâme-i Zarîfi, s.72

(Tenini hangi renge boyamışsa sonra seni de kendi rengine boyar.)

*Karında törümüş kılınç öğretig
Yagız yit katında kiter ay tetig*

Kutadgu Bilig, s.233

(Ana karnında oluşan doğa ve terbiye ancak kara toprak altında insanı terk eder, ey zeki.)

*Ki dimişler anasın gör kızın al
Kıyısına nazar eyle bezin al*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.145

(Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al demişlerdir.)

*Meseldür hem ulular eyle dimiş
Ki hergiz pas tutmaz arı gümüştür*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.145

(Meseldir ki ulular arı gümüşün asla pas tutmayacağını demişler.)

*Ger bilürsen olduğın tab'ın halim
Ol vakit olur senin kalbin selim*

Pend-i Mahdûmân, s.14

(Eğer tabiatının halim olduğunu bilersen o vakit kalbin selim olur.)

*İhtirâm eyle şerifü'n-nesebe
Sâhib-i urz u vekâr ü edebe*

Lutfiye-i Vehbî, s.78

(Soyu temiz olan, edepli, vakarlı, namuslu kişilere saygı göster.)

*Nik-bahtun bir nişânı evvelâ
Oldur iy kardaş o kim pak-asl ola*

Pend-nâme-i Nazmî, s.93

(Ey kardeş, iyi bir talihe sahip olanın işareti aslının pak olmasıdır.)

*Kankı kesde kim ola bir hûy-ı bed
Ta ölünce gitmez ol andan ebed*

Pend-nâme-i Nazmî, s.160

(Her kimde kötü bir huy varsa o ölene kadar ondan uzaklaşmaz.)

Negü ekse yerke yana ol önür

Ogul tugsu kalkı ataka barur

Kutadgu Bilig, s.348

(Yere ne ekilirse, yine o biter; oğlunun tabiatı da babasına çeker.)

Nasihat-nâme şairleri ayrıca bir insanın soyuna bakarak onun düşünce, tavır ve hareketlerini bilmenin yanında âlemdeki ve insandaki bazı çelişiklere de dikkat çekmişlerdir. Dünya denilen ve boşlukta dönen bir gezegenin üzerinde yaşayan, yaratılmışların en güzeli veya aşağıların aşağısı olabilecek olan insan üzerinde düşünmüşler ve bazı çıkarımlara ulaşmışlardır. Bu düşünceler arasında hem âlemin hem de âlemin özü olarak kabul edilen insanın pek çok çelişkiyi bünyesinde barındırdığı sonucuna varmışlardır. Her ne kadar bu şairler günümüzün modern uzay araştırmalarından veya tıbbî, anatomik, psikolojik gelişmelerinden habersizlerse de dönemin ilmî verileri, analizleri ve yorumlarıyla bazı görüşler ileri sürmüşler, çelişkiye dikkat çekmişlerdir.

Şairler, insanın tutarsız davranışlarına, gün içinde bile birbirini tutmayan çeşitli ruh hallerine ve eylemlerine bakarak insanı bir çelişikler yumağı olarak tarif etmişler, okuyucuya değişik ve zıt kutupları bünyesinde barındıran insanın bu ruh hallerinden haberdar olması için çeşitli bilgiler ve öğütler verip açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu açıklamalar içerisinde insanın yaratılışı itibarıyla diğer canlılara göre bakıma en muhtaç canlı olduğu, diğer canlıların doğaya çeşitli bilgilere sahip olarak geldikleri oysa insanın bu âleme bir şeyler öğrenmek için getirildiği, tabiatının iyi ve kötü hususları beraberinde taşıdığı, bir gülen, bir ağlayan; bir iyi olan, bir kötü olan insanın, organlarının bile birbiriyle tezat olduğu, bedeninin ruhuna, ruhunun da bedenine düşman olduğu, dünya hayatında insan için rahmetle zahmetin bir arada olduğu, gece gündüz, mevsimlerin farklılığı, gençlik yaşlılık, zevk ile mihnet gibi birbirini takip eden süreçlerin hep birbirine zıt oldu-

ğu, bu dünyanın bilgisiz, akılsız insan için bir cennet; akıllı, bilgili insan içinse bir cehennemden farksız olduğu vs. konularda pek çok açıklama yaparak âlemdaki ve insandaki çelişkiye dikkat çekmek istemişlerdir.

*Fâninün bâli belâdur câhı çâh
Nûşî nîşdür nûş idenler kılur âh*

Pend-i Ricâl, s.135

(Bu yokluk diyarının balı bela, yeri kuyudur. Zevki dikendir ve onu içenler âh ederler.)

*Yime yakşı aymış biliglig büğü
Tükel bolsa nimet bulunmaz yigü*

Kutadgu Bilig, s.261

(Bilgili hâkim de buna uygun bir söz söylemiştir: Nimet tam olunca insan yiyecek bir şey bulamaz.)

*Uluglukka artuk küvenme küle
Ulug boldung erse baş agrıg bile*

Kutadgu Bilig, s.833, b.4917

(Büyüklikle fazla sevinme, gururlanma; insan büyüdükçe zahmeti de artar)

*Sevinç kayda erse songında bela
Erej kayda erse ming emgek bile*

Kutadgu Bilig, s.833

(Sevinç neredeyse sonunda bela vardır; huzur neredeyse bin türlü eziyet de oradadır.)

*Kişi tab 'ı tört ol karışma yağı
Biri küldürür bir kılur ün çoğı*

Kutadgu Bilig, s.973

(Kişinin doğası birbirine karşı ve düşman unsurlardan oluşur. Biri güldürür biri de gürültü ve kavga çıkarır.)

*Ziyân assı gam u şâdı cihânda
Biz çündür bürâder her zamanda*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.189

(Ey kardeş, bu dünyadaki zarar, fayda, keder mutluluk her zaman bizim içindir.)

*Bir çekirdekde bir ağaç gizlidir
Ger inanmazsan dik ü âhir anı gör*

Mürşidü'l-Ubbâd, s.1

(Bir çekirdekte bir ağaç gizlidir. Eğer inanmazsan dik ve sonra gör.)

*Her kime çok eylük eylersen eger
Ta sonunda kemliği sana değer*

Pend-nâme-i Zarîfî, s.43

(Her kime çok iyilik yaparsan sonunda ondan bir kötülük görürsün.)

*Kayu kim tugar erse ölgü gerek
Kayu nen agar erse ilgü gerek*

Kutadgu Bilig, s.266

(Doğan herkes ölmeğe, yükselen her şey düşmeğe mahkûmdur.)

*Ağışka iniş ol edizke batıg
Sevinçke sakınç ol açığıka tatıg*

Kutadgu Bilig, s.266

(Her yokuşun bir inişi, her tepenin bir çukuru, her sevincin bir kederi ve her acıya karşı bir lezzet vardır.)

*Bu dünya yağı ol et öz bir yağı
Bu iki yağının yadırlığı agı*

Kutadgu Bilig, s.632

(Bu dünya bir düşman, vücut ise, başka bir düşmandır; bu iki düşmanın ağı her tarafa yayılmıştır.)

2. 1. 28. Beden Dilini ve İlm-i Kıyafeti Bilmek

İnsanların duygularını, düşüncelerini, isteklerini, arzularını ve ihtiyaçlarını vücut ve yüz hareketleriyle, vücudun duruşuyla, aradaki mesafe ile bedensel temas ile vs. ifade etmeleri olan beden dili, insanların karakterlerini tanıma ve davranışlarını anlamada çeşitli ipuçları verebilir. Sözel olmayan bu dil, bir anlamda

vücudun insandan bağımsız konuşmasıdır. Nasihat-nâmelerde şairler insanların dış görünüşünden, vücutlarını kullanma biçiminden, eylemlerinden onların karakterleri ve asıl niyetlerinin anlaşılabilmesine dair düşünceler ileri sürmüşlerdir. Beden dili yanında ilm-i kıyafet ya da fizyonomi denilen bir bilimin ortaya koyduklarını ele alarak okuyucuya ilişkide bulunduğu insanlar hakkında çeşitli görüşlere ulaşabileceklerine dair öğütler vermişlerdir. Oldukça eski bir ilim olan ilm-i kıyafet, insanların yüz çizgilerine, yüz ve beden yapılarına dayanarak kişinin karakter özellikleri, iç âlemi ve ruhî halleri hakkında çeşitli yorumlar, tespitler ortaya koyan bir ilimdir. Kıyafet nâme, ilm-i feraset, ilm-i sima, tipoloji veya fizyonomi de denilen bu ilim, bilimsel temelden yoksun ve falcılığa yakın olup insanın dış görünüşünün onun iç görünüşünü, huyunu göstereceği, davranışları ele vereceğini iddia eder. Şairler nasihat-nâmelerini yazarken dönemleri için revaçta olan bu ilimden faydalanmışlar ve okuyucuya çeşitli bilgiler vermişlerdir. Gözlerin pek çok şeyi ele verdiğini, bu nedenle bir insanın hakiki niyetinin gözlerinden anlaşılabilceği, gözlerden mananın okunabileceği, insanın boyunun onun ruh yapısını gösterdiğini ve orta boyun itidal anlamına geldiğini, suretin siretin aynası olduğu bu nedenle güzel yüzlülerden iyilik bekleneceği, çirkin suratlara sahip kimselerin genellikle ruhlarının da çirkin olduğu, insanın, derdini, eli yüzü düzgün kimselere açması gerektiği vb. öğütler verilir.

*Kişi körkinge iç kılıkı iş ol
Yüzi körki birle kılınçı tuş ol*

Kutadgu Bilig, s.437

(Kişinin iç doğası onun dış görünüşüne eştir, yüzü ve giysisiyle hareketi birbirine denktir.)

*Güler yüzlüye tut maksûd için yön
Olur bellü toğuşından eyü gün*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.165

(Maksadını güler yüzlüde ara. İyi gün, doğuşundan belli olur.)

Sakınıp çıkmaya agzından sözüün

Yeter imâ destile kaşın gözün

Pend-nâme-i Zarîfî, s.90

(Ağzından sözüün çıkmasına gerek kalmadan el, kaş ve göz ile derdini anlatmak yeterli olur.)

Fenn-i ra'nâ-yı ferâset ne güzel

Bilesin hâl-i kıyâfet ne güzel

Lutfiyye-i Vehbî, s.53

(Hoş bir ilim olan feraset ilmi ne güzeldir. İnsanın dış görünümünün de anlamlar taşıdığını bilmelisin.)

Her kimün kim meyli ola sûrete

Eylemez aslâ nazâr ol sûrete

Mir'âtü'l-Ebrâr, s.161

(Her kimin meyli sadece dış görünüşe ise o kişi asla iç görünüşe vakıf olamaz.)

Sûreti misli olur pes sûreti

Hem dahi gâyetde nice gîlzeti

Pend-nâme-i Nazmî, s.226

(İnsanın iç hâli, dış hâli gibi olur. Ne kadar sert olduğu dışından belli olur.)

Bodı kısa yunçığ kılınçı buşı

Buşı kayda bolsa tütüşke başı

Kutadgu Bilig, s.418

(Kısa boylu, bodur kimseler hırçın tabiatlı olurlar; hırçın nereye giderse, orada kavga başlar.)

2. 1. 29. Zararlı Maddelerden ve Alışkanlıklardan Uzak Durmak

Şairler okuyucuyu kötü, zararlı ve yasaklı şeylerden korumak, uzak tutmak için çeşitli öğütlerde bulunmuşlardır. Nasihat-nâmelerde özellikle İslam dininin haram kıldığı zina, içki, kumar, uyuşturucu, yararı zararından az olan, bünyeye, dimağa, hafızaya

kalıcı hasarlar veren her türlü zararlı maddeden uzak durulması yönünde uyarılar, açıklamalar ve bilgiler verilir. Her türlü kötülüğün anası olan içkiden, evler yuvalar yıkan kumardan, insanlığı ölüme, intihara sürükleyen uyuşturuculardan, sarhoşluk veren enfiye, afyon şurubu gibi maddelerden, ilişkileri, evlilikleri alt üst eden, insanı sapkınlığa kadar götüren zina ve oğlancılıktan, sağlığa büyük zararları olan sigara, nargile vb. alışkanlıklardan, çok değerli vakitlerin harcanmasına sebep olan kahvehane alışkanlığından vs. okuyucuyu korumak endişesiyle önemli bilgileri edebiyat dünyasının imkânlarından yararlanarak beyitler hâlinde ortaya koymuşlardır.

Arızî keyfe sakın olma zebûn

Olma âlûde-i berş ü afyon

Hayriyye-i Nâbî, s.285

(Keyif verici müskirat kullanmaya sakın kendini kaptırma ve sakın eroin ve afyon pisliğine bulaşma.)

Neçe kılgu işler bor içse kalur

Neçe kılmağı iş esürse kelür

Kutadgu Bilig, s.421

(Yapılacak nice işler içki yüzünden yapılmaz, yapılmaması gereken nice işler de sarhoşken yapılır.)

İtme aklın müskirât ile hidâc

Kılma sekr ile dilin târik-i dâc

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.51

(Aklını sarhoşluk veren şeylerle eksiltme. Sarhoşlukla gönlünü maksatsız bir yola verme.)

Arak afyon ü berş ü beng [ü] bâde

Ki bu penci dile derd ü anâdur

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.260

(Rakı, afyon, afyon şurubu, esrar ve şarap; bu beşi gönül için dert ve beladır.)

Humâr-ı nîşine degmeye nûşı

Nideler anı kim redd ide hûşı

Âb-ı Hayat, s.183

(Zehirli, dikenli sarhoşluğuna içişi değmeye. Aklı reddetmekte onu ne yapsınlar?)

Eyleme ümm-i habâyisle safâ

Ki tevellüd ider envâ'-ı belâ

Hayriyye-i Nâbî, s.231

(Bütün kötülüklerin anası olan içki ile safâ eyleme ki o anadan bin bir çeşit bela çocukları doğar.)

Olsa da mâil-i hüsn-i mümtâz

Olmaz erbâb-ı nezâfet peççe-bâz

Lutfiyye-i Vehbî, s.152

(Çekici bir güzelliğe sahip olsa da temiz kişiler oğlana meyletmez.)

Câm-ı işret ile medhûş olma

Cem idüp aklını bî-hûş olma

Lutfiyye-i Vehbî, s.156

(İçki içerek kendinden geçme, aklını başına topla.)

Kahvehâne bucağında kokma

Öyle süflî yere başın sokma

Lutfiyye-i Vehbî, s.159

(Kahvehane köşelerinde kokma. Öyle süflî yerlere başını sokma.)

Ne belâdur hele berş ü afyon

Ki ider âdeme süst ü mecnûn

Lutfiyye-i Vehbî, s.158

(Afyon ve afyon şurubu ne kötü şeydir, insana tembellik ve delilik hâli verir.)

Bu bordın kopar min yazukka yürek

Zinadın kaçır kut yüzünke sudar

Kutadgu Bilig, s.304

(İçki insanı bin türlü günaha teşvik eder. Mutluluk zinadan kaçır ve zina edenin yüzüne tükürür.)

*Neçe me uvutlug silig kılkı uz
 Bor içse otunluk kılur barça öz*

Kutadgu Bilig, s.500

(Ne kadar hayâ sahibi, nazik ve iyi tabiatlı olursa olsunlar içki içince, insanlar kabalık ederler.)

2. 1. 30. Tecrübeye Önem Vermek

Bir insanın hayat boyu edindiği bilgi, beceri, yol ve yöntemlerin tamamı olan tecrübe; olaylardan, insanlardan, tarihten, çeşitli bilimlerden kısacası geçmişten faydalanmaktır. Deneyim olarak da bilinen tecrübe, insanın beşikten mezara, son nefesini verdiği âna kadar sürekli bir öğrenme hâli içerisinde olmasıdır.

İnsan, bilmediklerini yaşayarak zamanla öğrenir ve isteklerine bu şekilde ulaşır. Ancak bir insanın her şeyi yaşayacak, deneyecek vakti ve ömrü olmayabilir. Böyle bir durumda kişi tecrübeye açık bir yapıya sahip olmalı, diğer insanların tecrübelerinden faydalanmayı bilmelidir. Bir anlamda insanlığın öğütlerinin toplandığı bir deniz olan tecrübe, herkesin istifadesine açıktır. Bu bilgi denizinden kişinin yararına dokunacak bilgileri, görgüleri, düşünceleri, olayları alması ve irdelemesi, yaşantısına büyük anlamlar katacak, pek çok sorunun üstesinden gelmesini sağlayacaktır.

Hayat yolunda en iyi öğretmenler olan tecrübeler, hem yaşayarak hem de yaşlanarak kazanılır. İnsan, yaşayarak bilmediklerini öğrenir ancak yaşlanarak bu öğrendiklerini sindirir ve bunları çeşitli ilkeler, prensipler ve öğütlere dönüştürerek gelecek nesillere aktarır. Demek ki bir insanın sadece tecrübeye sahip olması yetmez, bu tecrübeler üzerinde düşünmesi, bunları uygulamaya koyması, benzer olay ve durumlarda ilgili tecrübeleri hatırlayıp ona göre davranması da gerekir.

*Bî-tecrübe bir ferd ile olma hem-râz
 Fikr eyle pes-i kârını olgıl hem-sâz*

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.62

(Tecrübesez bir kimseyle sırdaş olma. Geçmişteki işlerini düşün de ona göre dost ol.)

Nasihât-nâmelerde okuyucuya geçmişin tecrübelerinden yararlanmak, bunlardan çeşitli dersler çıkarmak gerektiği hatırlatılır. İnsanların genellikle başkalarının tecrübelerine kulak asmadıkları, onlara ilgi göstermedikleri dile getirilir. Özellikle yaşlı insanlarla diyaloga geçerek onlardan faydalanmak gerektiği üzerinde durulur. Gençlerin ok, ihtiyarların yay gibi oldukları, bu nedenle ihtiyarlardan, onların tecrübelerinden, öğütlerinden çeşitli paylar çıkarmak gerektiği belirtilir.

*Her sözünde anların hikmet olur
Hürmet eden onlara hürmet bulur*

Nasihât-nâme-i Hüznî , s.385

(Onların her sözünde hikmet olur. Onlara hürmet eden hürmet bulur.)

*Zûr-i pervâz virür tîre kemân
Budur anla mesel-i pîr ü civân*

Lutfiyye-i Vehbî, s.87

(Okun hızlı gitmesine vesile olan yay, gençle ihtiyarlara bir örnektir.)

*Anların tecrübesi ikvâdur
Niçesi ehl-i dil ü dâîdur*

Lutfiyye-i Vehbî, s.88

(Onların tecrübeleri insanı güçlendirir. Çoğu gönül ehli ve âlim kişilerdir.)

*Anla kim bu yazılan güftârı
Ekseri tecrübemin âsârı*

Lutfiyye-i Vehbî, s.166

(Birçoğu tecrübemin izlerini taşıyan bu sözleri iyi anla.)

*Kiçig tutsa kılsa uluglar sözi
Selâmet tirildi kutuldu özi*

Kutadgu Bilig, s.856

(Küçükler büyüklerin sözünü dinler ve ona göre hareket ederlerse, selamete yaşarlar ve emniyette olurlar.)

2. 1. 31. İnsanın Ettiğini Bulacağını Bilmek

Bir insanın her ne yapmışsa onun karşılığını görmesi, nasıl davranmışsa karşılığını aynı şekilde bulması durumu olan ne ekersen onu biçersin atasözü nasihat-nâmelerde yer alan önemli bir ikazdır. Kişinin hem dinî hayatında hem de kişisel ve sosyal hayatında bu uyarıyı dikkate alması gerekir. Kişinin ahiret mutluluğu için bir tarla, bir ekinlik olan dünyada en iyi, en güzel tohumları saçması, ölmeden, faniler dünyasına karışmadan, ahiret için önceden bir şeyler göndermesi gerekir. Aynı şekilde kişi, dünya hayatında geleceğini düşünmeli, bugünün yarına gebe olduğunu fark etmeli, güzel, iyi ve olumlu tohumları yüreklere ekmesini bilmelidir. İnsan sonu güçlük, zorluk olacak eylemleri bırakmalı, ne verirsen elinle o gelir seninle anlayışı doğrultusunda hayır işlemeli, rüzgâr ekenin fırtına biçeceğini düşünerek şiddetten, zulümden, eziyetten ve kalp kırmaktan uzak durmalı, Arapların “men dakka dukka” dedikleri gibi kimsenin kapısını çalmama- lı çünkü kendi kapısının da aynı şekilde çalınacağını bilmelidir.

*Kapusın kakma ilün tâ ki âhir
Kakılmaya senün kapun da vâfir*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.152

(Elin kapısını çalma ki kapın da çalınmasın.)

*İdenler eyelük eyelük bulı gelmiş
Cezâ ihsâna ihsân olı gelmiş*

Heşt Behişt, s.124

(İyilik edenler iyilik bulmuş, merhamete merhamet karşılık olmuş.)

İnsanın ne ederse onu göreceği hükmüne kısasa kısas, karşılıklılık ilkesi de eklenebilir. Nasihat-nâme şairleri toplumsal huzurun, adaletin sağlanmasında karşılıklılık ilkesi, yani kısasa kısasın esas alınması gerektiği üzerinde dururlar. Kısas, bir insa-

nın, bir başkasına yaptığı kötülükten dolayı, yaptığı kötülük kadar, ne eksik ne fazla, ceza alması durumudur. Sosyal hayatta da kısasa kısas ilkesi geçerli olur. Eskilerin göze göz, dişe diş; cana can, kana kan olarak tarif ettikleri kısas, nasihat-nâmelerde övülmüş ve insan hukukunu gözetmede önemli bir düstur olarak açıklanmıştır. Kur'an-ı Kerim'de "Sizin için kısasta hayat vardır." (Bakara 179) cümlesiyle yüceltilen bu hukuki değer, insanın ne ederse onun karşılığını bulacağı gerçeğini ortaya koymaktadır.

Uğrunun elin kesen eli durur

Nakdi her bir kişinin hâli durur

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.37

(Hırsızın elinin kesilmesine sebep olan yine kendi elidir, her insanın kazancı hâl ve hareketidir.)

İnsan, eğer büyük bir affediciliğe sahip değilse iyiliğe karşı iyilik, kötülüğe karşı kötülük göstermelidir. Fakat bazı insanlar vardır ki yanlışlara, hatalara hatta kötülüklere bile bağışlayıcı bir tutumla, olgunlukla ve yüce gönüllülükle yaklaşabilirler ve öğ alma duygusundan sıyrılabilirler. İyiliğe iyilik her kişinin, kötülüğe iyilik er kişinin işidir prensibi uyarınca bağışlayıcı bir tutum sergileyen böyle kişiler, kötülerini bile yola getirebilir, yaptıklarına pişman ederek özür dileyebilir.

Bir gün ola erişe âhı sana

Bu cihân gâhî bana gâhî sana

Pend-nâme-i Zarîfî, s.91

(Bir gün ola âhı sana da erişe. Bu cihan bazen bana bazen sana mutluluk ve keder verir.)

Kimesne suççün kimse kınanmaz

Ki ayruklar suçu senden sorulmaz

Risâletü'n-Nushiyye, s.382

(Kimsenin suçu için kimse kınanmaz. Başkalarının suçu senden sorulmaz.)

Yani bîhûde değildir her kâr

Herkesin kesb-i yedidür idbâr

Lutfiyye-i Vehbî, s.128

(Yani hiç bir iş boş yere yapılmaz. Herkesin sonu kendi elinin kazancıdır.)

Her kişi kendü işinden sorulur

Ata ogul kürd u rum u zenc olur

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.55

(Kürt, Rum, zenci de olsa baba da oğul da kendi yaptığından sorumludur.)

Her ne kıldın sorular senden anı

Sen seni gör sen seni gör sen seni

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.46

(Her ne yaptıysan senden onun hesabını sorarlar, sen seni bil.)

Eyleme bir kalb-i ma'mûru harâb

Ömrün oldukça çekersin ızdırâb

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.50

(Mamur bir kalbi harap etme yoksa ömrün boyunca ıstırap çekersin.)

Bu dünya içi bir tarıglag turur

Negü ekse munda yarın ol örür

Kutadgu Bilig, s.807

(Bu dünya bir tarladır, burada bugün ne ekilirse yarın o biçilir.)

Bulur itdüğün ol kim bed-âmeldür

Ki iti öldüren sürür meseldür

Pend-nâme-i Güvâhî, s.152

(O kötü iş yapan kimse ettiğini bulur. İti öldürenin o iti sürüyeceğine dair bir mesel vardır.)

Emr-i ma'rûf o degüldür iy şâki

Kinün almaklığa diyesin hakı

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.15

(Ey kötü kimse, kinini alıp da buna hak demek emr-i maruf değildir.)

Ne kesb iderse bunda yarın el-hak

Cezasını görisedür muhakkak

Âb-ı Hayat, s.112

(Burada ne kazanırsa yarın orada onun karşılığını muhakkak görür.)

Âdemi çekmek gerek daim emek

Çün emeksiz dünyada olmaz yemek

Deh-murg-ı Şemsî, s.118

(İnsanın daima emek çekmesi gerekir. Emeksiz yemek olmaz.)

Şerri şerre karşı itmek şûm ola

Kanı kanile yuyan meş'ûm ola

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.40

(Kötülüğe karşı kötülük yapmak, kanı kanla temizlemek uğursuzluktur.)

Sana râci olur iy bahr-i kemâl

Nik ü bed her ne idersen a'mâl

Hayriyye-i Nâbî, s.183

(Ey mana denizi, iyi ve kötü her ne iş işlersen elbette sonunda sana döner.)

Her ki bir hayr ide hayrın göriser

Şer iderse görisedür biline şer

Pend-nâme-i Nazmî, s.158

(Her kim bir hayır işlerse karşılığını hayır olarak görür; her kim de kötülük ederse karşılığının kötülük olacağı bilinmelidir.)

Yağın boldı erse osal bulmagıl

Yağıka yağı bol tüzünke tüzün

Kutadgu Bilig, s.606

(Düşmanın varsa, onu ihmâl etme; düşmana karşı düşmanca hareket et; iyi huylu insana karşı da halim selim ol.)

2. 1. 32. Misafirlik Adabını Bilmek

Belli bir süre içerisinde belli bir yerde konaklayan kimseye konuk veya misafir denir. Misafir olma durumu olan misafirlik

Türk geleneklerinde komşuluk kadar önemlidir. Misafirperver yani misafir ağırlamayı seven bir millet olan Türkler ev sahibinin misafirin kısmetiyle geldiğine inanması, baş üzere yeri olduğunu kabul edip, onlara karşı güler yüz, saygı, sevgi göstermesi ve bol ikramda bulunması, tüm ihtiyaçlarını karşılaması gerektiğini; misafirin de gelmeden önce ev sahibine onları ziyaret edeceğini bildirmesi, umduğunu değil bulduğunu yiyeceğini bilmesi, üç günden fazla kalması halinde misafirlik adabına yakışmayan ifade ve tavırların belireceğini anlaması yönünde çeşitli öğütler ortaya konulmuştur.

*Cânib-i hakdan konuk gelse sana
Kudretince edegör hizmet ana*

Pend-nâme-i Zarîfî, s.62

(Hak katından bir konuk gelse sana, gücün yettiğinde ona hizmet et.)

*Yakışır mı edeb-i insana
Turş-rû gösterile mihmâna*

Lutfiye-i Vehbî, s.97

(Misafire ekşi surat gösterilmesi, insan terbiyesine hiç yakışır mı?)

*Dostun eve gelse kaşun çatmagıl
Bal deyüben ana sirke satmagıl*

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.87

(Dostun evine gelse kaşını çatma. Bal diye ona sirke satma.)

*Konukdan kaçma niçe vâfir olsa
Konuğa izzet eyle kâfir olsa*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.175

(Konukların ne kadar çok olsa da onlardan kaçma. Konuğun kâfir bile olsa ona hürmet göster.)

*Hemîşe olanı hoş gör mukadder
Konuk umdugunu yimez bürâder*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.98

(Ey kardeş, gördüklerini hoş gör kısmetindir. Misafir umduğunu değil bulduğunu yer.)

Hânene her kim olursa mihmân

Eyle mümkün olanı zîver-i hân

Hayriyye-i Nâbî, s.195

(Evine gelen misafir kim olursa olsun elinde bulunan her şeyle sofranı donat.)

İdegör hânene gelse mihmân

Sofranı hân-ı halilü'r-rahmân

Lutfiyye-i Vehbî, s.96

(Evine bir misafir gelirse sofranı Halil İbrahim sofrasına çevir.)

Her kaçan konsa evüne bir konuk

Ana kıl arz-ı safâ olma tonuk

Pend-nâme-i Nazmî, s.213

(Her ne zaman evine bir konuk gelse donuk kalma, ona hizmet ve güler yüz göster.)

Turu birgü aşta körüp yat bazıg

Aş içgü tegiri üküş ya azıg

Kutadgu Bilig, s.784

(Ziyafette bilhassa yâd ve yabancılar itina göstermeli, yiyecek ve içeceğin az veya çok dağıtılmasına dikkat etmelidir.)

Kalı sen okıyın tise sen kişig

Okıgıl velikin ked itgil işig

Kutadgu Bilig, s.784

(Eğer sen başkalarını davet etmek istersen davet et fakat bunun için evvelce çok iyi hazırlık gör.)

Nasihat-nâmelerde adâb-ı muaşeret denilen genel görgü kuralları içerisinde sofrada adabı da yer alır. Şairler, sofrada uyulması gereken kurallar, ziyafetler ve ziyafetlerde dikkat edilecek hususlar ve yemek yerken yapılması ve yapılmaması gerekenler konusunda okuyucuyu bilgilendirirler. Öncelikle kişi, ataların çağrılan yere erinme, çağrılmayan yere görünme düsturu uyarınca davet

edilmediği ziyafetlere katılmamalıdır. Ziyafet veren kişi ise davetlilerin kapıda karşılanmasından, kahvelerini içip ayrılmalarına kadar geçen süre içerisinde davetlileri ağırlama ve memnun etme noktasında her türlü özeni göstermelidir. Sofrada uyulması gereken kurallar ise genel olarak şunlardır: Sofranın neresinde kimin oturacağı önceden belirlenmeli, yemekten önce ve sonra eller yıkanmalı, ağızda yemek varken konuşmamalı, büyükler yemeye başlamadan veya henüz yemeğe gelmeyenler varsa yemeye başlanmamalı, yemeğin çeşidine uygun olarak araç ve gereç kullanılmalı, sofrada büyük bir açgözlülükle tıka basa yemek yenmemeli, yemek yerken insanları rahatsız edecek sesler çıkarmamalı, önündekiyle yetinmeyip uzaktakilere bakmamalı veya uzanmamalı, yemeği eleştirip küçümsememeli, sohbetleri yemeğin sonuna bırakmalıdır.

*Nice olsa ta'âmı yirme evvel
Ki iştâh diş dibindedür uzat el*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.150

(Ne olursu olsun yiyeceği eleştirme. İştah diş dibindedir el uzat.)

*Dimişlerdür yinüz evvel ta'âmı
Neyise sonra söylesen kelâmı*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.150

(Demişlerdir ki önce yemeğini ye, her ne söyleyeceksen sonra söyle.)

*Negü tir eşit ay biliglig bügü
Boguz ked küdezgü aş akru yigü*

Kutadgu Bilig, s.534

(Bilgili ve hakîm insan ne der, dinle; boğaza çok dikkat etmeli ve yavaş yavaş yemelidir.)

*Kalı aşka begler okısa sini
Edeb birle aş yi ked öğren munı
On elgin bile sen kötürgil yigü
Bayat atı aşnu ayıt ay bügü*

*Kişi utrukı aşka sunma elig
 Özün utrukı aş yigil ay silig
 Bıçek tartma anda sünük kemdime
 Aşig tartmağıl sen kişig ündeme
 Teşi teg yimegil yime tavrakın
 Silig bolma artuk tişi teg sakın*

(Eğer beyler seni ziyafete davet ederlerse, yemeği edep ile ye; bunu iyice öğren.)

(Yemeği sağ elin ile ye; ey hakîm insan, yemeğe besmele ile başla.)

(Başkalarının önündeki yemeğe el uzatma; ey temiz kalpli insan, kendi önündeki yemeği ye.)

(Orada bıçak kullanma, kemik sıyıрма; başkalarına yemek uzatma ve buyur etme.)

(Yerken obur gibi yeme ve acele etme; fakat dişi gibi de fazla nazlanma.)

Kutadgu Bilig, s.716

*Kayu törlüg aşka barır erse sen
 Edeb birle aş yi bilir erse sen
 Törü bilmez ögsüz kılıksız kişi
 Törülüğ kişi körse yanlur başı
 Senin de ulug aşka sunsa elig
 Sen ötrü elig sun bu ol kör bilig
 On elgin bile sun bayat atı ay
 Yigü üdregey hem özün bolga bay
 Kişi utrukı türmek alma tiğü
 Öz utru negü erse alğu yegü
 Bıçak tartma anda kötürme sünük
 Ayı bolma kovdaş ne silkim sepük
 Neçe me tok erse yéyü turğu aş
 Kişi aş kişike körü bér kadaş
 Yigü alsa tişle uşak tançula*

*işig aşnı ürme sen agzın bile
Yir erken aşig türme tirki öze
Kişi körki buzma kılınçın tüze*

Kutadgu Bilig, s.786

(Hangi ziyafette olursa olsun, yemek yerken, mümkün olduğu kadar, edep dairesinde hareket et.)

(Usul bilmez, akılsız ve nasıl hareket edeceğini bilmeyen kimse-ler, usule vâkıf insanları görünce, şaşırır kalırlar.)

(Senden büyük yemeğe başladıktan sonra, sen elini uzat; bak, âdet böyledir.)

(Yemeğe sağ elini besmele ile uzat; böylece yemeğin bereketi artar, sen de zengin olursun.)

(Başkasının önündeki lokmalara dokunma; kendi önünde ne varsa, onu al ve ye.)

(Sofrada bıçak çıkarma ve kemik sıyırma; çok obur olma ve pek de sünepe oturma.)

(Ne kadar tok olursa olsun, insan ikram edilen yemeği reddetme-melidir; ey kardeş, yemeği adamına göre ikram et.)

(Yemeği alınca, ısır ve ufak ufak çiğne; sıcak yemeği ağzın ile üfleme.)

(Yemek yerken, sofraya üzerine sürünme; insanların huzurunu ka-çırma, hareketine dikkat et.)

*Aşig tenleyü yi yime aş üküş
Mana mundag aydı ukuşlug küsüs
Üküş yigililernin aşu yig bolur
Aşu yig kişi tutçı iglig bolur
Boguzdın kirür ig boguzug küdez
Aşig tenleyü yi yigü içgü az*

Kutadgu Bilig, s.788

(Yemeği ölçülü ye, çok fazla yemek yeme, akıllı ve aziz insan bana böyle dedi.)

(Çok yiyenlerin yemeği hazım olunmaz; yemeği iyi hazmedemeyen kimseler daima hasta olurlar.)

(Hastalık boğazdan girer, boğazı koru, yemeği ölçülü ye; insan her zaman az yiyip, az içmelidir.)

2. 1. 33. Ziyarete Bulunmak

Hâl ve hatırlarını sormak, durumlarını öğrenmek, görmek ve görüşmek amacıyla insanların yanına gitmek anlamına gelen ziyaret, insanlar arası ilişkilerin sağlıklı yürütülmesi, dayanışmanın, paylaşımın ve yardımlaşmanın sağlanması bakımından önemli bir sosyal değerdir. Nasihat-nâmelerde insanların özel günlerde, hastalıklarda, matemlerde, kutlamalarda vs. birbirlerini ziyaret etmeleri, birbirlerinin sevinçlerine ve üzüntülerine ortak olmaları öğütlenir.

Türk toplumu ziyarete büyük önem vermiş, birbirlerinden çok uzakta olsalar bile duyarsızlığın, üşengeçliğin ve unutkanlığın önüne geçmek için ziyaret kapısını hep açık bulundurmıştır. Ziyareti hasta ziyaretleri, tebrik ziyaretleri, mezar ziyaretleri, hac ziyaretleri, darülaceze, huzurevi ve kimsesizler yurduna yapılan ziyaretler, taziyeler vb. şekillerde çeşitlendirmişler, insanların dayanışma hâlinde ve birbirlerinin hâlinde, hatırından ve durumundan haberdar oldukları sosyal bir ağ oluşturmuşlardır. Özel günler veya önemli durumlar dışında yapılan ziyaretlerde ise ziyaret edilen kimseyi mağdur etmemek, ziyaretin değerine yakışan kıymeti bozmamak için bazı tavsiyelerde bulunmuşlardır. Öncelikle ziyaret edilen kişiye, yapılacak ziyaretin tarihi, sebebi bildirilir ve bir davet durumu oluşursa ziyaret gerçekleştirilir. Davet edilmeden, randevu almadan, karşıdakinin durumunu bilmeden aniden yapılan keyfi ziyaretler ise pek hoş karşılanmamıştır. Ziyaretin sıklık derecesi de aynı şekilde önemlidir. Atalarımız çok fazla ziyaretin hürmetin azalmasına sebep olacağından seyrek git dostuna kalksın ayak üstüne diyerek bunun da belli bir ölçüsü olduğunu vurgulamak istemişlerdir.

Haste hâlini sormakda çokdur sevâb

Olur, ol müminlere kâr-ı savâb

Pend-nâme-i Nazmî, s.262

(Hastanın hâlini sormakta çok sevap vardır. Bu müminler için doğru bir iştir.)

Bezme bî-dâvet sakın olma revân

Zâtına virme rezâletle hevân

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.58

(Davet edilmeden bir meclise giderek kendini rezil etme.)

Kişi varmaklıgıla dostına çok

Azaldur hürmetini assısı yok

Pend-nâme-i Güvâhî, s.149

(İnsan, dostunun yanına çok giderek saygısını azaltır, bunun bir faydası olmaz.)

Varma gayrun evine bî-dâvet

Ola ammâ o da ehl-i hürmet

Hayriyye-i Nâbî, s.225

(Ey oğul başkalarının evine davetsiz olarak gitme. Hatta her davet edildiğin yere değil hürmet ehli olanların evine git.)

Kanda izzet kanda zillet ey ahi

Akrabana varma davetsiz dahi

Pend-nâme-i Zarîfî, s.23

(Ey kardeş nerede hürmet, nerede alçaklık? Akrabanın yanına bile davetsiz gitme.)

Sorigör hasteler hâlini geh gâh

Olasın nimet-i sıhhatdan âgâh

Mir'âtü'l-Ahlâk ve Mirkatü'l-Eşvâk, s.356

(Ara sıra hastaların hâlini hatırını sor da sıhhat nimetinin ne olduğunu anla.)

Gâh ahbâbı ziyaret eyle

Lik etvârına dikkat eyle

Lutfiyye-i Vehbî, s.78

(Bazen dostlarını ziyaret et ama davranışlarına dikkat et.)

Müsülman kadaşka müsülman kadaş

Ziyaret kılur ok ay könli tüdeş

Kutadgu Bilig, s.844

(Müslüman Müslümana kardeştir ve onlar birbirlerini ziyaret ederler ey gönlü gönlüme uygun insan.)

2. 1. 34. Ölçülü Olmak

İslam dini ölçüyü, orta yolu, orta hâli, insanın yaşantısında ve eylemlerinde mutedil olmasını esas alır. En büyük kaynağı İslam dini olan nasihat-nâmelerde şairler, kişinin ölçüyü, itidali koruması, nerede duracağını bilmesi, din de dâhil hiçbir şeyde aşırıya gitmemesi, tasarruflu ve kanaatkâr yaşaması, tükenmez bir hazine olan kanaatten ayrılmaması, ayağını yorganına göre uzatması, israftan ve cimrilikten kaçınması, dengeli olması, sınırları fark etmesi, ne istediğini bilen, açgözlülüğten uzak bir yaşam sürdürmesi yönünde öğütler vermişlerdir.

Ölçülü olmak, dikkatli, hassas, aşırılıklardan uzak, sakin ve düşünceli olmak da demektir. İnsanın başarılarında, başarısızlıklarında, hedefe ulaşip ulaşmamasında çok önemli bir rol oynayan ölçülü olmak, kişisel yaşamdan sosyal yaşama; dinî inançlardan meslekî ve akademik çalışmalara kadar pek çok alanda doyuma ulaşmak için benimsenmesi gereken bir değerdir. Kişinin ifrat ve tefrit arasında kalmadan, hedefine tam olarak ulaşması için ölçülü olması, eksik veya fazla, aşırılıkları hesaplaması gerekir. Bu konuyu özetleyen oldukça güzel bir özdeyiş vardır: Okunu hedeften öteye atan okçu, okunu hedefe ulaştıramayan okçudan daha başarılı değildir.

Kıl kana 'ât sabrıla her işine

Ha sakın kim verme nûşî nîşine

Pend-i Ricâl, s.101

(Her işine sabırla kanaat göster. Sakın ha mutluluğunu zehir etme.)

*Yalın u ac olana ton ol yimek
Akcalar isrâf idüp çekme emek*

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.56

(Paranı israf edip emek çekme. Giysisi olmayanı giydir, aç olana yemek yedir.)

*Kendi mikdârın bilenler dâima
Görmeye âlemde endûh u belâ*

Pend-nâme-i Zarîfî, s.67

(Kendi derecesini bilenler âlemde bela ve keder görmezler.)

*Tama 'darun yeri tamuda olur
Kaçan tamud olan âsûde olur*

Risâletü'n-Nushiyye, s.530

(Aç gözlünün yeri cehennem olur. Cehennemde olan nasıl rahatta olur?)

*Abd destinde ne var k'isteyesin
Anı ya buni bana vir diyesin*

Hayriyye-i Nâbî, s.215

(Kulun elinde ne var ki isteyip alasın? Onu ya da bunu bana ver diyesin.)

*Barı tap kereksiz adın artukum
Bu dünya tüpi ked üyük ol sukum*

Kutadgu Bilig, s.665

(Olanım bana yeter bundan fazlası gereksizdir ey tamahkâr, bu dünyanın dibi kurutulması imkânsız bir bataklıktır.)

*İtdirme yemin kimseye virme işrât
Kârında ne tefrit idesin ne ifrât*

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.63

(Kimseye bir şeyi şart koşup yemin ettirme. İşlerin ifrat ve tefrit olmasın.)

*Dürüş harc it nitekim düğün için
Ki ag akçe olur kara gün için*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.86

(Toplamak, biriktirmek için çabala. Ak akçe kara gün için lazım olur.)

*Dâyima iy dil kana'ât pîşe kıl
Âkıbet ahvâlini endîşe kıl*

Mir'âtü'l-Ebrâr, s. 220

(Ey gönül, daima kanaati dikkate al, son hâlini düşün.)

*Gey öğütdür bunu tutsun işiden
Gerekdür bogaz aşaga kişiden*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.165

(Bu öğüdü işiten kimse tutsun: boğazın kişiden aşağı olması gerekir.)

*Ta'âmı bir kişinin kıl kana'ât
İder iki kişiye de kifâyet*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.175

(Bir kişinin kanaat ettiği yemek iki kişiye de yeter.)

*Kana'ât ehlidürür ehl-i râhat
Kana'âtsiz dil olur pür-cerâhat*

Âb-ı Hayat, s.121

(Kanaat ehli rahat ehlidir. Kanaatsiz bir gönül yara doludur.)

*Bil tasavvurdan ziyân itdün katı
Âdemi yirine geçürdin iti*

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.44

(Köpeği insan yerine koydun, ümitlerinden çok zarar gördüğünü anla.)

*Benzesün halka bis'at ü atun
İtidâl üzre gerek âlâtun*

Hayriyye-i Nâbî, s.234

(Yaygı, giyecek ve bineğin halka benzesin. Kullandığın eşyalarda da orta hâllilik gerekir.)

*Kana'âtden kime kim bâb-ı zerrîn
Açılır olmaz ol dârında gam-gîn*

Mir'âtü'l-Ahlâk ve Mirkatü'l-Eşvâk, s.159

(Her kime kanaatten bir altın işlemeli kapı açılırsa o kişi yaşamında gamlı olmaz.)

Def 'aten itme tehi hemyânun

Niçe bâziçesi var dünyânun

Hayriyye-i Nâbî, s.269

(Heybeni bir defada boşaltmamaya bak ki dünyanın nice oyunları vardır.)

Beg de olsan dahi yog ise malın

Kimse adın anmayıp sormaz hâlin

Pend-nâme-i Zarîfî, s.22

(Bey bile olsan eğer malın yoksa kimse seni anmaz ve hâlini sormaz.)

Ağlamış çehreli sûfi ne belâ

Cennete girse de gülmez farzâ

Lutfiyye-i Vehbî, s.67

(Ağlamış yüzlü sofu bir beladır ki cennete girmesi bile onu güleryüzlü yapmaya yetmez.)

İktisâd üzre gerek yani sehâ

Olmaya vâsıl-ı tavr-ı süfehâ

Lutfiyye-i Vehbî, s.101

(Cömert kişi de tutumlu hareket etmeli, sefih kişileri örnek almalıdır.)

Kimde k'olmaya kana'âtden nişân

Eylemez anı gani mâl-ı cihân

Pend-nâme-i Nazmî, s.180

(Her kimde ki kanaat olmazsa dünya malı onu zengin kılmaz.)

Harcını endâzededen itme birûn

Ta ki hâsıl olmaya rîş-i derûn

Pend-nâme-i Nazmî, s.251

(Harcamanı ölçünün dışına taşıрма ki derin bir yara olmasın.)

Teninde keçürme kamug işni sen

Teninde keçürse yana kaçga san

Kutadgu Bilig, s.842

(Hiç bir işte ölçüyü kaçırma. Ölçüyü aşan iş çığırından çıkar.)

2. 1. 35. Özgürlük Duygusuna Sahip Olmak

Serbest olmak, herhangi bir kayıt, kısıtlama veya zorlama altında olmamak, hür ve bağımsız olmak anlamlarına gelen özgürlük, nasihat-nâmelerde yer alan değerlerdendir. Şairler okuyuculara bir insanın Allah'a olan kulluğunun dışında hiç kimseye köle olmaması, ruhen ve bedenen herhangi bir baskı altında bulunmaması, kula kul olmaması, kararlarında, eylemlerinde, tavır ve davranışlarında insanın özgür iradesine başvurması, hürriyetinden taviz vermemesi gerektiği üzerinde durmuşlardır.

Eyleme kaddün dü-tâ misl-i kemer

Hizmetinde bir kesün ola kem er

Pend-nâme-i Nazmî, s.112

(Boyunu kemer misali iki kat etme. Birisinin hizmetinde olan ancak kötü bir erdir.)

Bayat tapğınğa bu ulanmış özüm

Kişi tapğı kılmak yararmı tüzüm

Kutadgu Bilig, s.649

(Kendini Tanrı kulluğuna vakfetmiş olana insan kulluğu yapmak yakışır mı ey doğası asilim?)

Yürü bi-kayd oluban dil-şâd ol

Âlemin sultânı ol âzâd ol

Pend-nâme-i Zarîfî, s.52

(Kayıtsız olup mutlu ol. Böylece âlemin sultanı ol, hür ol.)

Lik her şahsa temellük itme

Tavr-ı zilletle tehâlük itme

Lutfiyye-i Vehbî, s.80

(Sakın her kişiye yaltaklanma, alçak davranışlarla tabiatını değıştirme.)

Boşug kul bile tutsa bolmaz bu tüz

Boşug boş teni tut kulug kulça üz

Kutadgu Bilig, s.548

(Hür insanı kul ile bir tutmak olmaz; hür insana hür muamelesi yap, kulu da kul gibi kullan.)

2. 1. 36. Çocuk Eğitimi

Birer ansiklopedi gibi çeşitli bilgiler ve eğitimler içeren öğüt kitapları, çocukların eğitilmesi, onların ahlaklı, edepli, saygılı, çalışkan ve iyi yetişmiş kimseler olarak topluma karışmaları için ebeveynlere bazı öğütlerde, uyarılarda ve açıklamalarda bulunur. İncelenen manzum nasihat-nâmelerde şairler ana babaya çocuklarını ağaç yaşken eğilir anlayışı doğrultusunda küçük yaştan itibaren eğitmeye başlamaları, küçükler daima büyüklerinden öğreneceği için onlara iyi örnek olmak gerektiği, çocuk güzel bir iş yaptığında ödülün zamanında verilmesi, çocuğu şımartmadan eğitmek gerektiği, kötü huylarını düzeltmek için arada bir dayağın kullanılabilmesi, çocuğa yemin etmesi yönünde baskı yapılmaması, ağır ödevler verilerek çocuğun uslandırılmaması, işini ve ödevlerini bitirdiğinde çocuğa oynaması için vakit verilmesi gerektiği, İslam inancını küçük yaştan itibaren öğretmeye başlamanın lüzumu, çocuk eğitimini sabırla sürdürmeyi, çok fazla oyunla vaktini ve zihnini meşgul etmesine izin verilmemesi, çocuğa ilmi sevdirmek gerektiği, çocuk oyunları arasında bazen fikir tartışmaları olması gerektiği böylece çocuğun muhakemesinin gelişeceği, çeşitli bilmecelemlerle kelime oyunları ile çocuğun anlam dünyasının ve bilgi dağarcığının gelişmesinin, aklının işlerlik ve kıvraklık kazanmasının sağlanması, çok fazla bilgiyle bunaltmamak gerektiği vb. öğütler sıralanarak anne babaların, öğretmenlerin, büyüklerin çocuklarına nasıl yaklaşmaları gerektiği ve onlara verecekleri eğitimin nasıl başarılı olabileceği açıklanmaya çalışılmıştır.

Yükün ağır itme tez usanmasun

Şöyle öğret ilmi içüb kanmasın

(İlmi öyle öğret ki öğrendikçe doymasın. Çok ödev verme, çabuk bıkmassın.)

Geh okımak geh yazu ibret-misâl

Ta ki gönliün almaya anun melâl

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.36

(Gerek okumak gerek yazmak bir ibret örneğidir. Yeter ki gönliüne bıkkınlık gelmesin.)

Dime kim ulalıcak gözedür yol

Çıbuk yaşla egilür hey hâbir ol

Pend-nâme-i Güvâhî, s.126

(Deme ki büyüüp kendi yolunu bulur. Ağacın yaşken eğileceğinden haberdar ol)

Terbiyet oglana vü görklü edeb

Kim edebden yig degül mal ü neseb

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.34

(Çocuğa terbiye ve güzel edep iyidir. Çünkü mal ve soy, edepten üstün değildir.)

Oynamakdan yigma bitürse işin

Koma çirkin işlere döke yaşın

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.35

(İşini bitirirse oynamasına engel olma, onu sonunda pişman olacak işlere yönlendirme.)

Sen dime kim hâsıl itsün âleti

Ta ki gökçek bile oğlan sanatı

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.35

(Çocuğun bir sanatı iyi öğrenmesi için aleti yapması gerekir deme.)

Geh kalem divid kağıd eglenmeğe

Geh fikir de bıraksın emege

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.36

(Bazen çalışması için fikir bazen de oyalanması için kalem, kâğıt ve hokka ver.)

İşid imdi birkaç emselden hafâ

Tıfl olanlar zihnine virür safâ

Nasihat-nâme-i Şeyh Eşref, s.37

(Çocukların aklına kıvraklık kazandıran birkaç bilmece dinle.)

İtme baziçeye kat'a ragbet

Olma baziçe-i dest-i gaflet

Hayriyye-i Nâbî, s.282

(Asla oyuna rağbet etme ki gaflet elinde oyuncak olmayasın.)

İki kimse eyler iken hasb-ı hâl

Bakma ol semte sakın ey zi-kemâl

Pend-nâme-i Zarîfî, s.31

(Gizli konuşmalara kulak kabartma.)

Hasb-i hâlin mahfi yazan kimsenin

Yazdığına sakınıp bakma anın

Pend-nâme-i Zarîfî, s.31

(Konuşmalarını gizlice kâğıda yazan kimsenin yazdığına bakma.)

Ta küçükden koyasın kangı yola

Büyüyünce arayıp anı bula

Pend-nâme-i Zarîfî, s.59

(Küçükken çocuğu bir yola koyarsan o yolda büyür.)

Âkil isen dinle pendim rûz u şeb

Eyle talim anlara ilm ü edeb

Sen de evladına nush eylesesün

Bundan a'lâlarını söyleyesin

Lutfiyye-i Vehbî, s.23

(Çocuklara ilim ve edep öğret.)

(Sen de çocuklarına öğüt verip bundan daha güzellerini söyleyesin.)

Negü tir eşitgil ogullug kişi

Başında keçürmiş yetilmiş yaşı

Kimin oglagu bolsa oğlu kızı

Anar yıglagu boldı munlug özi

Kiçigde ata ıdsa oğlın yava

Oguldın yazuk yok atadın cefa

*Ogul kız isiz bolsa kılkı yanı
 Ol isiz ata kıldı idtı onı
 Kısa tutsa oğlın ata öğretü
 Ulug bolsa sevnür ogul kız yetü
 Ogulug kısa tut ata bolguçı
 Sana külmesüni kidin kelgüçi*

(Tecrübeli, yaşını başını almış ve çocuk sahibi insan ne der, dinle:)

(Kimin çocukları nâz içinde yetiştirilirse, o kimseye ağlamak düşer, keder ona mukadderdir.)

(Baba, çocuğunu küçüklüğünde başıboş bırakırsa, kabahat ve suç çocukta değil, babadadır.)

(Çocukların hareketi kötü ise, o kötülüğü baba yapmıştır; çocuğu iyi olmaktan mahrum eden odur.)

(Baba, çocuğunu sıkı bir terbiye altına alıp, ona her şeyi öğretirse, çocuğu yetişip büyüyünce, sevinir.)

(Ey baba olan, çocuğunu sıkı terbiye et; arkadan gelenler sana gülmesinler.)

*Munu men atası ölürlen bu kün
 Kiçig kaldı oğlum yetim ögsüzün*

Kutadgu Bilig, s.326

(Çocukların iyi veya kötü olmalarına anne ve babaları sebep olur.)

*Kiçig erken öğret ogulka bilig
 Kiçigde bilig bilse kötrür elig*

Kutadgu Bilig, s.326

(Oğula bilgiyi henüz küçük iken öğret; küçüklüğünde bilgi öğrenirse hayatta muvaffak olur.)

2. 1. 37. Selamlaşmak

Bir nezaket gösterisi, esenleme, selam verilen kişi veya grubun rahatını, huzurunu istemek, emniyet, barış dilemek anlamlarına gelen selam vermek, İslam geleneğinde önemli bir değer

olup belli bir adabı olan güzel bir davranıştır. Küçüklerin büyük-
lere, bir meclise girenlerin orada oturanlara, yürüyenlerin duranla-
ra vb. selam vermeleri, insanın verilen selama aynıyla veya daha
güzeli ile karşılık vermesi gerektiği şeklinde çeşitli kurallara bağ-
lanan selam, sözle veya beden diliyle yapılabilir. Selamun
aleyküm, merhaba gibi esenlik dileyen kalıplaşmış sözlerle; gü-
nün belli vakitlerinde günaydın, iyi günler, iyi akşamlar, iyi gece-
ler vb. şekillerde ifadesini bulan hürmet sözleriyle; hayırlı rama-
zanlar, hayırlı bayramlar vb. özel günlerde söylenen sözlerle; ast
üst, amir memur arasındaki çeşitli selamlama sözleriyle veya gü-
lümsemek, baş eğmek, el sallamak, göz kırpmak gibi jest ve mi-
miklerle vs. verilebilir.

Evrensel bir iletişim olan selam, insanlar arasında sevgiyi,
saygıyı, sıcaklığı ve paylaşımı sağlayan önemli bir değerdir. Kişi
dilinden selamı eksik etmemeli, tanıdık veya yabancı ayrımı
yapmadan herkese selam vermelidir.

Dülünden eksik eyleme selâmun

K'idesin halkı lutf ile gulâmun

Âb-ı Hayat, s.184

(Dilinden selamı eksik eyleme ki halkı bu lutfunla kendine köle
edesin.)

Halka vir rıfk u tevâzu ile selam

Zûr ile eyleme teklif-i kıyâm

Hayriyye-i Nâbî, s.223

(Halka yumuşaklık ve alçakgönüllülükle selam ver, sakın zorla
onlara ayağa kalkma külfetini yükleme.)

Tevâzula selâmi halka bezl it

Vü tefrîk itme bu bây u gedâdur

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.275

(Halka alçakgönüllülükle çokça selam ver ve kimseyi bu zengini bu
fakir diye ayırma.)

Selâm ol kişike selâmet yolu

Selâm kıldı erse uruldu ulı

Kutadgu Bilig, s.854

(Selam insana selâmet yoludur; kim selam verirse karşısındakine teminat vermiş olur.)

2. 1. 38. Verilen Sözde Durmak

Öğüt şairleri, söz vermek ve sözünde durmak konusunda okuyucuyu aydınlatacak çeşitli öğütlerde bulunmuşlardır. Kişinin tutamayacağı sözleri vermemesi, söz verdiğinde de sözünde durması tavsiye edilmiştir. Çünkü söz vermek ağır bir yük ve sorumluluk taşıyacağından kişi ancak yerine getirebileceği sözlerde, vaatlerde bulunmalıdır.

Sözün bir namus olduğunu bilmek, arkasında durmak gerekir. Verilen bir sözden dönmek, söz verilen kimse için güvensizlik duygusuna kapılma, aldatıldığını hissetme, kalbinin kırılması, ümitsizliğe düşürülme ve kandırılmış olma gibi durumlara; söz veren içirse vicdan azabı, pişmanlık ve bunalıma sebep olabilir. Bu sebeple insan çok az söz vermeye çalışmalı, yalan vaatlerde bulunmamalı, elinden geliyorsa söz vermeden, taahhüt etmeden insanlarla ilişkilerini sürdürmeyi denemelidir.

Kişiye lâzım olan ahde vefâ

Va'dini herkese hem eyle edâ

Nasihât-nâme-i Hüznî , s.268

(İnsana lazım olan söze vefa göstermektir. Herkese karşı sözünü yerine getir.)

Söz verirken sözüne eyle sebât

Dönme sözden tende oldukça hayat

Nasihât-nâme-i Hüznî , s.387

(Söz verdiğinde sözüne sebat göster. Hayatta olduğun müddetçe sözünden dönme.)

Kavlüne dur itme ahdine hilâf

Rast-güftâr ol sözünde urma laf

Pend-nâme-i İbrahim Gülşeni, s.92

(Sözünde dur, verdiğin söze muhalif olma. Doğru sözlü ol, sözüne laf getirme.)

*Ahdün oldukda gerek kılmak vefâ
Göresin râh-ı Hudâ'da çok safâ*

Mir'âtü'l-Ebrâr, s. 155

(Söz verdiğinde sözünde dur ki Allah yolunda mutluluklar göresin.)

*Va'd lutf eyler isen az eyle
Lik mev'udını incâz eyle*

Lutfiyye-i Vehbî, s.92

(Çok az söz ver, verdiğin sözü mutlaka tut.)

*Ayıp birmegü nen tilin aymagu
Tilin aydın erse anı tıdmagu*

Kutadgu Bilig, s.522

(Verilmeyecek şeyi vaat etmemeli; bir kere de vaat edildi mi, ona engel olmamalı.)

*Takı munda yegrek bilig sözlemiş
Sözüg kıysa kıylur kaçır kut temiş*

Kutadgu Bilig, s.858

(Bilge de bundan daha iyi bir söz söylemiştir: insan sözünden dönerse, saadet de ona yüz çevirir, ondan kaçır.)

2. 1. 39. Halim selim olmak

Huşu, sessizlik, sakinlik, dinginlik, yumuşak huyluluk, yumuşak başlılık olarak belirtilebilecek halim selim olmak, insanın iç huzuru bakımından benimsemesi gereken bir ruh hâlidir. Nasihat-nâmelerde insanlara halim selim olmaları, sükûnet içinde davranmaları, olumsuzluklara öncelikle sükûnetle tepki vermeleri, olay ve durumları gerilimsiz karşılamaları, soğukkanlılıkla ve yumuşak huylulukla insanlara yaklaşmaları yönünde öğütler verilir.

*Nerm-tab' ol eyleme kalbin galiz
Rahat olmazsın sakın olma mugiz*

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.74

(Yumuşak huylu ol, kalbini çirkinleştirme. Sakın kızgın olma ki yoksa rahat edemezsin.)

Hem halim ol hilmi âdet eylegil

Güfte-i ehl-i tevâzu söylegil

Pend-nâme-i Zarîfî, s.18

(Yumuşak huylu ol, yumuşaklığı âdet edin. Sözü nü tevazu ehlinin söylediği gibi söyle.)

Takı bir siliglik kılınç köni

ikigü ajunda kutadur küni

Kutadgu Bilig, s.354

(Bir de yumuşak huylu olan ve doğru hareket eden insanın her iki dünyada günü kutlu olur.)

2. 1. 40. Şerefli ve Namuslu Olmak, Utanma Duygusu Taşımak

Hem ayet hem de hadislerde yüceltilen şerefli ve namuslu bir insan olmak gerekliliği nasihat-nâmelerde şairlerin vurgu yaptığı önemli konulardan biridir. Şairler yazdıkları beyitlerle insanın şerefli olması, onurlu bir yaşam sürdürmesi, edebî bir insan için en güzel elbise olduğu, hem kadın hem erkek için şerefli ve namuslu bir yaşam sürdürmek gerektiği, insanın ruhunun ve bedeninin temiz olması, adının kötü anılmasına sebep olacak eylem ve davranışlardan kaçınması, iffetli olup edepten ayrılmaması, menfaatleri uğruna ilke ve değerlerinden ödün vermemesi vb. öğütler vererek şerefli ve namuslu bir hayat sürdürmenin insanın ve içinde yaşadığı toplumun mutluluğu için önemini ortaya koymaya çalışmışlardır.

Utanma duygusu, İnsanın onurunu kıracak, onu yüzüzlüğe itecek olay ve durumlardan sakınılması ve bunlara ruh ve beden olarak tepki gösterilmesidir. Bu duygu insanın sınırlarını bilmesini ve bilmediği şeyleri yapmamasını sağlar. Böylece kişi korunmuş olur. Hadislerde utanmanın imandan olduğu ve İslam ahla-

kında önemli bir yerinin bulunduğu dile getirilir. Utanma insanın nuru olup bu duyguya sahip olmayanlara arsız, utanmaz denir. Nasihat-nâmelerde belirtilen utanma duygusu, çekingenlik veya mahcubiyet anlamındaki bir utanma değil, insanı vakur, ağırbaşlı, temkinli ve edepli kılan bir duygudur. Şairler insanın, utanma şişesini yere çalmamasını öğütlerler.

Bil ki haşyet hikmetün yimişüdüür

Haşyet ehlinün utanmak işidir

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.84

(Korku hikmetin yemişidir. Utanmak korkmayı bilenlerin işidir.)

Setr ider aybını insanın hep

Ne güzel câme imiş sevb-i edeb

Lutfiyye-i Vehbî, s.82

(İnsanın ayıbını güzel bir giysi olan terbiye elbisesi örter.)

Hadd-i zâtında kim olmazsa edib

Feleğin silesi eyler te'dib

Lutfiyye-i Vehbî, s.113

(Aslında edepli olmayan kişiyi feleğin sillesi edeplendirir.)

Şol edepsiz kişiden olgıl ırag

Ger karındaşın olursa kıl ferâg

Pend-nâme-i Zarîfî, s.58

(Kardeşin bile olsa edepsiz kişiden uzak dur.)

Sakın sen bî-edeb olma edib ol

Edebsüz rahmet-i Hakdan cüdâdur

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.308

(Edepli ol, sakın edepsiz olma; edepsiz kimse Hakk'ın rahmetinden uzaktır.)

Ardan âri olan bed-hâl olur

Irzı dâyim hubs ile pâ-mâl olur

Pend-nâme-i Nazmî, s.159

(Namustan uzak kimse kötü bir hâl içinde olur. Namusu daima aşağılık ve ayakaltı olur.)

Kim ki izzetle cihânda yâr olur

İzzet ehli bes nigû ahbâr olur

Mir'âtü'l-Ebrâr, s. 197

(Her kim ki dünyada izzetli, şerefli yaşamakla dost olursa o kişi kendisi için güzel haberler duyan biri olur.)

Kiminde uvut bolsa kılkı silig

Kamug tersiz işke tegürmez elig

Kutadgu Bilig, s.408

(Hayâ sahibi kişinin doğası yumuşak olur, kendisine yakışmayan hiçbir şeye el sürmez.)

2. 1. 41. Makam Sevgisinden ve Şöhretten Uzak Durmak

Nasihat-nâmelerde makam sevgisinden, mevki düşkünlüğünden, şöhretten uzak durulması gerektiği üzerine çeşitli öğütler verilir. Şairler, makam ve mevki elde etme hırsı içinde olan kimselerin olumsuz şeylere göz yumabilecekleri, zamanla elde ettikleri mevkieleri, insanları ezmek, yıpratmak veya kullanmak, onlar üzerinde hak sahibi, söz sahibi olmak ve şöhret elde etmek için bir araç olarak kullanabilecekleri, makam ve mevki hırsının çok yakın dostlukları, ilişkileri bile baltalayabileceği, insanı söz konusu makamlara getiren kimselere karşı bir ömür boyu, özgürlükten yoksun bir şekilde eğik ve borçlu olarak yaşatacağını vs. beyitlerle dile getirmişlerdir.

Mansıb u câha heveskâr olma

Tâleb-i izzet için hâr olma

Hayriyye-i Nâbî, s.269

(Mevki ve rütbeye heves edici olma, ululuk isterken bayağılaşma.)

Cihânü çâh bilüp dünyanın

Öyle pek üstüne düşme anın

Lutfiyye-i Vehbî, s.117

(Dünyanın mevkiisini bir kuyu kabul ederek pek fazla üzerine düşme.)

*Gıpta itme bakıp ehl-i câha
Düşme ol ka'rı bulunmaz çâha*

Lutfiyye-i Vehbî, s.129

(Mevki sahiplerini görüp de kıskanma, o dibi bulunmayan kuyuya düşme.)

*Neçe er bedüse baş agrıg bedür
Neçe baş bedüse bedük börk kedür*

Kutadgu Bilig, s.157

(İnsan ne kadar büyürse baş ağrısı da o kadar büyür, başı ne kadar büyürse o kadar büyük börk giyer.)

*Sen anı sanma kim hoş âlemi var
Hezâr endişesi yüz bin gamı var*

Pend-nâme-i İbrahim Gülşeni, s.74

(Sen mevki ve makamın hoş bir âlemi olduğunu sanma. Binlerce endişesi yüz binlerce kederi vardır.)

*Raht u baht u câh ile itme gurûr
Ruşena olmaz dilin bulmaz sürûr*

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.71

(Malla, talihle ve mevkiyle kibirlenme. Gönlün bunlarla aydınlanmaz, mutluluk bulmaz.)

*Hakikat âkil isen ehl-i hâl ol
Cihanun câhını ko pây-mâl ol*

Âb-ı Hayat, s.126

(Akıllı isen hâl ehli ol. Cihanın mevkiisini bir kenara bırak da ayakaltı ol.)

*Olma mestâne-i câh u pâye
Karşu turma gadâb-ı Mevlâya*

Hayriyye-i Nâbî, s.222

(Sakın mertebe ve makam sarhoşu olma. Allah'tan gelen kötü şeylere karşı da durmaya çalışma.)

Dehrin ikbâlinden idbâri yakın

Âkil isen ana aldanma sakın

Pend-nâme-i Zarîfî, s.28

(Dünyada insana talihsizlik, makam elde etmekten daha yakındır. Akıllı bir insan isen makama mevkiye aldanma sakın.)

Bu kutka inanma usa edgü kıl

Bu kün munda erse yarın anda bil

Kutadgu Bilig, s.174

(Bu ikbale inanma; elinden gelirse iyilik et; bil ki, ikbal bugün sende ise, yarın başkasındadır.)

Makam sevgisi kadar şöhret düşkünlüğü de insanı mahveder. Nasihat-nâmelerde şöhretten uzak durmak gerektiği, şöhretin bir afet olduğu ve kişinin başına hiç ummadığı felaketler getireceği sık sık belirtilir. Dünya hayatının geçici olduğu, malının mülkünün yine dünyada kalacağı, dünyada elde edilen şan, şöhret ve ünün erdemli, ahlaklı bir insan için yük olacağı vurgulanır.

Bu dünyada şöhretin yükünü kaldıramayacak, yükseldikçe iyilik ve güzelliklerini yitirecek, şöhretin getireceği olumsuzlukları önleyemeyecek insanın şöhret düşüncesinin tatmini için bir anlamda öldükten sonra şöhret bulmak denilebilecek iyi bir ad bırakmak, iyilikle yâd edilmek değeri ön plana çıkarılır. Çünkü bir Müslüman bu dünyada kalıcı eserler peşinde olmalı, kötü anılmaktan uzak durmak için elinden geleni yapmalı, gözden uzak olsa bile gönülden ırak olmamak, özünü unutturmamak için hayır işlemeli ve iyilik yapmalıdır.

Çekmeyem dersen belâ vü mihneti

Yürü terk et ihtişam u şöhreti

Pend-nâme-i Zarîfî, s.82

(Bela ve güçlük çekmek istemiyorsan şöhreti ve gösterişi terk et.)

Gey sakın şöhret agudur tatmagıl

Şöhrete sen elüni uzatmagıl

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.9

(Şöhret zehirdir, sakın onu tatma; elini şöhrete uzatma.)

*Fenâda fâni ol kim şöhret âfât
Oyundan fârig ol şah olmadın mat*

Âb-ı Hayat, s.183

(Dünyada fani ol, şöhret afettir. Şahın mat olmadan önce oyundan uzak ol.)

*Halka itme şöhret ile iftihâr
Şöhret âfettir olur çeşmine hâr*

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.52

(Şöhret ile halka karşı övünme. Şöhret afettir, gözüne diken olur.)

*Kişike tusulgu kerek bu tirig
Tirig tutsa atın kopursa erig*

Kutadgu Bilig, s.601

(İnsan hayatında kendini yükseltmek ve adını yaşatmak için başkalarına faydalı olmalı.)

*Ölüp kim kalur erse edgü duâ
Yana bir tiriglik bulur bu toga*

Kutadgu Bilig, s.929

(Kim ölür ve hayır duayla anılırsa o yeniden doğarak tekrar hayat bulmuş olur.)

*Kerek yir öze tur kerek yir katın
Çavıksa özün kör bu edgü atın*

Kutadgu Bilig, s.929

(İyi ad ile şöhret kazandıktan sonra ister yerin üstünde ister altında ol.)

*Cihânda adı olan işler işi
Adı olmasa degmez pula kişi*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.107

(Cihanda adı olan iş başarır. Adı olmayanın değeri bir pul etmez.)

*Eyü oglun kalmaz ise gam degül
Eyü ad yirini tutmaz bin ogul*

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.19

(Ardında iyi oğlun kalmazsa üzülme, bin oğlun da olsa bırakacağı iyi adın yerini tutmaz.)

*Dilersen kim olasin ehl-i râhat
Cihânun şöhretinden kıl ferâgat*

Âb-ı Hayat, s.183

(Rahat ehli olmak istiyorsan dünyanın şöhretinden uzaklaş.)

*Olma dil-dâde-i şân u şöhret
Şöhredür dildeki şöhret âfet*

Hayriyye-i Nâbî, s.234

(Şan ve şöhrete gönül verici olma, gönüldeki şöhret düşkünlüğünün insana afet getirdiğini herkes bilir.)

*Hâsılı mâil-i unvân olma
Fikr-i şöhretle perişân olma*

Lutfiyye-i Vehbî, s.125

(Unvana meyledip de şöhret düşüncesiyle perişan olma.)

2. 2. BİLİNMEŞİ VE SAKINILMASI İSTENİLEN TUTUM VE DAVRANIŞLAR

2. 2. 1. Acelecilik

İncelenen nasihat-nâmelerin pek çoğunda aceleciliğin zararları üzerinde durulmuştur. Acele gidenin ecele gideceği, acele verilen kararlar ya da yapılan eylemlerin olumsuz sonuçlar doğuracağı beyitlerle dile getirilir. Kişinin bir işi yaparken önceden onu düşünmesi ve sonuca aşama aşama ilerlemesi gerektiği belirtilir.

*Kayu işke ivse uzar keç kalur
İve kılmuş işler ökünçlüg bolur*

Kutadgu Bilig, s.176

(Hangi işte acele edilirse, o iş uzar ve gecikir; acele yapılan işler pişmanlık ile neticelenir.)

*Üdine küdezgü işig ivmegü
Kamug iş üdinde bolur ay bü*

Kutadgu Bilig, s.176

(Acele etmemek ve işin zamanını beklemek lazımdır; ey hakîm her iş zamanı gelince olur.)

Sadece dinî konularda birkaç yerde (namazı vaktinde kılmak, günaha zamanında tövbe etmek vb.) acele etmek dışında genellikle sakın bir şekilde, işleri teenni ile yapmak gerektiği okuyucuya hatırlatılır. Acele işe şeytanın karışacağı ve dolayısıyla başarısız sonuçlar alınacağı beyitlerle işlenir.

İve işleme iş meger din işi

İvek işte asgın bulumaz kişi

Kutadgu Bilig, s.878

(Din işinden başka işlerde acele etme; insan acele işin faydasını görmez.)

Şitâb itme budur resm-i zaman

Ayak ayak çıkılır nerdübâna

Pend-nâme-i Güvâhî, s.185

(Acele etme zamanın hâli bu şekildedir, merdivene basamak basamak çıkılır.)

İve kılmış işler neçe yig bolur

İve bışmış aşnı yise ig bolur

Kutadgu Bilig, s.190

(Aceleyle yapılan işler hep çığ kalır, Aceleyle pişirilen yemeği yiyen hasta olur.)

Eyleme dünya umûrında şitâb

Bî-vecih bir kimseye kılma i'tâb

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.49

(Dünya işlerinde acele etme, yüzüstü kimseyi azarlama.)

Firâk odna dil yiter tutışdı

Ne iversin şeker suya mı düşdi

Pend-nâme-i Güvâhî, s.149

(Gönlün ayrılık ateşine yanması yetti artık. Ne acele edersin şeker suya mı düştü?)

İveceklilik itmegil sen her işe

İvdüğündendür sinek düşer aşa

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.59

(Her işinde aceleci davranma, sineğin yemeğe düşmesi aceledendir.)

Bâd-veş eyleme her bezme şitâb

Mihr-veş eyleme devr-i ebvâb

Hayriyye-i Nâbî, s.225

(Rüzgâr gibi her yere girip çıkma, güneş gibi de her kapıyı doluşturma.)

Tizlik etme her hususda sâbir ol

Nefsini zabt etmeye sen kâdir ol

Pend-nâme-i Zarîfî, s.46

(Acele etme, her hususta sabırlı ol. Nefsini zapt etmeye çabala.)

2. 2. 2. Düşmanlık

İnsanların birbirlerine kin, husumet, nefret ve kötü duygular beslemelerine düşmanlık denir. Düşmanlık bu dünyada en kolay kazanılan ilişkilerden biridir. Kırk yılda belki bir dost edinilemez ama bir anda insanın pek çok düşmanı olabilir.

İnsanlar hakkında ön yargılı davranmak, onları küçümsemek, saldırgan tutumlar içinde olmak, laf taşımak ve çatışmayı gütmek başlıca düşmanlık sebepleridir. Ancak bunların dışında insanın istemeden edindiği düşmanlıklar vardır. Eğer kişi böyle bir düşmanlık içinde ise o zaman düşmanına karşı temkinli olması, onun vereceği zararları önceden hesaplamalı ve gerekirse düşmanından önce hamle yapabilmelidir. Atalarımız su uyur düşman uyumaz demişlerdir. Dolayısıyla kişinin düşmanına karşı gafil olmaması, planlarını yapması, tuzaklarını hazırlaması ve tetikte olması gerekir.

Rahat istersen cihânda müstedâm

Düşmenine kurma tezvîr ile dâm

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.57

(Dünyada devamlı rahat istersen düşmanına yalanlarla tuzak kurma.)

*Yavuzluğu hemişe fen idinme
Sebepsüz kimseyi düşman idinme*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.99

(Kötülüğü kendine ilim edinme, sebepsiz hiç kimseyi düşman edinme.)

*Dahi gamz eyleyüp itme adâvet
Bularun ahlidür ehl-i şekâvet*

Âb-ı Hayat, s.184

(Gizlice düşmanlıklarda bulunma. Bunlar kötülük ehlinin işidir.)

Düşmanı olan bir insan rahat uyuyamaz, istediği gibi hareket edemez, kafası sürekli olarak düşmanına darbe indirmek veya onu etkisiz kılmak için çeşitli fikirlerle meşgul olur. Böyle bir durumda kişinin sosyal hayatı, aile hayatı ve kişisel hayatı tatsızlaşır, mutluluktan uzak, sıkıntı dolu bir hâl alır. Dolayısıyla insan kimseyi sebepsiz yere kendine düşman etmemeli, eskilerin deyişiyle uyuyan yılanın kuyruğuna basmamalıdır. Gerekirse düşmanını dost edinmeye çalışmalı, onunla uzlaşmaya varmalıdır. Çünkü bazen en iyi dostlar düşman olarak bilinen insanlar arasından çıkmaktadır. Ancak bunların hiçbiri mümkün değilse, kişi o zaman düşmanına karşı tetikte bir hayat sürdürmeye ve eline geçirdiği her bir fırsatı onu alt etmek için kullanmaya bakmalıdır. Nasihat-nâmelerde insanın yaşayacağı bütün bu sıkıntılar göz önüne alınarak düşmanlıktan uzak durmak, insanlara saygıyla, sevgiyle, şefkatle, merhametle yaklaşmak, ön yargıları bir kenara bırakarak herkesle dost olmaya çalışmak gerektiği üzerinde durulur.

*Gâfil olma mekri çokdur düşmenün
Gâfil olsan bil gider dünyanın dinün*

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.84

(Düşmana karşı gafil olma, onun hilesi çoktur. Eğer gafil olursan dinin de dünyanın da gider.)

*Atalar kırk yılda almış intikâm
Yine demiş ta'cil etdim ey hümmâm*

Pend-nâme-i Zarîfî, s.38

(Ey himmetli kişi, atalar kırk yılda intikam almışlar, yine de acele ettim demişler.)

*Ya düket yaşını artur ya yaşın
Adunun bulıcak yasdukda başın*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.102

(Düşmanın başını yastıkta bulduğunda ya onun yaşını tüket ya da kendi yaşını artır.)

*Kulagun aç nasihat dinle benden
Hazer kıl düşmene kuvvet virenden*

Mir'âtü'l-Ahlâk ve Mirkatü'l-Eşvâk, s.191

(Kulağını aç ve benden nasihat dinle; düşmanına destek olan kişiden uzaklaş.)

*Neçe me kiçig erse duşman sarıga
Anı sen ulug tut ay ersig torıga*

Kutadgu Bilig, s.605

(Düşman senin için ne kadar küçük olursa olsun, sen onu büyük kabul et ey mert ve cesur insan.)

*Kiming erdemi bolsa aslı agı
Yetiz il kişisi ol erke yağı*

Kutadgu Bilig, s.609

(Kim erdemli ve asil nesepli olursa memleketin her yanında birçok kişi ona düşman olur.)

*Kayu erke duşman yumıtsa kalın
Ol er erdemi erde artuk bilin*

Kutadgu Bilig, s.609

(Hangi insanın etrafına bir düşman kalabalığı toplanmışsa bil ki o insanın erdemi diğerlerinden daha fazladır.)

*Kimseye hem bu 'z-ı adâvet etme
İblisin gittiği ol yola gitme*

Nasihat-nâme-i Hüznî , s.387

(Kimseye düşmanlık etme, iblisin gittiği o yola gitme.)

Eyleme bir ferde kasd-ı intikâm

Hak sana ihsân ide âli-makam

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.57

(Hiç kimseye intikam kastında olma ki Allah sana yüce makamlar ihsan etsin.)

Eyleme ahz-i intikâma heves

Afv ile rişte-i husûmeti kes

Gülşen-i Niyâz, s.217

(İntikam almaya heves etme. Düşmanlık bağını affederek kes, bitir.)

Ne denlî gösterirse fi'l-i ahsen

İnanma dost olmaz eski düşman

Pend-nâme-i Güvâhî, s.99

(Eski düşmanın ne kadar iyi eylemlerde bulunsa da onun dost olacağına inanma.)

Düşmene ugrayıcak şâd ugrayıl

Ger melulsen taşun âbâd ugrayıl

Nasihat-nâme-i Şeyh Eşref, s.26

(Düşmanla karşılaşınca başın dik olsun. Eğer üzgünsen elbisen gösterişli olsun.)

Eylükile gelse düşman katuna

Karşu varma sen yavuzlukla ana

Nasihat-nâme-i Şeyh Eşref, s.27

(Düşman iyilikle yanına gelse sen onu kötülükle karşılama.)

Düşman olsan bir kişiye şöyle kıl

Dost olıcak olmayasın sen hacil

Nasihat-nâme-i Şeyh Eşref, s.41

(Bir kişiye düşman olsan dost olduğunda ondan utanmayacak şekilde düşman ol.)

Gadâb u hiddet ü kin gösterme

Kimseye çîn-i cebîn gösterme

Hayriyye-i Nâbî, s.220

(Öfke, hiddet ve kin gösterme. Kimseye alnını kırıştırarak bakma.)

Düşmeni dost olur sanma sakın

Arz-ı ihsânına aldanma sakın

Lutfiyye-i Vehbî, s.136

(Düşmanın dost olacağına, doğruluk gösterisine sakın aldanıp da inanma.)

Eyle var iy dust düşmenden hazer

İrmeye ta kim sana andan zarar

Pend-nâme-i Nazmî, s.90

(Ey dost düşmanından sakın ki ondan sana zarar gelmesin.)

2. 2. 3. Bencillik

İnsanın kendi çıkarlarını herkesten ve her şeyden üstün tutması ve yalnız kendini düşünmesi anlamına gelen bencillik, güzel bir ahlakî değer olmayıp ideal insanda bulunmaması gereken bir özelliktir. Batılıların egoist, eski insanımızın hodkâm dediği bencil insan, çevresine faydası dokunmayan, paylaşımdan uzak, yalnız kendi mutluluğunu, çıkarlarını düşünen ve kendi mutluluğu için diğer insanların haklarını görmezden gelen kimse dir. İslam toplumunda bencillik hoş karşılanmaz ve bu özelliğe sahip kimseler eleştirilir. Kur'an-ı Kerim'de insanın bencillığe yatkın olduğu belirtilir (Nisa,128). Ancak olgun, kendini geliştirmiş bir insan bu kötü özellikten sıyrılabilir.

Bencillik, insanı yalnızlığa ve kimsesizliğe sürükler. İnsan kendisini hayatın merkezine koyar ve böylece diğer insanlara karşı, çevresine karşı duyarsızlaşır. Paylaşımdan, sevgiden ve empatiden giderek uzaklaşır.

Nasihât-nâmelerde bencilliğin karşısına diğerkâmlık çıkarılır. Diğerkâmlık başkalarının yararını kendi yararına tercih etme, insanın gururunu bir kenara bırakarak başkalarının iyiliğini dü-

şünme durumudur. Bu güzel davranış toplumunda empati, sevgi, şefkat, merhamet, yardımseverlik ve dayanışmanın oluşmasını sağlar.

Atalarımızın yağmur olsa kimsenin tarlasına yağmaz dedikleri bencil kimse, manzum nasihat-nâmelerde, şairler tarafından eleştirilmekte, şairler çocuklarına bencil olmamaları yönünde öğüt vermektedirler.

Assıniçün kimseye itme ziyân

Assıçün soydı her adam soyan

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.29

(Kendi yararın için kimseye zarar verme. Her adam soyan kendi yararı için soydu.)

Olup hod-bin oturma döseğinde

Müdâmi kayım olgıl işiginde

Risâletü'n-Nushiyye, s.362

(Bencil olup döseğinde oturma. Daima eşiğinde ayakta ol.)

İşit ne diyeyin dinlersen iy cân

Özüne ne sanursan ayruga san

Pend-i Ricâl, s.211

(Ey can, dinliyorsan sözlerimi şunu işit: kendin hakkında ne düşünüyorsan başkaları için de öyle düşün.)

Eyleme hergiz dahi hod-râylık

Kim sonı nâ-gâh olur rüsvâyılık

Pend-nâme-i Nazmî, s.2736

(Asla kendi bildiğinle yetinme çünkü bunun sonu ansızın rezillik olabilir.)

Der sen olam ben dahi hayrül-halef

Eyleme yok yere mahlûku telef

Pend-nâme-i Zarîfî, s.63

(Ben de hayırlı evlat olmak istiyorum dersen canlıları boşuna öldürme.)

2. 2. 4. Dedikodu ve İftira

İnsan ruhuna ait önemli bir zaaf olan dedikodu, başkalarını çekiştirmek, onların eksikliklerini, hatalarını ortaya dökmek, kınamak, küçümsemek, söze çeşitli yalanlar katarak veya olanları olduğu gibi anlatarak insanların aleyhinde konuşmak, laf taşımaktır.

İslam dininde, ölü bir tanıdığın etini yemek kadar iğrenç olduğu belirtilen dedikodu; gammazlama, fesat, arabozuculuk, iftira gibi diğer ahlak dışı davranış ve eylemlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlar.

Kovuculuk olarak da nasihat-nâmelerde yer bulan dedikodu bir başkasının aleyhinde onu savunmasız bir hâldeyken yıpratmak, söze konu olan kişinin belki doğru belki yanlış, iyilik veya kötülüklerinden söz etmek olup dostlukları ve ilişkileri zedeleyen, toplum huzurunu bozan, hadislerde de kınanmış bir davranıştır.

Kadın olsun erkek olsun dedikodudan, gıybetten uzak durmak, yanımızda dedikodu yapan kimseleri uyarmak veya onlardan uzaklaşmak gerekir. Çünkü kişinin yanında iken bir başkasının aleyhinde konuşan kişi, yanındaki kişi hakkında da sonradan rahatlıkla atıp tutabilir. Buna zemin hazırlamamak için söz konusu dedikoducu kimselerden uzak durulmalıdır.

İnsanlar dedikodu yapmaktan, dedikodu alışverişinde bulunmaktan ve laf taşımaktan hoşlanırlar. Ancak kendini geliştiren, olgunlaşan kimseler bu boş ve zararlı alışkanlıktan sıyrılmaya gayret gösterirler. Bir insan hakkında çeşitli zanlarda bulunmak, onu töhmet altında bırakmak, dedikodu yapan söz konusu kişinin eksikliğini, kendini tanımayışını ve kendine yönelmeyişi gösterir. Çünkü kendine, kendi ayıplarına, kendi kusurlarına yönelen bir insan bir başkasının eksiklikleriyle, zaaflarıyla uğraşmaya vakit bulamaz.

Kişünün hayızdır agzında gaybet

Ki gaybet söyleyen bulmaya rahmet

Risâletü'n-Nushiyye, s.378

(Gıybet kişinin ağzındaki hayız gibidir. Gıybet eden kişi rahmet bulmaz.)

Gayrının zemmin iden şahs-ı denî

Bil ki medh eylemez elbette seni

Lutfiyye-i Vehbî, s.72

(Başkasının aleyhinde konuşan alçak kişinin seni de elbet met-hetmeyeceğini bilmelisin.)

Gıybet ile anda sen açma dehen

Bes müfîd olandan eyle sen suhân

Mir'âtü'l-Ebrâr, s.229

(Meclislerde, herkesin içinde insanları gıybet etmek için ağzını açma. Sadece iyi, faydalı kimseler hakkında konuş.)

Nifâk u fasl u gıybet itme halkı

Ki zenb-i nâsı kendün iştirâdur

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.270

(Halka iki yüzlü davranıp onların gıybetinde bulunma; böyle olursa insanların günahını satın almış olursun.)

Hazer et kim o makule nekbet

Kendi kavlin sana eyler nisbet

Lutfiyye-i Vehbî, s.72

(O tip kişilerden sakınmalısın ki kendi sözünü sen söylemişsin gibi gösterir.)

Gıybet itmek bir kişi zann itme lâğ

Cîfe ekl itme sakın misl-i kelâğ

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.56

(Bir kişiye gıybet etmeyi oyun zannetme. Karga misali leş yeme.)

Bilmedüğün zann itsen kimseye

Defteründen eyü adunı yuya

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.62

(Bilmediğin şey için zanda bulunursan senin defterinden iyi adının silinmesine sebep olur.)

Sema itme sakın her güft ü gûy

Çevir bî-ma'ni söz söylense rûy

Âb-ı Hayat, s.182

(Her dedikoduyu duyma. Manasız söz söylendiğinde yüzünü çevir.)

Virme hiç sen kıl ü kâle meylini

Tâlib ol bir ilme kim dür-dânedür

Pend-i Mahdûmân, s.39

(Dedikoduya meyletme. İnci gibi olan bir ilme talip ol.)

İftira ehli olup olma helâk

Hakkı tutgul kimseden hiç itme bâk

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.15

(İftiracıardan olup da helak olma. Doğru olanı tut, kimseden hiç korkma.)

Kimsenün ardınca gıybet söyleme

Ana söğüb kendüzün medh eyleme

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.26

(Kimsenin ardından konuşma, onu kötüleyip kendini övme.)

Sehâyile çıkar dünyayı dilden

Dil-i âlûdeni pak eyle gilden

Heşt Behişt, s.135

(Dünyayı gönlünden sahile çıkar. Kirli gönlünü dedikodudan temizle.)

Eyleme kimseyi zemm ü gıybet

Aybdur âkil olana bu sıfat

Hayriyye-i Nâbî, s.219

(Kimseyi kötüleyip dedikodusunu yapma, bunu yapmak akıllı kimseler için bir ayıptır.)

Merd olan terk-i igtiyâb eyler

Lahm-i meyyitden ictinâb eyler

Gülşen-i Niyâz, s.223

(Mert kişi gıybeti terk eder, ölü eti yemiş gibi olmaktan çekinir.)

Gâibane kimseyi zemm eyleme

Eyü adın göz göre kem eyleme

Pend-nâme-i Zarîfî, s.44

(Kimseyi arkasından eleştirme, iyi adını göz göre göre kötü etme.)

Herkesi medhinle eyle şerm-sâr

Assı var medh etmede zemde ne var

Pend-nâme-i Zarîfî, s.48

(Herkesi överek utandır. Övmenin faydası var, eleştirmenin ne faydası var?)

İtme kimse gıybetin k'ol kimsenün

Her günahı boynuna olur senün

Pend-nâme-i Nazmî, s.81

(Kimsenin gıybetini etme ki günahları boynuna olmasın.)

2. 2. 5. Kıskançlık

Başkalarının sahip olduğu maddi ve manevi değerleri, başarıları, güzellikleri ve çeşitli nitelikleri çekememe, bunlardan hoşlanmama durumu olan kıskançlık, her insanda olan ancak kontrol edilmesi gereken olumsuz bir duygudur. İçerisinde sevgi olan, koruma, sahiplenme içgüdüğü taşıyan kıskançlık bir yana bırakılırsa özellikle aşırı derecede olan kıskançlık duygusu, hem kıskanç kişiye hem de çevresindekilere büyük zararlar verir. Aşırı kıskanç bir kişinin kendisine karşı sevgi ve saygısı olmadığı gibi bu kişi etrafındakilere de öfke, güvensizlik, şiddet ve kötü duygular besler. Dünya üzerinde ilk canı alan Âdem'in oğullarından Kabil, kardeşi Habil'i kıskançlık yüzünden öldürmüştür. Kardeşi bile kardeşe düşman eden bu olumsuz duygu, onun sahip olduklarına ben de sahip olayım eğer bu mümkün değilse bende olmayanlar onda da olmasın şeklinde ve kedinin ulaşamadığı ciğere pis demesi anlayışıyla toplumsal ilişkilere, dayanışmaya, dostluklara, yakınlıklara ve güzel duygulara zarar verir.

Manzum nasihat-nâmelerde yüceltilen ideal insan, kıskançlık duygusunu dizginlemesini bilen ve gönlünden aşırı kıskançlık duygusu olan hasedi temizleyen insan olarak tarif edilir.

Kıskançlık duygusunun karşısında eskilerin gıpta dediği imrenme duygusu yer alır. Hasette iyi ve güzel şeylerin imrenilerek değil huzursuzluk duyularak çekiştirilmesi söz konusuyken imrenmede başkalarının sahip olduğu iyi ve güzel şeylere duyulan bir özlem vardır. Kötü ve tehlikeli olmayan bu kıskançlık hâli, özellikle ilimde övülmüş olup kişinin ilim sahipleri gibi bir ilme sahip olması için gıpta etmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Çünkü böyle bir kıskançlık, başarıyı körükler, motivasyon sağlar, insana çalışma azmi verir.

Hadislerde yerilmiş, olumsuz bulunmuş kıskançlık, ateşin odunu yemesi gibi iyilikleri de yok eder. Bir Arap atasözü de “El hasudü lâ-yesûd” kıskançlık eden adam olmaz şeklinde nasihat-nâmelerde yer bulmuştur.

Hasûd eli anunçün irmez işe

Kime kim kuyu kaza kendü düşe

Risâletü'n-Nushiyye, s.368

(Kıskancın eli onun için erişmez. Her kime kuyu kazsa kendisi düşer.)

Hasûdun kandasâ bellü bazârı

Anun gitmez olur hiç gönüli târı

Risâletü'n-Nushiyye, s.369

(Kıskanç nerede olursa olsun pazarı bellidir. Onun gönlünden darlık hiç gitmez.)

Tepizlik ig ol bir otatgu uzun

Yimişi anı yir sızar bu özün

Kutadgu Bilig, s.735

(Çekememek bir hastalıktır ve uzun bir tedaviye muhtaçtır; onun yediği kendisini yer ve o kendi kendisini eritir.)

Hasîd olma zulmü itme ihtiyâr

Bir hasîd olmaz cihânda bahtiyâr

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.52

(Kıskanç olma, zulme yeltenme. Kıskanç bir insan dünyada mutlu olmaz.)

Haseddür hep ekl iden hasenâti

Ki nice hîme ateşde hebâdur

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.285

(İyilik ve güzellikleri yiyip tüketen kıskançlıktır; tıpkı ateşte odunun yanıp yok olması gibi.)

Bil ki Kabilî hased kıldı helâk

Kardeşin öldürdi hiç itmedi bâk

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.38

(Kabil'i haset helak etti bil, kardeşini hiç korkuya kapılmadan öldürdü.)

Kulak tut kim diyem sana hasedden

Anı dûr idesin cân u cesedden

Mir'âtü'l-Ahlâk ve Mirkatü'l-Eşvâk, s.285

(Kulak tut, sana haset hakkında şunu söyleyeyim ki onu ruhundan da bedeninden de uzak tut.)

Ulu olmak istesen olma hasûd

Ol resûl didi el-hasudu lâ-yesûd

Mürşidü'l-Ubbâd, s.94

(Yüce olmak istiyorsan kıskanç olma. O yüce Resul, kıskançlık eden adam olmaz, dedi.)

Gıbtaya var ise de nev'-i cevâz

İlm ü takvâda velikin ola az

Lutfiye-i Vehbî, s.86

(Gıptaya birazcık izin verilmişse de ilim ve takva sahibinde az olmalıdır.)

Evvelâ gönlin hasedden pâk ider

Her keder pes dilden anunla gider

Pend-nâme-i Nazmî, s.84

(Gönülden kıskançlığı temizlersen her türlü keder gitmiş olur.)

2. 2. 6. İnatçılık

Bir konuda direnme, ayak direme, insanın haksız, hatalı, doğrudan uzak, yanılmış ve yenilmiş olmasına ve olduğunu anlamasına rağmen ikna olmaması durumu, bazen anlamsız bir ısrar, bir karşı koyuş denilebilecek inatçılık nasihat-nâmelerde kendini geliştirmiş, bilgili, olgun ve ideal bir insanın sahip olmaması gereken olumsuz bir özellik olarak verilmiş ve okuyucuya inatçılıktan uzak durması öğütlenmiştir.

İnatçılar, genellikle kendi fikirlerinin ve doğrularının en iyi ve en doğru olduğuna inanıp başkalarının ortaya koyduğu doğrulara gözlerini ve kulaklarını kapatırlar ve kendi fikirlerinde ısrar ederler. Bu durum inatçılardaki ön yargılardan ve kendilerine duydukları aşırı bir hastalıklı özgüvenden kaynaklanır. Nuh deyip peygamber dememek şeklinde eleştiri bulan bu ruh hâli insanı, sosyal ilişkilerden, sevgi, saygı ve güven duygusundan uzaklaştırır. Oysa doğrular kişiden kişiye değişebilir ve fikirler sürekli bir gelişme hâlinindedir. İnsan, nesnel bir anlayışla, ön yargı, aşırı ısrar ve inattan uzak bir şekilde tekliflere, görüşlere yaklaşmalı ve öyle karar vermelidir.

Hazer kıl hüccet itmekden hazer kıl

Ko lecci sâkit ol iy merd-i mukbil

Âb-ı Hayat, s.183

(Ey kutlu insan, ispat istemekten çekin. İnatçılığı bırak, sessiz ol.)

İtmeyüp rây-ı hatâda isrâr

Avdet it râh-ı savâba tekrar

Lutfiyye-i Vehbî, s.140

(Yanlış düşüncede ısrar etmeyerek tekrar doğru yola dön.)

Müctehidlerde dahi vâki olur

Ric'ât itmek bilesin nâfi olur

Lutfiyye-i Vehbî, s.140

(Müctehidlerde bile görülür. Doğruya dönmek faydalı olur.)

*Eyleye her nesnede ol kes ki lec
Görür andan anca renc ile harec*

Pend-nâme-i Nazmî, s.144

(Her şeyde inatçılık eden o kimse her zaman acı ve sıkıntı görür.)

*Takı biri erke bu arkuk kılınç
Bu arkuk kılınçlığka bolmaz sevinç*

Kutadgu Bilig, s.142

(Biri de insanın inatçı olmasıdır. Bu inatçı insan için dünyada sevinç yoktur.)

*Ağır yük kişike kılınç arkuku
Kılınç arkuk erse bulun at okı*

Kutadgu Bilig, s.416

(Bunların en kötüsü bu inatçılıktır; inatçı kimse, hiç şüphesiz, çok sıkıntı çeker.)

2. 2. 7. Öfkelenmek

Öfke insanın en zayıf yönlerinden biridir. Baskı altında olan birey ister istemez bu en ilkel tepkiyi gösterir. Fakat ruhuna eğilmiş, kendini tanımış, nefsinin eğitilmiş bir birey kolay kolay öfkelenmez. Hele de sonuçlarının ağır olacağını, öfkeyle kalkınca zararlı oturacağını bilirse öfkesini kusmak yerine yutmayı tercih eder. Ancak böyle bir seviyeye varmak belirli bir eğitim gerektirmektedir. Halk eğitiminin önemli şubelerinden biri olan Nasihat-nâmelerde sıkça öfkenin zararları, keskin sirkenin küpüne zarar vereceği dile getirilir. Öfkenin karşısına sabır erdemi yerleştirilir. Sabırlı davranan kişi öfkesine hâkim olabilir ve yaşanacak olumsuz sonuçları bertaraf edebilir çünkü insanın içindeki öfke canavarı ancak sabırla etkisiz kılınabilir. Eskiler bunun için “kurulmuş gazap yayını gevşet” şeklinde bir öğütte bulunurlar.

*Buşu kimdeyise imanı gider
İman gerekise varını gider*

Risâletü'n-Nushiyye, s.360

(Kimde öfke varsa onun imanı gider. Eğer iman gerekiyorsa öfkeni gider.)

*Hiddete geldikçe hışmın yutmayan
Hakk kelamun tutmayandır tutmayan*

Pend-nâme-i Nazmî, s.144

(Öfkelenildiğinde öfkesini yutmayan Hak kelamını tutmayandır, tutmayan.)

*Hışm yutmagun ki olur telh evveli
Tatlu olur sonı şekkerden veli*

Pend-nâme-i Nazmî, s.184

(Öfkeyi yutmanın başlangıcı belki acı olur ancak sonu şekerden tatlıdır.)

*Buşı bolma işte sen övke yığın
Katı kelse övkeng özüng kıl agın*

Kutadgu Bilig, s.879

(Bir işle uğraşırken hiddetlenme, öfkeni engelle. Eğer gazaba gelirsen dilsizmiş gibi hareket et.)

*İtme hiddetle dilin pür-ihimâş
Cismini hark etmesün ol bed-kumâş*

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.53

(Gönlünü öfkeyle doldurma. O kötü kumaş seni yakmasın.)

*Gazab-nâk olma mazlûmı esirge
Ziyânı kabına ider sarp sirke*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.150

(Öfkeli olma, mazlumu esirge. Keskin sirke küpüne zarar verir.)

*Hırsdur çünkü kaide hirmân
Virme anunla kâruna husrân*

Gülşen-i Niyâz, s.215

(Hırs, öfke yoksulluk sebebidir. Onunla işlerini zarara uğratma.)

*Çeker öykeyile turan bî-tavakkuf
Oturdukda ziyâna yir te'essüf*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.150

(Kendini durdurmadan öfkeyle kalkan zararlarla oturduğuna üzülür.)

*Gazab yayını kurmayup yarasın
Kör idüp karşı şeytanı basasın*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.162

(Öfke yayını çekmeyip gevşetesen böylece şeytanı kör edip etkisiz kılasın.)

*Kakımak vaktinde her kim sabr ide
Oda yanmaktan halâs ola iy dede*

Nüşa-ı âlem ve şerhü'l-âdem, s.150

(Ey dede, her kim öfke vaktinde sabır gösterirse kendini ateşe yanmaktan kurtarır.)

*Türâb isen döşengil olma ser-keş
Duhânun taşra virme hem-çü ateş*

Âb-ı Hayat, s.110

(Toprak isen toprak gibi döşen, isyankâr olma. Ateş gibi dumanını dışarı verme.)

*Sifat-ı hilme çalış olma gazûb
Hakk seni kılmaya ta ki magzûb*

Lutfiyye-i Vehbî, s.83

(Gazaplı olma, yumuşak huylu olmaya çalış ki Allah seni gazaba uğratmasın.)

*Muhibb ol ehl-i ilme didigün tut
Sögene sabr idüben öykeni yut*

Pend-i Ricâl, s.152

(İlim ehline sevgi göster, dediklerini yerine getir. Sövene sabır et, öfkeni yut.)

2. 2. 8. Yalan Söylemek

Doğru olmayan, gerçeğe uymayan, aldatmaya yönelik, yanıltıcı, uydurma söz olarak tarif edilebilecek yalan, İslam dininde birkaç durum (savaşta düşmanı aldatmak, araları bozulan insanların aralarını bulmak gibi) dışında çirkin ve günah bir davranış olarak nitelendirilmiştir. Genellikle bencil, çıkarlarını düşü-

nen, kötü insanların başvurduğu bu davranış, kontrol edilmezse bir alışkanlığa dönüşebilir ve zamanla yalancı kendi yalanlarına kendisi de inanmaya başlar. Atalarımız bu nedenle yalandan uzak dur yoksa yüzünün suyu yere gider, yilandan korktuğun kadar yalandan kork, yalancının mumu yatsıya kadar yanar, yalancının evi yanmış kimse inanmamış gibi sözlerle insanları bu kötü alışkanlıktan uzak tutmaya çalışmışlardır.

Yalan söylemek son derece kolaydır. Her insan yalana teşebbüs edebilir. Fakat başlangıçta hissedilmeyen zamanla oldukça güçlenen bu alışkanlık öyle bir hâl alır ki insan söylediği yalanları hatırlamamaya başlar. Böyle olunca da gerçek ve yalanlar birbirine karışır, toplumda insanların birbirine olan güven, sevgi, inanç, yardımlaşma ve dayanışma duyguları zarar görür. Çünkü yalan beraberinde aldatmayı, ihaneti, karşıdakine zarar vermeyi vs. getirir. Bu olumsuz sonuçları düşünüldüğünde insan ne kadar ümitsiz, çaresiz ve zor durumda olursa olsun yalana sığınmamalı, onu bir kurtuluş çaresi olarak görmemelidir. Açık yüreklilikle hemen hemen her durumda gerçeği dile getirmelidir.

*Evvelâ hep söylemek her dem yalan
Yüz suyun topraga dökmekdür revan*

Pend-nâme-i Nazmî, s.172

(Her vakit yalan söylemek yüz suyunu toprağa akıtmak demektir.)

*Dehen-i kâzib olur zehr-efşân
Birdür imlâda yalan ile yılan*

Lutfiyye-i Vehbî, s.69

(Yalancının ağzından adeta zehir saçılır. Yalan ile yılan imlâda birdir.)

*Kâzib olma kalbin olmaz tab-nâk
Kizb ile itme dili endûh-nâk*

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.70

(Yalancı olma, kalbin parıltılı olmaz. Yalanla gönlünü kederli kılma.)

Dilersen görmeyesin haclet ü şerm

Yalan sözde dilüni eyleme germ

Pend-nâme-i Güvâhî, s.161

(Utanmamak, mahçup olmamak istiyorsan gönlünü yalan sözle yakma.)

Kizbden kıl lisânunı âri

Sıdk eyle zebânuna câri

Gülşen-i Niyâz, s.223

(Yalandan dilini arındır, diline doğruluğu hâkim kıl.)

Sözünde togru ol başlama âle

Ki duyulur sünu sıgmaz çuvala

(Sözünde doğru ol, hileden sakın; kemiğin çuvala sığmayacağı anlaşılır.)

Pend-nâme-i Güvâhî, s.162

İrtikâb itme sakın kizb ü dürûg

Kim olur subh-ı makâlünde fîrûg

Hayriyye-i Nâbî, s.245

(Yalan ve aslı olmayan şeyi sakın söyleme ki kendi söz sabahında parlaklık olsun.)

Mümin-i billâh olagör sen de berk

Kizbi terk et kizbi terk et kizbi terk

Pend-nâme-i Zarîfi, s.20

(Allah'ın sağlam bir mümin kulu ol, yalanı terk et, yalanı terk et, yalanı terk et.)

Birisi ol söylemege hiç yalan

Söylemez müminlige da'vi kılan

Pend-i Ricâl, s.377

(Müminliği benimseyen bir insan hiç yalan söylemez.)

Tilinde çıkarma bu yalğan sözüg

Bu yalğan sözün er uçuzlar özün

Kutadgu Bilig, s.302

(Ağzından yalan söz çıkarma; yalan söz ile insan kendi itibarını düşürür.)

2. 3. MANZUM NASİHAT-NÂMELERDE YER BULAN OLUMSUZ TELKİNLER

Nasihât-nâmelerde sadece insanları iyiye, güzele yönlendiren; kötülüklerden alıkoyan olumlu öğüt ve uyarılar yer almaz. Bazen şairlerin yaşadıkları dönemde oluşan anlayışları, batıl inançları, gelenekleri, toplumsal önyargıları da tutulması, yerine getirilmesi gereken olumlu şeylermiş gibi okuyucuya sundukları görülür. Bilerek veya bilmeyerek verdikleri bu öğütlerin pek çoğunun yarardan çok zararı olur. Bu beyitler, genç beyinleri yanlış yönlendirir, onların boş, temelsiz inançlara ve belki de ileride kırıp değiştiremeyecekleri önyargılar oluşturmalarına zemin hazırlar.

Öğüt kitapları içerisinde yer bulan olumsuz telikinlerin başında insanların sosyal takıntıları olan batıl inançlar vardır. Batıl, kelime anlamı olarak uydurma, boş, anlamsız, abes, gerçek dışı, çürük, temeli olmayan demektir. Hemen hemen her dinde yer alan ve zayıf ruhların, zayıf kafaların dini olan batıl inançlar, İslam dini içerisine de sızmış, pek çok Müslüman, Allah'ın emir ve yasaklarıyla, insan mantığıyla herhangi bir alakası olmayan bu yanlış inançları birer din gibi yaşamaya ve yaşatmaya çalışmıştır. İslam dininin yasakladığı bu gibi boş ve anlamsız halk inanışları, halk arasında kulaktan kulağa yayılarak veya büyükler tarafından küçüklere özellikle de bilinçaltılarının etki altında olduğu çocukluk zamanlarında, korkuyla karışık bir şekilde verilerek çoğalmış, günümüze kadar gelerek hayatın her anını kuşatmıştır.

Bir şeyin uğurlu veya uğursuz olması, bazı şeylerin şans veya şanssızlık getirmesi, birtakım davranışların lanete sebep olması, bir şeylerin şeytanın ortama gelmesini tetiklemesi, birtakım şeyleri yapmanın veya yapmamanın insanı felç, kambur veya kötürüm edeceği, ip, makas, iğne, bez, ayna, ekmek, mum, şeker,

sarımsak, nazar boncuğu, at nalı gibi bazı nesnelere dilekleri gerçekleştirmek veya laneti kovmanın mümkün olduğu gibi akıl ve mantıktan, Kur'an ve sünnetten uzak bu gibi boş inançlar maa-lesef nasihat-nâmelerde de yer bulmuştur. Şairlerin nasihat-nâmelerine bu gibi batıl inançları eklemelerinde, batıl inançların bir toplumda yaşayan insanlar üzerindeki psikolojik baskısının etkili olduğu düşünülebilir. Yoksa İslam dini ve tasavvufu esasa alarak oluşturulmuş bu öğüt kitaplarında İslam'a aykırı olan bu inançların yer alması önemli bir çelişkidir.

İncelenen manzum nasihat-nâmelerde yer alan batıl inançlar şunlardır: insana zarar vereceği için gündüz vakti uyumamalıdır, eli yüze vurmamak bir Yahudi âdeti olup insan bundan sakınmalıdır, geceleyin aynaya bakmak uğursuzluk getirir, geceleyin evde yalnız olmamalıdır, kadının aklı kısa olup onun şerrinden korunmak gerekir, güneş tutulmasında teneke çalınmalıdır, geceleyin tırnak kesmek lanete sebep olur, insan çıplak yatarsa rızkı kesilir, geceleyin ıslık çalan şeytanı çağırır, tuvalete sol ayakla girilmelidir, terliklerin ters dönmesi iyi değildir, insan davar veya yüklü katar arasına girmemelidir, cenabetken yemek yememelidir, çok uyku fakirlik getirir, ekmeği yere atanın rızkı kesilir, çocuğu eğitmek için bazen dövmek gerekir, bıçak sapını kesmez anlayışıyla eğer sevdikleri çocuğu dövemiyorsa dövmesi için bir ustaya vermelidir, geceleyin evi süpürmemeli ve süpürgeyi gece eve sokmamalıdır, çocuğun kesilen ilk saçı atılmayıp saklanmalıdır, insan bulduğu her çöple dişini karıştırmamalı yoksa insanın kısmeti kapanır, kil ve toprakla yüzü yıkamak uğursuzluk getirir, eşikte oturmak rızkın azalmasına sebep olur, duvara dayanmak rızkı azaltır, تنها yerde taharet alınmamalıdır, insan üstüneyken elbisesini dikmemeli veya yamamamalıdır, insanın eteğiyle yüzünü silmesi fakirliğe düşmesine sebep olur, pazara geç gitmeli ve erken gelmelidir, mumu nefesle, üfleyerek söndürmek dimağın kararmasına sebep olur, bir başkasına ait tarak veya makas alınır-

ken üzerine tükürülmelidir, küçük ekmek parçaları alan dilenci olur, örümcek ağını evinden atmayan yoksul olur, örümcek öldürmek sakıncalıdır, aksırmak şeytan alametidir, burun kanaması şeytandandır, kükreme şeytandandır, güzel ses, güzel yüz ömrü uzatır, okunmayan yere gitmemek gerekir, kadında, köpek kadar bile vefa görülmez, ölüye bakmak ömrü kısaltır, çocuklarla sohbetten uzak durmak, onlara fazla yakınlık göstermemek, onlardan kaçınmak gerekir.

Hun-binidür o dördün biri hem

Fi'l-şeytândur o dahi lâ-cerem

Pend-nâme-i Nazmî, s.234

(O dördün biri burun kanamasıdır. Şüphesiz ki burun kanaması şeytandandır.)

Atse k'ola birden artık her zaman

Fi'l-i şeytâni durur ol bî-gümân

Pend-nâme-i Nazmî, s.234

(Birdenbire aksırma şüphesiz ki her zaman şeytandandır.)

Şumdur el yüze urmak hâli şum

Öyle buyurmuşdur ehl-i ulûm

Pend-nâme-i Nazmî, s.247

(İlim ehli, eli yüze vurmanın uğursuz olduğunu buyurmuştur.)

Gice ile kılma mir'âta nazâr

Ol zarardur eyle var andan hazer

Pend-nâme-i Nazmî, s.247

(Geceleyin aynaya bakma, zararlıdır, bundan kaçın.)

Göricek yüklü katar ile tavar

Girme anun arasına zinhâr

Pend-nâme-i Nazmî, s.247

(Yüklü katar ile davarın arasına asla girme.)

Gerek her gâh anı başına kakmak

Kazuk girmez yire olmasa tokmak

Pend-nâme-i Güvâhî, s.126

(Çocuğun her an başına kakmak gerekir. Tokmak olmadan kazık yere girmez.)

*Gice uryan olup itme hem menâm
Rızka noksan virür ol dahi temâm*

Pend-nâme-i Nazmî, s.248

(Geceleyin çıplak olarak uyumak rızkına eksiklik verir.)

*Hem cenâbet birle yime bir ta'am
Kim ider perhiz andan hâs ü âm*

Pend-nâme-i Nazmî, s.248

(Cenabet ile yemek yeme, herkes bundan perhiz eder.)

*Koma ev içinde süpründüğü hem
Ol dahi bir kâr-ı beddür lâ-cerem*

Pend-nâme-i Nazmî, s.249

(Süpürgeyi ev içerisinde bırakma, şüphesiz ki bu çok kötü bir iştir.)

*Hem oturma âsitan üzre sakın
Olda rızk eksikligüdür bil yakın*

Pend-nâme-i Nazmî, s.250

(Eşik üzerinde oturmak rızkın eksilmesine sebep olur.)

*Câmeni arkanda iken dikme hem
İmdi bil anı dahi bir kâr-ı kem*

Pend-nâme-i Nazmî, s.250

(Elbiseni üzerindeyken dikme bil ki bu kötü bir iştir.)

*Hem nefes birle söyündürme çerâğ
Kim anun dūdından olur bed dimâğ*

Pend-nâme-i Nazmî, s.250

(Mumu nefesinle söndürme, onun dumanından dimağın kararır.)

*Dahi evde koma târ-ı ankebût
Ki olur ol da bâis-i noksan kut*

Pend-nâme-i Nazmî, s.251

(Örümcek ağını evde koyma çünkü o yiyeceğin azalmasına sebep olur.)

*Veli üstâda vir sen dögemezsên
Bıçak kesmez sapın hem sögemezsên*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.127

(Eğer sen çocuğu dövemez ve ona sövemezsen bir üstada ver.
Çünkü bıçak sapını kesmez.)

*Ayama ogul kızka berge yitür
Ogul kızka berge bilig ögretür*

Kutadgu Bilig, s.329

(Gerekirse oğula kıza acımadan dayak at, dayak oğula kıza bilgi
öğretir.)

*Sohbet-i sıbyân durur hem bir hatâ
Cümleden müşkildür el-hak ol belâ
Yok durur sıbyânda pes akl iy ahi
Var durur sıbyânda bed-hulk dahi*

Pend-nâme-i Nazmî, s.165

(Çocuklarla sohbet bir hatadır. O bela gerçekte her şeyden daha
zordur.)

(Ey kardeş, çocuklarda akıl yoktur. Hatta çocuklarda kötü huy
vardır.)

*İkide bir mürdeye kılmak nigâh
Göz göre kılmak durur ömri tebâh*

Pend-nâme-i Nazmî, s.171

(Sürekli olarak ölüye bakmak ömrü azaltır.)

*Biri görmek bir cemâl-i ber-kemâl
Kim virür anı da ol bir özge hâl*

Pend-nâme-i Nazmî, s.167

(Kusursuz bir yüz görmek ömre başka bir hâl verir.)

Ey oğul ünlemlerle ses bulan bazı nasihat-nâme beyitleri maalesef genç nesli evlilik ve kadın ile ilgili olarak yanlış tutum ve davranışlara yönlendirmektedir. Bu beyitlerde yuvayı kuracak dişi kuş ve çocukların annesi olacak kadın, küçümsenip hiçbir işe yaramayacağı yönünde alçaltılmaktadır. Hatta kadının bir köpek-

ten daha vefasız olacağı yönünde oldukça abartılı açıklama ve yorumlar yer almaktadır. Bu beyitlerin hiçbir eğitici değeri yoktur ve genç neslin olumsuz ön yargılar benimsemelerine etkileri bulunmaktadır.

Hiç yüz vermez hured-mend er zene

Bir zeni almaz dahi erzene

Pend-nâme-i Nazmî, s.91

(Akıllı bir erkek kadına hiç yüz vermez, kadını dikkate bile almaz.)

Tişig boşlag idma yapa tut kapug

Tişidin tegir erke tengsiz kamug

Kutadgu Bilig, s.299

(Dişiyi başıboş bırakma, kapıyı kapalı tut. Erkeğe her türlü uygunsuzluk dişiden gelir.)

Seg vefâ eyler veli zen eylemez

Zen cefâsın degme rehzen eylemez

Pend-nâme-i Nazmî, s.177

(Köpek bile vefa gösterir fakat kadın göstermez. Kadının gösterdiği cefayı sıradan bir eşkıya bile göstermez.)

Zen-i dünya be-gâyet bî-vefâdur

Gönül virmek ana bâtil hevâdur

Heşt Behişt, s.182

(Dünya kadını oldukça vefasızdır. Ona gönül vermek boş bir havadır.)

Dinle pendim ey püser gel özüne

Bakma avrat ile oğlan sözüne

Pend-nâme-i Zarîfi, s.49

(Ey çocuk, öğüdümü dinle ve kendine gel: karı ve çocukların sözüne bakma.)

Zâhirin zin eylemek zen hâlidür

Hâl-i bâttından zen ekser hâlidür

Pend-nâme-i Nazmî, s.98

(Dışını süslemek kadın âdetidir. Kadın kısmı batın ilmini anlamaz, ondan uzaktır.)

*Aklı nâkısdur zenün pes âkil er
Sözüne uymaz zenün eyler hazer*

Pend-nâme-i Nazmî, s.91

(Kadının aklı kısadır. Akıllı erkek kadının sözüne uymaz, sakınır.)

Manzum nasihat-nâmelerde genç nesle insanları, halkı olumsuz bir şekilde gösteren, halka karşı çeşitli ön yargılar geliştirmelerine sebep olan bazı zararlı telkinler de bulunur.

*Herkesin kendisine varı yogu
Sanma âdem halkı hayvandır çoğu*

Pend-nâme-i Zarîfî, s.43

(Herkesin varı yoğu kendisinedir. Halkı insan zannetme, çoğu hayvandır.)

*Nefret eyle geç halâyıkdan kamû
Genc-i uzlet ihtiyâr et ey amû*

Pend-nâme-i Zarîfî, s.46

(Ey amca, bütün halktan geç, nefret et ve uzlet köşesini seç.)

Bazı manzum nasihat-nâmeler ise içerdikleri küfür, argo ve eğitimden uzak olumsuz cümle, yargı ve yaklaşımlarla genç beynlere saygıdan, sevgiden, erdemden, hoşgörüden ve olgunluktan söz eden o güzel beyitleri gölgelemekte; ideal insanın ve ideal toplumun oluşmasına katkı sağlayacak bu kitapların hedefi, yöntemi ve içeriği ile çelişmektedirler.

*Yanına koyma sakın ibneleri
Şah damarı kırılan rahneleri*

Nasihât-nâme-i Hüznî , s.384

(İbneleri, şah damarı yırtılmış bozukları sakın yanına yaklaştıрма.)

*Dahl ider geh kiseye geh tütüne
Bakar oglanların amma g...ne*

(Kâh tütüne kâh tütün kesesine dil uzatacak kadar temiz görünürken oğlanların g...ne bakmaktan da geri durmaz.)

Hayriyye-i Nâbî, s.281

3. BÖLÜM: TESPİT EDİLEN DEĞERLERİN TASNİFİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde, incelenen manzum nasihat-nâmelerden hareketle dördüncü bölümde tespit edilip, nasihat-nâmelerden alınan beyitlerle örneklendirilen, şairlerin okuyucuya aşlamak istediği; benimsenmesi gereken, sakınılması gereken ve olumsuz olarak nitelendirilen bilgi, tutum ve davranışları içeren değerlerin tasnifi ve değerlendirilmesi yapılacaktır. Söz konusu değerler, 6 ana başlık ve çeşitli alt başlıklarla ele alınacak, bu başlıklara göre tasnif edilecek, taşıdıkları eğitim değeri bakımından yorumlanıp değerlendirilecektir. Alt başlıklar, daha çok, incelenen manzum nasihat-nâmelerde şairler tarafından sıklıkla üzerinde durulan değerlerin çeşitli kaynaklardan yapılan alıntılarla birlikte yorumlandığı bölümler olup bu bölümde de ikinci bölümde verilenlerden farklı olarak, konuyu desteklemek üzere, manzum nasihat-nâmelerden örnek beyitler yer almaktadır. Bu bölümde yer alan söz konusu alt başlıklar, incelemeye konu olan manzum nasihat-nâmelerdeki beyitlerde bulunan dikkat çekici ifadelerden ilham alınarak oluşturulmuştur.

6 ana başlık şu şekildedir:

1. Dinî, Tasavvufî ve Ahlakî Eğitim
2. Karakter Eğitimi
3. Sosyal, Siyasî ve Ekonomik Eğitim
4. Bilimsel ve Meslekî Eğitim
5. Sağlık Eğitimi
6. Çocuk Eğitimi

3. 1. DİNÎ, TASAVVUFÎ VE AHLAKÎ EĞİTİM

İncelenen manzum nasihat-nâmelerde dinî, tasavvufî ve ahlakî eğitim, nasihat-nâmelerin odak noktasını oluşturur. Hemen hemen tüm manzum nasihat-nâmeler dinî, tasavvufî ve ahlakî eğitimi esas almış, diğer eğitimler (karakter eğitimi, çocuk eğitimi gibi) dinî bir çerçevede verilmiştir. Son ve kusursuz din olan İ-

lam dininin Allah katındaki değeri, içerdığı emir ve yasaklar, insanlığın kurtuluşu için yegâne reçete oluşu, ibadetleri, helal ve haramları, kurmak istediği insani nizam ve ahlak anlayışı, kitapları ve peygamberleri, dünya hayatına verdiği değer, insanlar arası yardımlaşma ilkeleri, tasavvuf, nefis eğitimi, aile hayatı vb. İslam dinine ait pek çok konuda bilgiler, açıklamalar, uyarılar, telkinler, öğütler ve dersler yer alır.

3. 1. 1. Manzum Nasihat-nâme Şairlerinin Özellikleri

Manzum nasihat-nâme şairleri çeşitli öğütler verirken olay, olgu ve durumları yorumlayan bir sosyolog, kişileri derinlemesine inceleyen bir psikolog, çeşitli ilimler hakkında rehberlik ve yönlendirmelerde bulunan bir danışman, insanların nasıl eğitileceği konusunda geçmişlerin tecrübelerini ortaya dökten, çeşitli metotlar öne süren bir eğitimci, çeşitli hastalıklar ve bunların tedavi yöntemleri hakkında pratik bilgiler veren bir tabip, kürsüye geçmiş, ayet ve hadisler ışığında tebliğ ve telkin görevini yerine getiren bir vaiz, tasavvuf ilminin inceliklerini ve İslam dinine olan katkılarını pratik hayata uygun bir şekilde yorumlayan bir mutasavvıf, adalet ve hukukun insan ve toplum yaşamındaki önemini dile getiren bir hukukçu, hayatın acı tatlı günlerini yaşamış ve bunlar üzerinde düşünmüş bir bilge, sözün, konuşmanın değerini ortaya koyan bir hatip, devlet kademesinde bulunup ülkenin yönetimde söz sahibi olan liderlere önemli mesajlar, bilgiler ve öğütler veren bir müşavir, ticari ilişkiler, alışveriş ve ekonomi üzerine her kesimden insanın faydalanabileceği önemli bilgiler veren bir ekonomi uzmanı gibi çeşitli sıfatlarla okuyucuyu aydınlatmak üzere kaleme sarılırlar. Bu rolleri benimserken içinde buldukları endişe, başta oğulları olmak üzere oğullarının şahsında tüm bir gençliği ve dolayısıyla gelecek nesli uyarmak, dünya ve ahirette mutlu olacakları bir ortam oluşturmak ve insanların sevgi, barış, hoşgörü ve çeşitli güzellikler içerisinde yaşamalarını sağlamaktır.

Anla kim bu yazılan güftârı

Ekseri tecrübemin âsârı

Lutfiyye-i Vehbî, s.166

(Birçoğu tecrübemin izlerini taşıyan bu sözleri iyi anla.)

Pek çoğu mutasavvıf olan bu şairlerin, şiirlerini, belli bir görüşün tercümanı kılmaları doğaldır. Eserleri, yaşadıkları hayatlarla paralel olmak durumundadır. Fuat Köprülü'nün de belirttiği gibi *bu şairler hayatlarını tam bir sufi gibi yaşamışlar ve eserleri halka ahlak ve tasavvuf alanında birtakım bilgiler aşılayan öğretici nitelikte eserlerdir.* (Köprülü, 1986: 127) Böyle olunca öncelikle manzum nasihat-nâmeleri din ve tasavvuf ekseninde ele almak daha sonra ahlakî, sosyal, ilmî vb. yönleriyle incelemek gerekir.

3. 1. 2. Manzum Nasihat-nâmelerde Tasavvuf İlmî

Bir ilim olarak söz edilen ve İslam dini içerisinde şeriattan bağımsız olarak değerlendirilemeyeceği ifade edilen tasavvuf ve tasavvufa ait zikir, uzlet, riyazet, marifet, mürşit, süluk vb. terimler, nasihat-nâmelerde okuyucunun bilmesi, tanıması, uygulaması ve hayatına dâhil etmesi gereken önemli ölçüler olarak sıralanır. Şairler, tarikat yolu ile şeriat yolunun birbirinden ayrı düşünülmeceği yönünde uyarıda bulunurlar:

Sanma kim râh-ı şeriat başka

Meslek-i ehl-i tarikat başka

Lutfiyye-i Vehbî, s.46

(Sanma ki şeriat kuralları başka şey, tarikat yolu başka şey.)

Şair bir batın ilmi olan tasavvufu cahillerin batıl ile karıştırdıklarını vurgular:

Zann ider bâtını kim bâtıldır

Kendinin re'yi ise âtıldır

Lutfiyye-i Vehbî, s.46

(O cahil zanneder ki batını ilimler batıldır, boştur; oysa kendisinin düşünceleri boş ve faydasızdır.)

Şairler okuyucuya miskinliği benimsemesi yolunda öğütlerde bulunurlar:

Eger isterisen otdan halası

Harîri terk idüp giygil pelası

Pend-i Ricâl, s.243

(Eğer ateşten kurtulmayı arzu edersen ipekli giysileri bırak çulu, abayı tercih et.)

Her ne kadar nasihat-nâme şairlerinin pek çoğu şariat ve tarikatı bir görmüşlerse de önce şariat sonra tarikattan yana görüş belirtenler de olmuştur. Şair önce şariatı öğrenmeyi sonra tarikata yönelmeyi şu şekilde belirtir:

Şariat ilmîni ehlinden öğren

Tarikat silkine gel sonra yelten

Pend-nâme-i Sûzi, s.4

(Önce şariat ilmîni ehlinden öğren, sonra tarikat yoluna yelten.)

3. 1. 3. Âlemin Özü: İnsan

İnsan, dünya denilen bu geçici âlemin bir özü, özetidir. Bu nedenle insan, zatının ilahî bir kitap olduğunu bilmelidir. Dünyada ve gökte her ne varsa insanda da vardır. Bu durumda kendini hor görmemesi gerekir. Çünkü insan her şeyden daha mükemmel bir şekilde yaratılmış olup gökteki ve yerdeki her şey onun içindir. Allah onu bir sultan, bir halife olarak seçmiş ve yeryüzü saltanatını ona vermiştir. Akıl gibi yüce bir nimete sahip olan bu yüce yaratılış, bu sayede Yaradan'ını bilmiş, onunla irtibata geçmiştir. Tüm yer ve göklerde ne varsa insanda da vardır. Manzum nasihat-nâmelerde 7 kat gök insanın 7 uzvuyla, 12 delik de insandaki 12 delikle benzeştirilir. İnsanın teni bir köşke, canı da onun içinde oturan bir kimseye ve bu köşkün her bir bağı da insanın ayrı bir hissine benzetilir. Görmek, tatmak, koklamak, işitmek, dokunmak ayrı bir bağ gibi insana zevk verir. İnsanın kemiği dağa, damarları ırmağa, teni toprağa, kılları nebata, yüzü doğuya, arkası batıya, uyku ölüme, mezar geceye, öfkesi ateşe vs. benzer.

Hatta insanda cennet ve cehennem yönleri bile bulunur. Öfkesi cehennem ateşine, merhameti cennetin serinliğine benzer.

*Çünkü gönül gin ola gök yirü tar
Yirde gökte ne ki var gönülde var*

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.50

(Gök ve yer dar, gönül ise geniştir. Yerdeki ve gökteki her şey onda vardır.)

*Tek büyük nüshâ-i kübrâ-yı vücûd
Okunur anda maani-i şühûd*

Lutfiyye-i Vehbî, s.54

(Varlığın en önemli unsuru olan insanda diğer varlıkların yaratılışındaki mana sezilir.)

3. 1. 4. Bulmak İçin Kaybetmek

Tasavvuftaki vahdet-i vücud kavramı içerisinde yer alan fenafillah inancı doğrultusunda insanın Allah'tan bir parça olduğu ve er geç ona döneceği kabul edilir. Bu dünya Allah'ın bir yansıması olup insanlar da onun farklı görünüşleridir. Tıpkı güneşin camlarda farklı renkler alması gibi. Bu panteist inanç, Allah'ın bir Umman, insanın da bir katre olduğu ve bu katrenin Umman için yaşaması ve Ummana karışması gerektiği fikri üzerinde durur. Sadece insan da değil tüm mevcudat, Yaradan'ın bir parçası, bir belirişi, tecellisidir. Ancak insan, bu tecelli içerisinde Yaradan'ın ruhundan bir ruh taşıdığı için özel bir yere sahiptir. Şairler, Allah'ın, bir kutsi hadiste de belirttiği “*Ben gizli bir hazinedim. Bilinmeyi ve tanınmayı sevdim. Bunun için de mahlûkâtı yarat-tım*” uyarınca şiirlerinde Allah'ın bu tecellisini çeşitli benzetmelerle ifade etmeye çalışmışlardır. İncelenen manzum nasihat-nâmelerden Mürşidü'l-Ubbâd'ın on sekizinci bölümünde, temsil bölümünde, bir suyun değişik meyve ve çiçeklere gidip değişik renk ve tatlar oluşturduğu, oysa suyun aynı su olduğu düşüncesi ile Allah'ın tekliğinin bu dünyada bir kesret olarak ifadesini bul-

duğu benzetmesi yapılır. Bu anlamda insanın gördüğü her şey o görmediği tek yaratıcıya inanmasına sebep olur.

*Bu beden sırcaları çün dürlüdür
Nûr-ı hakkı gör ki dürlü gösterür*

Mürşidü'l-Ubbâd, s.42

(Bu bedenin sırcaları türlü türdür; Hakk'ın nurunu gör ki çeşit çeşit gösterir.)

*Sorar isen sen seni bir katresin
Ol denizden ol güneşden zerresin*

Mürşidü'l-Ubbâd, s.1

(Kendini sorarsan sen o denizden bir damla, o güneşten bir zerresin.)

*Çünkü aslun ola ol deryâ-yı pâk
Hayf ola kim olasın sen bunda hâk*

Mürşidü'l-Ubbâd, s.1

(Aslın o pak deryadan olmasına rağmen ne yazık ki sen burada toprak olacaksın.)

*Zira balık sudayiken bilemez
Neydügin su fikrin anun kılamaz*

Mürşidü'l-Ubbâd, s.6

(Balık suda olmasına rağmen suyun ne olduğunu bilip anlayamaz.)

*Bilesin ki yerde gökte her ne var
Şöyle eksiksüz kamusu sende var*

Nüsha-ı âlem ve şerhü'l-âdem, s.137

(Bilmelisin ki yerde ve gökte her ne varsa eksiksiz bir şekilde tamamı sende de vardır.)

*Sana senden irişür cümle hitâb
Zatın olmuşdur ledünni bir kitâb*

Pend-i Mahdûmân, s.44

(Bütün hitaplar yine senden sanadır çünkü zatın ilahî bir kitap olmuştur.)

Zerrede çün şemsi ara gizlidir

Katrede niteki deryâ gizlidir

Pend-nâme-i Zarîfî, s.12

(Zerrede güneş, damlada derya gizlidir.)

Denize degin ırmagıdı adın

Ko andan ötesin denize taldun

Risâletün Nushiyye, s.358

(Denize kadar adın ırmaktı, ondan sonrası artık denizdir.)

İnsan ölmeden önce ölürse, tıpkı toprağa düşen bir tane gibi boy verip filizlenir, hem kendine hem de insanlığa yarar bir hâl alır. Oysa toprakla bütünleşmeyen bir tane öylece kalakalır. Şair bunu şöyle dile getirir:

Rahm içinde olmasa nutfe fenâ

Kaçan ola ol nigâr-ı dil-rübâ

(Nutfe, rahim içinde yok olmasa o gönül çelen sevgili hiç olur mu?)

Dane olmasa fenâ ender zemin

Ağac olmaz idi pür bâr ü güzîn

(Tane toprakta yok olmasaydı, ağaç meyve dolu ve güzel olur muydu?)

Kamu varlık bil ki yoklukda durur

Ârif ol ölmezdin öndin öli gör

Mürşidü'l-Ubbâd, s.166

(Bil ki bütün varlık yokluktadır. Arif ol da ölmeden önce öl.)

3. 1. 5. Dünya ve Ahireti Uzlaştırmak

Anarılması değil, geçilmesi gereken bir köprü olan dünya, insanın ahirete ulaşmadan önce beklediği, değerlendirmesi gereken bir mekândır. Bu mekânda hayat denilen tüm insanlığa bağışlanmış bir serüven olup, bu serüven içerisinde ömür denilen insanlara ait küçük zaman dilimleri vardır. Yaradan'ın dünyaya bir halife olarak gönderdiği insan, o küçük zaman dilimini, tabi tutulduğu büyük imtihanın süresi olarak bilmeli ve buna göre kendini

hazırlamalı, gideceği asıl mekânı için önceden bir şeyler göndermenin telaşı içinde olmalıdır.

İki dil halk itmedi senden Hudâ

Mâ-sivâ fikrini dilden kıl cüdâ

Mir'âtü'l-Ebrâr, s. 237

(Allah, sende iki gönül yaratmadı; dünya fikrini gönlünden uzaklaştırdı.)

İde her kim köpri üstine binâ

Aklı yok divânedür ol vây ana

Pend-nâme-i Nazmî, s.230

(Her kim köprü üstüne bina inşa ediyorsa yazık ona ki onun aklı yoktur.)

Hadiste talibinin ancak köpekler olduğu dünya hayatı, bir leşe benzetilir. İnsan onu arzulamak, elde etmek gibi bir akılsızlıkla vaktini harcamamalı, Yaradan'ın emir ve yasakları doğrultusunda dünya hayatını da gözeterek yaşamalıdır. Bir ganimet, bir fırsat, akıllılar için değerlendirilebilecek bir mekân olan dünya hayatını iyi bir şekilde kullanmak gerektiği hususunda ünlü manzum nasihat-nâme şairi Genceli Nizami ise meşhur eseri Mahzen-i Esrâr'da şöyle der: “*Hayatının terazisi incisiz, cevhersiz duruyor. Ömrünün kazanç kefesiyse bomboş, hayatın kadehiyse dolmak üzeredir. O teraziye yerdeki çakıl taşlarını doldurma... Kolluna fani boncuktan bilezik takma. Taptığın şeyler bir dirhem kadar değersiz, uğruna hayat harcadığın o saadet demleri bir nefes kadar süreksizdir. Dünyada ne kazanırsan ver, toplamaya bakma, elinden gelirse dağıt.*” (Gençosman, 1964: 70)

Hubb-ı dünyâ her günahun başıdır

Dâima şeytan anun yoldaşdır

Pend-i Ricâl, s.103

(Dünya sevgisi her günahın başıdır. Şeytan daima onun yoldaşdır.)

Çekişürler anı it gibi tullâb

Ed-dünya cîfetün ve tâlibiha kilâb

Risâletü'n-Nushiyye, s.374

(Taliplileri onu it gibi çekişirler. Dünya bir leştir ve talipleri de köpeklerdir.)

Bil ganimet ömrini var her nefes

Gittiginden sonra gelmez yine pes

Pend-nâme-i Nazmî, s.153

(Ömrünün her nefesini bir ganimet bil, gittikten sonra bir daha gelmez.)

Dünyada iken, dünya için hiç ölmeyecekmiş gibi çalışan bir mümin, ertesi gün ölecekmiş gibi de ahreti dikkate almalıdır. Ancak bu düşünce dünya ile ahreti uzlaştırmak gibi bir fikri akla getirmemelidir. Çünkü birisi göz açıp kapayıncaya kadar geçen belirli bir süre iken, diğeri sürelerden bağımsız bir ebediliktir. Öyleyse kişi, geçimini sağlayacağı, yaşayabileceği, Allah'ın emir ve yasaklarını yerine getirebileceği, insanlardan bağımsız bir hayat kurmalı ve bu hayatın ebedi olmadığını bilerek emellerini uzatmamalı, gönlünde asıl vatanına kavuşma özlemini daima yaşatmalıdır. Nitekim Hz. Muhammed (S. A. V.) “*Dünya ve ahiret iki kuma gibidir, birini razı etsen diğeri darılır.*” diyerek bir Müslüman tarafından bu iki dünyanın farklı algılanması gerektiğini ortaya koyar.

Tutulur sanma iki kibleye yüz

Ki bir koltuğa sığmaz iki karpuz

Pend-nâme-i İbrahim Gülşeni, s.85

(Bir koltuğa iki karpuz sığmayacağı gibi, iki kibleye birden yönelmezsin.)

İki sevgü bir gönülde olmaya

Dünye seven Tanrıya yol bulmaya

Sen dime kim ikisin de cem idem

Yönümi garba tutam şarka gidem

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.54

(İki sevgi bir gönülde olmaz, dünyayı seven Tanrıya yol bulamaz.)

(Sen ikisini bir arada yürütürüm, yönümü batıya çevirir doğuya giderim deme.)

Felek bir âsiyâdur gendüm âdem

Ögidür niçe bin cismi dem-â-dem

Âb-ı Hayat, s.81

(Felek bir değirmen, insan da tahıldır. Felek nice bin cismi zaman zaman öğüdür.)

Dünya saltanatı nöbetlidir:

Serîr-i saltanat dünyada iy şâh

Muhakkak nevbet iledür ol âgâh

Âb-ı Hayat, s.123

(Ey şâh, dünya saltanatı muhakkak ki nöbetlidir, bunu bil.)

Zehirli baldan farksız olan, şarapla baş ağrısı gibi insanı başlangıçta mutlu eden ancak sonu eziyet ve cefa olan dünya lezzetleri, insanı aldatmakta, mal kazanma hırsı içerisine sokmakta, insanın büyük gerçeği unutarak küçük şeylerle, didişmelerle uğraşmasına sebep olmaktadır. Oysa insan ahiret yiyeceğini toplamakla meşgul olmalı, bu dünyada mal biriktirme hırsından vazgeçmelidir. Attar, dünyanın aldatıcı oluşuna karşı okuyucuyu şu şekilde uyarır: “Çocuklar gibi sarıya kırmızıya kapılma, kadınlar gibi renk ve kokuya aldanma. Dünya, aşüfte gelin gibi süslenmiş her zaman başka bir koca istemektedir.” (Gençosman, 2001: 12)

Ferâh olma yüzüne güldüğüne

Zehir sunar terahhum kılduğına

Pend-i Ricâl, s.143

(Dünya yüzüne gülüyor diye ferah içinde olma, o her kime merhamet gösteriyorsa aslında zehir sunmaktadır.)

Ey dil ahvâl-i cihâna kıl nazâr

Eyle mekrinden bu dünyânun hazer

(Ey gönül, dünyanın hallerine bak ve onun hilesinden sakın.)

Mir'âtü'l-Ebrâr, s.228

Muhabbet eyleme dünyâya merd ol
Acûz-ı dehri sanma mehlikâdur

(Yiğit ol da dünyaya sevgi besleme; kocakarı dünyayı ay yüzlü sevgili sanma.)

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.168

*Hiç görülmüş mi harsuz bir gül
Var mıdır humârsız bir mül*

Gülşen-i Niyâz, s.178

(Dikensiz bir gül, sonunda başağrısı olmayan bir şarap görülmüş müdür?)

*Adu bil dehri olmasun gümânun
Ki içer her gün şafak bir kâse kanun*

Âb-ı Hayat, s.79

(Dünyayı düşman bil şüphesiz. Her gün şafak, bir kâse kanını içer.)

*Sanmagıl bu dünyeyi hûb u güzel
Bir karı avratdurur fi'l-mesel*

Mürşidü'l-Ubbâd, s.10

(Bu dünyayı güzel ve tatlı zannetme. Meselde yaşlı bir kocakarı gibidir.)

Bu dünyanın gelip geçici olduğunu bilen bir insan onu sahiplenmeye kalkışmaz. Çünkü kendisinden sonra bıraktığı malları farklı kimseler kullanacak, onlar da daha sonra bir başkasına bırakacaklardır. Bu böyle kıyamete kadar devam edecektir. Yunusun:

*Mal sahibi, mülk sahibi;
Hani bunun ilk sahibi?*

Dizelerinde anlam bulduğu üzere, dünya nimetlerini ahiret için kullanmak gerekir. Bu konuda Aydınlı Müridî'nin Pend-i Ricâl adlı manzum nasihat-nâmesinde dünya malının kimseye kalmayacağıyla ilgili bir hikâyeye yer alır. Eserin yirminci hikâyesi

olan bu hikâye, Hikâyet-i İsa Aleyhisselam başlığını taşır. Hikâye şöyledir: *İsa peygamber bir gün ashabıyla bir yere gitmektedir. Yolları ekinlik bir araziye rastlar, onun yanında konaklamaya başlarlar. Ashabının her biri “Ey Allah’ın peygamberi! Biz çok acıktık, bu asker de açlıktan helak oldu.” diye feryat etmeye başlarlar. Bunların yanında hiç yiyecek yoktur. İsa bunun üzerine kalkıp namaz kılar, Allah’a niyâzda bulunur. Allah hemen vahiy indirir: “Eğer şimdi yiyecek istiyorsan, yanındaki tahıldan yesinler, karınlarını doyursunlar.” Bunu işiten İsa peygamber, ashabına dönüp olanı biteni söyler. Tahıldan karınlarını doyuracak kadar yiyebileceklerini belirtir. Tahıl da artık biçilecek hâle gelmiştir. Toplayıp yerler, karınlarını doyururlar, Allah’a şükür ederler. Derken bir adam çıkagelir. Hiddetli bir şekilde “Niçin edepsizlik ettiniz, doğru yolu bırakıp batıl yola saptınız? Bu gördüğünüz yerlerin hepsi benimdir, ben ektim. Bunlar için kaç yıldır zahmet çektim. Siz gelip onu yediniz. Sizde hiç utanma yok mudur?” diye bağıır. Bunu duyan İsa peygamber hayretler içerisinde kalır, gözlerinden yaşlar akar. Meğer ekinlerin sahibi olan adam Hz. İsa’yı bilmez imiş. Peygamber o an yüzünü göğe kaldırır ve Allah’a “Ya Müste’an! Ta Âdem devrinden beri bu yer benimdir diyerek kim ekti biçtiyse hepsine can ver, buraya gelsinler. Bu kişi de bu yer kimindir o zaman anlasın.” diyerek yakarır. Hz İsa’nın mucizelerinden birisi de dua ettiği zaman ölüyü diriltmesi idi. Allah Hz. İsa’nın bu duasını kabul etti, o kadar çok insan canlanıp bir araya geldi ki haddi hesabı yok. Her bir kafadan bir ses çıkmaya başlar. Kimi “Git burası benimdir.”, kimi “Burası bana babamdan kalmıştır.”, biri “Burayı ben satın aldım, ecel bana yetiştigi için bırakıp gittim.”, bir diğeri “Burası benim tapulu malımdır, sana niye vereyim?” der. Hâsılı her bir kafadan bir ses çıkar. Herkes “Burası bir zamanlar benim mülküm idi.” der. Bilmek gerekir ki mülk ancak Hayy ve Baki olan Allah’ındır. Her biri bu gibi sözler söyleyip nizâ eder. Ekin sahibi bu manzarayı*

görünce telaşlanır, bunların bu hâli karşısında şaşırır ve Hz. İsa'nın eline kapanarak pişman olduğunu belirtir. "Ey Allah'ın dostu! Ben bilmedim, yanıldım, beni affet. Bilmedim, cahilliğimden böyle söyledim, söylediklerim için tövbe ediyorum. Bu ekin arazisinin hepsi senin olsun, ben bırakıyorum işte, kim istiyorsa gelsin alsın." der. Hz İsa cevaben "Ya kişi! Bu yer kiminmiş şimdi anladın mı? Aklını başına al, şaşkınlık yapma. Mülk ancak Allah'ındır. Nice insan geldi de bu benim malımdır dedi, sonra da hepsini yer yedi." diyerek nasihatte bulunur. (Kılıç, 2005: 80)

3. 1. 6. Sessiz Vaiz: Ölüm

Dinî emirlere bağlanma noktasında şairler en karşı konulmaz akıbet, en büyük koz, en unutulmaz nasihat olan ölümü kullanırlar. Ölüm realitesi, üzerinde felsefi pasajlar oluşturulan bir olgu olarak değil, dünyanın sonunu, Allah'ın sözlerinin hak olduğunu, dünya dışında ebedi bir hayatın varlığını ortaya koyan, ömür sermayeni iyi kullan şeklinde uyarılarda bulunan sessiz bir vaiz olarak verilir. Bu sessiz vaiz, sessiz bir şekilde tüm yüreklere şöyle haykırır: Gaflet içinde olma, uyan, kendini sorgula, dünyayı sorgula, zamanı sorgula, Allah'a yönel, dünyanın seni aldatmasına, ölümün aniden seni yakalamasına izin verme, kendini hesaba hazırla, ölümü düşün, hayatın geçici olduğunu anla. Gaflet uykusundan uyan, gözünü aç, dünyanın önce yüzüne gülüp sonra gözüne toprak saçtığını unutma, her şeyin Yaradan'a doğru tıpkı katrelerin denize ulaşması gibi akıp gittiğini bil, her yaptığın yazılıyor, defterine bakılıp sana hesap sorulacak, hoş olmayan işleri bilmezden gelme, yaratılışını, acizliğini hatırla, bir parça meniden olduğunu bil, şeytanın, bedenine gizlenmiş müttefiki olan nefsi hakir gör, aşağıla...

Doprag ile ideler üstüni pür

Dünya dostları işi bil kim budur

Mürşidü'l-Ubbâd, s.85

(Dünya dostlarının işi-öldüğün vakit-toprak ile üzerini doldurmaktır, bunu bil.)

Yigitlik kaçır ol tiriglig uçır
Bu tuş teg ajundın özüng terk keçer

Kutadgu Bilig, s.127

(Gençlik kaçır ve hayat uçır, bu düş gibi dünyadan çabuk geçersin.)

*Her nefesdür bir adım mildür günün
Hafta fersâh ay beriddür menzilün*

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.246

(Her adımın bir nefes, günün bir mil, haftan bir fersah, ayınsa menzile ulaştığının habercisidir.)

İnsanın ölümden kaçamayacağı, ecel denilen belirlenmiş ölüm vaktinde ölüm meleği olan Azrail'in insanı gelip yakalayacağı Hızırî, Âb-ı Hayat adlı manzum nasihat-nâmesinde bir hikâyeye dile getirir: *Günün birinde Azrail, dostlarıyla birlikte oturup sohbet eden Hz Süleyman'ın meclisine uğrar. Azrail orada bulunanlara bir bir bakar. Ancak gençlerden birine dikkatle bakınca o genç daha fazla dayanamayıp bayılır. Arkadaşları onu uyandırmaya çalışırlar. Uyandığında ise Azrail çoktan gitmiştir. Genç, hemen Süleyman'ın yanına varır ve Süleyman'dan rüzgâra emir vermesini ve onu Çin'e iletmesini ister. Genç böylece Azrail'den kurtulma fikrindedir. Rüzgârlara hükmeden Süleyman, hemen rüzgârı genci Çin'e iletmesi yönünde tembihler. Rüzgâr da göz açıp kapayıncaya kadar genci Çin'e ulaştırır. Ne var ki Azrail gencin canını Çin'de alır. Aradan bir zaman geçtikten sonra Azrail yine Süleyman'ın meclisine uğrar. Süleyman ona, dikkatle bakıp korkuttuğu bir genci rüzgârın yardımıyla Çin'e ulaştırdığını söyler. Azrail de bu durumla ilgili Süleyman'a bir açıklama yapar. Gencin ruhunu Çin'de alacağını levh-i mahfuzda yazılı olduğunu dolayısıyla hiç kimsenin ecelinden kaçamayacağını belirtir. (Belen, 1997: 104)*

3. 1. 7. İçerdeki Düşman: Nefs

Bir anlamda içerdeki düşman, şeytanın insanın içine yerleşmiş ortağı denilebilecek nefis karşısında vicdan ve irade bulunur. Yaradan iyi ile kötünün bu karşılaşmasına tanık olan insana bir taraf olmasını yoksa bertaraf olacağını dolaylı olarak dile getirmiş ve nefisini hesaba çekenlerin vicdandan, iradeden yana tavır koyanların kazanacağını müjdelemiştir.

Habibi Mustafanın sünnetin tut

Depele nefsüni sen kalben temût

Pend-i Ricâl, s.243

(Habibi Mustafa'nın sünnetini tut, nefisini tepele, ölmeden önce onu öldür.)

Şeytana bedenini ve ruhun kapısını açan, onun oraya sızmasını sağlayan nefis, insan için en büyük düşmandır. Nasihatler elbetteki şeytanın hoşuna gitmeyecektir. Çünkü insana meleklerden üstün, yaratılmışların en üstünü olabilecek bir sıfat kazandırma kaygısı ile yazılmış olan bu nasihatler, şeytan ve ortağı nefis için ağır olacaktır. Nefsine kapılanlar, nefisten yana tavır koyanlar için bu öğütleri tutmak zordur. İmam Gazali'nin de dediği gibi “*Nasihât nefsin kötü zevklerine uyarak onlardan tat alanlar için acıdır. Zira yasak edilen haram işler onların kalpleri için sevimli olmuştur.*” (Okur, 2008: 8)

Kendini gerçekleştirmiş, insanı kâmil sıfatına erişmiş bir insanın üst benliği ya da psikolojideki terimle egosu; ailesi, çevresi, içinde yaşadığı toplum ve aldığı eğitim içerisinde verilen değerler, ahlakî ilkeler, gelenekler ve erdem ile şekillenir. Kazanılan bu değerler ve ilkeler ile kişi, iradesini güçlendirip nefsinin isteklerini geri çevirebilir, doğrudan yana tavır koyarak, nefsin kabul edilemeyecek dürtülerini bertaraf edebilir. Vicdanından da aldığı destekle bencillik ve çıkar sağlamayı bir kenara bırakarak toplumun huzuru için var olmaya çalışır. Eskilerin bir ata benzettikleri nefis, ancak riyazetle yani benliği hesaba çekerek dizginle-

nebilir. Bu durumu Batılı psikologlardan Sigmund Freud, şahlanmış bir at üzerindeki şövalye dediği ego, yani benliğin; şahlanmış at olan idi yani nefsi kontrol etmeye çalışması şeklinde bir benzetmeyle verir. İnsanın nefsinden, hayvanın da yularından tutulduğu gerçeğinden yola çıkılırsa, bir insan gafletten uyanıp, nefsini hesaba çekip iradesini güçlendirmedikçe nefsinin kölesi olmaktan kurtulamayacaktır.

Bari gel nefse gazâ it sen iy yâr

Olmagıl bu nefs elinde hor u zâr

Mürşidü'l-Ubbâd, s.117

(Ey yâr, bari gel sen nefsine gaza et. Bu nefsin elinde hor ve zelil olma.)

Nefs, insan için öyle bir beladır ki iyilik edince daha da azar. İyilik edilen bir düşman bile insana dost olabilir ancak nefsin, iyilik ettikçe güler yüz gösterip dediklerini yaptıkça insana karşı olan zıtlığı ve azgınlığı artar. Onu yola getirecek şey, hoşgörü değil tam tersine zorbalıktır. Bu nedenle insan nefsiyle her an savaş içerisinde olduğunu bilmeli, bu büyük savaşı kazanmak için gafletten sıyrılmalı, nefse karşı daima kaşları çatık, ciddi ve uyanık olmalıdır.

Çaresi nefsinün nedir dersen i yâr

Tut hilafın kılma asla itibâr

Pend-i Ricâl, s.207

(Nefsinin çaresinin ne olduğunu sorarsan ey yâr, çare onun istediklerinin tersine hareket etmektir.)

Allah, insana iyiyle kötüyü, güzelle çirkini, doğruyla yanlış ayırt edebilecek akıl ve vicdan bahşetmiştir. Bu büyük meleke-leri kullanma gücü olan irade ise geliştirmesi için insana bırakılmıştır. İradesini güçlendirdiği müddetçe insanın nefsi zayıflayacaktır. Tam tersine nefsi güçlü olanların ise iradeleri zayıf olacak ve böyle insanlar, başkalarının kontrolünde, bir hayvandan farksız

olarak, bedenî zevklerin, iştihaların ve şehvetin kontrolünde, sefillerin sefili sıfatına uygun bir yaşam sürecektir.

Nasıl ki bir insanın, vücudunda bir sorun olup olmadığını anlamak için tüm vücudunu genel bir sağlık taramasından geçirmesi gerekiyorsa nefis de aynı şekilde riyazet denilen genel bir nefis taramasıyla kontrol edilip hesaba çekilebilir. Böyle bir hesap işine girişen kimse, nefisini daha yakından tanır, güçlü ve zayıf yönlerini fark eder, kulluğunun idrakine varır, nefsi besleyecek, büyütecek hazları ve iştihaları öğrenir ve böylece bunları denetleyecek yaptırımlar belirler.

Bu iki kurd bil ki ortag oldular

Ol iman kuzusunu kapmak diler

Mürşidü'l-Ubbâd, s.56

(Şeytan ve nefis birer kurt gibi ortaklık kurdular ve iman kuzusunu kapmak istiyorlar.)

Esenlik tilese kör igizlikin

Az atlıg otug yi tiril ay tigin

Öz inçlik tilese ereji uzun

Til atlıg etig yi tiril ay tüzün

Kutadgu Bilig, s.793

(Daima esenlik diler ve hiç hasta olmamak istersen, az adlı ilaçtan ye ve öyle yaşa ey beyzadem.)

(Uzun zaman huzur içinde ve rahat yaşamak istersen dil adlı eti ye ve öyle yaşa ey temiz kalpli kişi.)

İnsan, nefisini kontrol altına almak için duyu ve organlarına hâkim olmalıdır. Özellikle mideye dikkat etmeli, bir Müslüman'ın doldurabileceği en kötü kap olan mideyi büyütmemeli, az yemek yemelidir. Az yemeğin insanı taşıyacağı, çok yemeği ise insanın taşıyacağı gerçeğini göz önünde bulundurarak sofradan doymadan kalkmalıdır. Bunun yanında diline, boğazına, kulağına, gözüne sahip olmalı ve nefsinin söz sahibi olabileceği diğer or-

ganlarını da kontrol altına almalıdır. Yusuf Has Hacıp, bu anlamda, bir insanın mutlu ve huzurlu yaşaması için şu öneride bulunur:

Tilin tıd boguz yığ udıma üküş

Közün yum kulak tu bir inçin tura

Kutadgu Bilig, s.795

(Dilini tut, boğazına hâkim ol, çok uyuma, gözünü yum, kulağını tıka ve böylece huzur içinde yaşa.)

Ünlü şair Necip Fazıl Kısakürek, insanın kendisiyle birlikte gezdirdiği bu büyük düşmandan kaçmanın mümkün olmadığını şöyle dile getirir:

Hep nefis çıkar karşıma,

Ölüp ölüp dirilsem.

İnsandan kaçmak kolay,

Kendimden kaçabilsem.

(Kısakürek, 1997: 73)

Pend-nâme denilen türün çığır açıcısı olan ünlü mutasavvıf Feridüddin Attar ise nefse karşı kullanacak silahları şu şekilde belirtir: “*Nefsi ancak dört şeyle öldürmek mümkündür, ey aziz söyleyeyim de hatırında tut: Sükût hançeri ve açlık kılıcı ile yalnızlık mızrağı ve uykusuzluk silahı. Her kim bu silahları kuşanmamışsa nefsi asla felah bulmaz.*” (Gençosman, 2001: 18)

3. 1. 8. İslam’ın Şekillendirdiği Ahlak Anlayışı

Ahlak kelimesinin kökenini oluşturan huluk; tabiat ve seciye, yani doğa ve karakter demektir. Farsçada ve Türkçede huy denilen şey de budur. İnsanın gözle algılanan biçimine (heyet, şekil, suret, vaziyet) huluk; basiretle algılanan manevi biçimine huluk denir. Ahlak ise iki önemli anlamı ifade eder: Birincisi bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları, ikincisi bir kimsenin iyi niteliklerini ve kişiliğini ifade eden tutum ve davranışlar, moral. Her iki anlam da ahlak eğitimi içerisinde dikkate alınmak durumundadır.

İnsanlar arasında manevi bir bağ olan ahlak, dinin etkisiyle zamanla şekillenir. Böylece bir din ahlakı oluşur. İslam memleketlerinde İslami bir ahlak söz konusudur. Bu ahlak, her ne kadar bölgesel törelerden, geleneklerden ve inançlardan etkileniyorsa da genel itibariyle İslam dininin telkin ettiği emir ve yasaklarla şekillenen bir ahlak anlayışıdır. Bir ahlak dini olan İslam, güzel ahlakı övmüş, çirkinliklerden, kötülüklerden, boş ve batıl inançlardan uzak durulması gerektiğini vurgulamıştır.

Ne safâdur olasin merd-i zarîf

Ola halkın gibi hulkun da latîf

Lutfiyye-i Vehbî, s.68

(Zarif bir kişi olman ne büyük mutluluktur. Yaratılışın gibi ahlakın da güzel olsun.)

Sadece toplumların değil insanların da ahlakı söz konusudur. Nasıl ki toplumlar, içinde buldukları geleneklere, inançlara ve törelere bağlıysalar insanlar da benzer şekilde belli tutum, davranış ve kalıpların etkisi altındadırlar. Bunun için ahlaklı toplum veya ahlaklı insan, ahaksız insan gibi ifadeler kullanılır.

Toplum ve kişilerin dışında bir de kurumlar için ahaktan söz edilebilir. Örneğin ticaret ahlakı, siyaset ahlakı, ilim ahlakı, spor ahlakı, sanat ahlakı vb. kullanımlar daha çok etik diye tarif edilen ve çeşiti meslek kolları ve grupları tarafından uyulması veya kaçınılması gereken davranışlar olarak bilinir.

İslam güzel ahlak dinidir. Ahlakı Kur'an ahlakı olan, güzel ahlakı tamamlamak için gönderilen ve aranızda en hayırlınız ahlak bakımından en güzel olanınızdır diyen yüce Peygamber de, bir ahlak dini olan İslam'ı gönüllere nakşetmek için gönderilmiş, İslam dininin şekillendirildiği bir ahlak anlayışı oluşturmak için çaba sarf etmiştir. Bu ahlak anlayışı İslam dinini benimseyen toplumları ve bu toplumların edebiyatlarını etkilemiştir. İslam ahlakını özellikle genç kuşaklara öğretmek amacıyla şairler, manzum nasihat-nâmeler kaleme almışlar, yazdıkları eserlerle tebliğ göre-

vini yerine getirmeye çalışmışlardır. Şairler kürsüye çıkmış birer vaiz gibi edebiyat dünyasının imkânlarından da yararlanarak ayet, hadis, büyüklere ait sözler ve didaktik hikâyeleri okuyucuya sunarlar. Bir çeşit bilinçaltı yıkama süreci olan bu manzum nasihat-nâmeler ayrıca şairin yaşamış olduğu tecrübeleri de içerir. Bu öğütlerde okuyucunun yoldaki dikenleri görerek uyarılması, İslam dininde en güzel karşılığını bulan değerleri benimsemesi ve yaşantısına dâhil etmesi düşüncesi yer alır. Çeşitli din ve inanışlarda bulunan ve erdem olarak tarif edilen ahlak unsurları İslam dininde en güzel şekilde ele alınıp işlenmiştir. Örneğin anne baba hakları, akrabaya saygı ve sevgi, yardımlaşma, ziyaret, ilmin güzelliği, aile terbiyesi, hayırda bulunmak, görgü kuralları, toplum huzurunu bozan eylemlerden sakınmak, komşuluk ilişkileri, cömertlik gibi konular mükemmel olarak işlenmiştir.

Vâlideynine kıl izz ü ihtirâm

Ol ikisinin de her emrine rââm

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.57

(Anne babana saygı ve izzet göster, her ikisinin de emrine boyun eğ.)

Ahlaklı bir insan öncelikle kendini tanımalıdır. Kişinin kendisini tanıması, varlık sebebini, yaratılışını, acizyetini, zayıf ve güçlü yönlerini, doğuştan getirdiği ve sonradan kazandıklarını fark etmesi demektir. Kendini tanıyan bir insan diğer insanları da tanıdığı gibi insanlar arasındaki doğru yanlış, iyi kötü, güzel çirkin, olumlu olumsuz gibi değer yargılarını da fark edecektir. Böylece kendinden yola çıkarak bazı kavram ve değerleri anlamlandırarak ve buna göre kendine bir ahlak anlayışı oluşturacaktır.

Her ne kıldın sorular senden anı

Sen seni gör sen seni gör sen seni

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.46

(Her ne yaptırıysan senden onun hesabını sorarlar, sen seni bil.)

Öğretim akla, eğitim kalbe seslenir. Akılla belki pek çok şey elde edilebilir. Ancak aklın ötesi kalptir. Sezgilere ancak kalple ulaşılır. Kalp, insanın mihengidir. İnsan onun sayesinde iyiyi kötüyü, doğruyu yanlış, güzeli çirkini, olumluyu ve olumsuzu ayırt eder. Her türlü gelişmenin yaşandığı, teknolojinin oldukça ileri boyutlara vardığı günümüzde akıl eğitimi belki yeterli boyutta yapılıyor fakat kalp eğitimi için aynı şeyi söylemek pek mümkün değildir. *“Eğitimle öğretim arasındaki fark pedagojinin her alanında göz önünde bulundurulmuştur. Öğretim akla hitap eder, insanı becerikli, bilgili kılan bilgilerin kazanılmasına dayanır; eğitim ise hem kalbe hem de akla seslenir. Bir yandan bilginin kazanılmasına, bir yandan da duygulara ahlakî yönler vermeye çalışır.”* (Bovet, 1958: 196)

Bu nasâyah eylesün kalbinde câ

Bulmak istersen eger râh-ı necâ

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.50

(Kurtuluş yolunu bulmak istersen bu öğüt kalbinde yer bulsun.)

Eğitimle ahlak iç içedir. Eğitim ahlaka göre daha geniş bir alanı içine alır. Ahlakla eğitimin ortak noktası insanın düşünce, duygu ve davranışlarıdır. İyi ve kötü konusunda ahlakla eğitim bir araya gelir. Ahlak iyi ve yapılması gerekeni gösterir. Hangi davranışın iyi, hangisinin kötü olduğu da eğitimle öğrenilir. *Kişinin yaşadığı çevreyi ve dünyayı daha yakından tanımak, incelemek, araştırmak, yaşamını kolaylaştırmak, önüne çıkan engelleri gidermek için temel ihtiyaçlarından biri de eğitimidir.* (Çağlayan, 2005: 15) Ahlak ve eğitimin bir arada olduğu en önemli kurumlar aile ve okuldur. Özellikle okulun ahlak eğitiminde önemli bir yeri vardır. *“Okullardaki ahlak eğitiminin amaçlarından biri öğrencilerde sağlıklı, tutarlı ve dengeli bir kişilik oluşturmaktır Diğer bir amacı ise her öğrenciyi hem ilgi ve yetenekleri doğrultusunda yetiştirerek hayata ve üst öğrenime hazırlamak hem de iyi insan, iyi vatandaş olmalarını sağlamak için gerekli bilgi, beceri, tutum,*

davranış ve alışkanlıklar kazandırıp onları kendi ahlak anlayışına uygun olarak yetiştirmektir. Bu birinci amaç yani öğrencilerde sağlıklı, tutarlı ve dengeli bir kişilik oluşturmak esasen eğitimin en temel amacıdır. Zira o olmadan belirlenmiş diğer amaçlara ulaşılsa bile çok fazla bir anlam ifade etmez.” (Aydın, 2008: 7)

Bir diğer ahlak eğitimi okulu olan kurum ise ailedir. Ailede çocuk, temel değerleri öğrendiği gibi, içinde yaşadığı toplumun ahlak anlayışını ve bu anlayışın şekillendirdiği davranış kalıplarını da öğrenir. Sözkonusu ahlakî eğitim verilirken dini inanç da dikkate alınmalıdır. *“Uygulamada dinden bağımsız bir ahlâklılık mümkün olsa da din olmadan prensip ve fikir olarak ahlâkın varlığı imkânsız gibidir. Bu yüzden çocuğun ahlâk eğitimini dinî referanslardan bağımsız yürütmek, sağlam ve güvenilir bir yol değildir. Çağdaş dünyanın içinde bulunduğu ahlâkî çürüme ve çözüme, toplum otoritesi veya saf akıl temeline dayalı hümanist ahlâk anlayışlarının ve bunların öngördüğü eğitim tarzlarının başarısızlığını açıkça ortaya koymaktadır.”* (Hökelekli, 1998)

Ahlakî eğitimde çocuğun veya gencin yaş durumu da belirleyici bir faktördür. Ünlü ahlak teorisyeni Kohlberg (Can, 2002) tarafından geliştirilen bir yaklaşımda öğrencilere ahlakî ikilem içeren hikâyeler veriler. Bu hikâyelerle onların ahlakî yargılarını ortaya çıkarmak amaçlanır. Kohlberg’in yaptığı bu çalışmada aynı hikâyelere farklı yaşlardaki çocuk ve gençlerin farklı tepkiler verdikleri gözlemlenmiş ve böylece çocuk ve gençlerin ahlakî gelişimleri üç düzeyde tespit edilmiştir. Bu düzeyler şu şekildedir:

1. Gelenek Öncesi Düzey: Gelenek öncesi düzeyde bulunan bir çocuğun sahip olduğu değerler dışa bağımlıdır. Çocuk bu dönemde daha çok kendi ihtiyaçlarını ön plana çıkarır. Bu düzey kendi içerisinde iki döneme ayrılır. Birinci dönem ceza ve itaat dönemi olup 4-6 yaşları arası, ikinci dönem ise çıkara dayalı alışveriş dönemi olup 6-9 yaşları arasındadır.

2. *Geleneksel Düzey: Geleneksel değerlerin benimsendiği bu dönemde çocuk kendi ihtiyaçlarının dışında başkalarının ihtiyaçlarını da dikkate alır. Bu düzey de kendi içinde ikiye ayrılır. Birinci dönem kişiler arası uyum dönemi olup 10-15 yaşları, ikinci dönem ise kanun ve düzen dönemi olup 15-18 yaşları arasındadır.*

3. *Gelenek Ötesi Düzey: Genç bu dönemde evrensel ilke ve değerleri benimser. Bu düzey de kendi içinde iki dönem ayrılır. Birinci dönem sosyal anlaşma dönemi olup 18-20 yaşları, ikinci dönem ise evrensel ahlakî ilkeler dönemi olup 20 ve üstü yaşlar arasındadır.*

Ahlakî eğitimle Kohlberg'in gelenek ötesi düzey dediği insan haklarının gözetildiği ve evrensel ahlakî ilke ve değerlerin benimsendiği bir düzeye kişiyi ulaştırmak amaçlanmalıdır. Bu son basamakta insan erdemi, eşitliği, demokrasiyi, insan haklarını, özgürlüğü kısacası tüm evrensel değerleri benimser ve bunları kendisine, ailesine, çevresine, milletine hatta sınırları aşır tüm dünyaya ulaştırma çabası içerisine girer.

Yetmiş iki millete bir göz ile bakmayan

Şer'in evliyastıysa hakikatte âsidir

Divan ve Risâletü'n-Nushiyye, hzl. Mustafa Tatçı, s.267

Ahlakî eğitimin son noktası ve Kohlberg'in gelenek ötesi düzey dediği ahlakî olgunluk seviyesine varan bir insan sadece insanları değil, doğayı ve tüm canlıları içine alan bir sevgi ve merhamet geliştirir.

Der sen olam ben dahi hayrül-halef

Eyleme yok yere mahlûku telef

Pend-nâme-i Zarîfî, s.63

(Ben de hayırlı evlat olmak istiyorum derseni canlıları boşuna öldürme.)

3. 1. 9. Ayıplara Örtü Olmak

İslam toplumunu yüzyıllarca dünyaya hâkim kılan oldukça güzel bir değerdir. Bu noktada Müslüman veya gayrimüslim ayırımı yapmadan her insanın ayıbını örtmeyi bir düstur bilen İslam toplumu gönüller fethetmeyi başarmıştır.

Bir insana sadece duyduğu şeyleri söylemesinin bile dedikodu yapmış olmak için yeterli olduğunu kabul eden bu yüce dinin mensupları, insanları arkalarından ancak güzellikle anmayı bilmişlerdir.

Ger görürsen kimse aybından eser

Kılma rüsvây setr itmekdür hüner

Pend-nâme-i İbrahim Gülşeni, s.92

(Eğer bir insanın ayıbını görürsen o kimseyi rezil etme, hüner o ayıbı örtebilmektir.)

Her insanın çeşitli kusurları, noksanları ve hataları vardır. Eskilerin dediği şekilde bezesiz et olmadığı gibi ayıpsız insan da olmaz. Ancak hakiki insan, insanın hatalarının olabileceğini, bilgili ve erdemli insanın kendindekini, küçük insanın başkalarındakini arayacağını, hatasız kul olmayacağını, bir insanın, kusurlarını keşfedebilmek için başkalarını azarlar gibi kendisini azarlaması; kendini affettiği gibi de başkalarını affetmesi gerektiğini, kendi elbisesindeki koca yamayı görmeyip elin söküşüyle uğraşmanın anlamsızlığını, kendisinde de çeşitli kusurların bulunduğunu, bir insanın diğer insanların ayıbını ortaya dökmesi hâlinde onları küçük düşüreceğini ve kendisinin de insanların gözünde güvenilir bir kimse olarak kabul göreceğini bilir ve bu nedenle insanların ayıbını araştırmaz, gerekirse onları örtmeye, gizlemeye çalışır.

Eger görseyidün kendü amelin

Kimseyi anmaya kalmazdı hâlün

Risâletü'n-Nushiyye, s.383

(Kendi yaptığın şeyleri görebilseydin başkaları hakkında konuşmaya hâlin kalmazdı.)

*Olma câsus-ı uyûb-ı âlem
Herkesin hâline Allah a 'lem*

Lutfiyye-i Vehbî, s.82

(Herkesin ayıplarını araştırma, her insanın durumunu ancak Allah bilir.)

3. 1. 10. Taşın Altına Elini Koymak

İyilik yapmak, kötülüğe engel olmak demektir. Kötülüğe engel olmak da benzer şekilde iyilik yapmak demektir. Bu nedenle atalarımız insanın daima iyilikten yana olmasını, kötülüğe yanaşmamasını öğütlemişlerdir.

Eğer bir insan, çevresinde çeşitli kötülükler görüyor ve bunları düzeltmek için eliyle, diliyle herhangi bir girişimde bulunmuyorsa söz konusu kötülüğün bir parçası, bir anlamda destekçisi hâline geliyor demektir. Çünkü her insanın kişisel hayatının dışında, diğer insanlarla iletişimde olduğu sosyal bir hayatı vardır ve bu hayat içerisinde insan, çeşitli sorumluluklar almak durumundadır. Çünkü kendi çevresini iyileştirmede müddetçe etrafına ateş halkası oluşturulmuş bir akrep gibi sonunda kişi kendisine zarar verecektir.

Sadece yaşanan, bilinen ve görülen kötülükleri önlemek değil aynı zamanda kötülüklerin doğmasına engel olmak, kötülük tohumları henüz filiz vermeden onları etkisiz kılmak için önlemler almak gereklidir. Bu nedenle iyi insanların boş oturması gibi bir durum söz konusu değildir. Çünkü dünyada daima kötüler ve kötülükler olacaktır ve onların karşısında elleri bağlı bir şekilde oturan iyiler değil, taşın altına elini koyan, sorumluluk alan, zorluklarla mücadeleyi göz almış iyi ve duyarlı insanlar olmalıdır.

*İyilige kâdir değılsen imdi pes
Eyleme yamanlılığa bari heves*

Pend-nâme-i Nazmî, s.81

(Eğer elinden iyilik gelmiyorsa bari kötülüğe heves etme.)

İncelenen manzum nasihat-nâmelerde iyiliği emredip kötülükten alıkoyma ilkesi uyarınca şairler, okuyucuyu güzel erdemlerle donatıp süslemek ve iyiliğe sevk edip kötülüklerden uzaklaştırmak için çeşitli öğütler vermişlerdir. Bu öğütlerle İslam dininin şekillendirdiği İslam ahlakını toplumda tesis etmek, kişiden başlayarak topluma uzanan bir genişlikte İslam'ı gönüllere yerleştirmek düşüncesindedirler. Bütün insanları tek bir millet kabul eden kutsal bir kitabı bulunan bu dinin ahlaklı, erdemli, dürüst, hayır işleyen, affedici ve merhametli, zorda olanı destekleyip zalimin karşısında olan, dargınlıklardan uzak, paylaşımcı ve yardımsever, kendi iyiliğinden çok başkalarının iyiliğini düşünen, kavgadan ve çekişmeden uzak, dertlilerin yanında, yaptığı iyilikleri unutup kendisine yapılan iyilikleri unutmayan, yakın ilişkileri önemseyen, dil, din ve ırk ayrımı gözetmeden herkese aynı şekilde yaklaşan, işlerinde Allah rızasını gözeten, ihşanda aceleci cezada sabırlı, emeğe saygılı, emanete hıyanetten korkan, güler yüzlü ve tatlı sözlü, samimi, vefakâr, faydalı, milletin efendisi olmak için millette hizmet eden, kusuru değil güzelliği arayan, sıkılmış bir yumruk yerine açık bir elle düşmanına yaklaşan, kötülük yapmak bir yana kötülük düşüncesinden bile sakınan inançlı insanların oluşturduğu bir toplum nizamını kurmayı hedeflemişlerdir.

Kimin erdemi bolsa atı yorır

Kalı bolmasa erdem atsız karır

Kutadgu Bilig, s.499

(Kim erdemliyse onun adı her tarafa yayılır; eğer birinin erdemi yoksa adı anılmadan yaşanır gider.)

Bıramak dileyüben kimseye yük

İvaz eyelük umuban itme eyelük

Pend-nâme-i Güvâhî, s.182

(İnsanlara yük yükleyerek veya onlardan karşılık bekleyerek iyilik yapma.)

Niyet edgü kılğanka edgü bolur

Neçe kılmasa ol muyanın bulur

Kutadgu Bilig, s.955

(İyi niyetle hareket eden her zaman iyilik görür, niyetini gerçekleştiremeye bile bunun karşılığını bulur.)

Bulmak istersen cihânda izz ü câh

Kimşenin hafr eyleme râhında çâh

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.58

(Dünyada şeref ve saygı bulmak istersen kimsenin yoluna kuyu kazma.)

Kimesne hakkına itme hıyânet

Sadâkat idüp ol ehl-i emânet

Âb-ı Hayat, s.184

(Kimsenin hakkına hainlik etme, sadaka ver, emanet sahibi ol.)

3. 1. 11. Şeytani Zaaf: Kibir

Manzum nasihat-nâmelerde şairler kibrin sakıncalarından ve alçak gönüllülüğün yüceliğinden söz ederek okuyucuyu hem bu dünyada hem de ahirette mutluluğa eriştirmek isterler. Bu amaçla dile getirdikleri öğütlerde alçak gönüllü insanların hem Allah katında hem de insanlar arasında daima sevileceğinden, insanın kibirden sakınması gerektiğinden; çünkü dağ ne kadar yüce olsa da yol üstünden aşar anlayışıyla her kibirlenenin mutlaka acı sonuçlarla karşılaşacağından söz ederler.

Tasavvufçuların halis niyetlerle halkı eğitmek için uydurdukları çeşitli hikâyeler bulunur. Bu hikâyeler, dinî kaynaklarda yer almayıp tasavvuf ehlinin dine karşı gösterdiği büyük saygı ve sevginin bir ifadesidir. Ancak peygamberimizden sonra dine eklenen her şeyin bid'at olduğu düşünüldüğünde bu hikâyeleri, her ne kadar temiz, saf niyetlerle ve eğitim amaçlı oluşturulmuş olsalar da, dinî değil edebi ürünler kabul etmek gerekir. Arif'in Mürşidü'l-Ubbâd adlı manzum nasihat-nâmesinde kibirle ilgili olarak en büyük kibir sahibi şeytanın- şeytanın melek iken taşıdığı ismiyle Azazil'in- bir melek sıfatından sıyrılıp şeytanlaşmasına

sebepe olan bir hikâyeye anlatılır. *Hikâyeye göre cennetin kapısına bir meleğin kovulacağına dair bir yazı asılır. Azazil bu yazıyı okur ve üzerine alınmaz. Diğer melekler ise yazıda bahsedilen meleğin içlerinden biri olmasından korkarlar, ağlaşırlar ve büyük bir endişeye kapılırlar. Tüm melekler bir araya gelerek karar alır, o zamanlar en büyük meleklerden biri olan Azazil'in yanına gider ve ondan Allah'tan bağışlanma için dua etmesini isterler. Azazil dua eder ama duasında kendisini bağışlanacaklar arasına katmaz. Oysa yazıda ismi geçen melek Azazil'den başkası değildir. Şair kibirle ilgili olarak verdiği öğütlerden sonra bu hikâyeyi ekleyerek verdiği öğütleri somutlaştırmaya çalışmıştır. Elbette ki bu yöntem, daha etkili olup sadece kuru öğütler vermek yerine hikâyeye veya bir kurgu içerisinde telkinlerde bulunmak, okuyucunun verilen öğütleri kavraması bakımından daha kalıcı olacaktır.*

Sen âdemsin tevâzu eyle hâk ol

Ki serkeşlik türâba nâ-sezâdur

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.276

(Sen insansın alçakgönüllülük göster ve toprak gibi ol çünkü dikbaşlılık toprak olana uygun değildir.)

Gel kibir ipin kogil elden i yâr

Dahı kibir atına olmagıl süvâr

Mürşidü'l-Ubbâd, s.94

(Ey yâr, gel kibir ipini kopar, kibir atına süvari olma.)

3. 1. 12. Manzum Nasihat-nâmelerin Psikolojik ve Sosyolojik Yönü

İnsan her an öğüt bombardımanına tabi tutulmaktadır. İzlenen haberlerden okunan kitaplara, gezilen tarihî mekânlardan seyredilen filmlere, yapılan sohbetlerden karşılaşılan trafik levhalarına, millet meclisinden alışveriş mağazalarına, ilaç kutularından sigara paketlerine hatta insanların öldükten sonra bile nasihat ettikleri mezar kitabelerine kadar her şey insan için birer uyarıcı olmakta ve hayat yolunda başarı kazanmak, sorun yaşamamak,

güzel ve mutlu bir hayat sürmek, tökezlemeden ilerlemek, dünya mutluluğu kadar ahiret mutluluğunu da temin etmek için neleri yapıp yapmayacağını bildirmektedir.

Ayn-ı ibretle cihâna nazâr et

Her birisi ehl-i hevâ hazer et

Nasihât-nâme-i Hüznî , s.382

(İbret nazarıyla cihana bak, heva ehli her ne varsa terk et.)

Bir insan, insanlara neden öğüt verir? Çünkü onun kalbinde sevgi ve samimiyet vardır. İnsanlara karşı duyduğu sevgi, onları yanlışlardan alıkoymak biçiminde bir göreve dönüşmektedir. Öğüt vermek tamamen koruma içgüdüsüyle yapılan bir şeydir, iyi niyetli bir davranıştır, etkisi ne olursa olsun. Günlük hayatta insan karşısına sorunlarıyla gelen biri çıktığında hemen nasihatlere sığınır. Karşısındakinin sorunlarını, dertlerini paylaşmak yerine uzaktan, sözle çözmeye, halletmeye çalışır. Böyle bir metodun ne kadar doğru ve etkili olduğu tartışılır. Ancak bunu yaparken içinde bulunulan niyet önemlidir. Bu anlamda nasihat-nâmeler kişinin karşıdakine yardım edemeyişinin, acziyetinin bir resmi de olur bir anlamda. Fakat niyet halistir yani öğüt veren kişi samimi bir şekilde bu acziyetini ortaya koyar. Ancak öğüdün, öğüt veren kimseyi rahatlattığı gerçeğini de göz önünde bulundurmak gerekir. Çünkü bu durum psikolojik bir doyum oluşturmaktadır. Başkalarına öğüt veren insan, genellikle sağlam limanlardadır ve fırtınalarla boğuşan muhababını kolayca, sözleriyle, öğütleriyle kendisinin bulunduğu gibi sağlam limanlara çekmek ister. Bunda kendi rahatının ve emniyetinin başkalarına örnek olabilecek bir görünümü sözkonusu olduğundan bunları paylaşmak o kimse için bir deşarj, bir rahatlama sağlayacaktır.

Fikr-i müstakbeli pişin çekme

Yok yire vesvese tohmın ekme

Hayriyye-i Nâbî, s.229

(Gelecek düşüncesiyle endişelenerek yok yere vesvese tohumları ekme.)

Manzum nasihat-nâmeleri yazan şairlerinin kendilerinin de şiddetle tutması gereken nasihatleri okuyucuya sunarak psikolojik bir doyum sağladıkları da düşünülebilir. Ortaya koydukları ve çocukların, gençlerin, yetişkinlerin tutmalarını istedikleri öğütler, aslında ideal bir insanın tutup yerine getirebileceği öğütler olduğundan insanın bunların tamamını yaşantısına dâhil etmesi oldukça güçtür. Ancak kendileri de nasihatlerini ortaya koyarken, söz konusu nasihatlere daha bir yaklaşırlar ve onları tutma noktasında okuyucuyla birlikte adım atarlar. Yani bir anlamda manzum nasihat-nâme şairleri yazdıkları manzum nasihat-nâmelerle kendi kendilerine de öğüt vermiş olurlar. Bunun dışında yazdıkları manzum nasihat-nâmelerin sonunda münacaatlar, dualar bulunmaktadır. Bu bölümlerde şairler okuyucudan söz konusu eseri okuduktan sonra, ilgili eseri yazan şaire duada bulunmasını ve onu rahmetle anmasını isterler. Yani yazdıkları manzum nasihat-nâmeler, öldükten sonra dünyaya bıraktıkları ve insanların istifade ettikleri bir hayrat anlamı taşır. Demek ki şairlerin bütün bu gayretleri, gelecek nesli kurtarma endişesi yanında geleceğe uzanma endişesidir. “*Nasihat verme dürtüsü, hele çocuklarımız söz konusu olduğunda, deneyimlerimizi aktararak yokluğa karışmamanın, geleceğe uzanabilmenin bir çırpınışıdır.*” (Aydınbaş, 2007)

*Sana bu pak nasihat benden
İsterim tutmaya himmet senden
Pendimi itme sakın mahv u hebâ
Dime kim laf-ı nasihatçı baba*

Lutfiyye-i Vehbî, s.166

(Bu benden sana güzel bir nasihattir, tutmaya gayret etmeni isterim.)

(Sakın sözlerimi nasihatçi babanın sözleri diyerek yok yere mahvetme.)

Aileler çocukların ve gençlerin bilinçaltlarına nasihatlerle etki ederler. Birer kayıt cihazı gibi olan çocuklar ve gençler söylenenleri anlamasa bile algırlarlar. Manzum nasihat-nâmelerde de bir çeşit bilinçaltı yıkama metodu kullanılır. Benzer konuda yapılan sık tekrarlarla oluşturulması istenen davranış kalıpları şekillendirilmeye çalışılır. Bu noktada telkinlere başvurulur. Bir kimseye kırk gün deli denilse deli, akıllı denilse akıllı olacağı atasözü de dikkate alındığında özellikle çocukların bu sık tekrarlardan etkilenecekleri ortadadır.

Her ne kıldın sorular senden anı

Sen seni gör sen seni gör sen seni

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.46

(Her ne yaptıysan senden onun hesabını sorarlar, sen seni bil.)

İnsanlar yaşlandıklarında birer nasihatçi kesilirler. Genç nesli sözleriyle eğitmek isterler. Onları kendilerinin bir zamanlar düştükleri çukurlardan ve dikenli yollardan haberdar etmek isterler. Burada kendilerinden bir sonraki nesli küçümseme değil korumaya endişesi daha baskındır. Elbette ki insan yaşadıkça öğrenir. Ancak her şeyi yaşayacak kadar zaman ve imkân bulamayabilir. Bu anlamda nasihatleri dikkatle dinlemek, üzerinde çıkarım yapmak ve düşünmek gerekir. İşe yarar olan nasihatleri tutmak ve uygulamaya koymak gerekir.

Kulak ur sözüme ne dirin işit

Uyar cânun sözüme aklun iş it

Pend-i Ricâl, s.375

(Sözüme kulak ver, ne dediğimi işit. Canını uyar, aklını sözüme uygun olarak işlet.)

Değişmeyen insanoğlunun değişmeyen duygu ve ilişkilerini konu edinen manzum nasihat-nâmeler, günümüze bile seslenmektedirler. Nasıl ki günlük hayatta insanlar birbirlerine şunu

şöyle yap, bunu böyle yap, şurada şöyle söyle, şöyle davran, şunun böyle olması lazım, burda böyle yapılmalı vs. diye öğüt verip duruyorlarsa bu manzum nasihat-nâmeler de insanın dikkate alabileceği hem günlük yaşantısında hem de kendine ait özel yaşantısında faydalanabileceği önemli bilgi ve öğütler sunarlar. Fakat günlük hayatta duyulan öğütlerden farklı olarak manzum nasihat-nâmeler, bunu sanatlı bir şekilde yaparak öğütlerin kalıcılığını arttırmırlar.

*Olur insanda zebân bir iki gûş
Sen dahi söyle bir ol iki hâmûş*

Hayriyye-i Nâbî, s.226

(İnsanda bir değil iki kulak bulunur. Öyleyse sen de bir söyle, iki sus.)

3. 1. 13. Dinî Eğitimde Nasihatın Yeri

Hiç bir dinî inancı olmayan bir kimseye göre bir dine bağlı olan kimsenin iradesine hâkim olma noktasında faydalanacağı başvuru kaynakları daha fazladır. Bu kaynaklar insanı güçlü kılar. Yerinde ve uygun biçimde yapılan dinî eğitim ile insan, iradesini güçlendirir, daha doğru bir dünya algısı içinde olur, dünyanın verdiği ıstırapları önemsemez, burada bırakacağı hiç birşey için kaygı duymaz, önceden gönderebileceklerinin hesabını yapar. “*Adına ne dersek diyelim eğitim ya da terbiye ile yapılmak isteyen ruhî ve bedenî güçlerini dengede tutan, kendindeki bütün yetenekleri sonuna kadar geliştiren ve bununla mutlu olan, kendini gerçekleştirmiş bireyler yetiştirmektir. Din eğitimi de insanın kendine ait olan aklını, duygularını ve iradesini kullanabilmesi, geliştirebilmesi ve dolayısı ile iç ve dış huzurunu sağlamasını amaç edinir.*” (Mehmedoğlu, 2004: 14)

*Zikr idüp mevlâyı vir kalbe cilâ
Eylesün nûr-ı derûnun incilâ*

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.59

(Mevlayı zikredip kalbine cila ver; böylece içindeki nuru parlat.)

İnsanı ruhen yükseltmek için gerekli olan erdemi, ahlakı sağlamada dinin etkisi büyüktür. Divan Şiirinde Hikemi Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî adlı eserinde Mine Mengi, ahlak ve din ilişkisini şu ifadelerle ortaya koyar: *Müslüman toplumlarda dinle ahlak amaçta birleştikleri için birlikte görev yapar ve toplumun bireyleri tarafından ayrılmaz bir bütün olarak düşünülürler. Gerek din gerekse ahlak ruhu yükseltmek, insanın ruhunu bedenine üstün ve hâkim kılmak suretiyle kişinin mutluluğunu sağlamayı amaç edinmişlerdir. Her ikisinin de içte derinleşme yoluyla sonsuzluğa yönelme ve bunda ruhun selametini aramak idealleridir. Kısacası dinin esasını ahlak meydana getirir.* (Mengi, 1991: 86)

*Ki her kim terbiye eylerse rûhu
Bulur ervâhdan feth u fütûhu*

Heşt Behişt, s.172

(Her kim ruhunu terbiye ederse geçmiş ruhlardan açılma ve ferahlık bulur.)

Bilgi vermek için yazılan bütün edebiyat eserleri didaktik türe girer. Her milletin edebiyatında ahlâk, din ve teknikle ilgili bilgiler vermek amacıyla, edebi biçimde yazılmış kitaplar vardır: Çin'in dinî yasa kitapları (King) ve Hindistan'daki Sutra'lar ahlâki bir ders çıkarma amacı güden öğütlü hikâyeler ve masallar bu kategoriye konulabilir. Söz konusu durum Türk Edebiyatı için de geçerlidir. Bu anlamda manzum nasihat-nâmeler, edebiyat biliminin ve sanatının dine hizmet ettiği bir sahadır. Dinin insan hayatını, dolayısıyla da sosyal hayatı düzenleyici özelliği, bu didaktik eserlerin çoğuna Kur'an ve hadisten alıntılar olarak yansımıştır. Sadece bununla da kalınmamış bazı nasihat-nâmelerde dinin emir ve yasakları tüm ayrıntılarıyla verilmeye çalışılmıştır. Öyle ki sözkonusu manzum nasihat-nâmeler, edebiyat biliminin dışına taşarak ilahiyat biliminin çalışmaları arasına girmiştir. Bu nedenle manzum nasihat-nâmelerin bazılarının edebiyat dünyasıyla bağlantısı sadece şiir şeklinde yazılmalarıyla kalır. Pend-i Ricâl'de

namazın nasıl kılınacağı bile öğretilmektedir. Bir anlamda nasihat-nâme, şiir şeklinde yazılmış bir ilmihal kitabına dönüşür.

Tene kuvvet cana râhat bundadur

Anı kılan hak katında zindedür

Pend-i Ricâl, s.334

(Tene kuvvet, cana rahatlık veren namazdır. Onu kılan hak katında zindedir.)

Secde rüku' secdenin tesbihleri

Göz kulak yirindedir bil anları

Pend-i Ricâl, s.340

(Secde, rükû ve secde tesbihleri birer göz kulak değerindedir, bil onları.)

Günümüzde duygusal zekâ, ruhsal zekâ gibi kavramlarla insanın manevi dünyasının, sezgi gücünün önemi dile getirilmekte, benliğini sorgulayan, insanları anlayabilen, sorunlarına pratik çözümler getiren, iradesinin dizginlerini eline alan, kalp kırmayan, yüce erdemler geliştirmiş, güzel ahlaklı, uyumlu, herkesin sevip beğenebileceği, sadece sevdiklerine değil tüm bir insanlığa faydası dokunabilecek, zor zamanlarında sığınabilecek bir inancı olan vs. özelliklere sahip bireylerin bu zekâdan nasiplenmiş oldukları, aynı zamanda böyle bir zekânın geliştirilebileceği belirtilmektedir. Nasihat-nâmelerin bu anlamda, söz konusu duygusal zekânın gelişimine katkıları olabilir.

Dil-nüvâz ol yıkma kalbin kimsenin

Yıkmasun kalbin de bir kimse senin

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.74

(Gönül okşayan olup kimsenin kalbini kırma ki kimse de senin kalbini kırmasın.)

Müslümanların birbirine, mümkün olduğu kadar, “emr-i maruf ve nehy-i münker” yapması yani nasihat etmesi farzdır. Emr-i maruf iki şekilde yapılır: Birincisi, söz, yazı ve her çeşit yayın vasıtası ile. İkinci yol, hâl ile İslam’ın güzel ahlakına

uyarak, örnek olmaktır. Herkese tatlı dil, güler yüz göstermek, kimseyi incitmemek, kimsenin malına, ırzına göz dikmemek, en tesirli, en faydalı nasihat yapmak olur. Bunun içindir ki; “lisan-ı hâl, lisan-ı kalden entaktır” demişlerdir.

3. 1. 14. İlahi Aşk Sarhoşları

Avamın, halkın anlayamayacağı bir aşka, ilahî aşka müptela olan tasavvuf ehli, aşklarının anlaşılmasını beklemedikleri gibi onu bir sır gibi gizlerler. Aşkları uğrunda her şeylerini satıp yele veren dervişler, kendilerinden geçmiş bir hâlde olup susuzluklarını giderecek tek gerçeğin Umman’a karışmak olduğunu dile getirirler. Bu şekilde hayran ve şaşkın bir halde bulunan mutasavvıflar, şeyhin akla hitabeden nasihatlerini bile dikkate almazlar. Çünkü aklın aşkı anlayacak yeterlikte olmadığını, bu noktada çamura saplanmış bir eşekten farksız olduğunu bilirler. Hor görülmelerine, incitilmelerine, dışlanmalarına, duydukları kötü sözlerle rağmen bunlara aldırış etmezler hatta bunları günahlarına kefaret sayarlar. Çünkü onlara göre aşk şehidinin matemi tutulmaz. Muhabbet nurunu arayan bir kimsenin gözünde hiçbir şey olmaz ve dünya bir çöpten değersizdir. Yani halkın onları eleştirmesiyle övmesi aslında birdir.

Şeyhin ol pendini ardına atar

Âşık olanlar nasihat mi tutar

Mürşidü'l-Ubbâd, s.79

(İlahi aşka müptela olan kimseler öğüt tutmayıp şeyhin öğütlerini kulak ardı ederler.)

Anınçün böyle ser-gerdânlaruz biz

Cihanda bir bölük hayrânlaruz biz

Pend-nâme-i İbrahim Gülşeni, s.81

(Cihanda biz aşkımız yüzünden böyle başı dönmüş, şaşkınlık içindeki bir tayfayız.)

Sakın zannitme aşkı derd ü mihnet

Ki da'im kalbe aşk ayn-ı şifâdur

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.209

(Aşkî dert ve mihnet zannetme çünkü aşk daima kalbe şifa gibidir.)

Bu yolda kim bugün virmezse varın

Ne yüz ile varır ol yâre yarın

Pend-nâme-i İbrahim Gülşeni, s.83

(Bugün dünyada sahip olduklarının tümünü Allah için feda etmeyenler, yarın ne yüzle onun karşısına çıkabilirler?)

Ne bilsün kadr-i aşkı belh ü ahmak

Ki zevk-ı aşka anlar nâ-sezâdur

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.209

(Ahmak ve akılsız kişi aşkın kıymetini ne bilsin. Onlar aşk zevkinden anlamazlar.)

Âkil olmaz ol kim âşık olmaya

Bes nişân-ı aşkı nâdân bulmaya

Mir'âtü'l-Ebrâr, s.162

(Âşık olmayan kimsenin akli olmaz. Elbette ki cahiller aşkın işaretini bulamazlar.)

Veli sen âşık-ı sâdık olagör

Hayat istersen ölmeden ölegör

Pend-nâme-i İbrahim Gülşeni, s.85

(Ebedi hayatı istiyorsan sadık bir âşık ol ve ölmeden önce öl.)

3. 1. 15. Müslüman Bir Çobandır.

Müslüman, emri altında bulunanlardan mesuldür, sorumludur. Bu durum ayet ve hadislerde şu şekilde yer alır. Kur'an-ı Kerim'de Tahrir Suresi 6. Ayette: “*Ey iman edenler nefsinizi ve çocuklarınızı cehennem ateşinden koruyun.*” denilirken bir hadiste ise: “*Hepiniz, bir sürünün çobanı gibisiniz. Çoban, sürüsünü koruduğu gibi, siz de evinizde ve emriniz altında olanları cehennemden korumalısınız! Onlara Müslümanlığı öğretmezseniz, mesul olursunuz.*” (Müslim). Bu uyarıları dikkate alan nasihat-nâme şairleri, zaman kaybetmeden, insanları doğru yola ulaştır-

tırmak, onlara asıl görevlerini hatırlatmak, yazdıkları şiirlerle hem çocuklarını ve onların şahsında nesilleri kurtarmak hem de kitaplarını okuyan kimseler tarafından hayırla yâd edilmek ve dualarında yer bulmak ümidiyle İslam'ın emir ve yasaklarını, ibadet ve usullerini, tasavvuf ilminin önemini, dinî hayatın insanı yücelten, kötülüklerden koruyan, iradesine sahip kılarak nefsinin denetim altına alan büyük gücünü genellikle mesnevi biçiminde kaleme aldıkları, çoğunlukla sanat endişesinden uzak, ancak bazen cinaslara, kelime oyunlarına ve çeşitli hünere başvurarak yazıp ortaya koydukları manzum nasihat-nâmelerle göstermek istemişlerdir.

Pederâne sühânım gûş idesin

Dür gibi gûşuna mengûş idesin

Lutfiyye-i Vehbî, s.24

(Baban olarak söylediğim sözleri işite, inci gibi kulağına küpe edinesin.)

3. 2. KARAKTER EĞİTİMİ

Karakter eğitimi içerisinde aceleciliğin zararları, sabırlı olmak, ağır olmak, ağırbaşlı olmak, hafif meşreplilikten uzak durmak, bilginin önemi, aklın önemi, cesaretli olmanın sağladığı faydalar, çalışmak, gayretli ve başarılı olmak, dile, söze hâkim olmak, dilin, konuşmanın önemi, erken kalkmanın önemi, gönül neyi dilerse o olur gerçeği, gönlün yüceliği, akla karşı gönlün gücü, hayatın, ömrün kısalığı, gençliğin geçiciliği, zamanın, ömrün, hayatın kıymetini bilme, inatçılığın zararları, insan, ettiğini bulur gerçeği, kişinin ruhuna ve bedenine bakım yapması, nasihatte açık bir kulak sahibi olmanın önemi, ölç, intikam duygusunun zararları, öfkenin zararları, ölçüyü korumak, mutedil olmak, özgür olmak, hür olmak, bağımsızlık duygusu, tevekkül, sahip olunan şeylerin değerini bilmek, söz vermek, sükûnet sahibi olmak, halim selim, sakin ve sessiz olmak, tecrübenin önemi, tembellikten, ihmalkârlıktan uzak durmak, temizlik, temkinli ve dikkatli olmak, yalandan sakınmak, yaşanılan evin önemi, zararlı madde-

lerden, zararlı alışkanlıklardan uzak durmak vb. tespit edilen değerler yer alır.

3. 2. 1. Karakter Eğitime Yönelik Çalışmalar

Bir insanın değiştirilemeyen yönüne, doğuştan getirdiği özelliklerine kişilik, onun çevre etkisiyle, eğitimle geliştirilebilir özelliğine ise karakter denir. Nasihat-nâmelerde kişinin karakterini eğitmek yönünde telkinler bulunur.

Ger alçak varasın meydan senündür

Cevâhir sende biter kân senündür

Risâletü'n-Nushiyye, s.358

(Alçak gönüllülüğü benimsersen meydan senindir. Cevahir sende olur, maden sende biter.)

Teenniyle depren divşür ussı

Ki yokdur son pişmanlıkda assı

Pend-nâme-i Güvâhî, s.151

(Aklını başına devşir, dikkatle hareket et. Çünkü son pişmanlık fayda etmez.)

İnsanlar, kişilik özelliklerinden dolayı değil de karakter özelliklerinden dolayı sorumlu tutulurlar. Örneğin içe dönüklük bir kişilik özelliğidir. Hiç kimse böyle bir yapıya sahip olan birini ayıplamaz, kınamaz. Dürüstlük, yalancılık gibi kavramlar ise karakter özelliklerini ifade eder. Nasihat-nâmeler, kişinin değiştirilebilir özellikleri üzerinde durur ve ideal insanı şekillendirmek için kişinin güzel vasıflara, ideal insanın ve ideal toplumun beğeneceği olumlu karakter özelliklerine sahip olmak için çalışması, gayretli olması ve nefsinin eğitmesi gerektiğini ortaya koyar.

Kalı kolsa sen tutçı mengzing kızıl

Könü bol kutuldung sen inçin tiril

Kutadgu Bilig, s.741

(Eğer yüzünün daima gülmesini istersen doğru ol, endişesiz ve huzur içinde yaşa.)

3. 2. 2. Nasihati Önce Kendine Ver.

Doğru, güzel olan şeylerin yapılmasını; çirkin, kötü olan şeylerin yapılmamasını söylemek olup, en çok verilen fakat en az alınan şey olan nasihat, eğer nasihati veren kişi tarafından tutuluyor ve uygulanıyorsa başkaları üzerinde de etkili olur. Ancak genellikle insanlar kendilerinin tutamadığı nasihatleri diğer insanlara kolayca verirler.

Bektaşî'ye sormuşlar:

—Dünyanın en zor ve en kolay şeyleri nedir?

Bektaşî şöyle demiş:

—En kolayı, nasihat vermek, en zoru kendini bilmektir.

İnsan, başkalarına nasihat vermeden önce nasihati önce kendine vermeli, eğer kendisi söz konusu nasihati hayatında etkili bir şekilde uyguluyorsa başkalarına da vermeye çalışmalıdır.

İy Müridî öğüdü kendüne vir

Akl u fikrin yüri var başına dir

Pend-i Ricâl, s. 455

(Ey Müridî öğüdü önce kendine ver, aklını fikrini başına dermeye çalış.)

Söyledügin söz ile eyle amel

Bu fenâda itmegil tûl-i emel

Pend-i Ricâl, s. 455

(Söylediğin sözle amel et, onu yerine getir, bu yokluk âleminde emellerini uzatma.)

İslam'ın nasihat anlayışında bu durum önemli olup İmam Gazali'nin peygamberimize ait olduğunu belirttiği bir hadiste peygamberimiz şöyle buyurmuştur: “*Size biri konuşan, biri de susan iki vaiz bıraktım. Konuşan vaiz Kur'an, susan vaiz ise ölümdür. Öğüt almak isteyenlere bu ikisi yeter. Bu ikisinden öğüt almayana başka hiçbir öğüt kâr etmez. Ben kendi nefsim bu ikisi ile öğüt verdim. Nefsim bu öğüdü sözle ve akılla kabul etti. Ancak iş uygulamaya gelince bundan kaçındı.*” (Duman, 2008: 9) Yüce

Peygamberin bile bu konuda nefsiyle savaştığı, öğüdü önce kendisine vermeye çalıştığı görülmektedir. Nasihat-nâmelerin şekillenmesine etki eden İslam büyüklerinin pek çoğu bu konuda benzer görüştedirler.

Abdulkadir Geylani oğluna çeşitli öğütler verirken bu konuya değinir: “*Önce kendi nefsine öğüt ver, kendi nefsini düzelt sonra başkalarına öğüt ver. Başkalarını düzeltmeye çalışmadan önce kendi nefsinin özelliklerini, kendi nefsinin ne durumda olduğunu bilmen lazım. Kendinde ıslaha muhtaç bir hâl var oldukça başkalarını düzeltmeye, başkalarına öğüt vermeye kalkışma.*” (Paksu, 2007: 57)

İmam Gazali bu hususta şöyle der: “*Söyleyeceğin şeylerle önce kendin amel et, sonra insanlara nasihatte bulun. Allahu Teâlâ'nın Hazreti İsa'ya vahyettiği şu sözü düşün: Ey Meryem oğlu, önce kendine vaaz et eğer yaptığın vaazı kendin kabul ediyorsan başkalarına da anlat yoksa rabbinden hayâ et.*” (Okur, 2008: 8)

Meşhur mutasavvıf Yunus Emre de, başkalarına öğüt vermenin kolaylığı ancak kişinin verdiği öğütleri tutamayışının zorluğu şeklinde beliren bu durumu bir dörtlüğünde şu şekilde açıklar:

*Kime kim öğüt verdim,
Ol hakka erdi gördüm.
Bana benim öğüdüm,
Hiç eylemedi eser.*

Divan ve Risâletü'n- Nushiyye, 2005: 124

Kendine hâkim olan, nefsinin dizginlerini eline almış, iradesi güçlü insanlar daha çok kendilerine öğüt verirler ve böyle kimselerin öğüt verme durumunda sözleri can kulağıyla dinlenir. “*Verdiği öğüdü bizzat tutan bunu başkalarına da dinletebilir. Kendi öğütleriyle amel etmeyen kimsenin sözünü başkaları hiç tutmaz.*” (Gençosman, 2001: 24) yine İmam Gazali de benzer görüştedir: “*Doğrusu ben kendimi öğüt vermeye ehil görmüyo-*

rum. Çünkü öğüt vermek zekât vermek gibidir. Nisabı da öğüt veren kişinin önce kendisinin bunu uygulamasıdır. Nisaba sahip olmayan birisi nasıl zekât versin. Karanlıkta olan birisi başkasını nasıl aydınlatsın, ağacın dalı eğriyse onun gölgesi nasıl düz olsun?” (Duman, 2008: 8)

3. 2. 3. İdeal İnsan

Bir çeşit sosyal öğrenme ortamı olan nasihat-nâmelerde şairler kâmil, erdemli, kendini bilen, inançlı insandan yola çıkıp mutlu, müreffeh ve huzur içindeki bir topluma ulaşmayı amaçlamaktadırlar. Sıralanan öğütlerle ideal insanın, ideal toplumun ruh haritası ortaya konulur.

*Kişi edgüsi bu öz asgın kodup
Kişi asgı kolsa kör emgek yüdüp*

Kutadgu Bilig, s.584

(İnsanların iyisi kendi menfaatini bırakıp, zahmet yüklenerek, başkalarının faydasını isteyen kimsedir.)

*Âdemî ol âdemî ol âdemî
Fark idegör nidüğün âdem demi*

Pend-i Mahdûmân, s.152

(İnsan ol, insan ol, insan ol. İnsan olmanın ne olduğunu fark et.)

İdeal insanın özellikleri verilirken yazarlar, birer eğitimci, ideal insanı ortaya çıkarmada görev alan birer öğretmen gibi hareket ederler ve eğitimciliklerini, öğretmenliklerini nasihat-nâmelerle ortaya koyarlar.

*Dinle oğlum bu nasihat-nâmemi
Aldım ele senin için hâmemi*

Nasihât-nâme-i Hüznî , s.379

(Oğlum bu nasihat-nâmemi dinle, kalemi senin için elime aldım.)

Nasihât-nâmelerde eskilerin insan-ı kâmil dediği kâmil, olgun insanı; günümüzün ise kendini gerçekleştirme yolunda ilerleyen, inançlı, erdemli ve ideal insanı çizgileştirilmektedir. Bu ideal insan, Allah’a inanan, onun emir ve yasaklarını elinden gel-

diğince yerine getirmeye çalışan, ruhen ve bedenen kendini tanıyan, güçlü ve zayıf yönlerini bilen, iyi ahlaka ve güzel değerlere sahip, benliğine ve topluma faydalı medeni bir insandır. Bu insan erdem denilen, bütün dinlerin, dinî inançların ve felsefelerin benimsediği güzel vasıfları bünyesinde toplamış, topluma faydalı, benliğine faydalı, yaşamını iyilik ve güzellik içerisinde sürdüren bir insan tipidir.

Kimseye zulm eyleme sen âdil ol

Nakıs olma her hususda kâmil ol

Pend-nâme-i Zarîfî, s.60

(Kimseye zulüm etme, âdil ol; eksik olma, her hususta kâmil ol.)

Kişinin kendini yenilemesi, yanlışlarını görmesi, alacağı telkinlerle daha doğru ve sağlam adımlar atması noktasında nasihat-nâmelerin önemli bir işlevi vardır. Aksi halde kişi duyarsızlaşacak, tembelleşecek, benliğine ve topluma zararlı bir insan hâline gelecektir.

Harca dil oldu sebab kesbe kulak

Anla sözüm olma hiç alak bulak

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.28

(Dil kaybetmeye, kulak kazanmaya sebep olur. Sözümü anla ki allak bullak olmayasın.)

İnsan her nefeste yenilenmeli, kendini yenilemelidir. Yenilenmeyen insanın yenilmeye mahkûm olduğunu bilmelidir. İnsanın bir günü diğer günü ile aynı olmamalıdır. İnsan, ömür nimetini son nefesin verileceği ana kadar bir ganimet bilmeli, kendini geliştirmeli, hem dünya hayatı hem de ahiret hayatı için çalışmalı, çabalamalıdır. Nasihat-nâmeler, dinin hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için gayret göstermek gerektiği prensibi uyarınca okuyucuya sağlıktan ticarete, ilimden sosyal ilişkilere kadar pek çok konuda dünyevi öğütler verir. Her ne kadar bazı değerlendirmelerde bu nasihat-nâmelerde miskin, dünyadan el etek çekmiş, sadece ahiret için çalışan, evini yuvasını çocuklarını boş vermiş, insan-

larla ilişki kuramayan, hayattan soyutlanmış, dostu bile olmayan, yalnızlık köşesinde kalan bir insan tipinin ortaya konulduğu iddia ediliyorsa da aslında incelenen nasihat-nâmelerde şu görülüyor ki, bu nasihat-nâmeler aracılığıyla hem dünya nizamı hem de ahiret nizamı için var olan, sahip olduklarının bilincinde olup kendini geliştiren, sağlığına dikkat ettiği kadar dost kazanmaya çalışan, insanlar arası ilişkilerde, alışverişte ticarete aldatılmayan, sosyal ilişkileri güçlü, kendine güvenen, dünyada da mutluluğu arzulayan bir insan tipi ağırlıklı olarak işlenmektedir. Rıdvan Canım, nasihat-nâmeler üzerine yazdığı bir makalede, nasihat-nâmelerle idealize edilen insan tipinden ve bu tipin yaşanılmaya değer saydığı hayattan ne anlaşılması gerektiğini şu şekilde açıklar: “*Bunu madde dünyası ile temasların doğuracağı her türlü ihtiras taşkınlığından ve basit menfaat endişelerinden hatta gelecek kaygısından uzak, kendi iç âlemine çekilmiş, telaşsız ve rızkından emin bir insan, yani kâmil insan veya ideal insan ile mümkün olduğu ölçüde kendi içine kapalı, dar ve statik bir yaşayış tarzı, gündelik ihtiyaç miktarıyla sınırlanmış basit bir geçim seviyesi şeklinde tanımlamak mümkündür.* (Canım, 1989: 22-25) Belki bu söyledikleri bir iki manzum nasihat-nâme için geçerli olsa da nasihat-nâmelerin pek çoğunda toplumla kaynaşmayı, kapalı ve statik bir hayat yerine insanlarla ilişkide ve dengeli bir hayatı, her ne kadar yükselme hırısı, makam ve şöhret endişesinden uzak olursa da doğru mesleğe yönelmek için gayretli olmayı ve insanın rahat olmayan dünyada bile rahatı araması belirtilir.

Er ol er turur kör kişiler ara

Yorıp til küdezse bu bulsa töre

Kutadgu Bilig, s.609

(Bak yiğit odur ki insanlar arasında gezer, fakat dilini gözetir ve böylece baş köşeye geçer.)

İncelenen manzum nasihat-nâmelerden hareketle tespit edilen değerler, ideal insanın ruh haritasını oluşturan bölümler

olarak algılandığında ortaya şu şekilde bir insan çıkmaktadır: İdeal insan, öncelikle yaradılışını, aciz bir varlık olduğunu anlar, onu yaratan Allah'a kul olmak dışında başka bir kurtuluşunun olmayacağını bilir. Bu nedenle Allah'ın emir ve yasalarını mümkün olduğunca, elinden geldiğince yerine getirmeye çalışır, bu konuda gevşeklik ve tembellik göstermez. Aceleciliğin zararlarını bilir, başa gelen belalarda olduğu kadar, günlük meselelerde de sabırlı olmanın büyük kazanç getireceğinin farkına varır. Ağırbaşlıdır, kendinden emindir, yaş tahtaya basmaz, adaletin, hukukun insan ve toplum yaşamındaki önemini farkındadır ve adaleti hem kişisel hayatında hem de iş ve sosyal hayatında gözetmeye çalışır. İlmin önemini farkındadır, Çin'de bile olsa ilmin peşinde olmak gerektiğini bilir, hem dinî hem de diğer ilimleri öğrenmek için gayret gösterir. Kendisine uygun bir meslek edinmeye çalışır, boş şeylerle, boş işlerle uğraşmaz. Hocalarına, üstatlarına, öğretmenlerine saygılıdır ve bir şeyler öğrenmenin yolunun- ister tasavvuf ilmi olsun, isterse diğer ilimler- bir bilenden, bir üstattan bilgi, görgü, yöntem ve anlayış almak olduğunu bilir ve bu nedenle kendini geliştirmek için sadece kitaplarla yetinmez, insanlarla diyalog hâlinde olur, ilim neredeyse, bilge neredeyse oraya gider. Okumanın yazmanın önemini bilir, büyük kitaplarla dostluk kurar, yabancı dil öğrenmeye çalışır, sadece kitapları değil koca bir kitap olan hayatı da bir kitap titizliğiyle okumaya çalışır, gezi ve seyahatlerle bilgisini, görgüsünü geliştirir, düşünerek, tartışarak, soru cevaplarla gerçeğe ulaşmaya çalışır. Akıl önemini bilir, akıl nimetiyle nimetlendiği için Allah'a şükreder, onu en güzel şekilde kullanır, akıl sahiplerine yaklaşır, onlarla birlikte olur, aklını yüce Allah'ın zatını anlamak noktasında boş bir çaba içinde değil, sıfatlarını anlama gayretiyle sonuç alan çalışmalara yönlendirir. İdeal insan, İslam dininin ortaya koyduğu tüm düstur, ilke, tavır, davranış ve esasları öğrenmeye çalışır, bunları öğrendikten sonra hayatına uygular. Dinin bir hayat nizamı olduğunun farkındadır

ve kişisel veya sosyal hayatına ait en küçük, en önemsiz bir işte bile mensubu bulunduğu dinin herhangi bir açıklamasının olup olmadığı noktasında temkinli ve dikkatlidir. Tüm nasihatler bir yana, en büyük nasihat olan ölümü sıkça düşünür, bu realite karşısında yapacak hiçbir şey olmadığını bildiği için ömür nimetini, ömür sermayesini en güzel şekilde kullanmaya gayret eder, ölümün bir ibret olduğunu anlar ve ona göre kendini hazırlar. İdeal insan, insanlara yakın olmak kadar, onlardan uzaklaşıp kişinin ruhunu dinlemesi ve eğitmesi gerektiğini de bilir, bu iki yaklaşımı dengeli bir şekilde kullanarak ne insanlardan tamamen soyutlanmış bir kurt gibi yalnız bir hayatı, ne de ruhuna, nefesine eğilip vakit bulamayacak kadar dünya işlerinin karmaşıklığı içerisinde kalan bir hayatı tercih eder. İdeal insan, etrafına ibret gözüyle bakar, tabiatı, hayvanları, bitkileri, insanları ayrıntılarıyla tahlil eder ve bazı sonuçlara ulaşır. İdeal insan, dünya hayatının geçici olduğunu bilir, ahiret rızkı için hazırlıklar yapar, açgözlülükten, dünyada mal elde etme hırısından vazgeçer, itidali, orta yolu benimser, kanaatin tükenmez bir hazine olduğunu bilir, kimseye kalmayan bu dünyanın kendisine de kalmayacağını, dolayısıyla dünya zevkleri için kimseye eziyet etmemesi gerektiğini anlar, bir tarla olan dünyayı en güzel şekilde ekip biçer, geleceğini düşünür, zamanını boş şeylerle geçirmez, gençliğin, yetişkinliğin ve yaşlılığın hakkını vermeye çalışır, kimseye muhtaç olmadan bir ömür sürer ve ömürden kâr elde etmeye çalışır. İdeal insan, nefsinin tanımır, onun azgınlığını fark eder, ona iyilik yapmaz, ona yapacağı her iyiliğin kendi aleyhine olacağını bilir, şeytanın bir ortağı olan nefse acımasız davranır, dediklerinin tersini yapar, ibadetlerle ve bazı perhizlerle nefsi dizginlemeye çalışır. İdeal insan, dostluklara, akrabalıklara ve yakın ilişkilere büyük önem verir, hakiki dostlar edinmeye çalışır, yalancı, güvenilmez ve sahtekâr insanlardan uzak durur, akraba ve yakınlarının hâlini gözetir, onları arar sorar, yalnız kalmamak için insanları yalnız bırakmaz. İdeal insan, düş-

manlardan ve düşmanlıktan sakınır, gerekirse onlarla uzlaşmaya varır ancak her durumda düşmana karşı temkinli olmayı elden bırakmaz. İdeal insan, alçak gönüllüdür, kibirden sakınır, insanlara eşit yaklaşır, herkesin aklına göre hitap eder. İdeal insan, temkinli, tedbirli ve dikkatlidir. Kolay kolay hata yapmaz, ısırıldığı yılan deliğinden bir daha ısırılmaz, geçmişten faydalanır, geleceği için idealler belirler, titiz, ölçülü ve düşüncelidir. Gizemli işlere girmez, bilmediği şeylerden uzak durur, deneyerek, sınyarak öğrenmeye çalışır bu arada atalar sözünü de dikkate alır, elin sözüne uymaz, daha önce denenmiş şeylere el uzatır, insanların aldatıcı, hilekâr ve düzenbaz olduklarını unutmadan ancak böyle bir önyargıya da kapılmayarak onlarla kurduğu ilişkide ölçülü, uyumlu ve dikkatli bir tavır sergiler, kendisine yapılmasını istemediği şeyleri başkalarına yapmaz, olaylara ve durumlara ibret nazarıyla bakar, sahip olduğu meslekte en iyi olmaya çalışır, nankörlük etmez, sahip olduklarının değerini bilir, ileri görüşlüdür, her zaman bir rehber, bir öndere ihtiyaç olduğunu bilir, sözü doğru ve tam olarak anlar, bilinçlidir, nerde durması, nerde olmaması gerektiğini hisseder, insanların farklı karakterlerde olduklarını dolayısıyla onlara farklı şekillerde yaklaşmak gerektiğini kuracağı ilişkilerle öğrenir. İdeal insan, çalışkandır, başarılı olmayı arzular, planlıdır, âni iyi değerlendirir, arzudur ancak tükenmez arzulara sahip değildir, hayalcidir, ayakları yere basan hayallere sahiptir, kararlıdır, cesurdur, zorlukları göze alır, tembellikten uzak durur, yapacaklarını zamanında yapmaya, halletmeye çalışır. İdeal insan, cömerttir, hayır işler, insanlara bağışta bulunur, yardım eder, açgözlülükten ve cimrilikten sakınır, yardım isteyen boş çevirmemeye çalışır, israftan uzak durur, kanaati esas alır. İdeal insan, çalıştığı yere ihanet etmez, ülkesini ve milletini sever, toplumun kalkınması için bir birey olarak elinden geleni yapmaya çalışır, üzerindeki sorumlulukları bilir ve bunları kimseye devredip kurtulmayı düşünmez, haksız kazançtan, kirli

maldan, paradan uzak durur. İdeal insan, kendi ayıplarıyla uğraşır başkalarının ayıplarını görmez, insanların ortaya çıkan ayıplarını ise örtmeye çalışır. İdeal insan, saygılıdır. Başta anne babası olmak üzere tüm insanlara saygıyla yaklaşır, kimseyi küçümsemez, bencillikten sakınır, sevdiği şeylerden insanlara dağıtır, paylaşım-cıdır, ruhuna ve bedenine bakım yapar, güzel giysiler giyinir, temiz ve düzenlidir, canının kıymetini bilir, onu boş şeylerle yorup meşgul etmez, inançla ahlakla ruhunu güzelleştirir, cesaretlidir, korkaklığın olumsuz sonuçlarını hisseder, fikir almanın önemini bilir, bilmediği konularda bilenlerden destek alır, dedikodudan, iftiradan, gammazlamadan, insanların aleyhinde iş görmekten uzak durur, fitne ve fesadın yayılmasını engeller, doğruluktan ayrılmaz, samimidir, yanıldığında doğruyu kabul eder, zor durumda kalsa bile doğruluktan ayrılmamaya çalışır, ikiyüzlülükten sakınır, düşünmenin önemini bilir, düşünerek pek çok şeyin çözülebileceğini böylece kişinin sorunların üstesinden gelebileceğini fark eder, kendisi, çevresi, yaşanılan hayat ve dünya üzerinde tefekkürde bulunur, aşka önem verir, mutlu bir evlilik yapmaya çalışır, aile kurumunu önemser ve çocuk yetiştirme noktasında titiz ve ilgilidir. Ticarete, alışverişte, insanlar arasındaki mal ve para ilişkilerinde aldatılmaya veya insanları aldatmamak noktasında dikkatli davranır, yaşadığı evi güzelleştirir, orayı en çok mutlu olabileceği bir mekân haline dönüştürür, öğütlere kulak verir, geçmişten hisse alır, tecrübelerle önem verir, daima iyilik yapmaya çalışır, hayır işlerden geri kalmaz, insanlara yardıma koşar, kötülükten sakınır, çirkin şeylerden, zalimlikten uzak durur, merhameti ve affi benimser, mutluluğun önemini bilir, kişisel ve sosyal yaşamında huzuru arar, rahata önem verir, kaygıdan ve endişeden uzak durur, sözüne hâkim olur, nerede ne diyeceğini önceden hesaplar ona göre konuşur, susmanın değerini anlar, boş boğazlık etmez, insanların yaratılışlarını anlamaya çalışır ve ona göre muamele gösterir, sağlığına dikkat eder, tedaviyi zamanında

almaya çalışır, ilaçlarını düzenli kullanır, insanlara yakın olur, onlardan uzaklaşmaz ve kaçmaz. İdeal insan, âlemdeki ve insandaki çelişkiler üzerine fikir yürütür, batıl inançlardan, temeli olmayan boş ve anlamsız inançlardan sakınmaya çalışır, beden diline önem verir, insanların şekillerinden, hareketlerinden anlamlar çıkarır ve buna göre onlara yaklaşır, kıskançlıktan ve çekememezlikten uzak durur, zararlı maddelerden, zararlı alışkanlıklardan mümkün olduğunca kaçınır, bedenini ve ruhunu yıpratmamaya özen gösterir, inatçılıktan kendini korur, yanıldığını anlayınca inat etmeyi sürdürmez, insanların başından geçen olayları dikkate alır, ne ederse onu bulacağını bildiğinden yapacaklarını, söyleyeceklerini önceden iyi hesaplar, komşuluğa önem verir, komşularını arayıp sorar, onların ihtiyaçlarına yetişmeye çalışır, misafirliğe önem verir, misafirlerini en güzel şekilde karşılar, misafirlik adabını yerine getirmeye gayret gösterir, sofrada nasıl davranması gerektiğini bilir, insanları ziyaret eder, onların hâl ve hatırlarını sorar, onlara yardımlarda bulunur, öfkeden kaçınır, öfkesini yutmayı bilir, ölçüyü korur, halim selim, sessiz ve sakin bir hayatı yeğler, özgürdür, kimsenin kapısında köle olmaz, insanlara selam verir, onlara tatlı sözle ve güleryüzle yaklaşır, verdiği sözde durur, şerefli ve namuslu bir hayatı herşeyin üstünde tutar, makam ve şöhret hırsından uzak durur, elde edemeyecekleri için endişe duymaz, yalandan ve insanları aldatmaktan sakınır.

3. 2. 4. Olumsuz Nasihatler

Topluma, gençliğe, yeni nesle iyilik yapmak adına bazı batıl inançların, insan eğitimiyle çelişen bilgilerin ve durumların nasihat-nâmeler arasında aktarıldığı görülmektedir. Bu anlamda yapılması gereken eğitimle bağdaşmayan, çocuklara, gençlere ve yetişkinlere zararlı, İslam diniyle ilgisi olmayan, halkın uydurduğu ve geleneklerde yaşayan inançları ayıklamak, toplumun yanlış yönlendirilmesine izin vermemektir.

İncelenen manzum nasihat-nâmeler içerisinde Şemsî'nin Deh-murg-ı Şemsî adlı bir manzum nasihat-nâmesi yer almaktadır. Bu nasihat-nâme, oldukça basit bir eser olup, muhtemelen Attar'ın Mantıku't-Tayr adlı eserinden esinlenilerek yazılmıştır. Ancak bu eserde Mantıku't- Tayr'dan farklı olarak bir hikâye kurgusu değil, on kuş arasında yer alan bir diyalog söz konusudur. Dinî bakımdan kuşlar, aralarında en iyisinin hangisi olduğunu belirlemek için sırayla söz alır ve konuşurlar. Ancak ilginçtir ki sözü alan kuş, diğerlerini eleştirmekle ve kendini övmekle konuşmasını sürdürür. Hatta bazı yerlerde diğer kuşlara küfreder. Eserde kuşların, faziletlerini ön plana çıkarmak için diğer kuşları eleştirmesi ve kendisini övmesi eğitim değeri bakımından söz konusu eseri oldukça kusurlu kılmaktadır. Bir insanın faziletleri, bir başka insanın eksikliklerini dile getirerek ön plana çıkarılmalıdır. Dolayısıyla okuyucuya bu şekilde bir algı kazandıran bir eserin işe yarar bir tarafı olmaz. Eserde bülbül sözü alır ve kendinden bir önce konuşan kuş olan kargayı eleştirir ve bazı yerlerde ona hakaret eder:

*Mezhebi yok, dini yok imanı yok
Bir cünub murdardurur ilhâdı çok*

Deh-murg-ı Şemsî, s.90

(Mezhebi de, dini de, imanı da yoktur. O bir cenabet murdardır ki dinsizliği pek çoktur.)

İlerleyen sayfalarda leylek, keklığı eleştirir:

*Keklik eyle deyicek leylek hemân
Eydür iy murg-ı hayâsız kaltabân*

Deh-murg-ı Şemsî, s.119

(Keklik öyle der demez, leylek hemen “Ey hayâsız, kaltaban kuş!” der.)

Bütün yönleri ile incelenen ancak daha çok eğitim bakımından taşıdıkları değerleri dikkate alınan manzum nasihat-nâmelerin bazılarında ağza alınmayacak küfürler, müstehcen söz-

ler, açık saçık ibareler ve argo sözcükler yer almaktadır. Hatta şair Nâbî'nin yedi yaşındaki oğlu için kaleme aldığı manzum nasihat-nâmesinde bile bazı küfürler bulunmaktadır (1272. b.). Güvâhî'nin pend-nâmesindeyse alenen küfürler, argo sözcükler bulunur. Ahlak kitaplarında bu gibi, eğitimden uzak, okur üzerinde olumsuz etki bırakacak ifadeler devri için yorumladığında ise durum değişebilir. Agâh Sırrı Levend bu konuda şöyle der: “*Bazılarında yer alan hikâyeler arasında ahlakî inciten, açık saçık olanlarına da rastlanır. Ancak eser ahlakî karakter taşıdığı ve o çağlarda bu gibi hikâyeler müstehcen sayılmadığı için ahlakî niteliğini kaybetmez.*” (Levend, 1963: 88–115)

Manzum nasihat-nâmeler içerisinde şairler görüşlerini desteklemek üzere bazen atasözlerinden faydalanırlar. Ancak bu atasözlerinden bazıları olumlu öğütler içermez. Olumlu öğütlerin yanı sıra, yalnızca çıkara yönelik olumsuz öğütler veren atasözleri de nasihat-nâmelerde yer alır. Devletin malı deniz, yemeyen domuz; el etek öpmekle dudak aşınmaz gibi olumsuz mesajlar veren atasözlerine de rastlamak mümkündür.

Nasihat-nâmelerde yer alan bazı öğütlerin ise bugün için önemini yitirdiği, hatta yanlış olduğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin acıkmadan yemek yemeyin şeklindeki bir öğüt her ne kadar yemekten zevk almak noktasında doğru ise de bugün için daha sıhhatli olan, acıkmadan yemek yemek, yani karnı bir anda çok doyurmamak için öğün sayısını artırmak ve daha az yemek yemektir. Bu şekilde hem sağlıklı işleyen organlara hem de ince, göze hoş gelen bir vücuda sahip olunacaktır.

Nasihat-nâmelerde yer alan ve çocuktan yetişkine hemen hemen herkes için en büyük olumsuzluk ise batıl inançlardır. “*Genellikle doğüstü olaylarla, büyüyle, akıl mantık dışı güç ve işlerle ilgi olan bu inanç, aslında akla ve gerçeğe aykırı olup hiç bir din ile de bağdaştırılamaz.*” (Emiroğlu, 2006: 155) Şairler, içinde yaşadıkları toplumun sözlü gelenekten gelme bu batıl

inançlarını, dinî, tasavvufî, sosyal ve ahlakî öğütlerin arasına sıkıştırarak okuyucuya sunarlar. Kendilerinin sorgulamadığı ve doğru kabul ettiği bu inançlar, mensubu buldukları İslam diniyle uzaktan yakından alakası olmayan, dine sonradan dâhil edilmiş, boş ve çürük şeylerdir. Dördüncü bölümde manzum nasihat-nâmelerden derlenen bu batıl inançlar, aslında şairler üzerinde toplumun yaptığı görünmeyen bir baskının, psikolojik bir baskının sonucudur. Bu durumda aydınların, dini hakkıyla bilen kimse-lerin, nasihat-nâme şairlerinin üstlendikleri dinî eğitimi bir kenara bırakarak, İslam dinini aslıyla esasıyla anlatmaları, asıl batıl inançların batıl olduklarını halka öğretmeleri gerekmektedir. Halkın da dinini doğru kaynaklardan öğrenmesi, dine sonradan eklenen şeylerin bid'at olduğunu bilmesi, sahip olduğu töreleri, gelenekleri, kuralları, davranış ve eylemleri aklın önderliğinde sorgulaması gerekir.

Kişi bazen zayıf bir ruh hâli içerisinde iken benzer sebeplerin benzer sonuçları doğurduğu bir olaya veya duruma şahit olunca bunun bir genellemeyle her zaman aynı şekilde olacağı düşüncesine varır, giderek bunu bir inanç hâline getirir ve etrafındakilere de bulaştırır. Birkaç gün üst üste baykuşu görmüş ve talihsizlikler yaşamış bir insanın yaşadığı talihsizlikleri baykuşa yorması buna bir örnek olur.

Günümüzde de İslam dinine uymayan pek çok batıl inanış hayatiyetini sürdürmektedir. Cenazede siyah giyinmek, cenazeyi alkışlamak, kabirlerde mum yakmak, ölüden medet ummak, ağaçlara ip bağlamak, kurşun döktürmek, baykuşun uğursuzluk getirdiğine inanmak, nikahta ayağa basmak, cin kelimesini söylemekten korkup onun yerine 3 harfli, iyi günde, saatte olsunlar gibi kelime ve tabirler kullanmak, yola çıkanın arkasından su dökmek, hapsirana “çok yaşa!” demek, aya, güneşe tapmak, bazlı ünlü otellerde veya mekânlarda 13 rakamını taşıyan kat veya odaların

olmayışı, siftah parasının yüze sürülmesi, iki bayram arası nikah olmayacağı, büyü, üfürükçülük, muska, nazarlıklar vs.

Tenasüh inancının batıl bir inanç olduğunu belirten öğüt kitaplarında pek çok batıl inanç bulunması da önemli bir çelişkidir.

Bil tensaüh mezhebi dirler ana

Anı dutan gitdi dûzahdan yana

Mürşidü'l-Ubbâd, s.127

(Tenasüh denilen bir mezhep var ki onu benimseyenler cehenne-me doğru giderler.)

Batıl inançlara karşı olarak ibret nâme adlı nasihat-nâmede şöyle bir değerlendirme yer alır:

Didi peygamber ki her yeni çıkan

Bid'at oldı ol durur dini yıkan

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.26

(Peygamber her yeni çıkan bid'attır, dini yıkan odur dedi.)

3. 2. 5. Nasihate Kulak Vermek

Asırlar boyunca insanların geçirdikleri büyük belalardan, insan ilişkilerinden, hayatın acı ve tatlı yönleri üzerine düşünüp tespit ettiklerinden kısacası tecrübelerden ve bunların sözlü ve yazılı olarak günümüze ulaşmış toplamı demek olan öğütlerden yararlanmak için söz konusu öğütlere kulak vermek, onları tam anlamıyla algılayıp kavramak, daha sonra yaşantıya dönüştürmek gerekir. Akıllı, güngörmüş, tecrübelerine önem veren insanların dışında pek az insan bu nasihatleri dikkate alır. Genellikle insanlar yaşayarak, deneyerek, sınavarak öğrenirler. Eğitimde de öğrenmenin, deneme yanılma yoluyla; olay, olgu ve durumları tecrübe ederek mümkün olduğu dile getirilir. Ancak bir insanın her şeyi deneyip ona göre öğrenmesi için ne vakti ne de fırsatı olur. Ayrıca bazı şeyleri tecrübe etmek, olumsuz sonuçlar doğurabilir. Örneğin incelenen nasihat-nâmelerden pek çoğunda, günümüz için de gençliğin tutsağı olduğu büyük bir felaketten söz edilir:

Uyuşturucu. Uyuşturucu ve ona benzer, vücut ve ruh için zararlı maddelerin zararlı olduklarını deneme yanılma yoluyla test edip anlamak oldukça yanlış bir yaklaşım olacaktır. Bu noktada yaşanmış, görülen vakalar, insan için bir ibret vesikası olmalı, insan yaşamadan da uyuşturucunun zararlı olacağını görüp anlayabilmelidir. Bu yüzden yaşanmış tecrübelerin söze dönüşmüş hâli olan öğütlere kulak vermek, en azından onlar üzerinde düşünmek gerekir. Pend-i Ricâl'de nasihati tutmanın zor olduğu şu şekilde dile getirilir:

Nasihât dinlemek âsândur âsân

Veli tutmaklığı müşküldür iy cân

Pend-i Ricâl, s.166

(Ey can, nasihat dinlemek kolaydır, zor olan nasihati tutmaktır.)

Nasihatlere kulak veren, sadece kulak vermeyip onları yaşanan olaylardan, durumlardan ibret gözüyle görüp anlayan kişi başkalarına ibret olacak zor durumlara düşmez. Oysa insanların büyük bir çoğunluğu yaşayarak öğrendiği için sürekli olarak geleceğe dönük ibret vesikaları olurlar. Bir kuyuya düşen kişi, düştüğü kuyuyu, orada bir kuyu olduğunu belirtip kendisi gibi kuyuya kimsenin düşmemesi için uyarılarda bulunmasına rağmen insanlar, birer birer o kuyuya düşmekte ve düştükten sonra o ilk düşenin uyarılarını, giderek daha bir kalıplaşmış ve artık sanat değeri taşıyan öğütler biçiminde geriden gelenlere aktarmaktadırlar. Böyle bir insanlık gerçeği dikkate alındığında öğüdün, nasihate kulak vermenin önemi daha anlaşılır olmaktadır. Meşhur nasihat-nâmeler Bostan ve Gülistan'ın şairi Sadi, Bostan adlı kitabında “*Öğüde kulak ver, iyi niyetle yapılan nasihat hastalığı iyileştirmede ilaç gibidir.*” (Yalsızuçanlar, 2002: 75) diyerek insanlığı yanlışlara düşmeden önce uyarmaktadır. Öyleyse insan, öğütleri sadece dinlemekle kalmamalı, onları kalbine yazmalıdır.

Ey püser gel pendime ol müşteri

Sana i'ta ideyim bu defteri

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.75

(Ey çocuk gel öğüdüme müşteri ol. Bu defteri sana bağışlayayım.)

Sana itmezse te'sîr bu nasâyih

Benüm zahmetlerüm cümle hebâdur

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.270

(Bu nasihatler sana etki etmezse zahmetlerimin hepsi boşa gider.)

3. 2. 6. İkinci Akıllılık: Sabır

İnsanın bir akılı varsa sabır da insan için ikinci bir akıl demektir. Bir insanın karşılaştığı olaylara, durumlara göstereceği tepkide, söz ve eylemlerinde, yaşadığı sıkıntı ve zorluklarda sabırlı olması ona pek çok kazanç sağlayacaktır. Bu ikinci akıl sayesinde insan, durumları, olayları, olguları gerilimsiz karşılayacak, sakin ve yerinde tepkiler geliştirecektir. Oysa sabrı bir kenara bırakarak, aceleyle, tez canlılıkla, meselenin iç yüzünü anlamadan söylenecek sözler ve gösterilecek tepkiler, sonradan mecburen sabır gösterilecek sonuçlara yol açacaktır. Bu nedenle insanın elindeyken sabrı kullanmayı öğrenmesi, zor zamanlarında bir dayanak olarak ona başvurması gerekir.

Sabır, sadece durup beklemek, hareket etmemek, tepkisiz kalmak demek değildir. Maalesef insan için böyle yanlış bir algı oluşmuştur. Sabırda, sıkıntılardan, sorunlardan kurtulmak için elinden geleni yapmak, artık insani çabaların tükendiği noktalarda sabra yönelmek gerekir. Şair, sabır göstermenin çaresizliğe bile çare olduğunu şu şekilde dile getirir:

Bir sır ki âşikâre,

Avcı yenik şikâre.

Yalnız, yalnız sabırda,

Çaresizliğe çare...

(Kısakürek, 1997: 245)

Olunur sabr ile çok def'-i belâ

Key saadet ol kim anda sabr ola

Pend-nâme-i Nazmî, s.136

(Sabır ile pek çok bela atlatılır. Saadet denilen şeyde sabır vardır.)

3. 2. 7. Nasihat-nâmelerin Etkisi ve Etkisizliği

Doğumdan ölüme kadar devam eden insan eğitimi içerisinde öğütlerin önemli bir yeri vardır. Öğütler, insanların başarılı, mutlu ve güzel bir hayat sürmeleri, hayatın temel ilke ve kurallarını öğrenmeleri, yanlışlardan haberdar olmaları, olası kötülüklerin önüne henüz yaşanmadan set çekmeleri amacıyla ve iyilikleri, doğrulukları, hukuku toplumda egemen kılarak ideal insan ve ideal toplumun şekillenmesini sağlamak düşüncesiyle insanlığın bir bayrak yarışı gibi birbirine devrettikleri önemli hazinelerdir. *“Nasihatler uyarma, deneyimi aktarma ve eğitim amaçlıdır, geçmişte ve günümüzde olmuş, gelecekte olabilecek olumsuzlukların önceden gösterilerek, doğrular verilerek, olumsuzlukların tekrar yaşanmaması çabasına ve isteğine dayanır.”* (Artun, 1999: 177-192)

Ger tutarsan iy püser pend-i peder

Gel rezâlet birle olma der-be-der

Pend-nâme-i Nazmî, s.129

(Ey oğul, babanın öğüdünü tutarsan rezaletle derbeder olmazsın.)

Arkalarında zorlu ve yorucu hayat tecrübelerini barındıran öğütler, yoğun bir şekilde oluşturulmuştur. Bu öğütleri zamanında dikkate almayanların, uygulamayanların, tutmayanların karşısına hayat, kötü bir öğretmen olarak çıkar ve öğütleri, zorla, pişmanlıklarla ve acılarla öğretir. Bu nedenle öğütlerden ve bu öğütleri konu alan bir eğitimden, bir ahlak eğitiminden faydalanmak gerekir. *“Biz hangi durumda nasıl davranmamız gerektiğini içinde yaşadığımız toplumun yetişkin bireylerinden veya yaşlılarımızdan öğreniyoruz. Şu halde ahlak her şeyden önce bir eğitim konusudur. Bu eğitim sadece okullarda verilen derslerden ibaret değildir. Bir bakıma bütün toplumu bir okul ve her insanı da bu okulun hem öğretmeni hem de öğrencisi sayabiliriz”* (Aydın, 2008: 6)

Eger oldıysa ey merd-i mükemmel

Gözün kuhl-ı basiretle mukahhal

Heşt Behişt, s.123

(Ey mükemmel adam, eğer gözün basiret sürmesiyle sürmelenmişse tamamdır.)

İnsan öğüde konu olan durumu yaşamadığı müddetçe söz konusu öğüdün içeriğini belki tam olarak kavrayamaz. Ama bu, her öğüdün yaşanarak anlaşılması zorunluluğunu doğurmaz. Çünkü insanın her şeyi deneyip de yanılıp yanılmayacağını anlaması için vakti ve fırsatı olmayabilir, öyleyse bazı durumlarda tecrübelerden faydalanmasını bilmek gerekir. Zamanında edilen nasihatleri dinlemeyen birçok kişi, bir şeyler için artık geç olduğunda nasihatleri de, söyleyeni de maalesef içi burkularak anmaktadır. Önemli olan bunların zamanında anlaşılması. Ancak bunu başaran, yani zamanında nasihate kulak veren çok az kişi bulunur.

Nasihatlerin faydalarından biri de nasihati bileninin tekrar hatırına gelmesine, bilmeyenin de yeniden öğrenip bilgi sahibi olmasına sebep olmasıdır. Bu bakımdan herkes için faydalı ve lüzumludurlar.

İnsanlar arasında dayanışma ve toplumsal ilişkilerin sağlıklı olması bu nasihat-nâmelerle mümkündür. Bunları okuyup aynı etki altında kalan bireyler ortak davranış kalıpları gösterirler. Böylece bu ortak davranışlar ve anlayış toplumsal huzuru sağlar. Buna en güzel örnek, bir zamanlar cahil bir toplulukken en büyük öğüt kitabı olan Kur'an-ı Kerim'in gelmesiyle ve orada bulunanların bu yüce kitabı yaşayarak hayatlarına dâhil etmeleri ile söz konusu topluluğun dünyanın en medeni insanları hâline gelmeleridir.

İncelenen manzum nasihat-nâmelerde sadece nasihat beyitleri değil, hikâyeler de, birer öğüt olarak, okuyucuya telkin edilen değerleri kavratmada büyük pay sahibi olmaktadır. Dolayısıyla söz konusu hikâyelerin, okuyucunun ahlakının, karakterinin gelişmesinde ve onlardan alacağı derste rolü büyüktür.

İnsanlar atalar sözünden, atalarının sözlerinden dersler almalı, bir zamanlar onların başına gelen ve gelecekte kendisinin de başına gelme ihtimali bulunan olay ve durumlara ait tecrübelere kulak vermelidir.

Anla kim bu yazılan güftârı

Ekseri tecrübemin âsârı

Lutfiyye-i Vehbî, s.166

(Birçoğu tecrübemin izlerini taşıyan bu sözleri iyi anla.)

Şairler, bir anlamda, kendilerini gelecek kuşakları kurtarma endişesiyle paralarlar. Böyle bir çaba karşısında pasif kalmamak, bahse konu olan öğütleri incelemek, üzerinde düşünmek gerekir:

Öğüm yetmiş söz bitirdim tükel

Okıglı ukıglı özün ülgü al

Kutadgu Bilig, s.1068

(Aklımın erdiği sözlerin hepsini yazdım, ey okuyan ve anlayan insan bundan hisse al.)

Her şeye rağmen insan, tarihin ibret dolu geçmişini, dikkate almadığı veya unutkanlık hastalığına yenik düşerek hatırlamadığı için tekrar yaşatmak durumunda kalmaktadır:

Geçmişten adam hisse kaparmış... Ne masal şey!

Beş bin senelik kıssa, yarım hisse mi verdi?

Tarihi tekerrür diye tarif ediyorlar;

Hiç ibret alınsaydı, tekerrür mü ederdi ?

(MEB Komisyon, 2001: 347)

Çağ değişti, belki insanlar da değişti, kesinlikle insanlık değişmedi. Teknoloji değişti, çağlar ilerledi, insan daha bir medenileşti, ancak insan insan sıfatından kurtulamadı. İlk insanın duygu dünyası, algısı, idraki asırlar boyunca değişmeden geldi. Bu öğütler, çağların ilerlediği, teknolojinin en ileri boyutlara vardığı, müspet ilimlerin eşyanın tabiatını çözdüğü zamanlarda bile etkisini sürdürecektir. Çünkü insana hitap etmekte ve insanı esas almaktadırlar. Şair Nâbî'nin öğütlerine bakıldığında birçoğunun

devri için geçerli olup devrinin insanını etkilediğini ancak bazıların günümüze hatta geleceğe yönelik olduğu görülür. *“Hayriye ölümsüz bir öğüt kitabıdır. Nâbî'nin oğlu Ebül Hayr Mehmet Çelebi adına yazdığı eser devri için olduğu kadar günümüz ve her dönem için geçerli olabilecek öğütlerle doludur.”* (Pala, 2005: 6)

Pek çok değerın yitirildiği, insanlar arası ilişkilerin sığ ve çıkara dayalı bir konuma geldiği, ahlakın bozulduğu, sevgi, saygı, hoşgörü gibi yüce duyguların kaybolduğu günümüzde bu öğütlere daha çok ihtiyaç vardır. *“Günümüz Türkiye'sinde mazisinden koparılmış bir neslin canhıraş inleyişi kulaklarımızı tırmalıyorsa bu durum vahye savaş açmış Batı kaynaklı bir eğitimin meyvesinden başka bir şey değildir. Bana öğüt verme para ver anlayışdır ki koca bir nesli özünden ve değerlerinden mahrum yaşatmıştır. Öğüt almayı zül telakki eden anlayış her türlü yolsuzlukların ayaklarımıza dolaşması neticesini üretmiştir.”* (Paksu, 2007: 13)

Nasihatlerin ve nasihatleri içeren nasihat-nâmelerin etkisi kadar, etkisizliğini de ele almak gerekir. Eğitimde, insanı istenilen şekilde değiştirmek için çeşitli metotlar ve yaklaşımlar kullanılır. Verilmek isteneni en iyi şekilde iletebilecek yöntem ve tekniklere başvurulur. Nasihat-nâmeler, daha çok eski insanların, başta çocuklar olmak üzere, gençleri ve faydalanmak isteyen yetişkinleri eğitmek için kullandıkları bir yöntemdir. Bu yöntemin telkin edilen değerlerin kalıcılığını sağlamak bakımından etkisiz kaldığı durumlar bulunmaktadır. Çok akıllılar ve bir öğüde kulak verecek yaşantı ve yetişkinliğe ulaşmış olanların dışında pek çok kimse öğütleri genellikle yaşayarak öğrenir. Sadece öğüt vermek eğitim için yeterli olur mu, edebiyat biliminden faydalanarak nasihat-nâmelerle insanlar eğitilebilir mi? Ünlü sosyolog Ali Şeriatî, edebiyatta kullanılan nasihatlerin öğrenme üzerindeki, ahlakî eğitimdeki etkisine şöyle değinir: *“Edebiyatın ahlakî ilkelere ne romanla ne tiyatroyla ne de şiirle açıkça davette bulunması yararlı olabilir. Çünkü adet olduğu üzere insanlar başkalarının tecrübele-*

rinden ders almazlar. Herkes davranışını kendi yaşadığı tecrübelerle dayandırır. Ne kadar değerli olursa olsun başkalarının tecrübelerini öğüt olarak dinlemezler.”

“Ruhun süslenip yumuşatılmasının nasihat etmekten daha iyi olacağını ileri süren bu teori gün be gün yeni taraftarlar bulmaktadır. Bu tez şu akıl yürütmeye dayanır: Hikâye formunda geliştirdiği olaylarla okuyucuyu heyecana sürükleyebilen usta bir yazar, dolaylı olarak onun ruhunda da hiçbir zaman silinmeyecek bir iz bırakabilir. Ama ahlakî ilkeleri açıktan davet etmek bireyin davranışını daha az etki altına alabilir.” (Şeriatî, 2008: 134)

Ger dilersen meksebün ulu ola

Akluna uy sag varasın menzile

İbret-nâme-i Şeyh Eşref, s.77

(Eğer kazancının büyük olmasını, menziline sağ salim varmayı istersen aklına uy.)

Nasihat-nâmelerde tek yönlü bir bilgi iletimi söz konusu olup iletişim söz konusu değildir. Her ne kadar deneyimleri paylaşmak önemli ise de bunlar nasihat tarzında bir başkasına verildiğinde iletişim kanalları kapanır ve iletişim daha başlamadan bitmiş olur. Bu durum öğüt verme, öğretme merakı içindeki tüm yetişkinleri ilgilendirmekte olup özellikle anne babalar ve öğretmenler tarafından dikkate alınmalıdır. Çünkü anne babalar ve öğretmenler, elleri altındaki çocuklara ve gençlere yaklaşmak, onları anlamak, onlara uygun eğitim yöntem ve teknikleri geliştirmek yerine sözlerle, nasihatlerle onları eğitebileceklerini, verdikleri öğütlerle onlara çeşitli değerleri, istedikleri anlamda, kazandırabileceklerini düşünürler. Bu düşünceleri tamamen doğru olmadığı gibi, tamamen yanlış da değildir. Elbette ki eğitimde öğütlerden yararlanılmalıdır. Ancak bunun da bir yeri, zamanı ve kullanım oranı vardır. *“Uzmanlar yersiz ve sık kullanılan nasihat etme, tavsiyede bulunma gibi tekniklerin eğitimde istenen etkiyi sağlayamayacağı görüşündedirler.”* (Aksay, 1996: 75) Ayrıca

değerlerin kazandırılması sadece sözle olmaz. En güzel nasihatın örnek olmak olduğunu göz önünde bulundurmalı ve nasihat edilen kişinin ilgili değeri kavramada aktif olması gerektiği göz ardı edilmemelidir. “*Yapılan araştırmalar (Ryan, K. Bohlin, K. (1999) telkinde bulunma ve öğüt verme gibi sözel etkinliklerin tek başına kullanıldığında başarı sağlamadığını göstermiştir. Karakter eğitimi üzerine birçok çalışması bulunan Kerschensteiner karakterin yalnız hareketle, aktif olmakla geliştiğini belirtmiştir. (Kerschensteiner, G. (1954) Ryan ve Bohlin, değer öğretiminde öğrencinin aktif olmaya ihtiyacı olduğunu ifade etmiştir. Bilişsel davranışların öğretiminde olduğu gibi duyuşsal davranışların öğretiminde de söz etkili bir araç değildir. Değer öğretiminde değerler üzerine düşünmeye, değer içeren örnek olayların analizine, kısaca değerlerin davranışa dönüşmesine ihtiyaç vardır.*” (Aktaran: Akbaş, 2009: 403-414) Öyleyse kişiye bir değeri telkin etmek sadece sözle kalmamalı, söz konusu değeri bir kurgu, çocuğun veya gencin analiz edebileceği bir metin veya olay içerisinde vermelidir. Bu yönüyle ailelere ve öğretmenlere istedikleri şekilde yetiştirmeyi düşündükleri çocuklara ve gençlere fazla nasihatte bulunmamaları yönünde nasihat edilmelidir.

Amel eyle amel sözün söz olsun

Çog olmaz işle az olsun öz olsun

Heşt Behişt, s.115

(Sözün söz olsun, verdiğin sözle amel et. Yerine getir ki, çok olmasın, az ve öz olsun)

Seri bir şekilde, yoğun bir şekilde yapıldığında verim alınmayan nasihat etme eylemi, insan eğitiminde belki etkilidir ancak etki oranı düşük yüzdeler ifade edecektir. Özellikle günümüzün görsel ve işitsel teknolojileri, eğitimde geliştirilen kuramlar ve metotlar dikkate alındığında nasihat vererek eğitmek gibi bir yöntem bazı durumlar için geçerli olabilecektir. “Nush ile yola gelmeyi etmeli tekdir, tekdir ile uslanmayanın hakkı kötüdür.”

anlayışı yerine, çocuğu veya genci anlamak, onun ilgi, ihtiyaç ve öğrenme biçimini belirlemek ve buna uygun olarak yöntem ve teknikler saptamak daha doğru olacaktır. Çünkü nasihat vermede okuyucunun hazıra alıştırılması durumu söz konusudur. Tabiidir ki insanlar yaşayarak öğrenirler. Nasihat, nasihate konu olan tecrübeyi yaşamış insan için bir anlam ifade edecektir. Örneğin sabır göstererek bir işi başarmış bir insan için sabırlı olmak ile ilgili bir nasihat cümlesi çok şey ifade eder. Oysa böyle bir tecrübeden yoksun bir insan için böyle bir nasihat pek işlevsel olmayacaktır.

Sâbir ol bihûde çekme irtîâs

Sabr ile gure olur halva-yı has

Pend-nâme-i Esad Efendi, s.69

(Sabırlı ol, boşuna sıkıntı çekme. Sabır ile koruk has helva olur.)

Anne babalar, yaşadıkları yıllar boyunca edindikleri tecrübelerini henüz o yılları yaşamamış yavrularına aktarmak isterken bir türlü ikna edici olamadıklarını görürler. Bu aslında normal bir durumdur. Çünkü çocukların öğrenme şekli daha çok deneme yanılma, ödül-ceza ilişkisi ve gözlem olduğu için söz konusu öğütler belki onların gelecekte faydalanacağı, gecikmiş tesirleri olan güzel sözler olarak kalacaktır. Çünkü insanların önünde "hayat" denilen uzun bir yolculuk vardır ve herkes bu yolculuğun evrelerini dinleyerek değil, yaşayarak bilmek zorundadır. Eskiler bunun için "Hekim kim, başına gelen." derlerdi. Ancak yukarıda da değinildiği gibi, öğütlerin kullanılabileceği bir yer ve zaman vardır. Çocuğu tamamen hayatın kucacağına bırakıp, bu şekilde her şeyi öğreneceğini zannetmek ve başıboş bırakmak, çocuğun veya gencin yaptığı yanlışlarla kalmasına, onlardan ders almak bir yana söz konusu yanlışların içerisinde yitip gitmesine neden olacaktır. Bu nedenle öğütleri, uygun bir şekilde, yerinde, tesir gösterecek anda kullanmak gerekir.

Pederâne sühânım gûş idesin

Dür gibi gûşuna mengûş idesin

Lutfiyye-i Vehbî, s.24

(Baban olarak söylediğim sözleri işite, inci gibi kulağına küpe edinesin.)

Tüm dünya kültürlerinin ve edebiyatlarının başlangıcından bu yana var olmuş olan öğüt verme geleneği, diğer bütün sanat ve edebiyat türlerinin oluşumunda önemli bir pay sahibi olmuştur. “*Hint ve Çin dâhil olmak üzere Doğu ve Batı kültürününün, yazılı ve sözlü din metinlerinin, evliya menkıbelerinin, aziz hikâyelerinin, masalların, söylencelerin, folklorun adeta yaratıcısıdır öğüt vermek.*” (Bozkır, 2008)

Edebiyat ve diğer güzel sanatlar, başlangıçta insanları eğitmeyi doğrudan ve açık bir şekilde yaparlardı. Zamanla değişen algılar, hisler, heyecanlar ve yeni tarzlarla birlikte edebiyatın ve diğer güzel sanatların insanları eğitime, onları doğru yola ulaştırma ve hislerini geliştirme düşüncesi değişikliğe uğradı. Artık öğüt almak veya öğüt vermek yerine güzel sanatlar, durumları, olguları ortaya koymayı, bilinçaltına etki etmeyi esas aldılar. “*Batı’da da resim sanatının özü anlatmak yoluyla öğüt vermektir aslında. Çizgi, renk, yüze ve harekete kazandırılan eğri, insanın şuuraltına sızmak, orada amacına ulaşmaktır.*

Ve öğüdü kendi çıplaklığından, kendi kült halinden çıkarmak için önemli bir adım atar insan. Yeni bir yol bulur. Dil geliştirir. Mermerde, yazıda, sözde, mimaride, şiirde. Sanattır onun adı. Ve sanat bir yandan insanın o öğüt almazlığını trajik, komik, yücelik dolu bir hâlde anlamaya ve anlatmaya çalışır. Böylelikle de öğüt almakla öğüt vermek paradoksundan kurtulmaya çalışır. Yüce sanatın böylesi bir yanı vardır. O öğüt vermez. Öğüt almayı da düşünmez. Sadece insanın bu hâlini ortaya koymaya çalışır. İnsanın içindeki direnci eritmeye, madenden başka güzellikler çıkarmaya çalışır.” (Bozkır, 2008)

İnsanın öğütler aracılığıyla yaşamayı öğrenmesini ve yaşamlarının öğüde dönüşmesini şair şu şekilde dile getirir:

ÖĞÜT

*Okulda, anladıkça başaracaksın.
Yaşamda, başardıkça anlayacaksın.
Gelecek mutlu-mutsuz, inanmasan da;
Gözlerin yaşardıkça anlayacaksın.*
(Asaf, 2000: 48)

Sonuç olarak nasihat vermek, insan eğitiminde etkili olduğu kadar yanlış yer ve zamanda kullanımı hâlinde etkisiz bir yöntemdir. Yaşamla ve yaşananlarla ilişkilendirilmesi hâlinde etkisi artar. Dolayısıyla bir musibetin bin nasihatten evla olduğu ancak nasihat tutmayı da musibet tutacağını bilmek gerekir.

*Usanma katıglan sözüm işke tut
Kalı tutmasa sen munu uş bolur*

Kutadgu Bilig, s.824

(Gafil olma, sözüme göre hareket etmeğe gayret et; eğer sözümlü tutmazsan, işte söylediklerim başına gelir.)

3. 2. 8. Ne Ekersen Onu Biçersin.

Gerek insanlar arası ilişkilerde gerekse insanın yüce Yaratıcı ile olan münasebetinde herkesin bildiği bir gerçek vardır ki insan her ne yaparsa karşılığını görür. Buğday ekenin arpa biçmeyeceğini, rüzgâr ekeninse fırtına biçeceğini bilmek gerekir. Bu nedenle insan, üzerinde bulunduğu dalı kesmemeli, diken ekip de gül biçeceğini zannetmemelidir.

*Biçiserdür çü âhir ekdüğünü
Her âdem kendü bilür çekdüğünü*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.189

(Her insan kendi ektiğini biçer, kendi bildiğini çeker.)

Bu dünya yankı yapan, ses veren koca bir dağ gibidir. Kişi ona nasıl sesleniyorsa o da aynı şekilde karşılık verir. İyilikle, güzellikle etrafına bakan, yumuşaklıkla, tatlılıkla söz söyleyen bir insan, çevresinden benzer bir karşılık bulacak; kabalığı, hoyratlığı tutum edinmiş bir insan ise sadece kabalık ve hoyratlık

bulacaktır. Kısacası insan iyilik yaptıkça etrafındaki iyilik yapan insanları artırmış ve doğal olarak iyilik bulmuş olacaktır.

Her ki gayrun musibetine güler

Ağlamazsa aceb ol dahi eger

Gülşen-i Niyâz, s.222

(Her kim başkasının başına gelen felakete güler de sonunda o da ağlamazsa şaşılır.)

Devlet anun kim nasihat işide

Anun ile hakka yarar iş ide

Pend-nâme-i Nazmî, s.99

(Mutluluk o kimsenindir ki nasihate kulak verir ve onunla Hakk'a yarar bir iş yapar.)

3. 2. 9. Öfkeyi Yutmak

Âlemin özü olan insanda hem cennetin hem de cehennem özellikleri görülür. Öfke, insanın cehennem yönü olup söndürülmesi, yutulması, bastırılması gereken şiddetli bir duygudur. Kontrol edilmezse acı sonuçları olan öfke, bir Japon masalında şu şekilde yer alır: Bir Japon masalına göre kavgacı bir samuray günün birinde bir zen ustasını cennet ve cehennem kavramlarını açıklamaya davet eder. Ancak rahip onu küçümseyen bir tavırla:

—Sen eşeğin tekisin senin gibilerine zaman harcamam, der.

Onuru zedelenen samuray öfkeden köpürerek kılıcını kınından çıkarıp:

—Seni bu küstahlığın için öldürebilirim, diye bağırır.

—İşte, bu cehennemdir, der zen rahibi sakince.

Samuray kapıldığı öfkeyi ima eden ustanın doğru sözleri karşısında irkilir ve sakinleşerek kılıcını yerine koyar. Sonra da eğilip kendisine kazandırdığı iç gözü için rahibe teşekkür eder.

Rahip:

—İşte bu da cennettir der. (Goleman, 2007: 77)

Günümüzün modern psikoloji çalışmaları arasında beyin üzerinde yapılan incelemeler ve insanlara uygulanan testler sonucunda öfkeyi yenmek için şöyle bir metot geliştirilmiştir: Öfkeyi hiddete, hiddeti de şiddete dönüştürmeden önce insanın beynini farklı noktalara odaklaması, farklı şeyler düşünüp kendisini ortamdan uzaklaştırması gerekir. Böyle olunca beyin, öfkeye neden olan durumu yavaş yavaş unutmakta ve sakinleşerek daha mantıklı tepkiler vermektedir.

Belki öfkeyi salıvermenin insanı rahatlatan, deşarj olmayı sağlayan, kişinin sınırlarını gevşeten bir yanı olabilir ama sonuçları tehlikelidir. İnsan akıllı olmalı, öfkesine kolay kolay yenilmemeli, keskin sirkenin küpüne zarar verdiğini hatırlından çıkarmamalıdır.

*Gazab-nâk olma mazlûmı esirge
Ziyânı kabına ider sarıp sirke*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.150

(Gazaplı, öfkeli olma, mazlumu esirge; keskin sirkenin zararı kendi kabınadır.)

Öfkenin sonunun iyi olmadığını meşhur manzum nasihat-nâme şairi Attar, Pend-nâmesinde şu şekilde dile getirir: “*Öfkesine uyan cahilin kazancı pişmanlıktan başka bir şey olmaz.*” (Gençosman, 2001: 29)

Attar’ın Pend-nâme’ sinden etkilenecek oluşturduğu pend-nâmesinde Nazmî, öfkeyi yutmanın başlangıçta kişi için zor olsa da sonu bakımından oldukça doğru bir hareket olduğunu şu şekilde belirtir:

*Hışm yutmagun ki olur telh evveli
Tatlu olur sonu şekkerden veli*

Pend-nâme-i Nazmî, s.184

(Öfkeyi yutmanın başlangıcı belki acı olur ancak sonu şekerden tatlıdır.)

Öfkeyi tutmak değil, yutmak gerekir. Nasihat tutan bir insan öfkesini yutarak en büyük yiğitliği göstermiş olur. Hz Ali'ye ait olduğu söylenen bir sözde belirtildiği gibi yiğit, cesur kimse savaşa düşmanını yere yıkan değil öfke anında öfkesini yutandır.

3. 2. 10. Çalışkan ve Gayretli Olmak

Hem dünyada hem de ahirette mutluluğu, huzuru arayan bir kimse çalışkan ve gayretli olmalıdır. İnsan kendine her an onu yaşatacak hayaller, hedefler ve idealler belirlemeli, bunları elde etmek için azmi elden bırakmamalıdır. Bunun yanında başarısızlıklarından ders almalı, onları da en az başarı kadar kıymetli bilip, hatalarını unutmamalıdır. Nasıl ki bir inci sedefinden çıkmadıkça kıymeti bilinmezse, insan da çalışıp çabalamadıkça, mevcut kapasitesini, kendisini göstermedikçe değeri anlaşılmaz. Kur'an-ı Kerim'de çalışmak hususunda şu ibare yer alır: "Leyseli'l-insani ila ma se'a" yani insan için çalıştığından başkası yoktur. Başarının nasıl mümkün olduğunu dikkate değer bir şekilde özetleyen bu cümle bir insanın ne ekerse onu biçeceğini ortaya koymaktadır.

Sen her işi kim tutasın ciddile

Bil ol işün öni sonu hayr ola

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.1

(Hangi işe dört elle sarılırsan onun önü de sonu da hayırdır bil.)

Bir insan, yaratılmışların en üstünü sıfatını, sadece bir sıfat olarak değil, arkasını çalışmalarla, gayretlerle, ter dökerek dolduracak bir unvan olarak taşınmalıdır. İnsan bir taş olacaksa o zaman en değerli taş, cevher, elmas olmalıdır. İnsan kalbine, beynine ve iradesine güvenerek adını güzel bir şekilde yaşatacak çalışmalar yapmalı, tembellik gibi bir rahatsızlıktan daima uzak durmalıdır. Bir Brezilya atasözünde çalışmanın nelere kadir olduğu şöyle özetlenir: "Taşı delen suyun kuvveti değil, damlaların sürekliliğidir." Yusuf Has Hacıp ise ünlü eseri Kutadgu Bilig'de insanın geçmişin hatalarında kalmayıp geleceğe bakması gerektiğini bu noktada gayretli ve azimli olması hususunu şu şekilde belirtir:

Yava kılding erse keçürmüş künüing

Yava kılma emdi keligli tünüing

Kutadgu Bilig, s.663

(Geçmiş gününü boşa harcadınsa bari gelecek geceni boşa harcamama.)

Yusuf Has Hacip, belli bir dileği, hedefi olan kimsenin ise durmak dinlenmek bilmeden çalışması gerektiğini şöyle dile getirir:

Tilegli yügürgü kerek unmadı

Tınp yatguçılar tilek bulmadı

Kutadgu Bilig, s.813

(Arayan kişi dinlenmeden koşmalı; dinlenerek yatanlar aradıklarını bulamadılar.)

3. 2. 11. Eskimez Yeni: Tecrübe

İnsan, insan sıfatını taşıdığı sürece, geçmişteki insanların başından geçmiş durumlar benzer veya değişik şekillerde kendisinin başından da geçecektir. Bu durumda geçmişten hisse kapmak, geçmişte, tarihin sayfalarında kalmış insanların ortaya koyduğu tecrübeleri, geçmişin masalları olarak değil, eskimeyen, pörsümeyen değerler olarak ele almak ve bunlardan faydalanmak gerekir. Bu noktada Peyami Safa'nın meşhur özdeyişi akıllara gelebilir: Eski başkadır, eskimiş başkadır; nice eskiler vardır ki hiç eskimez.

Akıllı bir insan, geçmişin tecrübelerinden, yaşlıların hayatlarından, yaşanan olayların ibret verici derslerinden, atasözlerinden, nasihat-nâmelerden faydalanmasını bilir. Akıllı adam sadece bunları kitaplardan öğrenmez. Hem kitapları hem de doğrudan doğruya hayatı okur. Hele yaşlıları hiç küçümsemez, onların belki vücutları yay gibi bükülüdür ama sözlerinin ok gibi cana ve gönüllere işleyeceğini bilir.

Zûr-i pervâz virür tîre kemân

Budur anla mesel-i pîr ü civân

Lutfiyye-i Vehbî, s.87

(Okun hızlı gitmesine vesile olan yay, gençle ihtiyarlara bir örnektir.)

Aklın yaşta değil başta olduğunu ancak aklın başa yaşla geldiğini dikkate alan bir insan, yaşlandıkça olgunlaşır, tecrübeler üzerinde düşünür, etrafındakilerin söz konusu tecrübelerden faydalanması için onları uygun bir şekilde yorumlayarak anlaşılır bir hâle getirir.

İnsanların olgunluk yaşı 40 olarak bilinir. Bu yaşa kadar insan sürekli bir öğrenme süreci yaşar. Bu süreç içerisinde öğrendiklerini 40'ından sonra toplumun istifadesine sunar. Yusuf Has Hacip 40 yaşına gelmesine rağmen henüz kendi tabiatını bile tanıyamamış kimselerin hayvandan farksız olduğunu dile getirir:

*Kişi kırk yaşap öz tadu bilmese
Tükel yulki ol bu neçe sözlese*

Kutadgu Bilig, s.793

(İnsan kırk yaşına gelir ve kendi doğasını bilmezse, nutuk sahibi olmasına rağmen o tam bir hayvandır.)

3. 2. 12. Sözü Pişirip Demek...

Nerede ne söylemesi gerektiğini bilen, sözünü söylemeden önce beyninde kelimeleri ve cümleleri pişirip taşıran, teraziye koyan, hesaplayan bir kimsenin söylediği sözler yüzünü ağartır, insanlar üzerinde etkiler uyandırır. Tersine ağzına geleni söyleyen, dilini beyninin emrine vermeyen, tutarsız ve düşüncesizce konuşan kimsenin yüzü kararır, söylediği sözler ona karşı olan saygı ve sevginin azalmasına neden olur.

*Söyleme anı ki ne gelse dile
Dinleyen haz etmeye belki hele*

Pend-nâme-i Zarîfî, s.42

(Diline ne gelirse söyleme ki belki bundan dinleyenler hoşlanmazlar.)

Âdem'in dürr-i sühândır zîneti

Âdem anın ile bulur izzeti

Pend-nâme-i Zarîfî, s.42

(İnsanın süsü söz incisidir. İnsan onunla izzet bulur.)

İnsanın diline hâkim olması, manzum nasihat-nâmelerde ele alınan konuların başında gelir. Bir insanın her ne çekerse dil belasından çekeceğini göz önüne alan şairler, okuyucuyu uyar- mak için pek çok öğüt ve tavsiyede bulunmuşlardır.

Eyle evvel sözünü endişe

Sonradan düşmeyesin teşvişe

Lutfiyye-i Vehbî, s.68

(Söyleyeceğin sözü düşün de söyle, sonradan karışıklığa düşme- yesin.)

Bir insan sözleriyle akıl derecesini ele verir. Bu konuda anonim bir diyalog vardır. Bir gün bir bilgeye sormuşlar:

— Bir insanın akıllı olup olmadığını nasıl anlarsınız?

—Konuşmasından.

—Ya hiç konuşmaz ise.

Bilge:

—O kadar akıllı insan yoktur.

Hazreti Ali'nin insanın, dilinin altında gizli olduğu yolun- daki özdeyişi de dikkate alındığında, insanların sözlerine bakarak onların akıl seviyelerini anlamak ve buna göre onlara yaklaşmak gerektiği daha bir önem kazanır. Bu konuda atalarımızın ortaya koyduğu bir atasözü de konuyu açıklamak bakımından oldukça anlamlı olacaktır: Her kap içindekini sızdırır.

İnsan hangi ortamda olursa olsun sözlerine hâkim olmalı- dır. Dil kazasına, dil sürçmelerine ve gaflara düşmemek için ge- rekirse hızlı düşünmeyi fakat ağır konuşmayı ilke edinmelidir. Çünkü konuşmanın sonunda yaşanacak pişmanlık ve içine düşü- lecek düşünce hâlinin yerine konuşmanın başında dile dökülecek cümleler üzerinde endişe duyup düşünmek daha akıllıca olacaktır.

Görünür gerçi zebân cirmi sagir

Lik söyletseñ olur cürmü kebir

(Görünüşte dil küçücük bir şeydir fakat konuşturursan kusuru büyük olur.)

Lutfiyye-i Vehbî, s.68

Susmanın değerini anlamak gerekir. Çünkü susmak bazı mekânlarda ve meclislerde adam sayılmakla eşdeğer bir kıymet taşımaktadır.

Konuşmaya başlandığında sözleri tartmalı, dilden çıkacakları beyin terazisine vurmalıdır. Yoksa ağızdan çıkan söz, yayından çıkan ok gibi artık kontrol edilemez bir hâl alır ve hangi felaketlere sebep olacağı bilinmez.

İnsan, sırlarını dağıtmakta hasis olmalıdır. Sırların saklandığı yürek sandığının anahtarı olan dilini çok iyi korumalı, olur olmaz yerlerde veya olur olmaz, iyi tanınmayan kimselere sırlarını vermemelidir.

Kimselere sırrın ifşâ etme hiç

Lokma ise yut anı su ise iç

(Sırrını kimselere açma, sırrın eğer bir lokma ise yut, su ise iç.)

Pend-nâme-i Zarîfî, s.15

Konuşmak insan için bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyaç beden ve ruhun diğer ihtiyaçları gibi makul ölçülerde ve gerektiği şekilde karşılanmalıdır. İnsan, konuşma ihtiyacını karşılayayım diye her karşılaştığıyla veya girdiği her toplulukta, kişi ve ortamların samimi olup olmadıklarını dikkate almadan, fütursuzca konuşmamalı, sırlarını dökmemeli, insanlar hakkında atıp tutmamalı ve ağzına geleni söylememelidir. Yoksa bir ihtiyacı gidermek adına kendi eli ile büyük felaketlere davetiye çıkarmış olur. Eğer çok sevdiği, onu anlayan sevdikleri ve dostları varsa o zaman söz konusu kimselerle bulunduğu mekânlarda kendini fazla sıkmadan rahatça konuşabilir. Ancak böyle bir durumda bile, sevdiklerini kaybetmemek için, yine de temkinli olmalıdır.

Hacâlatdan berü dilersen özün

Her arada bişürüp söyle sözün

(Mahcup olmak istemiyorsan sözünü pişirip sonra söyle.)

Pend-nâme-i Güvâhî, s.154

Yunus Emre'nin dediği gibi savaşlar da, barışlar da başlatıp bitirebilen söz, yerinde ve uygun şekilde kullanılmalıdır. Dostlukları düşmanlıklara, düşmanlıkları dostluklara çevirebilen bu büyü- lü güç, daima olumlu olarak kullanılmalıdır. Menfaat kazanmak, çıkar sağlamak için sözün gücünden faydalanmak alçaklık olur. Çünkü her insanın akıl ve anlayış kapasitesi farklı olduğundan bazı insanlar üzerinde planlanmış, etkileyici sözler büyük tesirler meydana getirir. Bu nedenle sözü, samimiyetin ve doğruluğun bir tercümanı kılmak gerekir.

Çok konuşan insanlar, aslında az düşündükleri için çok konuşmaktadırlar. Çünkü insan, düşünmeye başladığında konuş- ması kesintiye uğrar. Pek çok olasılık içinde kalan bir kimse han- gisini söyleyeyim diye düşünmeye başladığında hiç birini söyle- yemeden öylece kalabilir. Ama bu, belki de konuşup yanılmasın- dan veya istenileni ortaya koyamamasından daha iyi olacaktır. Bu nedenle çok düşünen insanlar, bir sanat olan konuşmayı en güzel şekilde yaparlar.

Kâmil olan sözünü etmez dirâz

Nitekim boncuk çok olur inci az

(Kâmil olan sözünü uzatmaz; nitekim boncuk çok olur ama inci az.)

Pend-nâme-i Zarîfî, s.41

İyi bir konuşma, sadece diksiyonun düzgün olması, harf, hece, kelime ve cümlelerin doğru telaffuz, vurgu ve tonlamalarla ifade edilmesi demek değildir. Bu belki konuşmanın şekil yönü olabilir. Oysa konuşmanın ruhu, onun sağlamlığında, kelime ve cümlelerin bağlama, konuya uygun oluşunda, insanlar üzerinde bıraktığı etkiye bakılarak anlaşılır. İnsan bu yönüyle kendini ge- liştirmeli, bir sanat olan konuşmayı en güzel şekilde nasıl yapabi-

leceğinin yollarını, metotlarını araştırmalı gerekirse bununla ilgili ders almalıdır.

Ne söylediğini bilen bir insan, diliyle kendini tehlikeye atmaz, sesiyle kendini zindana kapatmaz. Eskiler bunun için şöyle güzel bir söz söylemişlerdir: Bülbülü kafese kapatan o güzel sesidir.

Ukuşlugnı kördüm kör az sözledi

Öküş sözledim tip ökündü yılın

(Akıllı bir insan gördüm az konuştu; fakat çok konuştum diye yıllarca pişman oldu.)

Kutadgu Bilig, s.747

Teemmül eyle her söz söyledükçe

Ki bî-vakt söyleme zarrı sanadur

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.276

(Her söz söyleyeceğin zaman iyice düşün, vakitsiz söz söyleme zararı sanadır.)

Söz endişe gerekdür evvelâ

Gelmeye andan nedâmet giri tâ

Pend-nâme-i Nazmî, s.151

(Sözü başta düşünmek gerekir ki sonradan pişmanlık duyulmasın.)

3. 3. SOSYAL, SİYASAL VE EKONOMİK EĞİTİM

Sosyal eğitim içerisinde adalet ve hukukun insan ve toplum yaşamındaki önemi, bencilliğin zararları, bulunulan ortama, faydalanılan yere ihanet etmemek, çevrenin insan üzerindeki etkisi, dostluğun ve yakın ilişkilerin önemi, düşkünlüğün, muhtaçlığın olumsuz sonuçları, düşmanlıktan uzak durmak, düşmanlara karşı temkinli olmak, emniyetin, asayişin insan ve toplum huzuru için önemi, görmemişlik, sonradan görme, mal ve mevki elde etme, güler yüzlü, tatlı sözlü olmak, insanlara nasıl davranılacağını bilmek, hurafeler, batıl inançlar, yanlış zanlar, sosyal takıntılar, insanlar arası ilişkilerde dikkat edilmesi gerekli hususlar, insanlara

yakın olmak, işi ehline vermek, kadın, aile ve evlilik, komşuluğun önemi, kötü arkadaştan uzak durmak, iyi insanlara yakın olmak, misafirlik adabı, rüşvetin zararları, sadakat erdemi, bağlılık duygusu, güven duygusu uyandırmak, saygı erdemi, selamlaşmak, yardımcı seçimi, yemek yeme adabı ve ziyaretin önemi vb. değerler yer alır.

3. 3. 1. İnsanları Ölçüp Tartmak Gerekir.

Manzum nasihat-nâmelerde sosyal eğitim altında okuyucunun, insanlara karşı temkinli olması, onları tanımak, anlamak ve yakın ilişkiler kurmak için onların sahip olduğu çeşitli özellikleri bilmesi gerektiği üzerinde durulur. Hiçbir insan kusursuz değildir. Ancak kurulacak ilişkilerde yanılmak, aldatılmak ve zor durumda kalmak söz konusu olduğu için karşıdaki kişiyi iyi tanımak gerekir. Manzum nasihat-nâmelerden hareketle bir insanı tanımak için aşağıdaki şekilde özellikleri verilen çeşitli ölçütler kullanılabilir. Bir anlamda insanın değerini test eden mihenk taşı olabilecek bu ölçütlerin tamamını kullanmak için ne fırsat ne de vakit bulunabilir. Ancak bunlar içerisinde bazıları bile ilişki kurulan insanı tanıma noktasında kişiye fikir verebilir.

*Âlem içre cümle şeyden muteber
Herkesin hazmını fehm etmek hüner*

Pend-nâme-i Zarîfi, s.24

(İnsanların hareketlerini anlamak hüneri âlemdeki her şeyden daha değerlidir.)

İnsanlar yaratılış olarak birbirlerinden oldukça farklı olup ilişkilerde kişilik ve karakter özelliklerini tamamen göstermezler. Tıpkı ayın daima görünen bir yüzü gibi her insan, toplum içerisinde bir yüzünü gösterir ancak diğer biri yüzü karanlıkta kalır. İnsanın karanlıkta kalan yüzünü tanıyıp anlayabilmek için ona yaklaşmak gerekir. Özellikle bazı anları birlikte yaşamak kişinin muhatabı hakkında çeşitli bilgiler edinmesini sağlar. Bunun dışında bilinmesi gerekenler şu şekilde sıralanabilir: İlişki kurulan

kimseyle birlikte yemek yemek, birlikte seyahat etmek, bir konu üzerinde tartışmak, hayata dair herhangi bir meseleyi yorumlamak, kişinin maddi şeylere mal mülk ve paraya verdiği değeri gözlemlemek, felaket anlarında, zor zamanlarda sıkıntılı insanların yanında olup olmadığını araştırmak, insanlarla kurduğu diyaloglarda tatlı dil ve güler yüz gösterip göstermediğini kontrol etmek, verilen emanetlere gösterdiği saygıyı test etmek, bir insan nasılsa diğer insanları da öyle bilir anlayışı doğrultusunda başkaları hakkında yaptığı yorumları incelemek, ilme, bilgiye önem verip vermediğini anlamaya çalışmak, cömert olup olmadığını öğrenmeye çalışmak, zararlı maddelerden ve zararlı alışkanlıklardan uzak olup olmadığını sormak veya soruşturmak, batıl inançlarının, boş ve anlamsız fikirlerinin olup olmadığını anlamaya çalışmak, öfkelenildiği anlarda öfkesini kustuğunu mu yoksa yuttuğunu mu gözlemlemek, verilen işleri zamanında ve uygun bir biçimde yerine getirip getirmediğini test etmek için denemek, konuşmasına, sözlerine, kullandığı kelime kadrosuna dikkat etmek, dedikodu yapıp yapmadığını, fitne ve fesattan sakınıp sakınmadığını öğrenmek, sosyalliği mi yoksa daha çok yalnızlığı mı benimsediğini anlamaya çalışmak, sabır derecesini test etmek, adil davranıp davranmadığına bakmak, saygı ve sevgiye ne kadar kıymet verdiğini örnek olaylarla öğrenmeye çalışmak, zekâ seviyesini az çok bilmek, inançlı olup olmadığını öğrenmek, gelecek hakkındaki fikirlerini, ideallerini sorup öğrenmek, dostlarının olup olmadığını, yakın ilişkilere önem verip vermediğini, akrabalarını ziyaret edip etmediğini araştırmak, cesaretini sınamak, alçakgönüllü mü yoksa kibirli mi olduğunu anlamaya çalışmak, planlı, düzenli ve temiz olup olmadığını yaşadığı mekânlara ve kullandığı eşyalara bakarak anlamaya çalışmak, insanları aldatıp aldatmadığını, haksız kazanç peşinde olup olmadığını test edip anlamak, insanların kusurlarını ne derecede diline doladığını konuşarak anlamak, bencil mi yoksa paylaşımcı mı olduğunu dene-

yerek öğrenmek, kıyafetlerine, kıyafetlerine gösterdiği özene ve sevdiği renklere dikkat etmek, kendi başına hareket edip etmediğini veya insanlara danışarak fikir alıp almadığını soruşturmak, samimi ve görüldüğü gibi mi olduğunu öğrenmeye çalışmak, düşünmeye ne kadar önem verdiğini sorularla test etmek, aile hayatı hakkındaki düşüncelerini öğrenmek, alışverişte nasıl davrandığını yoklamak, nerede yaşadığını öğrenmek, söylenen veya söylediklerini hangi oranda hatırlayıp hatırlamadığını sınamak, verdiği sözlerde durup durmadığını deneyerek anlamaya çalışmak, hayır işleyip işlemediğini, insanların yardımına koşup koşmadığını öğrenmek, ne kadar affedici ve merhametli olduğunu anlamaya çalışmak, mutluluğu nelerde bulduğunu ve en çok neye gülüp ağladığını bilmek, soyunu, ailesini ve yetiştirdiği çevreyi araştırmak, sağlık durumuna ve sağlığa ne kadar önem verdiğine bakmak, beden dili, jest ve mimikleriyle sözleri arasındaki tutarlılığını sınamak, kıskanç olup olmadığını öğrenmek, inatçı olup olmadığını anlamak, komşularıyla olan ilişkisini soruşturmak, misafire gösterdiği özeni bilmek, ölçülü mü yoksa dengesiz mi olduğunu anlamaya çalışmak, özgürlüğe ne kadar önem verdiğini sormak, çocuklara olan ilgisini ve sevgisini gözlemlemek, gergin mi yoksa sakin bir tabiata mı sahip olduğunu anlamaya çalışmak, kaybettiğinde, yenildiğinde nasıl davrandığını gözlemlemek, namusa verdiği kıymeti yoklamak, utanma duygusuna sahip olup olmadığını öğrenmeye çalışmak, şöhrete ne kadar meyilli olduğunu bilmek, yalana ne kadar başvurduğunu anlamaya çalışmak gerekir. Tabii burada bir insanı tanımak için sayılan özellikler, çoğunluğu incelenen manzum nasihat-nâmelerden hareketle ortaya çıkan değerlerle sınırlıdır. Yoksa bunların dışında bir insanın kişiliğini ve karakterini anlamak için daha pek çok yöntem, teknik ve yaklaşım denenebilir. Ayrıca şunu da bilmek gerekir ki hiç kimse yukarıda sıralanan ölçütlerin tamamını olumlu olarak temsil edemez. Her insanın eksiklikleri, kusurları, yanlışları ve öğre-

necekleri vardır. Ancak bunlar içerisinde daha önce de belirtildiği gibi ideal insan, kâmil insan veya kendini gerçekleştirmiş insan gibi çeşitli sınıflarla verilen insan tipi, söz konusu ölçütlerin çoğunluğunu olumlu anlamda temsil etmektedir.

Şair, sırlarını ortaya döken insanlarla yoldaş olmamasını oğluna şu şekilde öğütler:

*Ol ki esrârün ide fâş iy püser
Olma hiç anunla yoldaş iy püser*

Pend-nâme-i Nazmî, s.263

(Ey çocuk, sana sırlarını açan kimseyle dostluk kurma.)

*Tavar alası ger taşra ayândur
Bilinmez âdem alası nihândur*

Pend-nâme-i Güvâhî, s.119

(Hayvanın alacası dışında olduğu için bilinir. İnsanın alacası gizli olduğundan bilinmez.)

*Bilişmez kişig sen bileyin tise
Bilişin ayıtgül ukulgay basa*

Kutadgu Bilig, s.443

(Tanımadığın adamı tanımak istersen ona tanıdıklarını sor, o zaman anlarsın.)

3. 3. 2. Nesil Eğitimi, Kuşak Çatışması

Her şair, yazar veya mütefekkir yaşadığı dönemin insanını eğitime kaygısını yaşamıştır. Bunda sanatçı ve düşünürlerin içinde yaşadıkları zamanı beğenmemeleri, kendilerinden küçük yaşta insanların oluşturdukları nesil veya nesilleri pek çok yönden yetersiz bulmaları, gelecek için bazı kaygılar taşımaları ve geleceğin neslini, kendilerini temsil edecek gençleri eğitime istekleri etkili olmaktadır. Bu kaygı ve düşünceler, sanatçı ve düşünürleri bir anlamda geleceği eğitmek için çeşitli çalışmalara, sahip oldukları değerleri sözle veya yazıyla genç nesle aktarmaya yöneltmiştir. Bu durum, tüm toplumlar ve milletler için geçerli olduğu gibi tüm çağlar için de geçerlidir. Tarihe bakılınca görülecektir ki peygam-

berler, âlimler, pek çok büyük insan, kendilerinden sonra geride kalacak çocuklarına özellikle de oğullarına ve onların şahsında gençliğe seslenme gereği duymuşlardır. “Ey oğul” şeklinde bir ünlemle kalıplaşan bu hitap, modern zamanlarda doğrudan çocuğun ismini zikrederek (Ey Haluk, Ey Mehmet) veya oğlunun adıyla temsil edilen bir nesle (Asım’ın nesli) hitapla devam etmiştir.

Dâyim olsun iy püser yoldaşların

Atalar pendün tutun kardaşların

Pend-nâme-i Nazmî, s.90

(Ey çocuk, dostların daim olsun, kardeşlerinin verdiği atalar sözünü tut.)

Genç neslin yetişkin nesle bakışına gelince, genç nesil, kendileri üzerinde birer eğitimci kesilen yetişkin nesli, genellikle tutucu, gençleri anlamayan, onların özgürlüklerini kıskanan ve kısıtlayan, öğütleriyle gençleri baktıran bir nesil olarak görmektedirler. Yetişkin nesil ise genç nesli eğitilmesi gereken toy, cahil, tez canlı, hayalci ve asi bir nesil olarak görüp onları geleceğe temiz, karakter sahibi, ahlaklı ve dürüst olarak kazandırmak endişesi içindedirler. Nesillerin birbirlerine karşı bu ön yargıları hep olmuş ve olacaktır. “*Bir yetişkin nesil tarih boyunca kendi gençlik çağını yüceltip gençleri küçümsemek, onlara hep tepeden bakmak, eleştirmek, bilgisiz, beceriksiz, sorumsuz, haylaz, asi ve eğlence düşkününü olarak görme eğilimindedir. Bu pek çok bilim insanı ve filozofun yazılarında da görülebilir. Gençler de tarih boyunca yetişkin nesli hep tutucu, geri kafalı, uyuşuk, bencil, korkak buyurganlar olarak görmüşlerdir. Düşüncelerini, eski zevklerini, bayat kurallarını sıkı yasaklarını da akıl dışı bulmuşlar; her şeye hayır demeyi alışkanlık hâline getirdiklerinden yakınmışlardır. Bu gibi gençlerle yaşlı kuşakların yargıları değişik ama ön yargıları ortaktır. Genel olarak gençler de yaşlılar da birbirlerinin hep olumsuz niteliklerini ön plana çıkarıyorlar. Bu vb. yakınmalardan*

anlıyoruz ki yetişmekte olan çocuk ve gençlerle yetişkinler arasındaki kuşak çatışması üç bin yıl önce de vardı, şimdi de var, gelecekte de var olacak bir olgudur.” (Aydın, 2008 :100)

Dürişip ilme cehd it daimü'd-dehr

Ko cehli kim hakikat oldurur zehr

Âb-ı Hayat, s.184

(Dünyada devamlı olarak ilim için çalış, cehaleti bırak ki o aslında zehirdir.)

İntisab eyleyegör tarihe

Ki sezâ olmayasun tevbîhe

Lutfiyye-i Vehbî, s.55

(Tarihi öğren, araştıır ki azarlanmaya layık olmayasın.)

Atalay yürükoğlu genç nesil ile geçkin nesil arasındaki anlaşmanın ancak iletişimle mümkün olduğunu şu şekilde belirtir: “20.yy’ın hızlı toplumsal değışmeleri yetişkinler ve gençler arasındaki ayrılığı daha da belirgin olarak su yüzüne çıkardı. Eski kuşaklar yeniliklere uymakta güçlük çekince, geleneklere sımsıkı tutundular. Yeniliğe açık olan gençler, gelişme döneminde bulunmaları nedeniyle baş kaldırmaya ve bağımsız olmaya çalıştıkları için işe eskilerin tüm değerlerini yadsımakla başladılar. Haksızlığa katlanamayışları, çabuk çözümleri benimsemeleri yetişkinlerle aralarını açtı. Yetişkinlerin de gençlere tepeden bakmaları, onların düşüncelerine kuşku ile yaklaşmaları, aralarında ki kutuplaşmaları hızlandırdı. Bunun sonucunda da iletişimleri koptu. Gençler hem özgürlük arar, hem de dizginlenmeyi bekler. Kuşakların birbirinden uzaklaşmamasının tek yolu, iletişim kurmak ve sürdürmekten geçer.” (Yörükoğlu, 1980:289)

Hicvden el-hazer ey cân-ı peder

Ki virür meşreb-i irfâna keder

(Ey babasının canı; hicvden, yergiden kaçın ki o, bilgelik meşrebine keder getirir.)

Hayriyye-i Nâbî, s.260

Kabusnâme adlı mensur nasihat-nâmenin yazarı Keykavus, nesiller arasında yaşanan söz konusu kuşak çatışmasına da değinerek şu şekilde seslenir: “*Ayrıca bilmiş ol ey oğul, gençler gaflet yüzünden kendi bilgilerinin yaşlıların bilgisinden üstün olduğunu düşünürler. Bu düşüncenin yanlış olduğunu bildiğim halde sana yol göstermekte geri durursam bu hiç doğru olmaz.*” (Gökçe, 2008: 8)

3. 3. 3. Çevrenin İnsan Üzerindeki Etkisi

İnsanın karakteri, sadece doğuştan getirdiği özelliklerle yani kalıtımla şekillenmez. Karakter üzerinde yaşanan çevrenin de önemli bir etkisi vardır. Böyle bir durumda insan, içinde bulunduğu çevreye dikkat etmeli, çevrenin, karakteri üzerinde yaptığı etkileri görebilmelidir. Şairler, çevrenin etkisi ile bir insanın bağlı bulunduğu sosyal hayatı ile etkileşim içinde olduğunu, dolayısıyla doğrularının, yanlışlarının, edindiği görgü, tutum, davranış ve bilgilerin çevresindeki insanların yapacakları katkılarla değişip gelişebileceğini dile getirmek istemişlerdir.

*Bagırsak kişi özke küznü bolur
Anar baksa kulk yannı tüzgü bolur*

Kutadgu Bilig, s.937

(İçten bağlı olan kişi insana ayna olur, insan ona bakarak doğasını ve tavrını düzeltebilir.)

Bir insanın çevresine karşı çeşitli sorumlulukları vardır. Kişi en az kendi kişisel hayatı kadar insanların hayatını da göz önüne almak, buna göre davranış geliştirmek durumundadır. Etrafına iyilik ve güzellikler yayan bir insan elbette ki iyilik ve güzellik bulacaktır. Aksine kötülük ve zulme başvuran bir insan aynı şekilde karşılık görecektir. Öyleyse bu etkiye tepki ilkesi uyarınca kişi çevresine karşı olumlu tepkiler içerisinde bulunmalı, çevreden gelen olumsuz, rahatsızlık veren durumları ise elinden geldiğince önlemeye çalışmalıdır.

Süçig sözle barça kişike tilin

Açuk tut yüzüingni yaruk tut alın

Kutadgu Bilig, s.879

(Herkesle tatlı söz söyle, yüzünü açık ve alnını parlak tut.)

İnsanın duyarlı olması ve etrafında meydana gelen tüm gelişmeleri fark etmesi güzel bir şeydir. Ancak meydana gelen gelişmeleri fark etmek, her işe burnunu sokmak veya bilinmeyen, gizemli durumlara el atmak, çözüm getirmeye çalışmak demek değildir. Bu nedenle kişi bazen, bazı şeyleri fark etmiş olsa bile onları görmezden gelmesi doğru bir yaklaşım olacaktır. Yoksa aksi halde kişinin, ağrısız başını ağrıtmaması, diğer insanların problemleriyle uğraşmak ve bu problemleri kendi problemleri hâline getirmesi durumu vardır. Böyle bir hâle düşmemek için bazen insanın kulaklarını kapaması, diline kilit vurması kendi ve sevdiklerinin sağlığı açısından akıllı bir hareket olacaktır. Abdulkadir Geylani'nin bu konuda şöyle güzel bir özdeyişi vardır: “*Görme- mezlikten gelmek gibi ilim, bilmemezlikten gelmek gibi akıl ol- maz.*” (Paksu, 2007: 227)

3. 3. 4. İslam Toplumunda Ziyaret

Türk toplumunun şu an kaybetmek üzere olduğu oysa pek çok milletin hayranlık duyduğu, kendi kültürlerinde olmadığı için sosyal dayanışma anlamında büyük bir eksiklik saydıkları önemli bir değerdir ziyaret. Eskiden insanlar özel günlerde, hastalıklarda, matemlerde, kutlamalarda birbirlerini ziyaret eder, birbirlerinin sevinçlerine ve üzüntülerine ortak olurlardı. Günümüzde bu değer giderek kan kaybetmekte ve genç nesiller arasında önemsiz bir değer olarak görülmektedir. Özellikle büyükşehirlerde tek kişilik yaşamların giderek artması, bencil, çıkara dayalı ilişkilerin çoğalması ve insanların birbirlerini samimi olarak değil, çeşitli istek ve dileklerini gerçekleştirmek için arayıp sormaları gibi çeşitli sebeplerle sosyal dayanışmayı sağlayan bu önemli değer, giderek yok olmaya yüz tutmaktadır. Oysa Avrupa toplumu sahip bu de-

ğeri hep hayranlıkla övmüş, böyle bir değere sahip olmamanın eksikliğini duymuştur.

Kişiye vâcib durur rahme silâ

Çün murad anunla irer hâsıla

Pend-nâme-i Nazmî, s.265

(Akrobayı gözetmek kişiye vaciptir. İnsanın isteği bununla gerçekleşir.)

Kat'-ı rahm eylemektden eyle hazer

Yohsa ol rişte-i hayatı keser

Gülşen-i Niyâz, s.217

(Akrobayla ilişkiyi kesmekten sakın yoksa bu, hayat bağına keser, koparır.)

3. 3. 5. Dostluk ve Düşmanlık

Yalnız yaşayamayan insan için dostların, tanıdıkların, akrabala ve yakınların büyük bir önemi vardır. İnsanın dertlerini paylaşacağı, üzüntülerine ortak olacak, taşıyamayacağı sırlarını aktarabileceği, felaket anlarında sığınabileceği yakınlarının olması gerekir. Manzum nasihat-nâmelerde insan ilişkileri üzerinde de durulur ve okuyucuya dostlarını iyi seçmesi, düşmanlarına karşı ise temkinli olması ve elinden geliyorsa düşmanlıktan tamamen sakınması tavsiye edilir. Özellikle dost seçiminde insan, iyi gün dostları yerine, kötü gün dostlarına yönelmeli, eğer böyle dostlar bulursa onlara sınımsız sarılmalı ve onları bırakmamalıdır. İkiyüzlü, kötü huylara sahip, dedikoducu, bencil ve zararlı alışkanlıkları olan kimselerle ise- mecburen bir arada olmak gibi bir durum varsa- eskilerin deyimiyle ağız dostluğu kurulmalıdır. Yani onlara karşı kötü sözlerle veya davranışlarla yaklaşmamalı, aradaki bu zorunlu yakın ilişkiyi düşmanlığa çevirmemeye gayret göstermelidir.

Herkesün kavlini sadık sanma

Cümleyi lik münafık sanma

Hayriyye-i Nâbî, s.225

(Herkesin sözünü sadakatle ve dostça söylenmiş sanma lakin herkesi de ikiyüzlü kabul etme.)

Felaketlerin sağladığı belki de tek fayda insanın gerçek dostlarının olup olmadığını anlayabilmesidir. Çünkü genellikle felaket anlarında insanların etrafında bulunan kimseler söz konusu felakete bulaşmamak, kendi başını da derde sokmamak için yakınlarını, dostlarını yalnız bırakırlar. İnsan, böyle anlarda yanında olan, ona destek veren, sıkıntısını paylaşan kimseleri hayatının diğer zamanlarında sürekli olarak arayıp sormalı, onlarla ömür boyu süren, kalıcı dostluklar kurmaya çalışmalıdır.

İyi gün dostudur âlem senünle

Hemân bir kem günün görse cüdâdur

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.289

(İyi gün dostu güzel günlerde seninle hemen kötü bir günün olsa senden uzaktadır.)

Yâr yârün cevri ni çekmek gerek

Yâr cevri nden gerekmez gam yemek

Pend-nâme-i Nazmî, s.147

(Dostun, dost olduğu kişinin eziyetine katlanması, dostun eziyetinden gam yememesi gerekir.)

Kötü, fitne, düzenbaz ve ikiyüzlü insanları gören ve böyle insanların kötülüklerinden emin olmak isteyen bir kimse, sahip olduğu en büyük değer olan sevdiklerine daha fazla yaklaşmalı, onlardan gelebilecek eziyet veya sitemleri gelip geçici, önemsiz, su üstüne veya çölde kum üzerine yazılan yazı gibi bilmelidir.

Dostluklar kadar düşmanlıklar da önemlidir. Düşmanlık pek çok yönüyle kötü olsa da insanı temkinli, dikkatli, uyanık ve tetikte kıldığı için bazı yararları vardır. Su uyur düşman uyumaz atasözünü dikkate alan bir kimse eğer düşmanları da varsa onlara karşı tedbirli davranır, gelebilecek tehlikeleri önceden bertaraf etmeye çalışır, bu arada kendisini düşmanına karşı güçlendirmeye gayret gösterir. Ancak birbirine eşit olmayan düşmanlıklar insan

için oldukça zararlıdır. Büyük güçlerle veya gruplarla yapılan düşmanlık kişi için büyük zararlar doğuracak ve söz konusu kişinin hayatı, hayattan aldığı lezzetler anlamsız bir hâle gelecek ve yaşam o kişi için bir zindana dönüşecektir. Bu nedenle düşmanlıktan kaçınmak gerekir, hele de böyle büyük düşmanlıklara hiç düşmemek için güler yüzlü, doğru sözlü ve tatlı dilli olmak gerekir. Ancak insan, istemediği hâlde olan ve üzerine gelen insanların meydana getirdiği düşmanlıklar içerisine girmişse o vakit oldukça temkinli adımlar atmalı, düşmanını zayıf bulduğu an yok etmenin yollarını aramalıdır.

Katılgan yagıngı yakın kıl yaraş

Selamet tirilgil esen bolga baş

Kutadgu Bilig, s.731

(Düşmanını dost etmeye gayret et, onunla barışarak emniyet ve huzur içinde yaşa.)

Düşmene itme cevri hem bî-had

Yâr ola bir dem ol sana şâyed

Gülşen-i Niyâz, s.224

(Düşmana karşı yürüttüğün düşmanlık sınırsız olmasın. Bir de bakarsın ki düşmanın dostun olmuş.)

3. 3. 6. Değerler Eğitimi

Değerler, davranışlara yön veren standartlardır. Hayatın her yerinde, her zaman insan zihnindeki çeşitli değerlerle harekete geçer, sosyal yaşamını onlarla düzenler ve kolaylaştırır. Bu nedenle değerler, tutum ve davranışlarla yakından ilişkilidir, onlara yön verir.

İncelenen manzum nasihat-nâmelerde insanı insan yapan dinî, ahlakî, sosyal vb. değerlerin çeşitli öğütler içerisinde öğretilmeye çalışıldığı görülmektedir. Değer eğitiminde öğütlerin de önemli bir yeri vardır. İnsanlar geleneksel bir biçimde sahip oldukları değerleri gelecek kuşaklara genel olarak sözlü kültürle aktarmaya çalışırlar. Bu aktarım içerisinde öğütler başvurulan

yaklaşımlardan biridir. Şairler, çocuklarına, onların şahsında gençliğe ve gelecek nesillere öğüt verme metodunu kullanarak içinde buldukları toplumun hayat standartları olan değerleri aktarmaya ve böylece elleri altında bulunan nesli eğitmeye çalışırlar. Bu değerlerle kişinin olumlu bir karakter sahibi, kendisiyle ve çevresiyle barışık, güzel ahlakla ahlaklanmış, çeşitli ilimlere yönelen bir yapı oluşturması amaçlanır. Bu noktada şairler, bir sosyal öğrenme ortamı olan nasihat-nâmeleri aracılığıyla önemli bir görevi yerine getirirler. Mahatma Gandi'ye atfedilen şu özdeyiş bu anlamda dikkate değerdir: “*Değerlerinize dikkat edin, karakterinize dönüşür, karakterinize dikkat edin kaderinize dönüşür.*” Böyle bir durumda insanın kaderini belirleyecek değerlerin doğru bir şekilde ve çağa uygun olarak eğitimini vermek gerekir. Nasihat-nâme şairleri yaşadıkları devir itibariyle öğüt metodunu kullanmışlardır ancak günümüzde değer eğitiminde çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir.

Köni söz irig ol könlüke açığ

Sinürse anın asğı birgey tatığ

Kutadgu Bilig, s.961

(Doğru söz sert olur ve gönle acı gelir, bu sözün manasını iyice ruhuna sindirirsen faydası senin için tatlı olur.)

Değerler eğitiminin temel amacı; çeşitli programlar aracılığı ile kişilere temel insani özellikleri kazandırmak, değerlere karşı duyarlılık oluşturmak ve onları davranışa dönüştürme konusunda yardımcı olmaktır.

Değerler toplumdan topluma, kültürden kültüre değişiklik gösterse de, bazı değerlerin evrensel özellikler taşıdığı bilinir. “*Öyle mutlak ve ebedi değerler vardır ki onların milleti olmaz, onlar beynelmileldir. Onlar insanların ortak lisanındır. Bütün kalp ve zihinler o değerlerde birleşmektedir. Fert onları doğuştan toplumda bulur. Ne kadar uğraşsa onları değiştiremez. Onlar ne ferdin ne de belli bir milletin malıdır.*” (Bayraklı,1980: 34)

genel olarak bu değerler insani değerler olup hemen hemen her din ve inanç sistemi bu değerleri bünyesinde barındırır.

Ogul kızka öğretgü erdem bilig

Bu erdem bile bolsu kıkı silig

Kutadgu Bilig, s.286

(Çocuklara fazilet ve bilgi öğretmeli ki, onlar iyi ve güzel yetişsinler.)

Örgün eğitimde değer eğitimi önemli bir yer tutar. Türkiye’de özellikle son zamanlarda yenilenen ilköğretim programlarında yer alan en önemli yeniliklerden biri değer eğitimi ve öğretimidir. Derslerde kazanımlar işlenirken bu değerler, konular arasında yer alır. Sabır, alçak gönüllülük, ön yargısız yaklaşma, cesaret, paylaşma, sevgi, saygı, sorumluluk, doğruluk, özgürlük, adalet, öfkeyi yenme, şiddetten kaçınma, insanlık onuru, hoşgörü, mutluluk, saygı, merhamet, dürüstlük gibi temel insani değerler, insanın en iyi tarafını ortaya çıkararak ve kişiliğini bütünüyle geliştirerek, modern insanın, kendini gerçekleştirmiş insan; eski insanların ise insan-ı kâmil dediği ideal insanın şekillenmesini amaçlamaktadır. Bu amaçla eğitimde söz konusu temel değerleri kapsayan eğitim programları geliştirilmeye başlanmıştır. Bu programlarla amaçlanan, çocukları, hemen hemen bütün dinlerde ve inançlarda yer alan bu kavramlarla erken yaşlarda tanıştırmak, kendi akran grubuyla birlikte çeşitli drama, grup oyunu, tartışma, eğitici film, masal, hikâye ve grup etkinliklerinden de yararlanarak bu kavramlar konusunda düşündürmektir. Tabii, bu, daha çok bilişsel süreçlere hitap eden bir yaklaşımdır. Fakat değerler yaşantıyla öğrenilir. Bu nedenle sadece bu tarz bir eğitimle değerleri öğretmek mümkün değildir. Yaşamın içinde uygulamalara da ihtiyaç vardır. Ebeveynler ve öğretmenler sözleri, davranışları ve eylemleriyle çocuklara örnek olmalıdırlar.

3. 3. 7. Siyasî Eğitim

Siyasî eğitim başlığı altında siyaset-nâme özelliği gösteren ve Türk edebiyatının en büyük manzum nasihat-nâmesi olan Kutadgu Bilig başta olmak üzere diğer nasihat-nâmelerde siyaset, devlet yönetimi, devlet yönetiminde bulunanların taşınması gereken nitelikler, sultanın veya hükümdarın emri altındakilerin, maiyetindekilerin nasıl olması gerektiği, devlet kademesinde çalışan, taşıdığı memuriyet yükü bakımından en tepede veya en uçta olması söz konusu olmadan millete hizmet noktasında tüm çalışanların hangi vasıfları taşınmaları gerektiği ve tüm kurumlarıyla bir devletin, ideal bir devletin nasıl oluşturulacağı hususları ele alınır. Bu hususlar ele alınırken siyaset-nâme özelliği de taşıyan manzum nasihat-nâmelerde sadece kuru öğütler değil, başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere dinde yer alan ve devlet yönetimini esas alan emir, ilke, olay ve durumlar ortaya konulur; tarihten, çeşitli hikâyelerden, atasözleri ve özdeyişlerden faydalanılarak öğütler etkili kılınmaya çalışılır.

Köksüz bir ağaç olmayacağı gibi, halksız bir saltanat da mümkün değildir. Öyleyse sultan, halkından haberdar olmalı, ona dayandığını bilip anlamalıdır. Eskilerin ortaya koyduğu bu ilkeler günümüz için de geçerliliğini korumaktadır. Eğer bir iktidar halkını memnun edemiyor ve halkın ihtiyaçlarına cevap veremiyorsa saltanatı sürekli olmaz. Böyle bir durumda yapılması gereken halka yaklaşmak, onun ihtiyaçlarını gidermek, tüm kurumlarıyla devletin yek-vücut olduğunu ve halkı için var olduğunu göstermektir.

Kiming elgi bolsa budunka uzun

Silig bolgu kılkı kılınçı tüzün

Kutadgu Bilig, s.174

(Kim halka hâkim olursa onun doğası yumuşak, tavır ve hareketleri asilane olmalıdır.)

Bir halk nasılsa öyle yönetilir düsturu uyarınca halk da kendini bilmeli, kendi durumunu düzeltmeli, kaptan olarak göreve getirdiği kimseleri seçerken özenli ve dikkatli olmalıdır. Bunun yanında her bir ferdin aslında devletin bir parçasını oluşturduğu düşüncesiyle devletin malını deniz bilse bile ondan ihtiyacı kadar yararlanmayı, suistmal ve ihanetten sakınmayı göz önünde bulundurması gerekir.

3. 3. 8. Ekonomi Eğitimi

Ekonomi eğitimi başlığı altında iktisatlı yaşam, kanaatkâr olmak, mal, mülk ve varlığın önemi, ticaretle, alışverişte dikkat edilmesi gerekenler, ticaret adabı, borç ve ödünç alma, mal alım satımı, dost ve yakınlarla kurulacak ekonomik ilişkiler ele alınmaktadır.

Bir insanın sosyal ilişkileri içerisinde insanlarla ekonomik anlamda kurduğu bir ilişki bulunur. Bu ilişkide insan, oldukça dikkatli olmalı, aldatılmaktan, kandırılmaktan ve zor durumlara düşmekten korunmak için temkinli ve düşünceli olmalıdır. Atalarımız yazdıkları manzum nasihat-nâmelerde, insanın böyle bir hayatı olduğunu da unutmamışlar, insan tabiatının barındırdığı kötü özellikleri öne çıkararak okuyucuyu yakınlarıyla veya tanıdıklarıyla kuracakları ticari ve ekonomik ilişkilerden, tanımadıkları kimselerle veya esnafla kuracakları ilişkilere kadar tüm ticari ve ekonomik hayatında uyardırma çalışmışlardır.

Hiç ölmeyecekmiş gibi bu dünya hayatına çalışan bir mümin için mal ve mülkün büyük bir önemi vardır. Mal, mülk veya maddi değerler onlara köle olmak için değil, onları kullanmak ve başkalarına köle olmamak için asgari düzeyde, kişinin yaşamını kolaylaştıracak bir şekilde elde edeceği varlıklar olarak belirtilmiştir. Her ne kadar tasavvuf ilmi, her türlü maddi değeri elinin tersiyle itmek gerektiğini savunuyorsa da İslam dini, insanın başkalarına muhtaç olmayacak bir biçimde bazı maddi varlıklara sahip olmasını, böylece mal kaygısı çekmeden ve başkalarını ra-

hatsız etmeden ahiret hayatı için gerekli çalışmalara yönelmesini belirtmektedir. Böyle bir durumda inanan bir insan, bu dünyanın kalıcı olmadığı gerçeğini hatırlıdan hiç çıkarmadan, etrafındakilere sürekli hayır ve ihsanda bulunarak, emellerini uzatmadan, aynı derecede imana sahip zengin bir müminin fakir bir mümine göre Allah katında yaptığı ihsanlarla daha büyük bir merteye elde edeceğini bilir ve buna uygun olarak, kazandığını hak yolunda dağıtır ancak kazanmaktan geri durmaz.

Gel bahil olma sehâ ehlinden ol

Kıl atalar yiy ü iç oyna vü gül

Nüşa-ı âlem ve şerhü'l-âdem, s.146

(Cimri olma cömertlik ehlinden ol. Bağışlarda bulun ye, iç oyna ve gül.)

Mutavassıt ola hâl ü mâlin

Arama pek ötesin ikbâlin

Lutfiyye-i Vehbî, s.129

(Yaşayışın, malın vasatta kalsın, ikbalin daha ötesini isteme.)

Bir insan dostlarıyla kuracağı ekonomik ilişkilerde bazı şeyleri göz önünde bulundurmak zorundadır. İnsan dostlarıyla yiyip içip eğlenebilir, güzel güzel muhabbet edebilir ama iş, aralarında oluşabilecek bir alışveriş, bir borç alıp verme meselesine gelince dostluğun ve yakınlığın bazı yönleriyle sıkıntılar doğuracağını unutmamak gerekir. Atalarımız dostunla ye iç ama alışveriş etme diyerek dostla kurulabilecek bir alışverişin mevcut dostluğu zedeleyebileceğini dile getirmek istemişlerdir. Çünkü dostlar birbirlerine hiçbir konuda yük olmadıkları gibi maddi konularda da yük olmak istemezler. Ancak bu durum, dostun iyiliği adına bazı sorumlulukları yüklenmeyi beraberinde getirir. Her dost sanılan kimse de bu durumu kaldıramaz. Başlangıçta belki düşünülmeden kabul edilen bu tür bir sorumluluk, ilerleyen zamanlarda düşünölmeye başlayınca dostluğu zedeleyecek bazı kötü fikirlerin yeşermesine sebep olacaktır. Buna benzer olarak dostlar

arasındaki borç alışverişi de dostlukları sınavan önemli bir ilişkidir. İnsan, bir dostuna borç verdiği zaman onu tekrar istemekten utanır. Hatta bir anlamda verdiği borcu bir hibe sayar ve unuttur. Çünkü unutmak zorundadır. Unutmayıp da dostuna bunu sürekli hatırlatması zaten aralarındaki dostluğun dostluk olmadığını ortaya kayacaktır. Bununla birlikte borç alan dostu, aldığı borcu belirtilen zamanda vermez veya geciktirirse aralarındaki ilişki çok çabuk düşmanlığa dönüşecektir. Bu nedenle dostlukları maddi anlamda sınamamak gerekir. Tabiatının maddi konulardaki zayıflığı sebebiyle insan, dostlarını ve yakınlarını kaybetmemek için onlarla bu türden ilişkilere girmemelidir.

İtme ahabbına dahi ikrâz

Kesmesün aranızı ol mukraz

Lutfiye-i Vehbî, s.114

(Ahabbına bile ödünç verme, bu aranızın açılmasına sebep olmasın.)

İnsanın dostlarıyla kuracağı ticari ilişkilerin dışında tanımadıklarıyla veya esnafla kuracağı ilişkide de dikkatli olması, aldatılmaya karşı uyanık bulunması gerekir. Manzum nasihat-nâme şairleri, özellikle esnafla kurulacak ilişkide okuyucuyu dikkatli olmaya sevk etmek için bazı öğütlerde ve önerilerde bulunmuşlardır. Haksızlık yapan, aldatan, kalitesiz mal satan, ahlaksız ve kişiliksiz esnaftan uzak durmalarını; temiz, tertipli ve düzenli çalışan, ölçüye tartıya dikkat eden, ahlaklı ve imanlı esnafla alışverişte bulunmalarını tavsiye etmişlerdir. Bunun yanında okuyucunun mal satan kimselere karşı dikkatli olmalarının dışında, aynı zamanda kendilerinin de dürüst, hileden uzak, rehin, kefil ve faizden sakınan; ucuz olanı değil kaliteli olanı arayan, hisseli, şüpheli bilmediği yerlere sermaye yatıran müşterilerden olmamalarını belirtmişlerdir.

Nesnenin ucuzuna bakma sakın

Cân u cismın odlara yakma sakın

Pend-nâme-i Zarîfî, s.41

(Alacağın şeyin ucuz olmasını gözetip canını ve cismini ateşlere yakma sakın.)

Manzum nasihat-nâme şairleri, insanların sadece tanıdıkları veya tanımadıklarıyla kuracakları ekonomik ilişkilerini değil, kişinin kendi içinde, kendisine dönük tutumluluğu, ölçülülüğü ve kanaatkârlığını da ele almışlar, bir insanın hayatı boyunca tüketmez hazine olan kanaatkârlığı benimsemesini, alışverişlerinde israftan ve cimrilikten kaçınarak ölçülülüğü esas almasını, sahip olduklarına dikkat ve özen göstererek tutumlu, iktisatlı bir yaşam sürmesini öğütlemiştir.

Şairler ödünç alma konusu üzerinde de durmuşlar insanın çok zor durumlara düşmedikçe ödünç almaktan sakınması gerektiğini belirtmişlerdir. Çünkü ödünç gülerek gider ve ağlayarak gelir. Atalarımız ödünç almakla ilgili olarak şöyle güzel bir öğüt vermişlerdir: Ödünç ata binen tez iner.

Virme bî-rehn sakın kimseye mal

Ki olur sonra mü'eddi-i cidâl

Hayriyye-i Nâbî, s.236

(Rehinsiz ve kefilsiz sakın kimseye mal verme ki sonra bu hususta anlaşmazlık çıkar.)

Eyle dâd ü sitedinde dikkat

Olma üftâde-i dâm-ı mihnet

Lutfiyye-i Vehbî, s.113

(Alışverişinde dikkatli ol da mihnet tuzağına düşme.)

Asıg yasta yinçge bolur kılkları

Katılsa munı ked küdezip yorı

Kutadgu Bilig, s.762

(Kâr ve zarar hususunda çok hassas olurlar; onlar ile iş görürken, bu hususa çok dikkat etmelisin.)

3. 4. İLMÎ VE MESLEKÎ EĞİTİM

İlmî ve meslekî eğitim başlığı altında âlemdeki ve insandaki çelişki, ilm-i kıyafet, danışmanın, fikir almanın, meşveretin, yabancı dil öğrenmenin, ikinci bir dil bilmenin kişiye sağladığı faydalar, düşünmenin, fikir yürütmenin önemi, tefekkürün önemi, okuma ve yazmanın önemi, tabiatın, soyaçekimin insan üzerindeki etkileri vb. gibi konularda manzum nasihat-nâme şairlerinin verdikleri öğütler yer alır.

3. 4. 1. İlim ve Meslek Tanımları

Manzum nasihat-nâmelerde ilmî ve meslekî eğitim başlığı altında okuyucuyu çeşitli meslekler konusunda haberdar etmek, hangilerinin işe yarar, hangilerininse anlamsız ve faydasız ilimler olduğunu ortaya koymak amaçlanmıştır. Günümüzün modern meslekî rehberlik çalışmalarında olduğu gibi, o dönemde şairler İslam dininin mesleklerle ilgili emir ve yasakları varsa öncelikle bunları esas alarak hangi mesleklerin yüceltildiği, hangilerininse eleştirilerek yasaklandığını belirtmişler; bunun dışında meslek seçimiyle ilgili olarak duydukları, okudukları ve tecrübe ettikleri meslekleri okuyucunun bunlara yönelmesi veya bunlardan uzak durması bakımından açıklamaya çalışmışlardır.

Matlabun eyle ma 'ali-i umûr

Vadi-i felsefeden eyle ubûr

Hayriyye-i Nâbî, s.200

(İşlerin yücelerini öğrenmeye bak ve felsefe vadisine dalmaktan kaçın.)

Sana kâfidür ola nakş-ı zamir

İlimden fikh u hadis ü tefsir

Hayriyye-i Nâbî, s.201

(Derunu gösteren ilim sana kâfidir ki bunlar da fıkıh, hadis ve tefsirdir.)

İncelenen manzum nasihat-nâmelerden başta Lutfiyye-i Vehbî ve Hayriyye-i Nâbî olmak üzere birkaçında ilim ve meslek

seçimiyle ilgili çeşitli öğütler, açıklamalar ve bilgilendirmeler yer alır. Hangi mesleklerin uygun hangilerininse işe yaramaz ve zararlı olduğu, hangi bilimlerle uğraşılıp hangilerinden sakınılması gerektiği topluca şu şekilde verilebilir: Öncelikle İslami ilimlerden tefsir, hadis, fıkıh, kalam, siyer gibi ilimleri kesinlikle öğrenmek gerekir. İslami ilimlerin dışında şairler sosyal bilimler, fen bilimleri ve beşeri bilimlere ait çeşitli bilimlerden okuyucunun ilgilenmesi ve uzak durması gerekenleri sıralarlar: örneğin tıp ilmi hem bir ilim hem de bir meslek olarak önemli bir ilim olup herkesin bu ilme yönelmesi tavsiye edilmektedir. Çiçekçilik mesleği boş ve gereksiz bir meslek olup uzak durulması gereken mesleklerden biri olarak gösterilir. Felsefe ilmiyle uğraşmak ve felsefeci olmak aklı başında bir insan için zarardan başka bir şey değildir. Çünkü akılla çözülemeyeceği bilinen şeyleri yine akılla zorlamak ve anlamaya çalışmak boşa kürek çekmek olup dinî bakımdan da uygun bulunmaz. Şiir ve nesir ise ilgi gösterilmesi gereken ve bir hayat boyu zevk ve mutluluk verecek ilimlerdir. Ancak şiirde yergiden kaçınmak gerekir. Manzum nasihat-nâme şairleri okuyucuya tarih ilmine ilgi göstermesini, bu ilimle alakalı pek çok kitap okuyarak geçmişi öğrenmesini ve geçmişten ders ve tecrübeler almasını öğütlerler. Geçmişleri, ülkeleri, geçmiş insanları araştırmak, bunlar üzerinde düşünmek, insanın benzer hatalara düşmemesini sağlayacaktır. Şairler musiki ilminden uzak durmayı tavsiye ederler. Ancak buradaki musiki ilmi, şiirlerde özellikle gazellerde yer alan musikiden farklı olup çeşitli musiki aletleri ile ve eğlence yerlerinde icra edilen musikidir. Şairler, tamamının falcılık kapsamında ele alınacağı bazı ilimlerden ise kesinlikle uzak durulmasını çünkü bunların tamamen yasaklanmış, boş şeyler olup hem zaman kaybına neden olacakları hem de insanları yanlış yollara sevk edeceklerini dile getirmişlerdir. Bu ilimler şunlardır: Muskacılık, sihir, tılsım, remil, cıfr, ta'bir, vefk, nüshakarlık, narenciyat, ilm-i kimya, ilm-i simya, ta'vir, kırtas,

himya, ihfa, kum falı, ilm-i nücüm. Şairler bu ilimlerin insanı zarara uğratan ilimler olduğunu, bu ilimleri birer meslek haline getiren ve bundan geçimini sağlayanların ise ahiretlerini de ateşe attıklarını dile getirirler. Geometri ilmiyse şair Vehbî'nin oğlu için kaleme aldığı Lutfiyye-i Vehbî'de şüpheli ve işe yaramaz bir ilim olarak yer alırken Yusuf Has Hacip'in kaleme aldığı ve Türk edebiyatının en büyük manzum nasihat-nâmesi olan Kutadgu Bilig'de ise övülmüş ve okuyucudan öğrenmesi gereken faydalı bir ilim olarak söz edilmiştir. Şairler tasavvufu da bir ilim olarak ele alırlar ve okuyucuya ısrarla bu ilimden nasiplenmesi yönünde öğütler verirler. Yine tasavvuf ilmine benzer şekilde mantık ilminin de öğrenilmesi, bilinmesi gereken bir ilim olduğunu belirtirler.

Oku üslûb-ı hekim üzre hemân

Fenn-i teşrihi de eyle im 'ân

Lutfiyye-i Vehbî, s.29

(Anatomi fennini iyi araştırarak hemen tıp ilmini öğren.)

Tabîb isen nabz-gir ol alîle

Ki tab-ı hasteye sıhhat-resâdur

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.218

(Tabip isen hastanın nabzına göre davran. Böyle olunca hastaya sıhhat erişir.)

Mü 'essirdür dile şîrîn şadâlar

Ki sîtun ahseni rûha gıdâdur

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.207

(Tatlı ve hoş sesler gönle etki eder çünkü gürültünün güzel olanı ruha gıdadır.)

Felsefiyyâta tevaggul itme

Rûz u şeb anı te'emmül itme

Lutfiyye-i Vehbî, s.30

(Felsefeyle uğraşma, gece gündüz onu düşünme.)

Şair Nâbî çeşitli ilimler dışında çeşitli meslekler üzerinde de durduğu Hayriyye-i Nâbî adlı öğüt kitabında oğluna emnlikten, vakıf yöneticiliğinden, ayanlıktan sakınmasını, divan hocalığına gönül bağlayabileceğini, kadılığın güzel bir meslek olduğunu ancak pek çok sıkıntısının bulunduğunu bu yüzden bu mesleğe talip olmamasını, çiftçilik mesleğinin zor olduğunu, şairliğe yönelmesini tavsiye eder.

3. 4. 2. Sözsüz İletişim: Beden Dili

Eski insanların çeşitli alanlarda bilgiler edinmek için faydalandığı kitaplar olan manzum nasihat-nâmeler, başta çocuklar ve gençler olmak üzere tüm halkı bilgilendirmeyi ve eğitmeyi amaçlamaktadır. Bu eğitimler içerisinde insanların şekil özelliklerine bakarak onların tabiatlarını anlama ilmi olan ilm-i kıyafet de yer alır. Eski insanlar insanların hâllerine, duruşlarına, beden yapısına, organ ve uzuvlarını kullanım şekillerine bakarak çeşitli yorumlara ulaşmışlar, böylece kişinin dışına bakarak içini anlamaya çalışmışlardır.

“İnsanın fiziksel yapısından yani organlarının biçiminden, renginden, özelliklerinden insanın ahlak ve yaratılışını tanımak bilimi” (Dilçin, 1997: 190) olan ilm-i kıyafet, İslam dininin falcılık, remilcilik, ilm-i nücum gibi uygun bulmadığı ve yasakladığı ilimlere karşı insanın bir şeylerden hareketle bazı yorumlara ulaşma ve tahmin etme dürtüsünü giderebilecek bir ilim olarak okuyucunun öğrenmesi, faydalanması ve hayatında kullanması öğütlenmiş biri ilimdir. Çünkü bu ilim, diğer ilimler gibi, ortaya koyduğu sonuçları havada kalan, tahminden öteye gitmeyen ve sosyal ilişkilerde bir anlam ifade etmeyen bir ilim olmayıp tersine insanın muhatabını tanınması ve buna göre davranışlar geliştirmesini sağladığı için verimli ve işe yarar bir ilimdir. Günümüzde de eskiden olduğu kadar olmasa da önemi dile getirilen ve üzerinde çalışmalar yapılan bir ilim olarak yer almaktadır.

Zamanının en kıymetli ve kapsamlı ansiklopedisi ve bir bilgi hazinesi olan Marifetnâme’de Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri beden dilini bilmenin insanlarla ilişkilerde sağlayacağı faydaları şu şekilde belirtir: “*İnsan daha sonra arkadaşlarının ve dostlarının şekil ve kıyafetlerine bakarak düşünce, anlama ve karakterlerini, huylarını ve tabiatlarını zekâ ve ferasetiyle bilir veya onların ahlakına göre kıymet verir yahut da onları sevgi ve muhabbetle bağrına basar veya kendisine göre bir plan kurar da onlarla elinden geldiğince güzel geçinmeye çalışır.*” (Eyüplüoğlu, 1992: 178)

İnsan değişmedi ancak değişen çağlar ve medeniyetler insanın bu değişmeyen özelliklerini açıklamak için önemli gelişmeler kaydetti. Nasihat-nâmelerde kişilerin dış görünüşlerine aldanmamak gerektiği sıkça vurgulanır. Bunun yanında suret siretin aynasıdır anlayışıyla güzel yüzlülerin iyi olduğu, çirkinlerin ise genellikle içlerinin de çirkin ve kötü olduğu beyitlerle açıklanır. Ayrıca insanların yüzünde oluşan parlaklık, nur olarak tarif edilmiş ve bu nurdan yoksun olan kişilerin kalplerinin de kararmış olduğu yönünde yorumlar yer almıştır.

Kişi aslı bilmek tilese açık

Köngül til kılınca bu işke tanuk

Kutadgu Bilig, s.739

(Kişinin aslını açıkça bilmek istersen dikkat et, onun düşüncesi, sözü ve hareketi buna tanıktır.)

Günümüzde fizyonomi olarak bilinen ilm-i kıyafet, geçerliliğini neredeyse tamamen yitirmek üzere olup yerini insanların şeklinden çok bedenlerini ve sahip oldukları uzuvları kullanma biçimi, bir jest ve mimik ilmi olan beden diline bırakmıştır. Çünkü modern çağın sağladığı imkânlarla insanların her çeşit estetik operasyonla yüzlerini, şekillerini değiştirdikleri düşünülürse onların karakterlerini bu şekilde anlamak oldukça güçtür. Oysa vücut dili, ilk insandan bu yana, insanın hissettikleri, duygu du-

rumu, aldığı kültür, ihtiyaçları, karakter özellikleri ve düşüncelerini ifade eden farklı bir iletişim dilidir. Sözel olmayan bu dille, çeşitli davranışları insanların yüz ve beden hareketlerine bakarak okumak mümkündür. Bugün beden dili alanındaki tecrübe birikimiyle insan yapısının ve hareketlerinin açıklanması noktasında pek çok bulguya ulaşılmıştır. Bu bilgiler günümüzde devlet başkanlarının davranışlarını anlamaya çalışmada, işe alımlarda, çocuk eğitiminde ve hatta dostluk ve evlilik gibi yakın ilişkilerin kurulma sürecinde bile faydalanılan bir ilim hâline gelmiştir.

3. 4. 3. Kişisel Gelişim Kitapları

Manzum nasihat-nâmeler Klasik Türk edebiyatının kişisel gelişim kitaplarıdır denilebilir. Nasıl ki günümüzün kişisel gelişim kitapları insanları başarılı olma yolunda motive ediyor, karşılaştıkları zorlukları aşmak için onlara çözüm önerileri sunuyor, aile ortamında, sosyal yaşamda ve iş yaşamında verim almanın yollarını öğretiyorsa nasihat-nâmeler de yazıldıkları dönem için aynı değere sahiptirler. Bu kitaplarda İslam dinini ve tasavvufi yorumu içeren öğütlerin dışında kişiyi geliştiren, başarıya ulaşmak için motive ettiren cümleler, hikâyeler, öğütler yer alır.

Kayu işke ârzû yorısa tilek

Adak ursa buldı ol ârzû yölek

Kutadgu Bilig, s.594

(Hangi işe arzu ve dilek ile girilirse bu dilek her adımda ona bir destek olur.)

3. 4. 4. Mürşidin Önemi

Tasavvufta mürşit inancı vardır. Yani Hak yolunda ilerlemek isteyen bir kimseyi, daha önce o yollardan geçmiş, âlim, irşat sahibi bir rehberin olgunlaştırması gerekir. Tasavvuf inancı gereği mürşit, kendisine intisap eden, bağlanan müridin elinden tutup onu aşama aşama yükseltir, bir taşken onu bir inciye dönüştürür, ona çeşitli aşamaları öğretir ve onun menzile kolaylıkla varmasını sağlar. “*Bil ki Hak yolcusunun önünde terbiyesiyle ondaki kötü*

ahlakı çıkarıp yerine güzel ahlakı koyacak, onu yetiştirecek bir mürşide, rehber ihtiyaç vardır.” (Okur, 2008: 53)

Mürîd ol şeyhe teslîm it vücûdun

İdüb hizmet dime subh u mesâdur

(Şeyhe mürit ol, ona teslim et kendini; sabah akşam demeyip hizmette bulun.)

Gülşen-i Pend-i Mustafa Efendi, s.175

Nasihat-nâmelerde mürşidin elindeki mürit için bazı benzetmeler yapılır. Örneğin Mürşidü'l- Ubbâd'da mürşidin müridi olgunlaştırma süreci şöyle verilir: *Tavuk, altındaki yumurtaları istediği gibi evirir çevirir, tıpkı bir şeyhin müritlerini olgunlaştırması gibi. Yumurtaların kimi olur, kimi ölür.*

Elin ermez gözün görmez bilinmez

Bu batın ilmi mürşidsiz bulunmaz

Pend-nâme-i Sûzi, s.4

(Elin ermez, gözün görmez ve bilinmez. Batın ilmi mürşitsiz bulunmaz.)

3. 5. SAĞLIK EĞİTİMİ

Hastalık gelmeden önce değeri anlaşılması gereken bir varlık, bir zenginlik olan sağlık, insanın mutlu, huzurlu ve rahat bir hayat sürmesi için maddi ve manevi hemen hemen her tür kazançtan daha değerli ve daha önemlidir. Pek çok şeyini kaybetmiş bir insan eğer sağlığı yerindeyse o kaybettiklerini tekrar kazanabilir ancak sağlığını kaybetmiş bir insan pek çok şeye sahip olsa bile bu sahip olduklarıyla belki de bir daha eski sağlığına kavuşamaz. Bu nedenle kaybetmeden önce kıymetini bilmek gerekir.

Bir dahi girmez ele bu yadigâr

Alemün a'lâsı sağlıkdır ey yâr

Deh-murg-ı Şemsî, s.100

(Ey yâr, âlemin en yüce şeyi sağlık olup bu yadigâr, elden gitti mi bir daha geri gelmez.)

Sağlıklı bir hayat sürmek için insanın hem ruhuna hem de bedenine bakım yapması gerekir. Ruh sağlığı denince akla insanın psikolojik bakımdan dengede olması, hayata ve insanlara uyum gösterebilmesi gelir. Beden sağlığı da ruh sağlığı kadar önemli olup beden sağlığı denince akla insanın normal bir insanın sürdürebileceği şekilde yaşamını sürdürebileceği bedeni kuvvetleri ve zindeliği gelir.

Manzum nasihat-nâmelerde insanların hem ruh sağlıklarına hem de beden sağlıklarına önem vermeleri, bunun için bazı öğütleri ve önerileri dikkate almaları gerektiği belirtilir. Şairler, birer tabip gibi, yazdıkları eserlerde insanları mutluluğa ulaştıracak sağlık reçeteleri sunarlar.

Esenlik tilese kör ıgsızlıkın

Az atlığ otug yi tiril ay tigin

Kutadgu Bilig, s.792

(Dâima sıhhatte kalmak ve hiç hasta olmamak istersen, az adlı ilaçtan ye ve öyle yaşa, ey beyzâdem.)

Birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olan ruh ve beden her ne kadar ayrı ayrı işlev ve özellikleri söz konusuysa da, vücudu oluşturmada her ikisi de görev alır ve birbirlerini etkilerler. Bu nedenle ruh sağlığı yerinde olmayan bir insanın beden sağlığından, beden sağlığı yerinde olmayan bir insanın da ruh sağlığının yerinde olduğundan söz etmek mümkün değildir. Böyle bir durumda insanın bedenî rahatsızlıkları kadar psikolojik rahatsızlıklarını da dikkate alması, onlar için de gerekli tedavi ve çarelere başvurması gerekir.

Günümüzün tıbbi gelişmeleri İslam dininin ölüm dışında her türlü hastalığa çare bulunacağı gerçeğini ortaya koymuştur. Öyleyse insan belirli bir son olan ölümün dışında her türlü rahatsızlığı için deva bulmak endişesinde olmalı, sağlığını ihmal etmemeli, gerekli tedavi ve bakımları yaptırmalıdır.

Manzum nasihat-nâme şairleri bir insanın hastalığa yakalanmadan önce tedbirlerini almasını, bunun için de düzenli, aşırılıklardan uzak bir hayatı tercih etmesi gerektiğini belirtirler. Özellikle tasavvuf ehlinin üzerinde durduğu bu konuda, beden ve ruh sağlığı birlikte ele alınmakta, okuyucuya öncelikle Allah'ın emir ve yasaklarına uygun bir dünya hayatını benimsemesini, nefsinin eğitmesini, uykudan yemeğe, öfkeden muhabbete kadar pek çok konuda ölçüyü esas almasını öğütlemektedir.

Gözetgil itidâli şöyle düriş

Ki ne et yana vü ne göyniye şiş

Pend-nâme-i Güvâhî, s.107

(Orta halliliği gözeterek şöyle davran ki ne et yansın ne şiş.)

3. 6. ÇOCUK EĞİTİMİ

En büyük yatırım insana yapılan yatırımdır. Çünkü dünyanın en zor işi insan yetiştirmektir. Bir insan, bir hayvan gibi hayatta hazır ve donanımlı olarak gelmez. Hayatı öğrenmek için hiç bir şey, bir sıfır olarak hayata başlar. Bir kaplumbağa, yumurtadan çıkar çıkmaz suda yüzebilir. Oysa insanoğlu kendi başına hiçbir şey yapamaz ve büyük emek ve özenler gösterilerek büyütülür. Sadece maddi bir dünyası yoktur onun, aynı zamanda manevi bir hayatı, bir ruhu vardır. Eskilerin doldurulması gereken bir kap diyerek bir maddeye, bir nesneye indirgediği insan manzum nasihat-nâmelere göre, Yaradan'ın o yüce ruhunu dünya üzerinde belli bir vakit taşımak ve o ruhu temiz bir şekilde, aldığı gibi, aslına sadık kalarak yeniden Yaradan'ına ulaştırmak şeklinde manevi bir imtihana tabi tutulur. İşte manzum nasihat-nâme şairleri, çocukların bu kirlenmemiş ruhunu en güzel şekilde eğitmek için, nasihatlere sığınır, onları dünya ve ahiret hayatında mutlu kılacak yolları ve yöntemleri ortaya koyarlar.

Biligsiz tugar ol turu öğrenür

Bilig bilse ötrü kamug iş unar

Kutadgu Bilig, s.358

(İnsan bilgisiz doğar ve yaşadıkça öğrenir; bilgi sahibi olunca, her işinde muvaffak olur.)

İnsanın karakter denilen kişiliğinin değişmeye ve öğrenmeye açık yönünü değiştirmek, geliştirmek mümkündür. Bu anlamda çocuk terbiyesini konu alan çeşitli hadisler de bulunur:

Çocuğu güzel terbiye, evladın babasındaki haklarındandır.
[Beyheki]

Evladınıza ikram edin, onları edepli, terbiyeli yetiştirin!
[İbni Mace]

Çocuğu terbiye etmek, tonlarla sadakadan daha sevaptır.
[Tirmizi]

Çocukların eğitiminde etkili faktörlerden birisi olan öğüt verme yerli yerinde ve normal ölçüler içerisinde uygulanırsa çocuk için çok faydalı olur. Aksi takdirde hiçbir eğitici değeri olmaz, hatta zararları olur. “Çocukların bilgilenmeye ve öğüde hiç mi ihtiyaçları yoktur dersiniz elbette vardır. Ancak bunun için uygun zaman ve ortam olmalıdır. Şu şartlarda çocuğu bilgilen-dirmek faydalı olabilir: 1- Vermek istediğiniz bilginin çocuğun gerçek sorunu için faydalı olduğundan emin olduğunuz zaman 2- Çocuğun bu bilgileri kendi kendine edinmeyeceğinden emin olduğunuz zaman 3- Bu bilgileri almaya hazır olduğunu hissettiği veya yardım istediği zaman” (Aydın, 2008: 56)

3. 6. 1. Çocuk Eğitiminde Ailenin Yeri

Çocuk eğitimi için en önemli kurum elbetteki ailedir. Günümüzde anne baba okulu olarak tarif edilen aile, çocukların hayata istenilen bir şekilde dâhil olmalarını sağlayacak önemli işlevlere sahiptir. Topluma ait değerler, hayat görüşleri, örfler ve âdetler ancak aile içinde öğrenilir. İyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış, olumlu-olumsuz gibi değer ve hükümler, aile süzgecinden geçerek çocuklara ulaşabilir. Bu noktada aileler çocuklarının iyiliğini isterler. “Kendi ödedikleri bedelleri gençlerin ödememesini, çektiği acıları çekmemesini, yaşadığı başarısızları yaşamamasını

isterler.”(Aydınbaş, 2007) Çocuklar da ebeveynlerinin kendilerine bir şeyler öğretmekte ısrarlı olduklarını bilirler. Bu durumda ailenin çocuğun ihtiyaçlarını algılaması, onun isteklerini gözönünde bulundurması, onu eğitebilecek en doğru, en iyi yöntem ve tekniği belirlemesi, dengeli anne baba tutumuna sahip olması gerekir. Duyarlı aileler bu anlamda arzuladıkları hedefleri tuttururlar. Çocuklar onları seven, onları eğitmeyi bilen ailelerin elinde güzel ahlaklı, olgun, toplumun dengelerini bilen, kendisine ve insanlığa faydalı ve sosyalleşmiş bireyler olarak topluma karışırlar.

*Bî-tahâret olma hergiz iy püser
Kıl âdâb-ı kahrđan havf u hazer*

Pend-nâme-i Nazmî, s.222

(Ey çocuk, temizlikten uzak ve pis olma asla. Kahr veren şeylerden sakın.)

Allensbach Enstitüsü'nden Elisabeth Noelle-Neumann on yıl boyunca yaptığı araştırmalar sonunda korkunç temayülün ne olduğu sorulduğunda şu cevabı veriyor: *"Daha az anne baba, mühim gördükleri değerleri, çocuklarına aktarmayı önemli görüyor. Artık çocuklarına nasihat vermek (eğitmek) istemiyorlar. En az da imanda, inançta, değerlerde. Bir dalalet bu! Anne baba ve çocukları için çok üzücü!"* (Mertek, 2005)

Soyut kavramların somutluk kazanması yaşantı ile mümkündür. Çocuğa erdem sadece sözle öğretilmez. İnsanlar arası dayanışmayı, mutluluğu, dünya barışını sağlayan ve erdem denilen insanlara has güzel vasıflar, ancak yaşantı ile kazanılır. Bu anlamda manzum nasihat-nâmelerdeki cömert ol, hayır işle, iyilik yap, zorda kalmışların yardımına koş vb. öğütler, soyut değerler olarak kalmakta, çocukların bunları öğrenip uygulamaya geçirebilmesi için denemeleri ve uygulamaları gerekmektedir. Ünlü Fransız düşünürü ve çocuk eğitimcisi J.J.Ruso 18.yy.'da, çocuk eğitimi üzerine kaleme aldığı Emile adlı romanında bir mürebbi

(eğitimci) sıfatıyla Emile’i yetiştirmeye çalışırken ona çeşitli değerleri de öğretir. Bu değerlerden cömertliği öğretirken Emile’den, hayır yapmasını, fakirlere para vermesini veya bahşişte bulunmasını istemez. Bunun yerine Emile’e sevdiği eşyalardan vermesini öğütler. Böyle bir yaklaşım çocuk için daha anlamlıdır. Çünkü insanlar sevdiği şeyleri bir başkasıyla paylaşmak istemezler. Yazar ise değer eğitimini kalıcı bir şekilde ve çocuk eğitimine uygun olarak bu şekilde yapar. (Emiroğlu, 2009: 872-880)

3. 6. 2. Çocuk Eğitiminde Kurgusal Metinlerin Etkililiği

Şiir yerine hikâye formu, söz konusu değerleri kazandırmada daha etkili olacaktır. Çünkü hikâye formu içerisinde çocuğun zevkle okuyacağı bir kurgu yer alır. Bu kurgu telkin edilmek istenilen değerlerin aktarılmasında da etkili olur. *“Nitekim bilişsel psikoloji alanında yapılan çalışmalarda öykü formundaki metinleri okuyan çocukların öyküde sunulan düşüncelerin yüzde 82’sini anımsayabildiklerini göstermektedir.”* (Mehmedoğlu, 2004: 99) Hikâyeler içerisinde ise özellikle fabllar, hayvanlara karşı büyük ilgi ve sevgi besleyen çocuklar için soyut değerlerin somutluk kazanmasında ve dolayısıyla öğrenmenin sağlanmasında önemli metinlerdir. Fabl, *“Kahramanları çoğunlukla hayvan ve bitki gibi varlıklardan oluşan genellikle soyut bir düşünceyi somut bir örnek etrafında benimsetmeye çalışan hareketli öykülerdir. Latince fabla sözünden gelmektedir. Anlamı öyküdür. Masal ve destana yakın bir türdür. Onlardan farkı didaktik ve dikte edici bir özelliğe sahip olmasıdır. Onun için fabllarda mesaj herhangi bir yoruma ihtiyaç kalmadan doğrudan verilir. Olayların hayvan ve diğer varlıklar çevresinde anlatılması genellikle bir eleştirinin alinganlık yaratmadan sunulması kolaylığına da dayanmaktadır. Bu yüzden hemen hemen her kesim için benimsenebilir anlatım tarzıdır. Sadece çocuklar için değil yetişkinler için de önemli eğitici unsurlar taşır. Çünkü binlerce yıllık insan davranışlarının, deneyimlerinin birikiminden oluşmuştur. Bir noktada atasözleri-*

nin canlandırılması niteliğini taşıdıklarından belki atasözlerinden daha kalıcı eğitici özellik taşırlar.” (Aytaş ve Yalçın, 2002: 127) Bu anlamda öğüt verirken eğitici unsurlar taşıyan fabllardan yararlanmak gerekir. Öğütleri, telkinleri elmanın içindeki şeker gibi hikâyeye, fabla, masala yedirerek ve çocukların bunları severek, sezerek bulmalarını sağlamak, çocuğun sevip beğenebileceği bir kurgu, bir macera içerisinde vermek gerekir. “*Şu hâlde, her şey çocuklara masallardaki gibi bir maç, zekâ, irade, macera, iyilik yarışması şeklinde verilmelidir.*” (Kabaklı, 1987: 228)

İncelenen nasihat-nâmelerden bazılarında öğütler hikâye formu içerisinde verilimektedir. Pend-i Ricâl’de dinî öğütler, evliyaların başından geçen menkıbelerle, Güvâhî’nin Pend-nâme’sinde çeşitli hayvan hikâyeleriyle, Kutadgu Bilig’de ve Deh-murg-ı Şemsî’de diyaloglarla karışık bir hikâye formu içerisinde ve Âb-ı Hayat’ta yine çeşitli hikâyelerle verilir. Böyle bir yöntem öğütlerin kalıcılığını artırmakta, art arda verilen yap, et, ol, bil gibi emir cümleleri, hikâyelerle birlikte yumuşatılmakta ve okuyucu özellikle de çocuk okuyucu, hikâye kurgusu içerisinde söz konusu telkin ve emirleri daha etkili bir şekilde kavramaktadır. Konunun uzmanları ve eğitimciler, çocuk eğitiminde hikâyelerden faydalanmak gerektiğini şu şekilde vurgularlar: “*Amacın aktarılmasında özellikle dinî hikâyelerde bazı yazarlar didaktik bir yaklaşımla doğrudan okuyucuya bilgi vermeyi tercih ederken bazıları dolaylı yolları yeğleyerek okuyucunun bilinçaltına yönelmektedir. Gözlem ve soruşturmalarımızda gördük ki bilgi aktarmak gerektiğinde birinci yaklaşım, dini duygu ve düşüncenin geliştirilmesi noktasında ise ikinci yaklaşım etkili ve yararlı olmaktadır. Birinci yaklaşımda çocuğa yalın ifadelerle bilgi aktarılırken çocuk bundan haz duymamakta, hikâyeyi okumak için adeta direnmektedir. Oysa ikinci yaklaşımda aktarılmak istenen şeyler duygu ve heyecan yüklü bir üslupla öykü kahramanlarının yaşadığı bir macera içinde verilmektedir. Çocuklar bu tür hikâyeye-*

lere ilgi göstermektedir.” (Mehmedoğlu, 2004: 101) “Çocuğunuza eğitim değeri olan iyiliklerin, doğruların, yardımlaşmanın yer aldığı fıkra hikâye ve masallar anlatın, onların da ezberleyip anlatmasını isteyin” (Ertuğrul, 2008: 60) “Hikâye, kıssa ve örnek olaylarla somut bilgi vermek daha anlaşılır olmasının yanında dolaylı olarak öğrenme de sağlar.” (Aydın, 2008: 117) Kötülüklerin ve ahlâksızlıkların korkunç neticeleri, en güzel şekilde hikâye üslubuyla anlatılır ve insanlar bu yolla kötülüklerden sakındırılır. İyi işler ve güzel ahlâklılıkların örnek davranışları da hikâye yoluyla etkili bir biçimde aktarılarak gençler bu iyi hareket ve davranışlara teşvik edilir. Bu noktada “Hikâyeler ahlakî, felsefi ve dinî mesajları iletmenin uygun araçlarıdır. Dinî mesellerde bile taklit edilecek ya da caydırıcılık görevi gören modeller sunulur.” (Peseschkian, 2005: 60)

3. 6. 3. Çocukluk Dönemi

Çocuklara eğitim verilirken onların yaş dönemleri, hazır bulunuşluk düzeyleri, ilgileri, olgunlaşma durumları, psikolojik yapıları, güdülenmiş olup olmadıkları, istek ve arzuları, kapasiteleri ve öğrenme biçimleri vb. çocuğa ait pek çok husus gözönünde bulundurulmalı ve buna uygun olarak eğitim-öğretim yöntem ve teknikleri belirlenmelidir. Didaktik şiirin, çocuk eğitiminde diğer şiir ve edebiyat türlerinden daha etkili olduğu düşüncesiyle manzum nasihat-nâmeler kaleme alan şairler, şiirleri istenilen insan modelini oluşturmak için telkinlerin yapıldığı birer vasıta olarak kullanmışlardır. Eğitimcilerin telkinlerden faydalanmaları, ahlak ve değer eğitiminde telkinleri kullanmaları normaldir. “Ahlak eğitiminde doğruları öğretmenin bir yöntemi de telkin etmedir. Telkin bir düşünceyi aşılama, kabul ettirme demektir. Buna bir anlamda öğüt verme de denilebilir. Telkinde muhatabın söylenilenleri duygusal olarak alma, kabul etme ve tasdik etmeye hazır oluş hâlinde yararlanma söz konusudur. Bu nedenle telkin yapan kişi bilinçli olmalı, asla çocuğun iyi niyeti ve masumiyetini kötüye

kullanmamalıdır.” (Aydın, 2008: 118) Bu telkinler yapılırken çocuk eğitiminde önemli bir yeri olan çocuğa görelilik ilkesinden faydalanmak gerekir. Ancak çocuğa görelilik, çocuksuluk demek değildir. “Çocuğa görelilik deyince, çocuklar için yapılacak edebiyatın çocuğun büyüme ve gelişme çağlarına, psikolojisine, sözcük ve kavram bilgisine, algılama dünyasına uygun bir duyarlık anlaşılmalıdır.” (Şirin, 1998: 19) Oysa şairlerin, oğulları ve oğullarının şahsında çocukların eğitiminde kullanmak için yazdıkları nasihat-nâmelerde çocuğun özellikleri dikkate alınmadığı gibi, ancak bir yetişkinin anlayabileceği bir yaklaşım, dil ve anlatım benimsenmiştir.

*Gâfil olma hazır ol bil her işi
Kendüzüne hâsıl itme teşvişi*

Nasihât-nâme-i Şeyh Eşref, s.79

(Boş bulunma, daima uyanık ol. Her işi bil, kendine sıkıntı yapma.)

3. 6. 4. Öğüt Vermek Yerine Örnek Olmak

Bir çocuğa iyiyi, doğruyu, güzeli anlatmanın yolu o konuda uzun uzun nutuk çekmek değildir. Çocuk, öğütlerden, uzun sözlerden, konuşmalardan çok, davranış ve tutumlardan etkilenir. Anne babalar çocuklarının değer olarak almalarını istedikleri davranışları onlara, sürekli öğüt vererek değil, kendi davranışlarıyla, tutumlarıyla ve örnek olarak öğretmeye çalışmalıdırlar. Bu çeşit bir öğrenmeye model alma yoluyla öğrenme de denir. “*Model yoluyla öğrenmede çocuk bir başkasının davranışlarını görür ve o davranışları kendisi de yapar. Bu çoğu zaman şuuraltı işleyen bir süreçtir. Bu süreç ahlâkî sahada iyi olan kişisel alışkanlıkların edinilmesi ve toplumun gelenek ve göreneklerinin kazanılmasını kolaylaştırabilir. Bu, çoğu zaman bilinçli ve doğrudan eğitim-öğretimden daha güçlü ve etkili bir yoldur.*” (Hökelekli, 1998)

Ger tutarsan iy püser pend-i peder

Gel rezâlet birle olma der-be-der

Pend-nâme-i Nazmî, s.129

(Ey oğul, babanın öğüdünü tutarsan rezaletle derbeder olmazsın.)

Sosyal öğrenme yaklaşımına göre ahlakî ilkeler model alma yoluyla kazanılmaktadır. 12–18 yaşlarındaki bireyler, doğru ya da yanlış, kendilerine en yakın buldukları kişileri model alacaklardır. Böyle olunca çocuğun çevresindeki kimseler sözlerinden çok davranışlarına, tutumlarına dikkat etmek durumundadırlar. Bir çocuğa dedikodu yapma yoksa cehenneme gidersin demek yerine anne babaların çocuklarının yanında kimseyi çekiştirmemeleri, çocuklarına olumlu yönde model olmalarını sağlayacak ve böylece daha etkili bir öğrenme gerçekleşecektir. Çünkü her zaman davranışlarla anlatma, sözlerle anlatmadan daha inandırıcı olmuştur. Bunun için, “Lisan-ı hâl, lisan-ı kalden entaktır” denmiştir. Yani insanın hâl ve hareketi, sözünden daha etkilidir. Tabii ki anne ve babaların yaşantılarına dair tecrübeleri olacaktır ve bu tecrübelerin gençlere çok büyük kazanımlar sağlayacağı da inkâr edilemez. Ancak bu kazanımların aktarımında anne ve babalar, çocukları ile zıtlaşmadan, iyi bir diyalogla, onlara örnek ve model olarak, kendilerini cazip göstererek çocuklarına tecrübelerinin aktarımını yapabilirlerse istedikleri sonuçları alacaklardır. Öğütlerle, uyarılarla, telkinlerle eğitmek bilişsel değil, duyuşsal bir eğitim olduğundan ebeveynlerin, çocuklarına yaklaşmaları, onları anlamaları, telkin edilen değerlerin somutlaşmasını sağlayacak modeller oluşturmaları gerekir.

Kulak ur sözüme ne dirin işit

Uyar canun sözüme aklun iş it

Pend-i Ricâl, s.375

(Sözüme kulak ver, ne dediğimi işit. Canını uyar, aklını sözüme uygun olarak işlet.)

Çocuğa nasihat vermek yerine bizzat uygulamalı iş yaptırma da uygun olur. Mesela yemekten önce “ellerini yıka!” diye

yüz defa demektense, birkaç defa, “hadi ellerimizi yıkayalım.” diyerek birlikte yapmaya çalışmak daha etkili olur. Bu noktada anne babalar nasihat vermenin kolaylığından sıyrılıp örnek olmanın sorumluluğunu benimsemelidirler. Çünkü öğüt vermek, sadece sözle kalacaksa çocuk üzerinde gecikmiş bir etkiye sahip olacak, çocuk ancak bir yetişkin olduğu zaman ilgili öğütlerin değerini kavrayacaktır. Oysa çocukluk döneminde çocuk, bunları belki öğrenmeden yerine getirebilir ancak bu, bir kazanım sağlandığı anlamına gelmez. Dolayısıyla “*Kitaplarda çocuklara neler yapılması ya da yapılmamasının söylenmesinden çok neler yapılması ya da yapılmaması gerektiği düşündürülmelidir. Çocuklar davranışlarının olası sonuçları üzerinde düşünce üretmeye özendirilmeli, davranış ve eylemlerinin başkaları üzerinde yaratacağı duygusal sonuçlar, çocukların duyarlıklar işletilerek kendilerine buldurulmalıdır.*” (Sever, 2008: 22) Bu şekilde yapılan bir eğitimde, eğitimci istenilen hedeflere ulaşmış olacaktır. “*Çocuk güzel ahlakın insana nasıl yakıştığını, insanın üzerinde ne kadar güzel durduğunu görebilmelidir. Ona nefis bir orman manzarası önünde saatlerce ormanın güzelliğinden, ağacın, yeşilliğin faydalarından bahsedebilirsiniz. Ama onu bu konuda derinden etkilemek, çıplak bir tepeye ağaç fidanları dikmekle mümkün olacaktır. Konuşmak yerine yaşadığınızda çocuk güzel ahlakın hayatı nasıl değiştirdiğini görür.*” (Aydın, 2008: 117)

3. 6. 5. Manzum Nasihat-nâmelerde Bilmeceler

Şeyh Eşref Bin Ahmet, manzum nasihat-nâmesinde çocuk eğitimine değinir ve çocuklara zihinlerinin kıvraklık ve işlerlik kazanması için bilmeceler bile verir. Kitap boyunca yaklaşık 45–50 tane bilmece yer alır. Şair bu bilmecelerin çocuklara arada bir sorulması, onların oyun ve eğlenceyle vakitlerini harcamadan bilmeceler ve onlara benzer söz oyunları ile eğlenerek öğrenmelerinin sağlanması üzerinde durur.

Diyetin kim işbu nedür şol nedür

Kim sadeñ tolú tolú dür-dânedür

(De bakalım Şu nasıldır, bu nedir? Bir sedef var dolu dolu incidir.)

Nasihât-nâme-i Şeyh EŞref, s.37

Ol ne avratdur ki hiç er görmedi

Yıldı bin kız togurur gökçek dadı

Nasihât-nâme-i Şeyh EŞref, s.37

(Nasıl kadın olmuş eline hiç erkek dokunmamış, tadı güzel olurmuş, yılda bin kız doğurmuş.)

Ol nedür kim cümle halk anı bilür

Günde elli kez toluban boşalur

Nasihât-nâme-i Şeyh EŞref, s.38

(Günde elli kez dolup boşalır, bütün halk onu tanır.)

Dört ayaklu iki başlu cansız ol

Yük götürse Şâd olur yüksüz melûl

Nasihât-nâme-i Şeyh EŞref, s.38

(Dört ayaklı, iki başlı bir cansız, yük taşısa mutlu, taşımasa mutsuz.)

Kankı tondur görmedi derz iğnesi

Birdür anun etegiyle yakası

Nasihât-nâme-i Şeyh EŞref, s.40

(Terzi iğnesi görmemiŐtir, eteği ile yakası birdir, bil bakalım bu hangi gömlektir.)

Âkil isen dinle pendim rûz u Şeb

Eyle talim anlara ilm ü edeb

(Akıllıysan sözümü dinle, çocuklara gece gündüz ilim ve edep öğret.)

Pend-nâme-i Zarîfi, s.59

3. 6. 6. Nasihat-nâme mi, Vasiyet-nâme mi?

Nasihât-nâmeler bir yönüyle vasiyet-nâmelerdir. Çeşitli tecrübeleri yaşamış, feleğin çemberinden geçmiş, bilgi sahibi olmuş kimseler, özellikle yaşlılık dönemlerinde hele de çocukları- özellikle de son oğlu- henüz ergenlik yaşına yeni gelmişse ken-

dinden sonra oğlunu koruma endişesi ile pek çok konuda öğüt verirler. Bu nedenle yazdıkları nasihat-nâmeler, birer vasiyet-nâmeye dönüşür. Manzum nasihat-nâmesi incelenen şairlerden Yozgatlı Hüznî, nasihat-nâmesinin doğrudan vasiyet-nâme olduğunu şöyle belirtir:

*Bu vasiyet-nâmemi belle tamam
Muktezâsınca amel et subh u şâm*

(Bu vasiyet-nâmemi tam olarak anla, gerektirdiği şekilde sabah akşam amel et.)

Nasihât-nâme-i Hüznî , s.388

Keykavus da oğluna bir vasiyet gibi son cümlelerini şu şekilde belirtir: “*Babalar oğullarının zamanın elinden tokat yemesini istemezler. Öyleyse sen de gönlünün kulağını bu öğütler için açık tut ki pişman olmayasın.*” (Gökçe, 2008: 8)

3. 6. 7. Hocanın Dediğini Yap, Yaptığını Yapma!

Nasihât-nâme şairleri nasihatlerini dizip koşarlarken bazen kendileriyle çelişirler. Meşhur bir meselle “Hocanın dediğini yap, yaptığını yapma!” pozisyonuna düşerler. Örneğin Nâbî, oğluna Hayriye'nin şiir bölümünde hicivden sakınmasını art arda beyitlerle ifade eder ama bu meşhur şiir kitabında kadılardan doktorlara, kimya ilmi ile uğraşanlardan paşalara, ayanlardan sahte şeyhlere, emindenlerden vakıf yöneticilerine kadar hicvetmediği kimse kalmaz.

*Hicvden el-hazer ey cân-ı peder
Ki virür meşreb-i irfâna keder*

(Ey babasının canı hicivden, yergiden kaçın ki o, bilgelik meşrebine keder getirir.)

Hayriyye-i Nâbî, s.260

Hatta şair Nâbî, adalet kurumunu ve kadıları anlatırken bir ara hiciv bir yana oldukça kötü sözler kullanır:

*Dahl ider geh kiseye geh tütüne
Bakar oglanlarun amma g...ne*

(Kâh tütüne kâh tütün kesesine dil uzatacak kadar temiz görünürken oğlanların g...ne bakmaktan da geri durmaz.)

Hayriyye-i Nâbî, s.281

Böyle hep şimdi tabibân-ı zaman

Ekseri cahil-i hâl-i ebdân

Hayriyye-i Nâbî, s.288

(Zamanımızın doktorları bu hâle gelmişlerdir; birçoğu vücudun yapısından bile habersizdirler.)

Bu çelişkili durumu Güvâhî'nin pend-nâmesinde yer alan bir beyit özetler:

Didüğün dinle dâniş-mendin iy yâr

Veli her itdüğünü itme zinhâr

Pend-nâme-i Güvâhî, s.125

(Bilgili kimsenin, hocanın dediğini dinle ey sevgili yavrum, fakat asla her yaptığını yapma.)

3. 6. 8. Çocuk Eğitiminde Şiirin Yeri

Çocuk eğitiminde şiirin önemli bir yeri vardır. Çocuklar şiiri, özellikle de kafîye ve ölçü gibi ritmik unsurlarla sevgi, doğa, aile, okul, arkadaş çevresi vb. konularda yazılmış şiirleri zevkle okurlar. Bu şiirlerin onların duyu ve düşünce dünyalarının gelişmesinde, dil bilinci kazanmalarında, hayallerinin beslenmesinde olumlu etkileri vardır.

Şiirin belli türleri olup bu türler içerisinde çocuklar için dünya edebiyatlarında olduğu gibi Türk edebiyatında da ağırlıklı olarak lirik ve pastoral şiirler yazılmıştır. Didaktik şiirler ise daha çok öğütlerin aktarımında kullanılan, telkin ve öğreticiliği esas alan, çeşitli bilgilerin kazandırılmasında başvurulan bir şiir türüdür. Bu yönüyle didaktik şiirler, çocuklardan çok yetişkinlere seslenir. Ancak çocukların bazı bilgileri, şiir dünyasının ahenkli imkânından faydalanarak kazanmaları mümkündür. Buna en güzel örnek Tevfik Fikret'in çocuklar için oluşturduğu şiir kitabı

olan Şermin’de yer alan didaktik şiirlerdir. Şair bu şiirlerde, çocuklara uygun bir dil ile çocuksuluğa kaçmadan çeşitli bilgiler verir. Yani şiirler aracılığıyla öğreticilik sağlanır. Benzer şekilde Osmanlı döneminde çocukların yabancı dil öğrenmeleri için manzum lügatler yazılmıştır. Bu lügatlerde çocukların bir oyun, bir eğlence içerisinde, öğretilmek istenilen yabancı dile ait kelimeleri, anadillerindeki karşılıklarıyla birlikte, modern usüllerle yabancı dil öğreniminde uygulanan cümle içinde kelime ezberletme metoduyla, şiirin ritmik akışı içerisinde bulmaları sağlanır. Fakat şiirin bir sanat olduğu da göz ardı edilmemelidir. Çünkü çocuk, şiir zevkini, sadece öğreticilik planında değil, özellikle duyguların ifadesi bakımından estetik anlamda tatmalıdır. Bu nedenle çocuklara sunulacak şiirlerin öğüt verme kaygısı taşıyarak, her cümlede ya da sonuçta öğüt verici, çocuğu sınırlayıcı, kuru, ahenkten yoksun, çocuğun anlayamayacağı bir dil ve üslup taşımaması gerekir. İncelenen nasihat-nâmelerin özellikle çocuklar için yazılmış olanları, ağır ve yoğun bilgiler içermekte, çocuğun kavrayış ve algı gücünün çok ötesinde, çocuğun geleceğine seslenmektedirler. Tabii şairlerin, çocuklarını ve onların şahsında tüm çocukları, henüz çocuk yaşta iken İslam dini ve bu dinin tüm hayata yayılan ilke ve emirleri ile tanıştırmak için didaktik şiirler olan manzum nasihat-nâmeleri birer vasıta olarak kullandıkları bilinmektedir. Kişiliğin temellerinin çocuk yaşta atıldığı düşünülürse henüz küçük yaşlarda yapılan bu telkin ve yönlendirmeler, çocuğun bilinçaltına etki edecek ve çocuk büyüyüp bir yetişkin olduğunda söz konusu telkinler doğrultusunda bir yaşamı benimseyecektir.

Ta küçükden koyarsın kangı yola

Büyüyünce arayıp anı bula

Pend-nâme-i Zarîfî, s.59

(Küçükken çocuğu hangi yola koyarsan büyüdüğünde arayıp o yolu bulur.)

3. 6. 9. Küçük Yetişkin: Çocuk

Eski devirlerde çocuk, terbiye edilmesi, yetiştirilmesi, dü-rüst ve ahlaklı bir insan olarak eğitilmesi gereken küçük bir yetiş-kin olarak düşünölmüş, bu nedenle yetişkinlere yönelik verilen eğitim, fazla bir değişime uğramadan veya sadece dil ve anlatım bakımından çocuğa göre bir dil ve anlatım benimsenerek benzer şekilde çocuğa da verilmiştir. Tüm dünyada eski dönemlerde be-nimsenen anlayış bu şekilde olup eğitimin eksenini de din eğitimi oluşturmuştur. *“Bütün orta çağ boyunca ve hatta daha sonraları da uzun asırlar boyunca diğer eğitim sahalarına olduğu gibi ço-cuk eğitime de yön veren esas faktör din olmuştur.”* (Tökel, 2005: 76–88) Bu süreç sadece Müslüman toplumunda değil, Hı-ristiyan, Yahudi ve diğer din ve inançların etkisi altındaki toplumlarda da aynı şekilde yaşanmıştır. Çocukların yararlanacağı öykü-lerde genellikle peygamber veya büyüklerin hayatları, onların örnek yaşamları, Tevrat ve İncil’den alıntılar, ahlakî ve didaktik hayvan hikâyeleri, eğitici değer taşıyan çeşitli atasözleri ve özde-yişler yer almıştır. Hâl böyle olunca çocuklar için yazılan kitaplar, öğretici tarzda, dinî bilgi ve açıklamaları içeren, çocukların yaş dönemine hitap etmekten uzak kitaplar olmuş; bir çocuğun eğle-nerek, deneyerek, zevk alarak, hayallerini işleterek öğrenmesi yerine ezber, sorgulanmamış bilgi ve deneyimler, yaparak ve yaşayarak öğrenmeye imkân vermeyen hazır kalıplar ortaya konul-muş, böylece çocuk, öğrenme zevki yerine ezber zorunluluğuyla karşı karşıya kalmıştır. Oysa insanın belirli dönemlerini ifade eden belirli yaş evreleri vardır ki, her bir yaş evresinde insan fark-lı bir öğrenme içerisindedir. Örneğin bir bebekten, bir çocuğun davranışlarını, öğrenme biçimini beklemek ne kadar anlamsızsa, bir çocuktan görmüş geçirmiş bir ihtiyarın algısını beklemek de o kadar yanlış olacaktır. Çocukluk dönemini yaşamış her insan iyi bilir ki, bu dönemde öğrendikleri kendisine zorla dayatılanlardan çok kendi kendine kazandıklarıdır. Bu nedenle bir çocuğa onun

çocuk olduğunu unutmadan yaklaşmak, çeşitli telkinler yapılabilecekse bile karar verme noktasında çocuğa da söz hakkı tanımak gerekir. “Genellikle çocuklar doğru ve yanlışın kararlarını kendileri vermek isterler ve öğütleri yaşamadan, denemeden kolay kolay anlayamazlar.” (Aytaş ve Yalçın, 2002: 168)

Ki göresin assular sabr it ziyânsuz

Bulur tanrısın isteyen gümânsız

Pend-nâme-i Güvâhî, s.185

(Eksiksiz bir şekilde sabret ki faydalar bulasın. Tanrısını isteyen şüphesiz bulur.)

Nasihat-nâme şairleri verdikleri nasihatlerin çocuk eğitiminde etkili olduğunu düşünmektedirler. Oysa çocuklarını koruma endişesi taşıyan bu öğütlerin devri için etkili olduğu kabul edilse bile günümüz için çocuğun eğitimi noktasında bir değer taşıdığını söylemek oldukça güçtür. Bu yargıyı desteklemek üzere şair Nâbî'nin, oğlu Ebul Hayr Mehmet için yazdığı Hayriyye-i Nâbî adlı esere bakmak yeterli olacaktır. Nâbî, eserini, oğlu henüz yedi yaşında iken kaleme almıştır. Söz konusu eser üzerinde yapılan inceleme sonucunda şu görülmektedir ki Hayriyye-i Nâbî, henüz somut işlemler döneminde bulunan bir çocuk için oldukça ağır bilgi, açıklama, öğüt, uyarı ve telkinler içermektedir. Böyle bir durumda bu eser şairin oğlunun gelecekte istifade edebileceği bir nitelik kazanıyor. Hayriyye-i Nâbî adlı manzum nasihat-nâme üzerine bir çalışması olan Mahmut Kaplan, Hayriyye-i Nâbî'nin gençlere ve hatta yetişkinlere dönük bir eser olduğunu şu şekilde belirtir: “*Ebulhayr Mehmet Çelebinin şahsında döneminin gençlerine öğüt vermek amacıyla yazılan bu eser taşıdığı toplumsal ve siyasal eleştiri özelliği ile büyüklere de seslenmiştir.*” (Kaplan, 2008: 137) Şair, eserini oğlu için yazdığını söylemese, eserin bir çocuk için mi yazıldığı, yoksa yetişkinlere yönelik bir öğüt kitabı mı olduğu anlaşılmayacaktır. “*Bu eserler, her ne kadar şairlerin çocuklar için yazmış olduğu eserler olsa da, ele aldıkları konu ve*

içerikleri bakımından daha çok büyüklere yönelik olduğundan, çocuk edebiyatı içinde değerlendirilemezler.” (Aytaş ve Yalçın, 2002: 24) Hatta içeriğindeki, şairin oğluna seslenişleri olan birkaç ünlem bir kenara bırakılırsa eserin tamamen yetişkinler için yazılmış olduğu söylenebilir. Buradaki önemli bir nokta da, Hayriyye-i Nâbî'nin günümüzde çocuklarını iyi bir şekilde yetiştirmek isteyen ebeveynler için yazılan bir öğüt kitabında bulunan özellikleri de taşımamasıdır. Lutfiyye-i Vehbî de yine benzer şekilde yazılmış bir öğüt kitabıdır. Şair Vehbi, yaşlılık döneminde iken dünyaya gelen oğlu Lütfullah için, oğlunun doğumundan hemen sonra, bir hafta içinde eserini kaleme almıştır. Şair Nâbî'den etkilenerek oluşturduğu bu eserini, oğluna ithaf etmiş olup tıpkı Hayriye gibi, Lutfiyye-i Vehbî de, şairin oğlu için ileride, yetişkinlik döneminde anlam kazanacak bir eserdir.

Ba 'deza ey veled-i âgâhım

Cigerim paresi Lütfullahım

Lutfiyye-i Vehbî, s.21

(Bundan sonra ey her şeyden haberdar olan oğlum, ciğerimin parçası Lütfullah'ım...)

SONUÇ

Öğüt kitaplarının eğitim bakımından taşıdığı değeri, içerdikleri telkinlerin eğitimle bağdaşır bir yanının olup olmadığını, eski insanların çocukları ve gençleri eğitmek için kullandıkları öğüt metodunun olumlu ve olumsuz yönlerini irdeleyen, çeşitli tespit ve yorumlara ulaşılan bu çalışmada, manzum nasihat-nâmelerin yazıldıkları dönemde ve daha sonraki yüzyıllarda insanlar üzerinde bıraktığı etkiler kadar, günümüz için de ne anlam taşıdıkları bilimsel bir gözle ve eleştirel bir yaklaşımla ortaya konulmaya çalışıldı.

Nasihat dini olan İslam'ın inananlar üzerindeki bir yükümlülüğü olan nasihat vermek, manzum nasihat-nâmelerde sanatlı bir yapıya kavuşmuş, şairler oğullarının, oğullarının şahsında gençlerin ve bunlardan faydalanacak diğer insanların eğitimini bu eserler aracılığıyla gerçekleştirmeyi düşünmüşlerdir.

Başta Kur'an-ı Kerim ve hadisler olmak üzere, çeşitli kaynaklarla beslenen manzum nasihat-nâmeler, ayrıca içerdikleri atasözleri, özlü sözler, alıntılar, ibretlik hikâyeler, ilmî bilgiler ve açıklamalarla okuyucunun pek çok isteğine cevap vermektedirler. Eski insanların okudukları kişisel gelişim kitapları denilebilecek bu eserler, inanan bir insanın hem bu dünyasını hem de ahiretini gözetmesi ilkesinden yola çıkarak, kişinin yaptığı ibadetten yaptığı alışverişe kadar pek çok konuda faydalanabileceği öğütler, bilgiler, açıklamalar ve tavsiyeler içermektedirler.

Klasik Türk edebiyatının dinî anlayış bakımından en dikkate değer türü olan manzum nasihat-nâmelerde, ayet ve hadislerin dışında, pek çok dinî bilgi, açıklama ve uyarı bulunur. Hâl böyle olunca manzum nasihat-nâmeler, disiplinler arası bir yaklaşımla ilahiyat bilimi ve edebiyat biliminin kesiştiği, ortak çalışma yapılması gereken bir alan durumundadır. İnsan eğitimini esas alması bakımından da manzum nasihat-nâmeler, edebiyat ve eğiti-

min ortak ilgi alanına girmektedir. İşte bu amaçla yapılan çalışmada manzum nasihat-nâmelerin, çeşitli alanlarda içerdiği eğitim değerleri ortaya konulmaya çalışıldı.

25 manzum nasihat-nâmeden hareketle manzum nasihat-nâmelerde ağırlıklı olarak işlenen ve telkin edilen çeşitli değerler tespit edildi. Telkin edilen bu değerlerin insanların, olumlu yönden gelişimi için uygulaması tavsiye edilen ve olumsuzluklardan korunması için uzak durulması gerektiği belirtilen ilahî ve insani ölçüler olduğu sonucuna ulaşıldı. Tespit edilen söz konusu değerlerin, hangi eğitim kapsamında verildiğini belirlemek için de bunlar bir tasnife tabi tutuldu. Telkin edilen değerler, 6 ana başlık ve bu ana başlıklara ait çeşitli alt başlıklarla sınıflandırıldı. Tespit edilen değerler tasnif edilirken ağırlıklı olarak dinî, tasavvufî, kişisel, sosyal, ahlakî, ilmî eğitimi ve çocuk eğitimini konu alan telkinlerin daha fazla olduğu, bunların yanında sağlık, ekonomi eğitimi ve siyasi eğitimi konu alan çeşitli telkinlerin de bulunduğu belirlendi.

Yapılan inceleme sonucunda şu görüldü ki öğüt vermek, insan eğitiminde etkili bir yöntem olup doğru zamanda ve biçimde kullanıldığı vakit, istenilen sonuçların alınmasını sağlar. Ancak sık yapılan, yanlış zaman, yer ve biçimde başvuru bu metot, eğiticiliğinin aksine insanların öğütlere ve bu öğütleri verenlere karşı olumsuz tutum geliştirmelerine sebep olmaktadır.

Öğütlerin yaşanarak, tecrübe edilerek kendini kanıtlamaları ve böylece insanların asırlar boyunca bunları zihinden zihine devrederek taşımaları gerekir. Bunun en güzel örneği atasözleridir. Milyonlarca müellifin kaleminden çıkmış, asırların imbiğinden geçmiş atasözleri bile kişi, ancak bunları uyguladığı, yaşantısına dâhil ettiği ve üzerinde düşündüğü müddetçe anlam kazanacaktır. Yaşanmayan, tecrübeye konu olmayan bir öğüdün, ne kadar etkiliyici aktarılsa aktarılsın, insan yaşamına olumlu bir katkı sağlamayacağından herhangi bir eğitim değeri olmaz.

Manzum nasihat-nâmelerde okuyucuyu ruhen yükselten, ideal toplum ve ideal insanın özelliklerini ortaya koyan, pek çok konuda faydalanılabilecek bilgiler bulunmasına rağmen ne yazık ki insanları çeşitli yanlışlıklara sevk edecek batıl inançlar, sözlü geleneklerde ve törelerde yaşayan, ne akılla ne de bilimle ilgisi olmayan kişisel yorum, tecrübe ve inançlar da yer almaktadır. Bunun yanında şairlerin bazılarının kaba, hakaret dolu, eğitimden uzak bir dil ve anlatımı benimsemeleri, doğruyu vermeye çalışırken pek çok yanlış da aradan aktarmaları söz konusu manzum nasihat-nâmelerin olumsuz yönlerini oluşturmaktadır.

Nasihat-nâmenin tanımından nasihatlerin bilinçaltına etkilerine kadar oldukça geniş bir yelpazede bir incelemeyi içeren çalışmada manzum nasihat-nâmelerin hem eğitici hem de öğretici özellikte oldukları belirlendi. İçerdikleri bilgilerle insanlara çeşitli konuları öğreten bu kitaplar, aynı zamanda onlara rehberlik ederek kişisel hayatlarından dini hayatlarına, aile hayatlarından sosyal hayatlarına kadar pek çok konuda onları başarılı kılmayı ve eğitmeyi amaçlamaktadır.

Kişisel hayat macerasını tamamlamaya yüz tutan her insan, özellikle kendisinden sonra dünyada kalacak sevdikleri ve onlarla birlikte diğer insanlar için çeşitli endişeler duyar ve böylece birer vasiyet-nâme gibi nasihat-nâmelerini yazar veya söyler. Bir çeşit geleceğe uzanma olan insana has bu psikolojik olgunun dışında bazı şair ve yazarlar, nasihat vermeyi bilinçli bir şekilde yerine getirmeye çalışır ve yüzyıllar öncesinden hatta binlerce yıl öncesinden günümüze seslerini duyurmak, geçmişin insanı ile geleceğin insanını buluşturmak için samimi duygularla eserler kaleme alırlar. İncelemede esas alınan manzum nasihat-nâmelerde de, şairlerin benzer endişeler içinde olduğu, oğullarının şahsında gençliği, gençliğin şahsında geleceği olumlu yönde etkilemeye çalıştıkları görülmektedir. Bu gayretlerinin neticesi olan manzum nasihat-nâmeler, insanlara rehberlik eden, onları doğru yola ulaş-

tırmayı amaçlayan, şiir sanatının imkânlarından da yararlanarak okuyucuyu etkilemeyi, yanlışlardan haberdar etmeyi, uyardı, iyiliğe ve güzelliğe yönlendirmeyi, çirkinliklerden, fenalıklardan ve her türlü olumsuzluktan sakındırmayı, özellikle çocukları ve gençleri, onları yaşama hazırlayan çeşitli değerleri aktararak eğitmeyi amaçlayan eserler olarak geçmiş dönemlerde olduğu gibi, günümüzde de, gelecekte de bir ihtiyaç olmaya devam edecektir.

Çalışmayı yaparken incelemeye esas alınan manzum nasihat-nâmelerin sayısını fazla tutmamız tespitlerimizin doğruluğunu, geçerliğini ve tutarlılığını artırdı. Veri incelemesi yönteminin kullanıldığı çalışmada, seçilen manzum nasihat-nâmeler, yapılan tespitlerin, ortaya konulan görüşlerin destekçisi oldu.

Türk edebiyatında şu ana kadar bilinen, çeşitli araştırmacılar tarafından ortaya konulan manzum nasihat-nâmelerin dışında, yaptığımız araştırmalar sonucunda gün ışığına çıkan ve bunlar üzerinde üniversitelerimizde yüksek lisans ve doktora çalışması yapılan manzum nasihat-nâmeleri de Türk edebiyatındaki manzum nasihat-nâmeler listesine ekledik. Böylece son ve yeni bir manzum nasihat-nâme listesi de ortaya çıkmış oldu.

Türk edebiyatında yer alan manzum nasihat-nâmeler üzerine her ne kadar özel olarak kitaplar yazılmakta, yüksek lisans ve doktora çalışmaları yapılmaktaysa da manzum nasihat-nâmeleri çok yönlü ele alan, topluca ve derinlemesine inceleyen herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bu amaçla hazırladığımız çalışmanın alandaki ilgili boşluğu dolduracağı düşüncesindeyiz.

KAYNAKÇA

Akbaş, Oktay. (2009). İlköğretim Okullarında Görevli Branş Öğretmenlerinin Değer Öğretimi Yaparken Kullandıkları Etkinlikler: 2004 ve 2007 Yıllarına İlişkin Bir Karşılaştırma. *Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt:17, No:2*, 403–414.

Aksoy, Ömer Asım (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.

Aldanmaz, Ömer. (2001). *Şemseddin Sivasi'nin Mir'atü'l-Ahlak ve Mirkatü'l-Eşvak Adlı Mesnevisi (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Altun, Kudret. (2004). *Pend-nâme-i Nazmî*. Kayseri: Lâçin Yayınları.

Arat, Reşit Rahmeti. (2006). *Kutadgu Bilig*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Arat, Reşit Rahmeti. (1992). *Edib Ahmed Bin Mahmud Yükneki Atebetü'l-Hakayık* (2. Baskı). Ankara: TTK Basımevi.

Arslan, Fatma Bindal. (1996). *Kara Çelebi-zade Abdulaziz Gülşen-i Niyâz (Tenkidli Metin/İnceleme)*. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Arslan, Mehmet. (1994). *Pend-nâme-i Zarîfî*. Sivas: Dilek Matbaacılık.

Arslan, Mehmet. (2004). Divan Edebiyatında Nasihat-nâmeler (Pend-nâmeler) ve Vakanüvis Esad Efendi'nin Pend-nâmesi. *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri, (Sayı 4)*, 5–80.

Artun, Erman. (1999). Günümüz Adana Âşıklık Geleneğinde Nasihat (Öğütleme). *Balıkesir Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*. Balıkesir Üniversitesi. 177-192.

Asaf, Özdemir. (2000). *Yalnızlık Paylaşılmaz*. İstanbul: Adam Yayınları.

Atasoy, İhsan. (1994). *Peygamberler Tarihi*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları.

Ayan, Gönül. (1996). *Tebrizli Ahmedî Esrar-nâme (İnceleme-Metin)*. Ankara: AKM Yayınları.

Aydemir, Cengiz. (1989). *Ömer Seyfettin ve Hikâyelerinde Eğitim Değerleri*. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Aydın. Mehmet Zeki. (2008). *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi* (6. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım Anonim Şirketi.

Aydınbaş, Mehmet Emin. (14.05.2007). Canım Oğlum. *Mersin Tercüman Haftalık Gazete*. No.663

Banarlı, Nihad Sami. (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. C.1. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Bayraklı, Bayraktar. (1980). *İslam'da Eğitim*. İstanbul: TDV Yayınları.

Belen, Maksut. (1997). *Hızri'nin Âb-ı Hayat Mesnevisi*. Yüksek Lisans Tezi. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Beyzadeoğlu, Süreyya. (2003). *Durub-ı Emsal-i Osmaniye*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Beyzadeoğlu, Süreyya Ali. (1994). *Lutfiyye-i Vehbî*. İstanbul: Bedir Yayınları.

Birtek, Ferit. (1994). *Divan-ı Lügat-it-Türk'ten Derlemeler En Eski Türk Savları*. Ankara: Alâeddin Kırıl Basımevi.

Bovet, Piere. (1958). *Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi*. (Çeviren: Selahattin Odabaşı). Ankara: TTK Basımevi.

Bozkır, Ufuk. (11 Ekim 2008). İnsanın Öğüt Macerası. *Zaman Gazetesi Cuma Ertesi Eki, (Sayı 150)*.

Can, Gürhan. (2002). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. (Editör: Binnur Yeşilyaprak). Ankara: Pegema Yayıncılık.

Canım, Rıdvan. (1989). Pend-nâmeler ve Türk Edebiyatında Benzer Nitelikli Öğüt Kitapları. *Millî Kültür Dergisi, S.66, 22-25*.

Çağlayan, Ahmet. (2005) *Ahlak Pusulası Ahlak ve Değerler Eğitimi*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

Çelebioğlu, Amil. (1999). *Türk Edebiyatında Mesnevi (15. Yüzyıla Kadar)*. İstanbul:

Çöm, Erol. (2001). *Emiri'nin Gülşen-i Ebrar ve Mir'atü'l-Ebrar Mesnevileri (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Demir, Esra. (2003). *Şeyh Eşref Bin Ahmed'in İbret-nâme-i Şeyh Eşref Adlı Mesnevisi (Edisyon Kritik-İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Devellioğlu, Ferit. (1997). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat* (14. Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Dilçin, Cem. (1997). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi* (4.Baskı). Ankara: TDK Yayınları.

Dilçin, Dehri. (2000). *Edebiyatımızda Atasözleri*. Ankara: TDK Yayınları.

Dilidüzgün, Selahattin. (1997). *Türkiye'deki Çocuk ve Gençlik Edebiyatı, Çocuk Kültürü*. İstanbul: Mavi Bulut Yayınları.

Doğan, Mehmet. (2001). *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Vadi Yayınları.

Elçin, Şükrü. (1993). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Emiroğlu, Selim. (2006). *Eflatun Cem Güney'in Eserlerinde Dil ve Çocuk Eğitimi*. Malatya: Özserhat Matbaacılık ve Yayıncılık.

Emiroğlu, Selim. (2009). *Çocuk Eğitimi Üzerine İdealist Bir Roman: Emile. E-Journal Of New World Sciences Academy, Volume: 4. Number: 3, 872-880.*

Eraslan, Kemal. (1983). *Divan-ı Hikmetten Seçmeler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Erenoğlu, Dilek. (1997). *Pend-nâme-i Güvâhî (Dil İncelemesi)*. Yüksek Lisans Tezi. Afyon Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Ergin, Fatma. (2003). *Hüseyin Kudsi-i Edirnevi'nin Hayatı ve Pend-i Mahdûmân Adlı Eseri*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ersoy, Mehmet Akif. (2001). *Safahat*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Ertuğrul, Halit. (2008). *Ailede ve Okulda Çocuk Eğitimi*. İstanbul: Nesil Yayınları.

Eyüplüoğlu, Mehmet R. (1992). *Marifet Nâme- Erzurumlu İbrahim Hakkı*. İstanbul: Merve Yayınevi.

Gazali. (1973). *İhyâü Ulûmiddîn*. C. 1-8. (Çeviren: Ali Arslan). İstanbul: Arslan Yayınları.

Gazali. (2004). *Kimyâ-yı Saâdet*. C 1-2. (Çeviren: Ali Arslan). İstanbul: Yeni Şafak Yayınları.

Gazali. (2008). *Gençliğe Öğütler Ey Oğul Eyyühe'l –Veled* (6. Baskı). (Çeviren: Hüseyin Okur). İstanbul: Semerkand Yayınları.

Gazali. (2008). *Öğütler Kitabı*. (Çeviren: Soner Duman). İstanbul: İlke Yayıncılık.

Genç, İlhan. (2006). *Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Şule Yayınları.

Gençosman, M. Nuri. (1964). *Mahzen-i Esrâr- Nizami* (3. Baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Gençosman, M. Nuri. (2001). *Pend-nâme- Attar*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Goleman, Daniel. (2007). *Duygusal Zekâ* (31. Basım). İstanbul: Varlık Yayınları.

Gordon, Thomas. (1996). *Etkili Öğretmenlik Eğitimi*. (Çeviren: Emel Aksay). İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Gökçe, Hasan Ahmet. (2008). *Kabusnâme Keykavus*. İstanbul: Lacivert Yayıncılık.

Gölpınarlı, Abdülbaki. (1969). *Yüz Soruda Tasavvuf*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Gövsâ, İbrâhim Alâeddin. (H.1341) Nâbi'ye Göre Terbiye. *Tedrisat Mecmuası, Nu. 65*, 141–151.

Güneş, Mustafa. (2008). *Nasihât-nâme. Yozgatlı Hüznî Divanı*. Yozgat.

Güzel, Abdurrahman. (1999) *Dini Tasavvufî Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Hengirmen, Mehmet. (1983). *Pend-nâme*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Hökeleli, Hayati. (1998). *Çocuk'ta Ahlak Gelişimi ve Eğitimi*. İsav. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Tartışmalı İlimi Toplantı. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Kabaklı, Ahmet. (1987). *Romantik Çağ*. (Yayına Hazırlayan: Mustafa Ruhi Şirin). *Çocuk Edebiyatı Yıllığı*. İstanbul: Göküzü Yayınları, 226-229

Kaplan, Mahmut. (2008). *Hayriyye-i Nâbi-i Nâbi*. (2. Baskı). Ankara: AKM Yayınları.

Kaplan, Mahmut. (2002). Türk Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler. *Türkler*, C.11, 791–799.

Kaplan, Mahmut. (2001). Manzum Nasihat-nâmelerde Yer Alan Konular. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (Sayı 9)*. 133-185.

Karadüz, Sıddık. (2000). *Derviş Şemsî'nin Deh-murg-ı Şemsî'unun Karşılaştırmalı Metni ve Benzeri Eserlerle Genel Bir Mukayesesi*. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Kavcar, Cahit. (1999). *Edebiyat ve Eğitim* (3. Basım). Ankara: Engin Yayınevi.

Kavruk, Hasan. (1998). *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Kırış, Şemsettin. (1993). *Nasihatın Dindeki Yeri ve Hazreti Peygamber (S.A.S.)'in Nasihatları*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kılıç, Atabey. (2005). *Müridi ve Pend-i Ricâl Mesnevisi*, İzmir: Akademi Kitabevi.

Kısakürek, Necip Fazıl. (1997). *Çile*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.

Köknal, Özcan. (1983). Nasıl Bir Çocuk Edebiyatı? *Türk Edebiyatı, Sayı 111*. 23.

Köprülü, Fuad. (1980). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli. (2001). (Hazırlayan: Hayrettin Karaman. Ali Özek vd.). Ankara: TDV Yayınları.

Kuzgun, Yıldız. (1995). *Rehberlik ve Psikolojik Danışma*. Ankara: Ösym Yayınları.

Levend, Ağâh Sırrı. (1973). *Türk Edebiyatı Tarihi C.1*. Ankara: TTK Basımevi.

Levend, Ağâh Sırrı. (1963). Ümmet Çağında Ahlak Kitaplarımız. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, (Sayı 234)*, 88–115.

Mengi, Mine. (1991). *Divan Şirinde Hikemi Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*. Ankara: AKM Yayınları.

Mengi, Mine. (1997). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi (3. Baskı)* Ankara: Akçağ Yayınları.

Mertek, Muhammet. (Haziran 2005). Eğlence Toplumunun Sonu. *Sızıntı Dergisi, Sayı 317*.

Nâbî. (2005). *Hayriyye-i Nâbî (3. Baskı)*. (Hazırlayan: İskender Pala). İstanbul: Kapı Yayınları.

Oğuzkan. Ferhan. (2001). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Orkun, Hüseyin Namık. (1994). *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları.

Özdemir, Emin. (1999). *Yazınsal Türler*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Öztürk, Hüseyin Emin. (1991). *Batı Çocuk Klasiklerinde Temel Değerler*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Özvar, Erol. (1992). Osmanlı Tarihini Dönelendirme Meselesi ve Osmanlı Nasihat Literatürü. *Divan İlmi Araştırmaları, Cilt 4. (Sayı 7)*, 135-151.

Paksu, Mehmet. (2007). *İslam Büyüklerinden Gençliğe Sesleniş*. İstanbul: Nesil Yayınları.

Pala, İskender. (1989). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Pala, İskender. (2006). Nasihat-nâme. *İslam Ansiklopedisi, Cilt 32*, 409, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Pehlivan, Elif. (2001). *Nasihat-nâme Şeyh Eşref Bin Ahmed*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Peseschkian, Nossrat. (2005). *Doğu Hikâyeleri İle Psikoterapi*. (2. Baskı) İstanbul: Beyaz Yayınları.

Russel, Bertrand. (1984). *Eğitim Üzerine*. (Çeviren: Nail Bezel). İstanbul: Say Yayınları.

Sağlam, M.Y. (2004). *Atasözleri - Kaybolan Kültür Mirasımız*. Ankara: Ürün Yayınları.

Sarıalioğlu, Kenan. (2005). *Gülistan-Sadi*. İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.

Sarıkaya, Bekir. (1992). *Arif Mürşidü'l-Ubbâd Nüsha-ı Âlem ve Şerhü'l-Âdem Mevlid (Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük)*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Sever, Sedat. (2008). *Çocuk ve Edebiyat*. (4. Basım). İzmir: Tudem Yayınları.

Sönmez, Veysel. (2003). *Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı* (10. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Şemsettin Sami. (1999). *Kamus-ı Türkî* (7. Baskı). İstanbul: Çağrı Yayınları.

Şener, H. İbrahim. Yıldız, Âlim. (2003). *Türk İslam Edebiyatı*. İstanbul: Rağbet Yayınları.

Şeriati, Ali. (2008) *Sanat*. Ankara: Fecr Yayınları.

Şirin, Mustafa Ruhi. (1998). *99 Soruda Çocuk Edebiyatı*. (Hazırlayan: Mustafa Ruhi Şirin). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Tatçı, Mustafa. (2005). *Divan ve Risâletü'n-Nushiyye*. İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.

TDK Türkçe Sözlük (2005), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TDK Yazım Kılavuzu (2005). Ankara: TDK Yayınları.

Titiz, M.Tınaz. (1999). *Ezbersiz Eğitim Yol Haritası*. Ankara: Beyaz Yayınları.

Tökel, Dursun Ali. (2005) *Eskilerde Çocuk Eğitimi: Çocuk Edebiyatı Gözüyle Eskiye Bakmak. Hece Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı, 104–105, 76–88.*

Ünver, İsmail. (1986). *Mesnevi. Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, 415–417.

Wellek, R. Warren, A. (1983). *Edebiyat Biliminin Temelleri*. (Çeviren: Ahmet Edip Uysal). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Yalçın, Alemdar. Aytaş, Gıyasettin. (2002). *Çocuk Edebiyatı*. Akçağ Yayınları.

Yalsızuçanlar, Sadık. (2002). *Bostan-Sadi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Yalsızuçanlar, Sadık. (2005). *Kelile ve Dimne- Beydeba*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Yeni Tarama Sözlüğü. (1983). (Düzenleyen Cem Dilçin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yeni Türk Ansiklopedisi, Cilt 7 (1985). İstanbul: Ötüken Neşriyat AŞ.

Yeniterzi, Emine. (2001). *Behiştî'nin Heşt Behişt Mesnevisi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Yıldırım, Nimet. (2005). Fars Öğüt Edebiyatı. Nüsha, Yıl: V Sayı: 16, 51-72.

Yıldız, Âlim. (2002). İbrahim Gülşeni'nin Pend-nâmesi, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, (Sayı 16)*, 57-95

Yıldız, Âlim. (21-25 Mayıs 2007). Ahmet Sûzî ve Pend-nâmesi. *Osmanlı Döneminde Sivas Sempozyumu, Sivas*.

Yörükoğlu, Atalay. (1980). *Çocuk Ruh Sağlığı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yurdagül, Mehmedoğlu. (2004) *Ahlakî ve Dini Gelişim. Çocuğum Değerlerimizi Öğreniyor* (2. Baskı). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Müdürlüğü

Özgeçmiş

Adı Soyadı:	Selim EMİROĞLU
Doğum Yeri:	Malatya
Doğum Tarihi:	16.03.1979
Medeni Durumu:	Bekâr

Öğrenim Durumu

Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Mehmet Akif İ.Ö.O.		Malatya	1985-1990
Ortaöğretim	İnönü İ.Ö.O.		Malatya	1990-1993
Lise	Hacı Ahmet Akıncı Lisesi		Malatya	1993-1996
Lisans	İnönü Üniversitesi	Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği	Malatya	1997-2001
Yüksek Lisans	İnönü Üniversitesi	Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Türkçe Öğretmenliği Bilim Dalı	Malatya	2003-2006

Becerileri:	Kitap ve makale yayımları, bildiriler, deneme ve öykü çalışmaları
İlgi Alanları:	Türkçe Eğitimi, Çocuk Edebiyatı, Masallar, Klasik Türk Edebiyatı, Öğüt Kitapları
İş Deneyimi:	Millî Eğitim Bakanlığı-Türk Edebiyatı/Dil ve Anlatım Öğretmenliği-Görevde 9. yıl
Aldığı Ödüller:	Millî Eğitim Bakanlığı takdir ve teşekkür ödülleri (Çalışkanlık)
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar:	Prof. Dr.Gönül AYAN (Selçuk Üniv.), Prof. Dr. Hasan KAVRUK (İnönü Üniv.), Yrd. Doç. Dr. Ramazan ÇİFTLİKÇİ (İnönü Üniv.), Yrd. Doç. Dr. Ahmet İÇLİ (Ardahan Üniv.), Yrd. Doç. Dr. Esra LÜLE MERT (Adıyaman Üniv.)
Tel:	05448345536
E-Posta:	selimemiroglu@hotmail.com
Adres:	Cemal Gürsel Mahallesi 2. Sokak Nu. 19 Malatya-Merkez Turgut Özal Anadolu Lisesi-Kiltepe/Malatya